

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292/2025/1-60>

Висвітлено актуальні проблеми міжнародних відносин, питання сучасної системи міжнародного права, особливості розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів і студентів.

Відповідальний за випуск – Нанавов Антон, канд. екон. наук, доц.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Дорошко Микола, д-р іст. наук, проф. (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Білоцький Сергій, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Донай Лукаш, д-р політ. наук, проф. (Польща); Еспіноза Гастон, д-р іст. наук, проф. (США); Ігнат'єв Павло, д-р політ. наук, проф. (Україна); Медведєва Марина, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Нанавов Антон, канд. екон. наук, доц. (заст. голов. ред.) (Україна); Піпченко Наталія, д-р політ. наук, проф. (Україна); Приятельчук Олена, д-р екон. наук, доц. (Україна); Резнікова Наталія, д-р екон. наук, проф. (Україна); Смирнова Ксенія, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Філіпенко Антон, д-р екон. наук, проф. (Україна); Хлистун Ганна, канд. політ. наук (заст. голов. ред.) (Україна); Хонг Ліу, д-р політ. наук, проф. (Сінгапур); Циганов Сергій, д-р екон. наук, проф. (Україна); Цирфа Юлія, канд. політ. наук, доц. (заст. голов. ред.) (Україна); Шнирков Олександр, д-р екон. наук, проф. (Україна)
Адреса редколегії	Навчально-науковий інститут міжнародних відносин вул. Ілленка, 36/1, м. Київ, 04119 ☎ (38044) 481 44 14 e-mail: intern.bulletin@knu.ua web: intern.bulletin.knu.ua
Затверджено	вченою радою ННІ міжнародних відносин 26.02.25 (протокол № 6)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1089 від 28.03.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03796
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 894 від 10.10.22
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

BULLETIN

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2292 (Print)

INTERNATIONAL RELATIONS

1(60)/2025

Established in 1958

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292/2025/1-60>

The modern problems of international relations, international law, world economy and international economic relations are highlighted in following issue.

For professors, scientists, PhD students and students.

A person being responsible for the issue release – Nanavov Anton, PhD (Econ.), Assoc. Prof.

EDITOR-IN-CHIEF	Doroshko Mykola, Dr. Hab. (Historical), Prof. (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Bilotsky Sergiy, DSc (Law), Prof. (Ukraine); Donaj Łukasz, DSc (Polit.), Prof. (Poland); Espinosa Gastón, DSc (Histor.), Prof. (USA); Filipenko Anton, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Hong Liu, DSc (Polit.), Prof. (Singapore); Ignatiev Pavlo, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Khlystun Hanna, PhD (Polit.) (Deputy Managing Editor) (Ukraine); Medvedieva Maryna DSc (Law), Prof. (Ukraine); Nanavov Anton, PhD (Econ.), Assoc. Prof. (Deputy Managing Editor) (Ukraine); Pipchenko Nataliia, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Pryiatelchuk Olena, DSc (Econ.), Assoc. Prof. (Ukraine); Reznikova Nataliia, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Shnyrkov Oleksandr, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Smyrnova Kseniia, DSc (Law), Prof. (Ukraine); Tsyganov Sergiy, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Tsyrfia Iuliia, PhD (Polit.), Assoc. Prof. (Deputy Managing Editor) (Ukraine)
Address	Educational and Scientific Institute of International Relations 36/1, Yuriia Illenka St., Kyiv, 04119 ☎ (38044) 481 44 14 e-mail: intern.bulletin@knu.ua web: intern.bulletin.knu.ua
Approved by	the Academic Council of the ESI of International Relations 26.02.25 (protocol № 6)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1089 of 28.03.24 Identifier of printed media: R30-03796
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order № 894 dated 10.10.22
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КОППЕЛЬ Олена, ПАРХОМЧУК Олена Близькосхідна політика адміністрації Д. Трампа: ретроспективний та прогностичний дискурс	5
ПІПЧЕНКО Наталія, ДАРНИЦЬКИЙ Антон Латиноамериканський напрям зовнішньої політики України..... в умовах воєнного стану	11
ЧЕКАЛЕНКО Людмила Королівство Таїланд: монархія як чинник демократії	17
МІНГАЗУТДІНОВ Ігор Проблема міжетнічних відносин у Південному Тіролі: еволюція та поточний стан	24
КОНОВАЛОВА Марта Від м'якої сили до репутаційної безпеки: особливості публічної дипломатії в конфлікті	29
ПАРФІНЕНКО Анатолій Свобода подорожей та міжнародний туризм як складові дипломатії "розрядки" (до 50-річчя підписання Гельсінського заключного акту)	36
МІНГАЗУТДІНОВА Галина Азійська політика США після 2021 року та відновлення Ісламського Емірату Афганістан	43
ФАРЕНЮК Наталія Інвестиційний потенціал криптовалютного сегменту в децентралізованих фінансах	50
ХЛИСТУН Ганна Трансформація суспільного мовлення в умовах турбулентності: український досвід у контексті європейських практик	55
ЗАЙЦЕВА Марія Правові механізми формування сучасної гендерної політики	59
ШУСТЕНКО Софія Проблема забезпечення інформаційних прав людини: політико-інституціональний концепт діяльності Ради Європи	63
ВЕСЕЛОВСЬКИЙ Богдан Кризова стійкість ЄС: роль регламенту IMERA в забезпеченні стабільності внутрішнього ринку	70
ГОРБАЛЬ Наталія, КАЛАКУРА Віктор Набуття статусу особи з тимчасовим захистом як іноземний елемент у сімейних правовідносинах	75
АЛЕКСЕЙЧЕНКО Олександр Чи можливий геополітичний реванш Росії на Південному Кавказі: кейс Грузії	80
АНДРІЮНІНА Дарія Міграційна компонента у стратегії зайнятості населення України в контексті європейської інтеграції	85
ВАРТОВНИК Іван Становлення та розвиток політико-безпекової спільноти АСЕАН	90
АЛІЄВ Гамідулла Новий тип відносин між великими країнами як основа двосторонніх відносин КНР та США	96
РАЙКОВ Артур Місце Білорусі у стратегічних інтересах США та РФ після протестів 2020 року	103
ШПАНЬКО Микита Роль РФ у Сирійській кризі	111
ПЧЕЛЬНІКОВ Даніель Костянтин Інституційна структура глобального управління контексті системної еволюції міжнародних відносин	115

CONTENTS

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

KOPPEL Olena, PARKHOMCHUK Olena Middle East Policy of the Trump Administration: Retrospective and Forecasting Discourse	5
PIPCHENKO Nataliia, DARNYTSKYI Anton Latin American Direction of Ukraine's Foreign Policy under Martial Law	11
CHEKALENKO Liudmyla The Kingdom of Thailand: Monarchy as a Factor of Democracy	17
MINGAZUTDINOV Igor Inter-Ethnic Relations in South Tirol: Evolution and Contemporary Situation	24
KONOVALOVA Marta From Soft Power to Reputational Security: Features of Public Diplomacy in Conflict.....	29
PARFINENKO Anatoliy Freedom of Travel and International Tourism as Components of "Détente" Diplomacy (to the 50 th Anniversary of the Signing of the Helsinki Final Act)	36
MINGAZUTDINOVA Galina The Asian Policy of the USA after 2021 and the Islamic Emirate of Afghanistan Restoration	43
FARENIUK Nataliia Investment Potential of the Cryptocurrency Segment in Decentralized Finance.....	50
KHLYSTUN Ganna Transforming Public Broadcasting Amidst Turbulence: The Ukrainian Experience in the Context of European Practices	55
ZAITSEVA Mariia Legal Mechanisms for the Formation of Modern Gender Policy	59
SHUSTENKO Sofiia The Problem of Protecting Human Information Rights: Political and Institutional Concept of the Activities of the Council of Europe	63
VESELOVSKYI Bohdan Crisis Resilience of the EU: the Role of the IMERA Regulation (EU) 2024/2747, 2024). in Ensuring Internal Market Stability	70
GORBAL Nataliia, KALAKURA Viktor Acquisition of the Temporary Protection Status as a Foreign Element in Family Legal Relations.....	75
ALIEKSIEJCHENKO Oleksander Is Russia's Geopolitical Revenge possible in the South Caucasus: The Case of Georgia	80
ANDRIUNINA Dariia Migration Component in the Employment Strategy of Ukraine in the Context of European Integration	85
VARTOVNYK Ivan Formation and Development of the Asean Political-Security Community	90
ALIYEV Hamidulla A New Type of Relations between Major Countries as a Basis for Bilateral Relations between China and the USA	96
RAIKOV Artur Belarus' Place in the Strategic Interests of the US and Russia after the 2020 Protests.....	103
SHPANKO Mykyta Russia's Role in the Syrian Crisis	111
PCHELNIKOV Daniel Kostiantyn Institutional Structure of Global Governance in the Context of the Systemic Evolution of International Relations.....	115

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327(73:5-15:470:510)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/5-10>

Олена КОППЕЛЬ, д-р іст. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6297-5610

e-mail: helenkoppel@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Олена ПАРХОМЧУК, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6261-3580

e-mail: parkhomchuk.o@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ Д. ТРАМПА:
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ТА ПРОГНОСТИЧНИЙ ДИСКУРС**

Вступ. На основі ретроспективного дослідження особливостей, основних пріоритетів, механізмів реалізації близькосхідної політики першої адміністрації Д. Трампа здійснюється прогностичний аналіз політики США на Близькому Сході за другої адміністрації Дональда Трампа.

Методи. Використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: системний підхід, структурно-функціональний аналіз, компаративний аналіз, історико-порівняльний та аналітико-прогностичний методи.

Результати. Визначено і проаналізовано концептуально-теоретичні та доктринальні засади близькосхідної політики Д. Трампа. З'ясовано основні засоби реалізації геополітичних і геоекономічних інтересів США на Близькому Сході та надано оцінку ефективності цих засобів і ступеня їх відповідності заявленій меті. З'ясовується специфіка позиції адміністрації Д. Трампа з основних регіональних проблем, зокрема: протидії міжнародному тероризму, арабо-ізраїльському та палестино-ізраїльському врегулюванню, Сирійській кризі, проблемі нерозповсюдження ЗМЗ.

Висновки. Лідерство США як системоутворюючого елемента близькосхідної регіональної системи, який визначає головні напрями руху країн регіону, залишається в минулому, вони вже не визначають основні напрями її трансформації, що стає наслідком не стільки впливу суб'єктивних чинників, скільки об'єктивних процесів глобальних та регіональних трансформацій. Доведено, що близькосхідна політика Д. Трампа спрямована на створення зручного для США балансу сил, щоб маніпулювати ним для забезпечення власних інтересів. Близькосхідна політика адміністрації Д. Трампа матиме спадкоємний характер і на другому терміні його перебування у Білому Домі.

Ключові слова: США, Близький Схід, Д. Трамп, Ізраїль, Іран, Саудівська Аравія, арабо-ізраїльський конфлікт, палестинська проблема.

Вступ

Динаміка американських електоральних процесів впливає на еволюцію політики США в стратегічно важливому для їхніх національних інтересів регіоні – Близькому Сході, домінування в якому традиційно розглядалось в якості однієї з заповорок їх глобального лідерства. У ХХІ ст. послаблення впливу США як глобальної держави, здатної здійснювати монополийний контроль над розвитком подій і процесів у світі, особливо помітно відобразилась в цьому регіоні. Лідерство США як системоутворюючого елемента Близькосхідної регіональної системи, який визначав головні напрями руху країн регіону, залишається в минулому, вони вже не визначають основні напрями її трансформації, що стає наслідком не стільки впливу суб'єктивних чинників, скільки об'єктивних процесів глобальних та регіональних трансформацій. Остання амбітна спроба "демократизації регіону", просування демократії та прав людини адміністрацією Б. Обама зіштовхнулася зі складними політичними та соціальними реаліями регіону і мала негативні та непередбачувані для США наслідки.

Однак останнім часом США переміщують увагу на інші регіони, зокрема на Азію, через що їхня увага до Близького Сходу почала зменшуватись. Свідченням трансформації місця регіону в глобальній стратегії США стала стратегія демократичної адміністрації Барака Обама на "повернення в Азію", яка передбачала зменшення американської присутності та стратегічного пріоритету Близького Сходу. Але, незважаючи на це, протягом каденцій всіх наступних американських адміністрацій регіон залишався зоною життєво важливих інтересів США. Забезпечення глобального лідерства США

залишається принципом організації американської зовнішньої політики, а Близький Схід – однією з головних сфер його реалізації; незмінними пріоритетами – арабсько-ізраїльські та арабсько-іранські відносини та іранська ядерна проблема, а одними з найбільш важливих для США країн – Ізраїль і Саудівська Аравія. Сполучені Штати продовжуватимуть проводити там активну політику в осяжному майбутньому.

На момент приходу до влади другої адміністрації Трампа на Близькому Сході відбулись важливі зміни, зокрема посилення палестино-ізраїльського та ірано-ізраїльського протистояння, яке неодноразово загострювалось і переростало в збройну фазу, повалення режиму Б. Асада в Сирії та подальше посилення впливу Туреччини з одночасним послабленням позицій РФ та ІРІ.

Перші кроки нової адміністрації 47-го президента США Д. Трампа свідчать про зміну моделі американського домінування, яка може передбачати стратегію скорочення і переорієнтації за рахунок Європи та Близького Сходу, що буде знаходити відображення в близькосхідній політиці нової адміністрації. Трансформація місця регіону в глобальній стратегії Сполучених Штатів відображає ширшу зміну глобального балансу сил.

Метою дослідження є ретроспективний аналіз особливостей, основних пріоритетів, механізмів реалізації близькосхідної політики першої адміністрації Дональда Трампа як передумови та базової основи для прогностичного аналізу політики США на Близькому Сході за другої адміністрації Д. Трампа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єкт нашого дослідження – близькосхідна політика Д. Трампа – вивчався як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій думці.

На особливу увагу заслуговують праці Е. Подеха (Podeh, 2020), Г. Афтанділіана (Aftandilian, 2019), Ф. Гауза (Gause, 2019), М. Лінча (Lynch, 2016, р. 284), О. Хассана (Hassan et al., 2019), Д. Томпсон (Thompson, 2018) та інших. Результати політики Трампа на Близькому Сході аналізуються такими дослідниками, як: М. Вольф (Wolff, 2018), Б. Вудворд (Woodward, 2018), Амос Ядлін (Yadlin, 2020), С. Уолт (Walt, 2018) та інші. За президентства Дж. Байдена було підготовлено декілька досліджень щодо політики попередньої адміністрації Д. Трампа (Wolff, 2018; Woodward, 2018; 2020), у деяких з них містився наратив щодо "примирливого" ставлення Трампа до політики РФ на Близькому Сході та дестабілізуючих дій Росії в Азії (Woodward, 2020).

Предметом уваги дослідників виступали такі аспекти політики Трампа на Близькому Сході, як: його відносини з Іраном, підхід до розв'язання конфлікту між Ізраїлем та палестинцями, війна в Сирії та інші питання. Більшість досліджень близькосхідної політики адміністрації Д. Трампа наразі націлені на вивчення її наслідків як для Сполучених Штатів, так і для розвитку регіону в контексті порівняльного аналізу політики американських адміністрацій на Близькому Сході в ХХІ ст., надають рекомендації для майбутньої політики США в регіоні. Д. Міршаймер (Mearsheimer, 2019) критично аналізує політику США та її наслідки для Близького Сходу та інших регіонів світу і висловлює точку зору, що більшість регіональних проблем є результатом нестабільності та конфліктів, які мають свої корені в історичних, етнічних та релігійних розбіжностях, а втручання США збільшує насилля та нестабільність, а не допомагає їх розв'язанню. Критичний аналіз зовнішньої політики США, зокрема близькосхідного напрямку, міститься в роботах: С.М. Уолта "Пекло добрих намірів: зовнішньополітична еліта Америки та занепад переваги США" (Walt, 2018); Р. Кребса і Р. Швеллера "Кінець великої стратегії: Америка повинна думати дрібніше" (Drezner, Krebs, & Schweller, 2020).

Важливу групу джерел становлять дослідження, присвячені сучасному стану регіональних міжнародних відносин, де аналізуються регіональні трансформації та їхній вплив як на глобальні міжнародні відносини, так і на політику США. Це праці П. Кокберна "Час джихаду. Ісламська держава і Велика війна за Близький Схід" (Cockburn, 2017); М. Лінча "Нові арабські війни. Повстання та анархія на Близькому Сході" (Lynch, 2016); Ф. Холлідєя "Близький Схід в міжнародних відносинах. Влада, політика та ідеологія" (Halliday, 2017) та інші. Вони акцентують увагу на таких тенденціях, як: детериторизація, проявами якої стали "розмивання" державного суверенітету, перегляд кордонів, розпад державності на плеїніні і релігійні одиниці (Сирія, Ліван, Лівія, Ємен), які підтримуються впливовими регіональними геополітичними центрами (Halliday, 2017); транснаціоналізація у "війнах нового покоління" і формуванні квазідержавних утворень як наслідок дій транснаціональних акторів (Cockburn, 2017); послабленні таких традиційних центрів сили арабського світу, як Єгипет, Ірак, Сирія; формуванні двохосової структури регіональної системи (сунітської "дуги поміркованості" та ірано-шиїтської вісі); внутрішньо-ісламського (суніти / шиїти) геополітичного і ідеологічного конфлікту, який з регіонального переходить на глобальний рівень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість досліджень наразі націлені на вивчення близькосхідної політики США та її наслідків для розвитку регіону. Натомість малодослідженим питанням залишається визначення можливих кроків нової

адміністрації Д. Трампа на Близькому Сході на основі ретроспективного аналізу близькосхідної політики його першої адміністрації в контексті сучасних глобальних та регіональних трансформацій.

Методи

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи об'єктивності, багатофакторності та системності. Для вирішення поставлених завдань використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема системний підхід, що уможливив дослідження близькосхідної політики США як комплексного явища, визначення її структури, особливостей та механізмів реалізації з погляду відповідності їх національним інтересам. Теоретико-концептуальний рівень передбачає аналіз ідейно-теоретичного фундаменту зовнішньої політики в контексті стратегічної культури США, доктринальний рівень – аналіз зовнішньополітичних стратегій та доктрин як офіційно сформульованих універсальних керівних принципів зовнішньої політики США, практико-політичний рівень – аналіз реалізації політики США на Близькому Сході. Структурно-функціональний аналіз дав змогу з'ясувати пріоритетні напрями близькосхідної політики Д. Трампа. Дослідження рівня двосторонніх відносин США з країнами регіону Близького Сходу проведене з використанням проблемно-історичного підходу і порівняльного аналізу, що дозволило розглянути ці відносини в історичній ретроспективі та визначити їхні основні тенденції та етапи, дослідити зовнішньополітичні стратегії, підходи і дії американських адміністрацій щодо концептуального та практичного наповнення близькосхідної політики. Компаративний аналіз було застосовано для виявлення спільного і відмінного в позиції американських адміністрацій з метою ідентифікації особливостей близькосхідної політики першої адміністрації Д. Трампа та прогностичного аналізу близькосхідної політики нової адміністрації 47-го президента США. Історико-порівняльний метод використано для порівняльно-критичного аналізу існуючих моделей та механізмів арабсько-ізраїльського врегулювання. Аналітико-прогностичний метод надає можливість визначити можливі шляхи еволюції близькосхідної політики Д. Трампа.

Результати

У ХХІ ст. американські адміністрації вбачали національні інтереси США на Близькому Сході в забезпеченні доступу до енергетичних ресурсів та стабільності у міжнародних потоках енергоносіїв, захисті своїх союзників, в першу чергу Ізраїлю, і протидії розповсюдженню ядерної зброї (Kroenig, 2018), боротьбі із загрозою міжнародного тероризму. Але стратегії реалізації вказаних інтересів різнилися залежно від динаміки американських електоральних процесів та змін у міжнародному середовищі. Близькосхідна політика першої адміністрації Д. Трампа базувалась на впевненості президента в тому, що три попередні адміністрації – Б. Клінтона (1993–2001 рр.), Буша-молодшого (2001–2009 рр.) та Б. Обами (2009–2017 рр.) помилялися на Близькому Сході. Як вказував Ф. Холлідєй у роботі "Близький Схід у міжнародних відносинах. Влада, політика та ідеологія": "...реалізм, на який спиралась адміністрація Д. Трампа, з його наголосом на державах та інтересах, представляв стійку альтернативу будь-якому іншому підходу, заснованому на ідеях і цінностях, хоча реалістична парадигма стає менш, а не більш актуальною, чим далі дослідники відходять від розвинутих країн Політичного Заходу" (Halliday, 2017). У той же час Г. Кіссінджер у праці "Світовий порядок. Роздуми про характер націй в

історичному контексті" зауважує, що хоча "американські внутрішньополітичні дебати часто описують як змагання між ідеалізмом і реалізмом", для Америки і решти світу може виявитись, що якщо вона "не зможе діяти в обох режимах одночасно, то вона не зможе виконати жодного з них" (Кіссінджер, 2017). Зауважимо, що особливістю стратегії першої адміністрації Трампа на Близькому Сході, яка, судячи з перших кроків його нової адміністрації, матиме спадкоємний характер та буде реалізовуватись і на другому терміні його перебування у Білому Домі, полягала у прагненні "пов'язати мету з можливостями" (Wolff, 2018), була спрямована на те, щоб змінити Близький Схід таким чином, щоб зникла потреба в стратегічній ролі Америки (Walt, 2018), створити зручний для США баланс сил, щоб маніпулювати ним для забезпечення власних інтересів (Keiswetter, 2018).

Значна частина дослідників близькосхідної політики першої адміністрації Д. Трампа критикувала її за непослідовність та відсутність чіткої стратегії захисту американських національних інтересів (Sollich, 2020), що призводило до складнощів у її реалізації і до не завжди бажаних наслідків. Контраргументи проти критики близькосхідної політики Д. Трампа досить різноманітні, зазвичай акцентовано увагу на тому, що Д. Трамп не розпочинав війн під час свого перебування на посаді, продовжив процес виведення американських військ із зон конфліктів на Близькому Сході, а після перемоги на виборах у 2024 р. пообіцяв "припинити всі війни".

Головними характеристиками близькосхідної політики першої адміністрації Д. Трампа слід вважати: зменшення залучення до справ регіону з одночасним збереженням співпраці з традиційними союзниками (Ізраїлем); зміцненням, за відміну від курсу демократичних адміністрацій, не тільки Б. Обами, але й Дж. Байдена, відносин з авторитарними режимами (Саудівська Аравія та сунітські монархії Перської затоки); збільшенням уваги до арабо-ізраїльського конфлікту з одночасним небажанням визнання його системного характеру, нехтуванням палестинської складової; посиленням напруги з Іраном.

Визначення пріоритетів у системі двосторонніх відносин США з державами Близького Сходу завжди було інтенсивно поляризованим за партійними лініями (Коппель, Пархомчук, & Пархомчук, 2024). У процесі трансформації близькосхідної політики і динаміки американських електоральних процесів відбувались неодноразові зміни в системі їхніх зовнішньополітичних пріоритетів щодо регіональних суб'єктів міжнародних відносин з урахуванням як глобальних, так і регіональних і внутрішньополітичних факторів.

Під час першого президентства Дональда Трампа США продовжували займати активну позицію на Близькому Сході, проте було помітно змінено підхід до взаємодії з регіоном. Трамп заявляв про намір скоротити присутність США в регіоні та переконував союзників, що вони мають взяти на себе більшу частину відповідальності за свою власну безпеку. Проте США продовжували підтримувати своїх союзників, таких як Ізраїль та Саудівська Аравія, використовуючи економічні та дипломатичні інструменти для сприяння своїм інтересам на Близькому Сході. Ізраїль не просто залишився одним із найбільш важливих союзників США на Близькому Сході, американо-ізраїльські відносини переходять на інший, більш високий рівень, який характеризується майже повною відсутністю принципових розбіжностей між їхніми позиціями та

поглядами (офіційний сайт Ізраїлю¹). Д. Трамп розглядав Ізраїль як стратегічного союзника на Близькому Сході, що допомагав зберігати вплив США. Для підтримки американо-ізраїльського союзу США надавали Ізраїлю фінансову, військову та дипломатичну допомогу. Нагадаємо про рішення Трампа від 6 грудня 2017 р. щодо визнання Єрусалиму столицею Ізраїлю і перенесення посольства США до цього міста, що викликало гостру реакцію світового співтовариства, критику з боку частини наукової спільноти, які вважали це порушенням міжнародного права, яке буде мати негативні наслідки для регіональних міжнародних відносин.

Питання відносин США із Саудівською Аравією також є інтенсивно поляризованим за партійними лініями. Провлячі кола Саудівської Аравії чітко дали зрозуміти, що вони надають перевагу республіканцям. Саудівська Аравія стала першою іноземною державою, яку Д. Трамп відвідав після обрання президентом на перший та другий терміни. Під час першого перебування на посаді президента США Дональда Трампа налагодили тісні стосунки із Саудівською Аравією, сприяв приходу до влади наслідного принца Мохаммеда бін Салмана, хоча історично президенти США не брали публічної участі, навіть опосередковано, у палацовій політиці. Трамп не змінював своєї прихильності до нього, не визнаючи причетність наслідного принца до вбивства журналіста Хашоггі, незважаючи на вагомі докази того, що злочин було здійснено за його наказом. Президент Дж. Байден назвав Саудівську Аравію "ізгоєм", відмовився говорити з наслідним принцем і дозволив оприлюднити звіт ЦРУ, який вважав його відповідальним за смерть Хашоггі, обмежив свою підтримку військових зусиль Саудівської Аравії в Ємені та вилучив зенітні ракети Patriot з королівства, навіть коли Саудівська Аравія зіткнулася з ракетними атаками з боку хуситів.

Деякі напрями двосторонньої політики США, зокрема американо-іранські відносини, зазнали негативної динаміки. Застосовувавши стратегію "максимального тиску" на Іран, Трамп у серпні 2017 року запроваджує економічні санкції, а в травні 2018 року оголошує про вихід Сполучених Штатів із JCPOA (Спільного всеосяжного плану дій, угоди, яку було укладено в 2015 р. за адміністрації Б. Обами між Іраном, Великою Британією, Францією, Німеччиною, Росією та Китаєм, що мала на меті обмеження ядерної програми Ірану в обмін на скасування економічних санкцій (Katzman, & Kerr, 2018). Таке рішення аргументувалось системно-структурними вадами угоди JCPOA, зокрема недосконалими процедурами перевірки. З точки зору Д. Трампа угода JCPOA не зачіпала іранської програми балістичних ракет, а Іран отримував переваги в результаті скасування санкцій, що збільшувало ресурси для розбудови програми балістичних ракет і фінансування гібридних конфліктів. Критики Д. Трампа закидали йому те, що вихід з угоди JCPOA спричинив нестабільність на Близькому Сході, посилив екстремістські групи в Ірані та поза її межами, збільшивши загрозу збройного протистояння між США та Іраном, інтенсифікував дії іранського уряду в розрізі ядерної та ракетної програми, зруйнував внутрішньоіранську лінію на реформування політичної системи, сприяв зближенню Ірану з КНР та РФ, що в подальшому мало негативні наслідки для України в ході російсько-української війни.

Після переобрання на посаду президента головна мета політики Д. Трампа буде і надалі полягати в тому, щоб змінити лінію поведінки іранського уряду та

¹<https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2020/Pages/Joint-Statement-on-normalization-of-relations-between-Israel-and-Sudan-23-Oct-2020.aspx>

запобігти набуттю Іраном ядерної зброї. Відносини нової адміністрації з Іраном значною мірою будуть визначати геополітичний баланс у регіоні та геополітичну стабільність, впливати на різні конфлікти та кризи, такі як: протистояння між Ізраїлем та ІПІ, ситуація в Ємені, арабо-ізраїльське врегулювання та палестинську проблему. Як зазначив Д. Трамп у своєму твіттері¹: "я хочу, щоб Іран був великою та успішною країною, але такою, що не може мати ядерної зброї" (Trump, 2025). Запропонувавши розпочати перемовини щодо нової угоди, він одночасно остаточно не спростував, назвавши лише "значно перебільшеними" можливості спільно з Ізраїлем нанести удар по іранським ядерним об'єктам (Trump, 2025).

Проблема арабо-ізраїльського врегулювання традиційно перебувала в центрі уваги американської дипломатії. Вашингтон неодноразово брав на себе роль посередника в нормалізації відносин Ізраїлю з арабськими країнами, зокрема з Єгиптом, за демократичної адміністрації Картера (1979 р.) та Йорданією за демократичної адміністрації Б. Клінтона (1993 р.).

Нова республіканська адміністрація Д. Трампа прагнула до переформатування конфронтаційних блоків на користь Ізраїлю шляхом посередництва між ним та арабськими країнами, що передбачало мінімізацію значення палестинської складової арабо-ізраїльського врегулювання і докорінну зміну вихідної точки будь-яких майбутніх мирних переговорів (Woodward, 2020). Проголошення у січні 2020 року довгоочікуваного плану палестино-ізраїльського врегулювання – "Плану Трампа" (т. зв. Угода століття) (Yadlin, 2020; офіційний сайт уряду ОАЕ²) як "останньої історичної можливості" для палестинців створити власну державу призвело до поляризації арабських країн, які умовно поділилися на тих, хто його жорстко відкинув, і тих, хто його підтримував або підтримував з певними зауваженнями, оскільки в існуючих реаліях Ізраїль більше не розглядався арабськими державами як головна загроза безпеці. Тепер ізраїльська сторона могла виступати одним із головних союзників проти Ірану, який почав формувати власну коаліцію. Серед нових потенційних партнерів Ізраїлю називали Саудівську Аравію та інші монархії Перської затоки, а значна частина уваги основних гравців мала переключитися з палестино-ізраїльського конфлікту на протистояння арабських держав у коаліції з Ізраїлем проти Ірану та його союзників.

Усвідомлюючи недостатню ефективність переговорного процесу в колишніх форматах, Д. Трамп визнав необхідність розробки нових, нестандартних підходів до вирішення гострих проблем, зокрема статусу Єрусалиму (у 2017 р. Д. Трамп визнав Єрусалим столицею Ізраїлю і надав наказ перенести туди посольство США); повернення палестинських біженців; єврейських поселень на палестинських територіях і головної проблеми – створення палестинської держави. У березні 2019 року адміністрація Трампа визнала суверенітет Ізраїлю над Голанськими висотами територією, яка була захоплена Ізраїлем у Сирії під час шестиденної війни в 1967 р.

Прорив у відносинах між Ізраїлем та арабськими країнами розпочався 13 серпня 2020 року після заяви Ізраїлю щодо припинення політики поширення свого суверенітету на палестинські території і про прагнення сконцентруватись на розширенні зв'язків з арабським та ісламським світом з метою "нормалізації" відносин з арабськими країнами завершився укладанням Авраамових угод між Ізраїлем та ОАЕ, Бахрейном, Суданом і Марокко, які "передбачали повну

нормалізацію відносин між Ізраїлем та арабським світом, що є гігантським кроком вперед у дипломатії та безпеці в регіоні" (Holland, 2020a; 2020b). Цілком зрозуміло, що друга адміністрація Д. Трампа буде спрямовувати зусилля на залучення до цього процесу інших арабських країн, зокрема Саудівської Аравії.

Досягнення Трампа в **боротьбі з міжнародним тероризмом** полягали не тільки в тому, що його адміністрація не починала нових війн і жодна іноземна терористична атака не була успішно здійснена на американській території. Її ключовими напрямками слід вважати: загострення боротьби з Ісламською державою (ISIS) у Сирії та Іраку; підтримку антитерористичних операцій на Близькому Сході; збереження та посилення санкцій проти Ірану. Вони передбачали такі конкретні кроки, що його адміністрація міста Ракка в Сирії від контролю ISIS восени 2017 року; звільнення Мосулу в Іраку – другого за розміром міста, яке контролювала ІДІЛ, у 2016-2017 роках; удари по цілях у Сирії в 2017 та 2018 роках у відповідь на використання Сирією хімічної зброї, у 2019 р.; ліквідація лідера ІДІЛ Абу Бакра аль-Багдаді та іранського генерала Касема Сулеймані в 2020 р. Фактично ІДІЛ зазнала деградації та втратила свою територіальну базу в Сирії/Іраку. Трамп констатував, що ІДІЛ зазнала поразки, і це спонукало його наказати вивести війська США з Сирії 19 грудня 2018 року. Д. Трамп акцентував увагу на зміцненні співпраці з регіональними союзниками, зокрема з іракськими військами та курдськими силами, які відігравали важливу роль у боротьбі проти Ісламської держави.

Формулюючи свою політику щодо **сирійської кризи**, Д. Трамп виходив з того, що вона є складовою боротьби США проти міжнародного тероризму. Водночас ставлення Трампа до повалення режиму Б. Асада в Сирії і посилення там позицій Туреччини буде остаточно сформульовано під час його другої каденції.

Дискусія і висновки

Забезпечення глобального лідерства США залишається принципом організації американської зовнішньої політики, а Близький Схід – однією з головних сфер його реалізації, незмінними пріоритетами – арабсько-ізраїльські й арабсько-іранські відносини та іранська ядерна проблема, а одними з найбільш важливих для США країн – Ізраїль і Саудівська Аравія. Ще під час першого президентства Дональда Трампа політика США на Близькому Сході як комплексне явище з визначеною структурою, особливостями та механізмами реалізації з погляду її відповідності національним інтересам держави зазнала змін порівняно з попередніми адміністраціями. Він надавав перевагу гібридній стратегії з елементами скорочення з метою зменшення витрат США у міжнародній сфері, у тому числі на Близькому Сході, зменшуючи американську військову присутність. Заклики до "дешевшої" зовнішньої політики стали відчутними ще при президенті Б. Обамі, незважаючи на очевидний ризик такої політики для американських інтересів. Д. Трамп вважає, що Америка не повинна витрачати ресурси на роль "глобального поліцейського" і таким чином відступає від давно встановлених норм, таких як просування миру, стабільності, прав людини та демократії. На Близькому Сході це означає сприяння сильним союзникам незалежно від характеру правлячих режимів.

Трамп обіцяє припинити "безкінечні війни" та зробити США менш залежними від нафти Близького Сходу. Стратегія "причетності як торгування" передбачає взаємний

¹ Donald Trump Truth Social Post 06:17 AM EST 02/05/25. <https://x.com/TrumpDailyPosts/status/1887110201410773361>

² <https://www.mofa.gov.ae>

обмін поступками і використовується як у розбудові відносин з авторитарними режимами, зокрема з Саудівською Аравією, так і в його посередництві у нормалізації відносин між арабськими країнами та Ізраїлем. У межах "стратегії стримування" та "віддаленого балансування" розбудовуються відносини США з ІРІ та зовнішніми державами, які прагнуть посилити свої позиції в близькосхідному регіоні.

Для реалізації своїх інтересів адміністрація Трампа використовувала відповідний інструментарій, який передбачає політичні, військово-політичні, економічні, інформаційні, культурні та інші методи впливу. США активно працювали над створенням та підтримкою міжнародних коаліцій для боротьби зі спільними загрозами, зокрема для боротьби з тероризмом. США продовжуватимуть працювати над укріпленням зв'язків зі своїми союзниками в регіоні, такими як Ізраїль, Саудівська Аравія та монархії Перської затоки, використовуючи механізм стратегічного партнерства. Вашингтон буде продовжувати використовувати різні засоби тиску на Іран у зв'язку з його ядерною програмою та підтримкою тероризму.

Одним із найбільш значних успіхів Трампа на Близькому Сході було укладання угод про нормалізацію відносин між Ізраїлем та кількома арабськими державами, зокрема з Об'єднаними Арабськими Еміратами, Бахрейном та Суданом (Авраамові угоди). Ці угоди були значним кроком до миру в регіоні та змінили традиційну геополітичну карту Близького Сходу. Політика другої адміністрації Трампа має привести Ізраїль, Саудівську Аравію та деякі інші арабські держави до ефективного альянсу для проведення кампанії, спрямованої на де-стабілізацію Ірану та зміни політики, не виключаючи зміни режиму.

Лідерство США як системоутворюючого елемента близькосхідної регіональної системи, який визначав головні напрями руху країн регіону, залишається в минулому. Вашингтон вже не визначає основні напрями трансформації Близького Сходу, які стають наслідком не стільки впливу суб'єктивних чинників, скільки об'єктивних процесів глобальних та регіональних змін. Близькосхідна політика Д. Трампа спрямована на те, щоб створити зручний для США баланс сил і маніпулювати ним для забезпечення власних інтересів. Вона буде мати спадкоємний характер та реалізовуватись і на другому терміні його перебування в Білому домі.

Список використаних джерел

- Кіссінджер, Г. (2017). *Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті* (Пер. з англ. Н. Коваль). Наш формат.
- Коппель О. А., Пархомчук О. С., & Пархомчук А. Д. (2024). Трансформація пріоритетів США у двосторонніх відносинах з країнами Близького Сходу в контексті глобальної та регіональної міжнародно-політичної ситуації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 59(2) 12–17. <https://intern.bulletin.knu.ua/article/view/2521/2813>
- Aftandilian, G. (2019). Trump's mixed messages on the Middle East. *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/2/7/trumps-mixed-messages-on-the-middle-east>
- Cockburn, P. (2017). *The age of Jihad. Islamic State and the Great War for the Middle East*. Verso.
- Drezner, D., Kreps, S., & Schweller, R. (2020). The End of Grand Strategy: America Must Think Smaller. *Foreign Affairs*, 99(3), 103–112.
- Gause, F. (2019). Should We Stay or Should We Go? The United States and the Middle East. *Survival Journal*, 61(5), 7–24. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2019.1662114>
- Halliday, F. (2017). *The Middle East in International Relations: Power, Politics, and Ideology*. Cambridge University Press.
- Hassan, Z., Yerkes, S., Farouk, Y., Dunne, M., Muasher, M., Fakir, I., Bindi, F., & Waller, J. (2019). Trump's Middle East Peace Plan is in the works. What does the region think? *Carnegie Endowment for international peace*. <https://carnegieendowment.org/2019/06/24/trump-s-middle-east-peace-plan-is-in-works.-what-does-region-think-pub-79365>

- Holland, S. (2020a). Israel, UAE to normalize relations in shift in Mideast politics; West Bank annexations on hold. *Reuters*. <http://surl.li/mxqcy>
- Holland, S. (2020b). With Trump's help, Israel and the United Arab Emirates reach historic deal to normalize relations. *Reuters*. <http://surl.li/kqyli>
- Katzman, E.B., & Kerr, S.H. (2018). Populism and the quest for political power: Examining the populist surge in the United States and Germany. *The Washington Quarterly*, 41(4), 107–125. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2018.1558009>
- Keiswetter, A. (2018). Trump's national security strategy: implications for the Middle East. *MEI*. <https://www.mei.edu/publications/trumps-national-security-strategy-implications-middle-east>
- Kroenig, M. (2018). *The Logic of American Nuclear Strategy. Why strategic superiority matters*. Oxford University Press.
- Lynch, M. (2016). Belligerent Minimalism: The Trump Administration and the Middle East. *The Washington Quarterly*, 39(4), 127–144. <https://carnegieendowment.org/posts/2016/12/belligerent-minimalism-the-trump-administration-and-the-middle-east?lang=en>
- Mearsheimer, John J. (2019). *The great delusion: liberal dreams and international realities*. (The Henry I. Stimson lectures series). Yale University Press.
- Podeh, E. (2020). Trump's Middle East legacy: the good, the bad and ugly – opinion. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/opinion/trumps-middle-east-legacy-the-good-the-bad-and-the-ugly-opinion-650738>
- Sollich, R. (2020). Trump risking war in the Middle East. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/en/opinion-trump-risking-war-in-the-middle-east/a-51881982>
- Thompson, J. (2018). Trump's Middle East policy. *CSS. Analyses in security policy*, 233. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse233-EN.pdf>
- Walt, S. (2018). *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. Farrar, Straus and Giroux. Illustrated edition.
- Wolff, M. (2018). *Fire and fury: Inside the Trump White House*. Macmillan Publishers.
- Woodward, B. (2018). *Fear: Trump in the White House*. Simon & Schuster.
- Woodward, B. (2020). *Rage*. Simon & Schuster.
- Yadlin, A. (2020, January 28). The Trump Plan: What's Next? *INSS Insight*, 1254. <https://www.inss.org.il/publication/the-trump-plan-whats-next/>

References

- Aftandilian, G. (2019). Trump's mixed messages on the Middle East. *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/2/7/trumps-mixed-messages-on-the-middle-east>
- Cockburn, P. (2017). *The age of Jihad. Islamic State and the Great War for the Middle East*. Verso.
- Gause, F. (2019). Should we stay or should we go? The United States and the Middle East. *Survival Journal*, 61(5), 7–24. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2019.1662114>
- Halliday, F. (2017). *The Middle East in international relations: Power, politics, and ideology*. Cambridge University Press.
- Hassan, Z., Yerkes, S., Farouk, Y., Dunne, M., Muasher, M., Fakir, I., Bindi, F., & Waller, J. (2019). Trump's Middle East peace plan is in the works. What does the region think? *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/2019/06/24/trump-s-middle-east-peace-plan-is-in-works.-what-does-region-think-pub-79365>
- Holland, S. (2020a). Israel, UAE to normalize relations in shift in Mideast politics; West Bank annexations on hold. *Reuters*. <http://surl.li/mxqcy>
- Holland, S. (2020b). With Trump's help, Israel and the United Arab Emirates reach historic deal to normalize relations. *Reuters*. <http://surl.li/kqyli>
- Keiswetter, A. (2018). Trump's national security strategy: Implications for the Middle East. *Middle East Institute (MEI)*. <https://www.mei.edu/publications/trumps-national-security-strategy-implications-middle-east>
- Kissinger, H. (2017). *The world order: Reflections on the character of nations in a historical context* (N. Koval, Trans.). Nash Format [in Ukrainian].
- Koppel, O. A., Parkhomchuk, O. S., & Parkhomchuk, A. D. (2024). Transformation of US priorities in bilateral relations with the countries of the Middle East in the context of the global and regional international political situation. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, 59(2), 12–17 [in Ukrainian]. <https://intern.bulletin.knu.ua/article/view/2521/2813>
- Kroenig, M. (2018). *The logic of American nuclear strategy: Why strategic superiority matters*. Oxford University Press.
- Lynch, M. (2016). Belligerent minimalism: The Trump administration and the Middle East. *The Washington Quarterly*, 39(4), 127–144. <https://carnegieendowment.org/posts/2016/12/belligerent-minimalism-the-trump-administration-and-the-middle-east?lang=en>
- Mearsheimer, John J. (2019). *The great delusion: liberal dreams and international realities*. (The Henry I. Stimson lectures series). Yale University Press.
- Podeh, E. (2020). Trump's Middle East legacy: the good, the bad and ugly – opinion. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/opinion/trumps-middle-east-legacy-the-good-the-bad-and-the-ugly-opinion-650738>
- Sollich, R. (2020). Trump risking war in the Middle East. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/en/opinion-trump-risking-war-in-the-middle-east/a-51881982>
- Thompson, J. (2018). Trump's Middle East policy. *CSS Analyses in Security Policy*, 233. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse233-EN.pdf>
- Walt, S. (2018). *The hell of good intentions: America's foreign policy elite and the decline of U.S. primacy*. Farrar, Straus and Giroux.

Wolff, M. (2018). *Fire and fury: Inside the Trump White House*. Macmillan Publishers.
Woodward, B. (2018). *Fear: Trump in the White House*. Simon & Schuster.
Woodward, B. (2020). *Rage*. Simon & Schuster.

Yadlin, A. (2020, January 28). The Trump Plan: What's Next? *INSS Insight*, 1254. <https://www.inss.org.il/publication/the-trump-plan-whats-next/>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.12.24
Прорецензовано / Revised: 20.01.25
Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Olena KOPPEL, DSc (Hist.), Prof.
ORCID ID: 0000-0001-6297-5610
e-mail: helenkoppel@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Olena PARKHOMCHUK, DSc (Polit.), Prof.
ORCID ID: 0000-0001-6261-3580
e-mail: parkhomchuk.o@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MIDDLE EAST POLICY OF THE TRUMP ADMINISTRATION: RETROSPECTIVE AND FORECASTING DISCOURSE

Background. Based on a retrospective analysis of the features, main priorities, and mechanisms for implementing the Middle East policy of the first administration of D. Trump, a prognostic analysis of US policy in the Middle East under the second administration of Donald Trump is created.

Methods. General scientific and special research methods were used, in particular, a systemic approach, structural-functional analysis, comparative analysis, historical-comparative, and analytical-prognostic methods.

Results. The conceptual, theoretical, and doctrinal foundations of D. Trump's Middle East policy were identified and analyzed. The main means of implementing US geopolitical and geoeconomic interests in the Middle East were identified and an assessment of the effectiveness of these means and the degree of their correspondence to the manifestations of the goal was provided. The specification of the position of the D. Trump administration on the main regional problems is clarified, in particular, the fight against international terrorism, the Arab-Israeli and Palestinian-Israeli settlement, the Syrian crisis, the problem of non-proliferation of WMD.

Conclusions. The leadership of the USA as a system-forming element of the Middle East regional system, which determined the main directions of the country's movement in the region, is a thing of the past, they have not begun the main directions of its transformation, which is a consequence not so much of the influence of subjective and factors, but of objective processes of global regional transformations. It is proved that the Middle East policy of D. Trump is aimed at creating an optimal balance of power for the USA and manipulating it to ensure its own interests. The Middle East policy of the D. Trump administration will have a hereditary character and will be implemented during his second term in the White House.

Keywords: USA, Middle East, D. Trump, Israel, Iran, Saudi Arabia, Arab-Israeli conflict.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 94(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/11-16>

Наталія ПІПЧЕНКО, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-3759-7085

e-mail: n_pipchenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Антон ДАРНИЦЬКИЙ, асп.

ORCID ID: 0009-0005-1569-6201

e-mail: antongoal2001@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Для України, яка веде боротьбу проти російської агресії, стратегічно важливо розвивати співпрацю з країнами Латинської Америки та заручитися їх підтримкою. У цьому контексті дво- і багатосторонні відносини з країнами регіону необхідно вивчати з огляду на міжнародні політико-безпекові зміни та сучасні інтеграційні процеси, беручи до уваги зовнішньополітичні ініціативи провідних держав і діяльність міжнародних організацій.

Методи. Системний і діалектичний методи дозволили розглянути проблему з урахуванням деталей та сприяти відносинам між Україною і Латинською Америкою як динамічне та змінне явище. Логічний метод забезпечив основу для детального аналізу предмета дослідження та формулювання авторських узагальнень.

Результати. Проаналізовано ключові напрями зовнішньої політики України у відносинах із країнами Латинської Америки в умовах воєнного стану. Наголошено, що значний вплив на відносини мала війна Росії проти України, а також посилення ролі країн латиноамериканського регіону в міжнародних процесах, що вплинуло світовий порядок денний. Встановлено, що на сьогодні рівень взаємодії між Україною та державами Латинської Америки залишається недостатньо результативним, що значною мірою обумовлено низьким рівнем взаємного інформування про події в обох регіонах. Окреслено основні етапи та інструменти співпраці, зокрема двосторонні ініціативи та взаємодію на рівні міжнародних організацій, що дозволяє налагоджувати більш результативний багатосторонній діалог. Такий діалог охоплює численні сфери діяльності, враховує різнобічні інтереси партнерів й активно використовує механізми м'якого впливу. Зазначено, що спільні проєкти й обмін досвідом сприяють розвитку наукового потенціалу та впровадженню сучасних технологій.

Висновки. На основі вивчення міжрегіональних зустрічей, самітів і перемовних процесів підтверджено, що лише шляхом пошуку оптимальних механізмів співпраці між Україною і державами Латинської Америки можна досягти довіри та взаєморозуміння. Раціональне використання потенціалу дво- і багатосторонньої взаємодії сприятиме зміцненню позицій України на міжнародній арені.

Ключові слова: зовнішня політика, позиціонування, міжнародні організації, війна, Україна, Латинська Америка, Китай, РФ.

Вступ

У сучасному світі, який зазнає значних політико-безпекових змін, зростає взаємозалежність глобальних і регіональних процесів, посилюючи вплив окремих політичних акторів на міжнародну взаємодію, що вимагає від міжнародних організацій і держав диверсифікації підходів і методів до співпраці. Російська війна проти України змусила нашу державу переглянути можливості розвитку дво- та багатосторонніх зв'язків і посилити партнерські відносини з регіонами, які до цього були охоплені фрагментарно. Латинська Америка, із її значним людським і ресурсним потенціалом, лише частково перебувала у фокусі української зовнішньої політики, що негативно позначилося на рівні політичної підтримки України щодо протидії російській агресії такими важливим латиноамериканськими гравцями, як Аргентина, Бразилія, Мексика, Перу та Чилі.

Додамо, що зазнав суттєвих змін і вплив країн Латинської Америки на світову політику. Країни регіону намагаються стати активними міжнародними акторами, прагнучи ефективніше реалізувати власні національні інтереси та посилити участь у різних міжнародних форматах. Для України, яка веде боротьбу проти російської агресії як на фронті, так і в дипломатичних площинах, стратегічно важливо розвивати співпрацю з країнами Латинської Америки та заручитися їхньою підтримкою. У цьому контексті дво- і багатосторонні відносини з країнами регіону необхідно вивчати з огляду на міжнародні політико-безпекові зміни та сучасні інтеграційні процеси, беручи до уваги зовнішньополітичні ініціативи провідних держав і діяльність міжнародних організацій.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій свідчить про часткову розробленість проблематики у вітчизняній науковій літературі. Становлення досліджень щодо формування загальної концепції взаємодії України з країнами Латинської Америки відбулось через наукові розробки М. Білоусова, О. Бредіхіна, Н. Веселої, Є. Камінського, В. Кириченка, О. Ковальової, В. Матвієнка, В. Пашука, Є. Свиначука, О. Сушка, О. Ткача та інших. Серед актуальних наукових здобутків виокремимо праці М. Засядько, яка визначила ключові періоди та напрями розвитку латиноамериканського регіону, а також А. Киридон, яка зосередила увагу на вивченні основних тенденцій сучасного розвитку регіону. Тематиці латиноамериканської політики США присвячено окремі роботи Т. Богданової, З. Зазуляк, І. Тихоненко, Н. Шевченко та О. Шевчука. На дослідженнях, пов'язаних із політикою Іспанії в Латинській Америці, акцентували увагу Д. Біляєв, М. Малишева та А. Хмель. Питання регіональної інтеграції та діяльності міжнародних організацій у регіоні вивчали Т. Богданова та О. Тригуб. У публікаціях Н. Балюк і К. Вакарчук було проаналізовано політичні зміни в країнах регіону, а також спектр політико-економічних механізмів формування міжрегіональних взаємовідносин. Серед іноземних дослідників зазначимо роботи М. Емерсона, А. Монкевич, М. Резенде та Р. Флореса, які вивчали питання взаємодії країн Латинської Америки та Європейського Союзу. Вітчизняні аналітичні центри "Українська призма" і Центр міжнародної безпеки також почали активно досліджувати проблеми розвитку латиноамериканського регіону, зважаючи на сучасні політико-безпекові трансформації у світі та зміни у латиноамериканському векторі зовнішньої політики України.

Метою статті є вивчення актуальних аспектів посилення зовнішньополітичної діяльності України в латиноамериканському напрямі з акцентом на формуванні стратегічного підходу до встановлення дієвих комунікацій і переосмислення образу України в регіоні.

Методи

Методи дослідження ґрунтуються на застосуванні загальних принципів систематизації, аналізу та синтезу, що сприяє забезпеченню об'єктивності та цілісності наукового пошуку. Зокрема, системний і діалектичний методи дозволили розглядати проблему з урахуванням деталей та сприймати відносини між Україною й Латинською Америкою як динамічне та змінне явище. Логічний метод забезпечив основу для детального аналізу предмету дослідження, що в поєднанні з методом критичного аналізу наукових і прикладних джерел дозволило сформувати авторські узагальнення з досліджуваної теми.

Результати

Інтенсифікація політичної взаємодії з країнами Латинської Америки обумовлена як посиленням міжнародної політичної ролі окремих країн регіону, так і поглибленням їх економічного потенціалу, зростанням чисельності населення та володінням значними природними ресурсами. Зазначимо, що у країнах Латинської Америки активно здійснюється пошук ефективних моделей суспільного розвитку, перегляд зовнішньополітичних доктрин й уточнення зовнішньополітичних цілей. Такі держави, як Аргентина, Бразилія, Мексика, Перу і Чилі, намагаються активніше долучатися до подолання глобальних проблем і заявляти про власне політичне бачення щодо їх вирішення. Більшість дослідників латиноамериканського регіону виділяють такі ключові тенденції щодо переосмислення зовнішньополітичних цілей, як: зміна політичної орієнтації більшості держав регіону; перегляд пріоритетів у міжамериканських відносинах; поживлення співпраці з Китаєм та ЄС; поглиблення соціального розшарування та суспільної структуризації під впливом світових фінансово-економічних змін; посилення значущості енергетичного чинника міжнародної політики; збільшення впливу нафтороторгівлі на всі аспекти суспільного життя; зростання власної міжнародної активності країн Латинської Америки (Киридон, Аладдина, & Гусейнова, 2010; Гаврилова, 2012).

У зовнішньополітичному курсі Україна лише фрагментарно приділяла увагу налагодженню відносин із країнами Латинської Америки. Як наслідок, після російської агресії з 2014 р. і повномасштабного вторгнення 2022 р. більшість держав регіону висловили підтримку російських дій, оскільки уявлення про Україну були хибними і далекими від реальності. З огляду на це, трансформація латиноамериканського вектора зовнішньої політики України стала очевидною, тому з 2020 р. було задекларовано курс на посилення співробітництва, а з 2022 р. – на поглиблення контактів з представниками регіональних політичних і бізнесових еліт, а також розвиток економічних і культурних відносин з латиноамериканськими країнами. Активізація політичного діалогу між Україною та Латинською Америкою в 2022–2023 рр. створила передумови для оголошення 2024 р. роком повернення нашої держави у регіон. Аналіз наукових і прикладних розробок дозволив окреслити сучасні тенденції змін латиноамериканського напрямку зовнішньої політики України, а також визначити бажані наслідки для України (табл. 1).

Важливим кроком посилення регіональних українських позицій стало запровадження Міністерством закордонних справ України комунікаційної стратегії "Україна – держави Латинської Америки та Карибського басейну"

(МЗС, 2024а), спрямованої на поглиблення взаємодії та розширення контактів із державами регіону, а також підтримку достовірної комунікації і запобігання поширенню інформації, яка ґрунтується на спотворених, перекручених або неперевірених даних. Для забезпечення ефективного й якісного діалогу було започатковано зустрічі-візити високопосадовців, парламентарів, дипломатів і журналістів України з їхніми латиноамериканськими колегами. Зокрема, наприкінці 2023 р., після тривалої перерви, відбувся візит високопосадовців України на чолі з Президентом України до латиноамериканського регіону для формування підтримки та об'єднання держав Латинської Америки навколо зовнішньополітичних ініціатив держави. Упродовж 2024 р. за організаційного сприяння МЗС України відбулося декілька престурів для латиноамериканських журналістів, під час яких представлено українську позицію щодо проведення Глобального саміту миру в Швейцарії, подано інформацію про ядерну та радіаційну безпеку в Україні, продемонстровано завдані збитки в екологічній сфері та наголошено на актах викрадення українських дітей. Основу для розвитку міжпарламентських зв'язків закладено у ході проведення парламентської конференції "Україна – держави Латинської Америки та Карибського басейну: співробітництво заради майбутнього", де було представлено проєкт комюніке парламентської конференції і наголошено на стратегічному політичному та економічному значенні регіону для України (Собенко, 2023; Кіреєва, 2024; Верховна Рада України, 2024). Крім цього, сторони наголосили, що недостатня поінформованість латиноамериканської громадськості про ситуацію в Україні створює простір для російської пропаганди та нейтралізує зусилля, спрямовані на боротьбу з російською агресією.

Одним із прикладів активізації діалогу з країнами Латинської Америки став Глобальний саміт миру в Швейцарії 2024 р., який відвідали Президенти Аргентини, Чилі, Коста-Рики та Гватемали. При цьому Аргентина приєдналася до двох важливих пунктів Формули миру, які пов'язані з питаннями радіаційної та ядерної безпеки і відновленням територіальної цілісності України. Крім того, країни доєдналися до міжнародної коаліції щодо повернення українських дітей (Свириденко, 2024). В умовах воєнного стану Україна також переглянула й оновила двосторонні політичні, економічні, соціальні та культурні ініціативи для посилення партнерства з Бразилією та Мексикою. Додамо, що сучасна підтримка політичних зв'язків і міжсекторальної співпраці України з латиноамериканськими державами забезпечується:

- на високому рівні через візити Президента України до Латинської Америки, проведення особистих зустрічей з лідерами Аргентини, Бразилії, Гватемали, Еквадору, Парагваю, Чилі та Уругваю; здійснення телефонних розмов з генеральним секретарем Організації американських держав; участь українських високопосадовців в інавгураційних заходах щодо вступу на посаду глав латиноамериканських держав або посилення діяльності міжпарламентських груп для зміцнення зв'язків із парламентами країн Латинської Америки. Подібні зустрічі та візити дозволяють безпосередньо спілкуватися з політичними та бізнесовими елітами країн регіону, а також активно використовувати публічні звернення до представників регіональної громадськості для розвитку міжособистісних контактів;

- на дипломатичному рівні через зустрічі з дипломатичними представниками країн Латинської Америки в Україні та з їхніми колегами з центру, які відповідають за взаємодію з Україною на рівні зовнішньополітичних відомств. Під час таких зустрічей можна забезпечити ефективність реалізації

подальшого високого діалогу між главами держав та урядів країн регіону, конструктивний обмін думками й окреслити пріоритети подальшої співпраці;

- на громадському рівні через громадські дебати, особисті зустрічі з парламентарями, які підтримують Україну, публічні консультації, участь у міжнародних

форумах і культурних обмінах, підтримку наукових і мистецьких ініціатив. Зазначені заходи дозволяють сформувати атмосферу довіри до України та її зовнішньополітичних прагнень, а також протидіяти маніпулятивним впливам російських наративів.

Таблиця 1

Тенденції змін латиноамериканського напрямку зовнішньої політики України після 2022 р.

Ключові вектори	Напрями взаємодії	Бажані наслідки взаємодії
1. Просування українських національних інтересів у країнах Латинської Америки	• посилення комунікаційної діяльності Міністерства закордонних справ України та дипломатичних представництв у регіоні; • формування підтримки України країнами Латинської Америки щодо протидії деструктивній російській політиці; • забезпечення координації зусиль українських дипломатичних місій для забезпечення проукраїнських позицій; • підвищення інтенсивності торговельно-економічних і культурних зв'язків на рівні дво- та багатосторонньої співпраці	• установлення та зміцнення зв'язків України з країнами Латинської Америки; • поширення достовірної інформації про події в Україні і протидія російським регіональним наративам; • поширення проукраїнських ідей щодо підтримки глобального миру; • розширення міждержавної секторальної співпраці і визначення регіональних пріоритетів у Латинській Америці; • стимулювання зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій через пошук і розширення ринків для експорту; • популяризація української культури
2. Посилення регіональної присутності України	• розширення дипломатичної присутності України в регіоні і відкриття дипломатичних представництв латиноамериканських держав в Україні; • укріплення економічних, культурних, освітніх і соціальних зв'язків, а також академічної співпраці з країнами регіону	• оновлення політичних дво- і багатосторонніх ініціатив для зміцнення взаємодії з країнами Латинської Америки; • розширення експертної й аналітичної діяльності, зосередженої на Латинській Америці в Україні та українських студіях у Латинській Америці, з метою формування обґрунтованих політичних рішень і розуміння зовнішньополітичних ініціатив як України, так і латиноамериканських держав
3. Активізація міждержавної інституційної співпраці України та країн Латинської Америки	• розробка й реалізація оновлених політичних ініціатив для зміцнення міжінституційних зв'язків у регіоні	• зміцнення зв'язків з країнами Латинської Америки через оновлення договірної бази і виконання ініціатив у сфері позиціонування держави за кордоном
4. Урахування ролі країн Латинської Америки на рівні міжнародних організацій	• сприяння розвитку ініціатив, спрямованих на трансформацію політичного бачення латиноамериканських країн щодо діяльності України у межах міжнародних організацій	• постійна підтримка України у межах міжнародних організацій щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності; • інтенсифікація міжнародного партнерства та залучення фінансових ресурсів для відновлення України
5. Посилення комунікації з країнами Латинської Америки	• активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи в регіоні через використання сучасних цифрових технологій у поєднанні з класичними методами проведення зустрічей, форумів, конференцій, виставок або участі в них	• забезпечення ефективної комунікації з цільовими групами країн Латинської Америки через активну участь у заходах міжнародного і регіонального значення; • ініціювання проведення або партнерського залучення до заходів міжнародного і регіонального значення
6. Забезпечення взаємодії із закордонними українцями	• розробка і підтримка програм, спрямованих на збереження української національної ідентичності та єдності	• сприяння розвитку міжособистісних контактів для забезпечення ефективного позиціонування України в регіоні

Джерело: складено авторами.

Однак дипломатична присутність України в Латинській Америці залишається обмеженою, тому що функціонують лише шість українських посольств, зокрема в Аргентині, Бразилії, Кубі, Мексиці, Перу та Чилі, де кожен посол відповідає за кілька країн, а штат працівників досить невеликий. Після 2022 р. спостерігається часткове посилення української політико-дипломатичної присутності в регіоні з метою реалізації основних зовнішньополітичних цілей і завдань. З огляду на це, Український інститут розпочав підтримку системної комунікаційної взаємодії українських дипломатів і громадських діячів з громадськістю країн перебування, щоб донести до аудиторії повідомлення про те, що протистояння України з Росією є частиною антиколоніального руху, агресія Росії проти сусідніх держав є проявом колоніальної політики,

а російська економічна допомога спрямована на перетворення латиноамериканських країн на російських політичних сателітів (Шейко, 2022). В умовах воєнного стану поширення зазначених повідомлень відбувається через спілкування із цільовими аудиторіями, спрямоване на створення позитивного комунікаційного середовища та протидію негативному позиціонуванню України; регулярну комунікацію у медіа для поширення достовірної інформації про діяльність ЗС України та реагування на російські загрози суверенітету та територіальній цілісності України; налагодження безпосередніх контактів із закордонною аудиторією.

Зауважимо, що Надзвичайний та Повноважний Посол України в Перу, Колумбії та Еквадорі, виступаючи на II Міжнародній конференції "Україна – Латинська

Америка: виклики та перспективи глобального партнерства", яка була присвячена пам'яті Ю. Кнорозова та 190-річчю КНУ імені Тараса Шевченка, підкреслив, що підтримка України в Еквадорі, Перу та Колумбії продовжуватиме зростати. Однак для подальшого розвитку відносин необхідно посилювати дипломатичну присутність України в регіоні й організовувати більше публічних заходів культурно-просвітницького та наукового характеру. Значення таких заходів для міжнародного позиціонування України після повномасштабного вторгнення лише посиляться і сприятиме започаткуванню упізнаваності української культури у світі через реалізацію тематичних проєктів і безпосередні контакти між діячами культури. Експерти зазначають, що програми співпраці України з країнами Латинської Америки, спрямовані на розвиток і зміцнення освітніх, культурних, економічних і соціальних зв'язків із залученням широкої громадськості, стали важливим інструментом активізації регіональної взаємодії з Україною, започаткувавши співпрацю з відомими латиноамериканськими письменниками щодо формування спільних цінностей, поширення повідомлень про взаємні соціально-культурні явища та ознайомлення з культурно-історичною спадщиною і мистецтвом (Машевський, 2023).

Слід зауважити також про зростання активності аналітичних центрів, які зосереджуються на вивченні Латинської Америки з метою проведення детального аналізу та розробки рекомендацій для реалізації політико-дипломатичних та економічних ініціатив. Прикладом може бути ініціатива #AguantaUcrania С. Хараїмо (aguantaucrania.com) щодо поширення української підтримки серед громадськості країн Латинської Америки. У межах ініціативи 33 экс-міністри закордонних справ країн регіону підписали маніфест, де засудили факт того, що постійний член Ради Безпеки ООН розпочав колоніальну загарбницьку війну проти сусідньої країни, наполягали на необхідності встановлення провідної ролі латиноамериканського регіону в глобальних справах, закликали до мирного вирішення суперечок щодо практики територіального завоювання, а також зазначили, що Україна бореться за власну незалежність і повинна мати потужну підтримку від держав Латинської Америки.

Ефективність реалізації латиноамериканського напрямку зовнішньої політики України забезпечується також через створення сприятливого договірного середовища, яке охоплює розробку та реалізацію оновлених політичних ініціатив для посилення співпраці, а також адаптацію комунікаційної політики. У контексті російської війни проти України ключовим завданням держави стало гарантування узгодженості дій українських державних інституцій у межах єдиного зовнішньополітичного курсу. Варто наголосити, що зміцнення взаємин можливе лише за умов налагодження ефективного зворотного зв'язку між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства, що стає реальним за умов дотримання інформаційної прозорості. Таким чином, у середньостроковій перспективі Україна буде прагнути забезпечити якісний рівень власної політичної комунікації з державними інституціями країн регіону та суспільством у цілому.

Латинська Америка виступає активним міжнародним учасником, що прагне бути залученим до результативної діяльності міжнародних організацій і розвитку регіональних інтеграційних платформ для зміцнення міждержавної співпраці, позиціонує здатність впливати на подолання глобальних проблем. Вказані цілі знайшли відображення у зміні політичних пріоритетів деяких

латиноамериканських держав на підтримку України, переосмисленні напрямів співпраці між країнами Північної та Південної Америки, а також трансформації двосторонніх зв'язків держав регіону з провідними гравцями світу. Країни Латинської Америки активно беруть участь у діяльності ООН, а такі держави, як Бразилія, Мексика та Аргентина, намагаються посилити власну участь у засіданнях рад і комітетів ООН. Крім цього, вони співпрацюють із країнами G7 і є членами групи найбільших світових економік G20. Однак їхній потенціал для успішного впровадження ініціатив, що сприяють підтримці України, стримується рядом невирішених політичних та економічних питань. Додамо, що на рівні G20 спостерігається також відмова від прямого засудження російського вторгнення в Україну. Зокрема, у спільній декларації лідерів G20 2024 р., ухваленій на саміті в Бразилії, щодо України йдеться лише у контексті про людські страждання і додаткові негативні наслідки війни для глобальної продовольчої та енергетичної безпеки, ланцюжків поставок, макрофінансової стабільності, інфляції та загального зростання (G20, 2024).

Прикладом спроб заявити про здатність країн регіону впливати на подолання глобальних проблем стало формування спільного бразильсько-китайського бачення політичного врегулювання ситуації в Україні в 2024 р. Однак у своєму плані обидві країни продовжили використовувати термін "криза" для опису війни, уникаючи визначення російської сторони як агресора, а української – як постраждалої. Зазначена ініціатива (Presidência da República, 2024) містить шість пунктів, які, за оцінками експертів, суперечать процесам, започаткованим на Глобальному саміті миру. Українські дипломати зауважують, що Бразилія навряд чи серйозно ставиться до результативності спільної ініціативи з Китаєм, розглядаючи її як спосіб привернути увагу до власної позиції. Водночас самі бразильці не до кінця розуміють сутність російської війни проти України, оскільки з медійного простору вони обізнані з фактом вторгнення, але недостатньо знайомі з історичним контекстом відносин. Продовженням поширення бразильсько-китайського плану став черговий саміт БРІКС під головуванням Росії восени 2024 р. За оцінками МЗС України, Росії не вдалося нав'язати учасникам саміту власні неоімперіалістичні погляди щодо зміни світового правопорядку і глобальної архітектури безпеки через агресію проти України. Дипломати також зауважили, що у пункті підсумкової декларації, присвяченому Україні, учасники лише нагадали про власні національні позиції, відданість цілям і принципам Статуту ООН, а також про мирне врегулювання і дипломатію (МЗС, 2024b).

Серед невирішених зовнішньополітичних питань, на думку експертів, залишається питання, чи зможе Україна знайти надійних посередників серед країн Латинської Америки для можливих мирних перемовин. З огляду на це, співпраця у межах міжнародних організацій має стати важливим чинником підвищення міжнародного авторитету України і розширення її дипломатичних можливостей. Зусилля щодо об'єднання держав Латинської Америки, які підтримують Україну, і координація їхніх дій мають стати основою для формування позитивної для України позиції в регіоні (Безп'ятчук, 2024). Наразі країни Латинської Америки прагнуть створити єдиний регіональний простір, що ґрунтується на географічній близькості, спільних етнічних рисах та економічних досягненнях. У світовому контексті ці країни вже не хочуть бути вторинними акторами, які слідує за настановами глобальних супердержав. Регіоналізм став домінуючою

тенденцією серед латиноамериканських країн, які активно формують власний геополітичний простір і зміцнюють своє становище на міжнародній арені. Хоча жодна з країн Латинської Америки не входить до переліку світових держав, проте в сукупності регіон має значний вплив на глобальні політичні та економічні процеси. До того ж у латиноамериканському регіоні реалізується політика активної позаблоковості та неприєднання, спрямована на максимальне використання власного політичного та економічного потенціалу для отримання статусу потужного міжнародного учасника (Pidkurkova, 2022). Зазначимо, що позаблоковість не розглядається країнами регіону як нейтралітет, а виступає принциповим рішенням не вступати до жодного з військових блоків, допускаючи можливість підтримки сторін з окремих взаємовигідних питань. Наприклад, у питаннях демократії та прав людини латиноамериканські країни підтримують позицію США, тоді як у питаннях міжнародної торгівлі або цифрових технологій – Китай. Прикладом демонстрації активного неприєднання є нейтралітет деяких латиноамериканських держав у контексті російської війни проти України, і хоча більшість країн засудили агресію, проте вони відмовилися підтримати військові дії на користь жодної зі сторін (Heine, 2023).

Сприятливими чинниками, які дозволяють Україні сформувати довгострокову стратегію співпраці з країнами Латинської Америки, можна вважати розширення регіональної присутності українських технологій та інновацій, а також розвиток двостороннього промислового співробітництва. Це може включати створення спільних підприємств, продукція яких, така як трактори, літаки, мінеральні добрива, енергетичне обладнання тощо, користуватиметься попитом на території сформованих регіональних інтеграційних об'єднань. Залучення діаспори та проукраїнських лобістів, які емігрували до Латинської Америки або навчалися в Україні, також сприятиме досягненню зовнішньополітичних цілей України. При цьому сутність комунікаційного підходу в регіоні передбачає поєднання традиційних методів із сучасними технологіями, активну участь у міжнародних ініціативах та ретельний підбір інформації для поширення в регіоні. Важливим елементом є залучення відомих особистостей і використання прикладів успіху українців, які живуть, працюють та розвивають бізнес у цих країнах. Окрім того, вдалим кроком було б створення фільмів, серіалів або інших медіапродуктів, що висвітлюють особливості розвитку української культури.

Одним із пріоритетів латиноамериканського напрямку зовнішньої політики України в умовах воєнного стану стало підвищення обізнаності про Україну серед населення Латинської Америки та формування уявлення про нашу країну не як частину російського світу, а як незалежну суверенну державу з понад тисячолітньою історією, унікальною культурою та власною ідентичністю. Зауважимо, що на панельній дискусії про роль діаспори у посиленні українського впливу в регіоні, де обговорювали питання з представниками діаспорних організацій з Аргентини, Бразилії, Мексики та інших країн, радниця МЗС Гватемали зазначила, що навіть нечисельні діаспорні групи можуть відігравати важливу роль у протидії російській регіональній пропаганді.

Дискусія і висновки

Взаємодія України з країнами Латинської Америки має значний потенціал, особливо в контексті сучасних глобальних викликів. Однак для ефективної реалізації зовнішньополітичних ініціатив та зміцнення двосторонніх відносин необхідно враховувати специфіку регіону,

який прагне перетворитися на незалежного політичного і економічного міжнародного актора. У цьому контексті важливим комунікаційним аспектом для України стає налагодження співпраці з діаспорою та проукраїнським лобі, а також використання культурних ресурсів для поширення української ідентичності серед місцевого населення. Співпраця в галузі технологій, промислової кооперації та інвестицій також може стати важливим напрямом поглиблення економічних зв'язків між Україною та країнами Латинської Америки. Невирішеними питаннями, які уповільнюють реалізацію цих ініціатив, є недостатнє розуміння у Латинській Америці справжньої сутності російської агресії, а також недостатність проукраїнських інформаційних кампаній, що створює сприятливі умови для поширення російських наративів. Окрім того, країни Латинської Америки зазвичай практикують політику активного неприєднання, що ускладнює пошук союзників у питаннях, пов'язаних із міжнародними санкціями або підтримкою миротворчих ініціатив.

Зважаючи на окреслені проблемні питання, важливо зосередити зусилля на створенні стратегічного діалогу з регіональними лідерами та активному залученні міжнародних організацій до процесу налагодження діалогу України з державами Латинської Америки. Крім того, розширення співпраці на міжурядовому та експертно-науковому рівні може значно посилити регіональні позиції України. Вважаємо, що перспективними напрямками дослідження стане: окреслення політичної й економічної взаємодії України з латиноамериканськими державами у контексті реалізації багатосторонніх ініціатив і спільних сільськогосподарських, енергетичних, технологічних та інфраструктурних проєктів; вивчення ролі діаспори в налагодженні економічних зв'язків; удосконалення культурної стратегії, що може сприяти покращенню позиціонування України в Латинській Америці; інформування громадськості про події в Україні через місцеві медіа; дослідження потенціалу латиноамериканських країн як посередників у мирних перемовинах. У цілому необхідно зосередитися на багатогранному підході до розуміння ролі Латинської Америки у сучасній міжнародній політиці та визначенні стратегії регіонального позиціонування України.

Внесок авторів: Піпченко Наталія – концептуалізація; написання статті (перегляд і редагування) Дарницький Антон – концептуалізація, валідація даних, написання статті (оригінальна чернетка).

Список використаних джерел

- Безп'ячук, Ж. (2024). "Друзі миру" в Казані. Про який план миру Китай і Бразилія говорять з Путіним. *BBC Україна*. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c5y8ylmnnqvlo>
- Верховна Рада України. (2024). У Верховній Раді України відбулася перша парламентська Конференція "Україна – держави Латинської Америки та Карибського басейну: співробітництво заради майбутнього". Прес-служба Апарату Верховної Ради України. <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/256191.html>
- Гаврилова, Н.В. (2012). Аргентина у Латиноамериканській системі міжнародних відносин. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія "Історія. Політологія"*, 3, 58–63. <https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5/1/Istoriia.%20Politologiya.%20Vyp.3.pdf>
- Киридон, О., Аладдина, О., & Гусейнова, О. (2010). Латинська Америка в сучасному світі: основні тенденції розвитку. *Науковий вісник "Економіка, право, політологія, туризм"*, 1(1), 142–147. <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2945>
- Кіреєва, К. (2024). Актуальні тенденції внутрішньої і зовнішньої політики держав Латинської Америки та Карибського басейну: висновки для України. *Центр міжнародної безпеки*. <https://analytics.intsecurity.org/latin-america-trends-ukraine/>
- Машевський, О. (2023). Україна – Латинська Америка: виклики та перспективи глобального партнерства. *II Міжнародна конференція. Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. <https://for.history.knu.ua/?p=4607>

MЗС. (2024a). *Комунікаційна стратегія Україна – Латинська Америка*. <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/ukraina-derzhavi-latinskoi-ameriki-ta-karibskogo-baseynu.pdf>

MЗС. (2024b). *Коментар МЗС щодо підсумкової декларації саміту БРИКС у Казані*. <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-pidsumkovoyi-deklaraciyi-samitu-briks-u-kazani>

Свириденко, Ю. (2024). Новый рівень взаємодії – як Україна вибудовує відносини з країнами Латинської Америки і Карибського басейну. *Інтерфакс Україна*. <https://interfax.com.ua/news/blog/1006467.html>

Собенко, Н. (2023). В МЗС розповіли, що передбачає стратегія України щодо Латинської Америки. *Суспільне. Новини*. <https://susplne.media/530987-v-mzs-rozpovili-so-peredbachae-strategia-ukraini-sodo-latinskoi-ameriki/>

Шейко, В. (2022). В епіцентрі уваги: підсумки 2022 року в культурній дипломатії. *LB.ua*. https://lb.ua/culture/2022/12/30/540637_epitsentri_uvagi_pidsumki_2022_roku

G20. (2024). Summit Statement. *18th G20 Summit*. <https://g20.org/wp-content/uploads/2024/11/G20-Rio-de-Janeiro-Leaders-Declaration-EN.pdf>

Heine, J. (2023). China, Latin America, and the Rise of a New Non-Aligned Movement. *China Global South Project*. <https://chinaglobalsouth.com/podcasts/china-latin-america-and-the-rise-of-a-new-non-aligned-movement/>

Pidkurkova, I. V. (2022). Factor of identity in the process of formation of the Latin American region. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series "Philosophy Philosophies of Law Political Science Sociology"*, 2(53). <https://doi.org/10.21564/2663-5704.53.259394>

Presidência da República. (2024). *Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine*. <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/05/brazil-and-china-present-joint-proposal-for-peace-negotiations-with-the-participation-of-russia-and-ukraine>

References

Bezpyatchuk, Zh. (2024). 'Friends of Peace' in Kazan. What peace plan are China and Brazil talking with Putin? *BBC Ukraine* [in Ukrainian]. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c5y8ylmnqvlo>

Gavrilova, N.V. (2012). Argentina in the Latin system of international relations. *Bulletin of Mariupol State University. Series "History. Politicalology"*, 3, 58–63 [in Ukrainian]. <https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5/1/Istoria.%20Politologia.%20Vyp.3.pdf>

G20. (2024). Summit Statement. *18th G20 Summit*. <https://g20.org/wp-content/uploads/2024/11/G20-Rio-de-Janeiro-Leaders-Declaration-EN.pdf>

Heine, J. (2023). China, Latin America, and the Rise of a New Non-Aligned Movement. *China Global South Project*. <https://chinaglobalsouth.com/podcasts/china-latin-america-and-the-rise-of-a-new-non-aligned-movement/>

Kirieleeva, K. (2024). Current trends in domestic and foreign policy of Latin American and Caribbean states: implications for Ukraine. *Center for International Security*. <https://analytics.intsecurity.org/en/lac-domestic-foreign-policy/>

Kyrydon, O., Aladdina, O., & Guseinova, O. (2010). Latin America in the modern world: the main trends of development. *Scientific Bulletin. Economics, Law, Politicalology, Tourism*, 1(1), 142–147 [in Ukrainian]. <https://jml.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2945>

Mashevskyy, O. (2023). Ukraine-Latin America: Challenges and Prospects of Global Partnership. *II International Conference, Taras Shevchenko National University of Kyiv* [in Ukrainian]. <https://for.history.knu.ua/?p=4607>

MFA. (2024a). *Communication strategy Ukraine – Latin America* [in Ukrainian]. <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/ukraina-derzhavi-latinskoi-ameriki-ta-karibskogo-baseynu.pdf>

MFA. (2024b). *Comment of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine regarding the final declaration of the BRICS summit in Kazan* [in Ukrainian]. <https://mfa.gov.ua/en/news/komentar-mzs-shchodo-pidsumkovoyi-deklaraciyi-samitu-briks-u-kazani>

Pidkurkova, I. V. (2022). Factor of identity in the process of formation of the Latin American region. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series "Philosophy Philosophies of Law Political Science Sociology"*, 2(53). <https://doi.org/10.21564/2663-5704.53.259394>

Presidência da República. (2024). *Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine*. <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/05/brazil-and-china-present-joint-proposal-for-peace-negotiations-with-the-participation-of-russia-and-ukraine>

Svyrydenko, Yu. (2024). A New Level of Interaction – How Ukraine Builds Relations with Latin American and Caribbean Countries. *Interfax Ukraine* [in Ukrainian]. <https://interfax.com.ua/news/blog/1006467.html>

Sobenko, N. (2023). The Ministry of Foreign Affairs said what Ukraine's strategy for Latin America envisages. *Suspil'ne. Novyny* [in Ukrainian]. <https://susplne.media/530987-v-mzs-rozpovili-so-peredbachae-strategia-ukraini-sodo-latinskoi-ameriki/>

Sheiko, V. (2022). In the spotlight: results of 2022 in cultural diplomacy. *LB.ua* [in Ukrainian]. https://lb.ua/culture/2022/12/30/540637_epitsentri_uvagi_pidsumki_2022_roku

Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *The first parliamentary conference 'Ukraine – Latin American and Caribbean States: Cooperation for the Future' was held in the Verkhovna Rada of Ukraine*. Press service of the Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/256191.html>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.01.25

Прорецензовано / Revised: 01.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Nataliia PIPCHENKO, DSc (Polit.), Prof.

ORCID: 0000-0003-3759-7085

e-mail: n_pipchenko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Anton DARNYTSKYI, PhD Student

ORCID: 0009-0005-1569-6201

e-mail: antongoal2001@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LATIN AMERICAN DIRECTION OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY UNDER MARTIAL LAW

Background. For Ukraine, which is fighting against Russian aggression, it is strategically important to develop cooperation with Latin American countries and enlist their support. In this context, the development of bilateral and multilateral relations with the region should be studied in light of international political and security changes and modern integration processes, considering the foreign policy initiatives of leading states and the activities of international organizations.

Methods. Systemic and dialectical methods allowed us to consider the problem in detail and perceive relations between Ukraine and Latin America as a dynamic and changing phenomenon. The logical method provided the basis for a detailed analysis of the subject of research and the formulation of the author's generalizations.

Results. The article analyzes the key directions of Ukraine's foreign policy in relations with Latin American countries under martial law. It is emphasized that the Russian war against Ukraine had a significant impact on relations, as well as the strengthening of the role of the countries of the Latin American region in international processes that updated the world agenda. It is established that the current level of interaction between Ukraine and Latin American countries remains insufficiently effective, primarily due to the low level of mutual information about events in both regions. The main stages and tools of cooperation are outlined, mainly bilateral initiatives and interaction through international organizations, which allow for a more effective multilateral dialogue. Such dialogue covers numerous areas of activity, considers partners' multifaceted interests and actively uses mechanisms of soft influence. It is noted that joint projects and exchange of experience contribute to developing scientific potential and introducing modern technologies.

Conclusions. Based on the study of interregional meetings, summits and negotiation processes, it is confirmed that trust and mutual understanding can be achieved only by finding optimal cooperation mechanisms between Ukraine and Latin American countries. Rational use of the potential of bilateral and multilateral interaction will contribute to strengthening Ukraine's position in the international arena.

Keywords: foreign policy, promotion, international organizations, war, Ukraine, Latin America, China, Russia.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 94+323.2(593)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/17-23>

Людмила ЧЕКАЛЕНКО, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-2819-9424

e-mail: chekaliudmila@gmail.com

Державна установа "Інститут всесвітньої історії НАН України", Київ, Україна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОРОЛІВСТВО ТАЙЛАНД: МОНАРХІЯ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТІЇ

Вступ. Визначено основні складові трансформації нещодавно економічно відсталої держави Королівства Тайланд на передову країну регіону Південно-Східної Азії. Застосовано порівняльний аналіз і прогностичну методологію з урахуванням нової геополітичної складової ситуації сьогодення та появою гострих викликів безпеці регіону.

Методи. Дослідження впроваджене з урахуванням теорії і практики політичного реалізму. З цією метою застосовано діалектичні методи розвитку і стагнації, кількості та якості, заперечення, а також системно-порівняльні підходи, що у поєднанні дають синергетичний ефект отриманих результатів дослідження.

Результати. Проаналізовано концептуальні засади розвитку Королівства Тайланд, зокрема теорії абсолютної монархії, що у главу кута ставлять монаршу владу; зовнішньополітичні засоби і систему дипломатичних методів, що надали можливість Тайланду не тільки зберегти суверенітет і вижити у довготривалі часи війни, а також були поштовхом до висхідного розвитку держави. Схарактеризовано систему мандатів і проаналізовано політику тайзації, що сприяло розкриттю механізму реалізації монаршої влади в єдиному союзі з хунтами, неофіційно підтримуваними монаршою владою, як можна припустити, з метою викорінювання в суспільстві ідей демократії.

Висновки. Королівство Тайланд посіло одне з провідних місць за політичним та економічним розвитком у регіоні ПСА. Доведено, що такий успіх було досягнуто завдяки глибокій соціальній впорядкованості внутрішньополітичних відносин етнічних груп і соціальних верств тайського поліетнічного суспільства. Зазначене пояснюється глибоким патріотизмом, промонаршими засадами розвитку країни, в якій король піднесений до божественного рівня, і де жорстоко карається будь-який прояв неповаги до монаршої влади та монарших осіб. Простежуючи шлях формування сучасного стану внутрішньої політики, доходимо також висновку про глибоке проникнення в тайську культуру і тайський світогляд системи поділу суспільства на касты, подібної до індійського варіанта. Це доводить система мандатів, впроваджена політика тайзації, військовий чинник у владній верхівці країни.

Ключові слова: Королівство Тайланд, чинник стабільності, регіональна безпека, монархія, хунта, мандали, тайзація, буддизм.

Вступ

Королівство Тайланд, що у перекладі з тайської означає "Країна вільних" (тайськ.: ประเทศไทยเป็นประเทศเสรีชน), до 1949 року називалося Сіам (тайськ.: สยาม). Це єдина держава Південно-Східної Азії, яка ніколи не була колонією, що є джерелом особливої гордості тайців. Наприкінці XIX ст. Велика Британія та Франція робили спроби колонізувати Сіам, проте завдяки мудрій політиці монаршого дому королівство зуміло зберегти країну і монарха.

Для розуміння концептуальних засад утворення міцної монархічної держави з демократичними вкрапленнями в державну управлінську систему необхідно згадати основні історичні віхи розвитку Королівства Тайланд. Інститут монархії в Тайланді багато в чому унікальний. Він не тільки має понад семисотлітню історію, але й зумів зберегти свою актуальність у сучасному світі. З розквітом феодалних відносин розбудовувалась і система королівської влади. Першим правителем об'єднаного Тайланду був засновник царства Сукотаї Сі Індрадитія у 1238 року (*Thailand. CIA*). Вважається, що основа цього царювання ґрунтувалась на двох концепціях, запозичених з індуїзму та буддизму Тхеравади. Перша концепція спирається на Ведико-індуїстську касту "кшатріїв", або воїнів-правителів, в якій цар отримує свою владу від військової могутності. Друга заснована на буддистській концепції Тхеравад "Дхаммараджа". Нагадаємо, що буддизм прийшов до Тайланду близько VI ст. Ідея Дхаммараджі, або царювання при Дхармі, полягає в тому, що цар зобов'язаний правити своїм народом відповідно до Дхарми та вчення Будди. Переплетіння цих історичних концептуальних основ дало цікавий результат поєднання монархічних засад – влади воїна-захисника і завойовника з духовною основою – з Буддизмом, що створило синергетичний ефект і основу для появи сучасної держави XXI ст. – Королівства Тайланд.

Метою роботи є розкриття політичного й економічного феномену Королівства Тайланд, який ніколи не був колоніальною державою і у своєму новітньому розвитку спирається на специфічне сплетіння монархічних засад державного устрою із демократичними проявами формування громадянського суспільства, а також визначення основних історичних етапів розвитку цього краю, історія якого є досить давньою, насиченою значною кількістю подій: війнами, протистояннями володарів, постійними змінами влади, окупацією, революційними подіями, військовими переворотами та іншими негараздами. Особлива увага приділяється механізму економічного зростання Тайланду, який стрімко відірвався від відсталої, архаїчної, сільськогосподарської країни до високого рівня модерної технологічної держави світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичного і практичного наративу становлення і розвитку країн Південно-Східної Азії (ПСА) присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема і науковців КНУ імені Тараса Шевченка та Інституту всесвітньої історії НАН України. Серед робіт загального плану про світові процеси, про регіон ПСА та окремі держави, а також двостороннє співробітництво в регіоні, привертаять увагу засадничі розробки професорів В.В. Копійки (Шнирков, Копійка, & Муравйов, 2006), О.А. Коппель, О. С. Пархомчук (Коппель, & Пархомчук, 2004), І. А. Хижняка (Хижняк, 2018), Л. Д. Чекаленко (Чекаленко, 2016), А. М. Козицького (Козицький, 2003), Д. О. Дейнека (Дейнеко, 2024) та інших. До згаданих додаємо праці зарубіжних, переважно американських учених: Бруно Лете (Lete, 2016), Оле Вевер (Waever, 2020), Ронні Д. Ліпшуц (Lipschutz, 1995) та інших.

Водночас питання історії, розвитку і взаємодії з Королівством Тайланд достатньо не досліджені, що пояснюється певною закритістю країни, практичною відсутністю англомовних джерел про неї в мережі "Інтернет",

географічною віддаленістю і складною для опанування тайською мовою.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Переважна більшість досліджень Королівства Таїланд зосереджена на інформації туристичного спрямування, що має радше комерційний і рекламний, ніж науковий характер. Натомість поза увагою авторів опинилися питання розбудови засад монархії, яка, спираючись на буддистську філософію світосприйняття, змогла вижити у складні історичні часи, пройшовши через століття випробувань, а не пішла у засвіти, як багато інших. Саме це явище, на наше переконання, є особливо важливим з огляду на необхідність формування у читача концептуально цілісного уявлення про збіг історичної ходи розвитку різних географічно протилежних регіонів планети, оскільки формування широкого світогляду і розуміння подібності етапів розвитку людськості сприятиме протистоянню викликам сьогодення задля відновлення української могутності і повноцінної держави. Дослідження зазначеної проблеми сприятиме також одержанню необхідних знань про головну країну Південно-Східної Азії (ПСА) – Королівство Таїланд. Водночас опанування цією інформацією може бути ключем для поглиблення співробітництва з цією провідною державою регіону.

Тема статті дотична розробки тематики за напрямками наукових досліджень ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України": у сфері теорії всесвітньо-історичного процесу та історії міжнародних відносин, історії країн світу і співробітництва з ними.

Методи

Дослідження впроваджене з урахуванням теорії і практики політичного реалізму. З цією метою застосовуються діалектичні методи розвитку і стагнації, кількості й якості, заперечення, а також системно-порівняльні підходи, що в поєднанні дають синергетичний ефект отриманих результатів. Застосування діалектичних методів політичного реалізму сприяло довести, що збереження Королівством Таїланд суверенітету стало можливим завдяки розбудові і зміцненню силових структур держави, а саме, відповідно озброєних за сучасними світовими стандартами і модерними технологіями тайських збройних сил. Диктат сили і в результаті успіх впровадження силових методів реалізації внутрішньої і зовнішньої політики вивів Королівство у перші ряди передових держав світу, змусив визнати країну всіма провідними акторами світової політики розвивати стосунки на рівних дво- і багатосторонніх відносинах, закріпив за Таїландом членство у провідних міжнародних організаціях. Настанови системного методу, враховані в дослідженні, виявили і довели еволюційний процес рішучого прориву економічного зростання Таїланду, який відірвався від відсталості, архаїчної, сільськогосподарської країни і піднявся до високого рівня модерної технологічної держави світу. Порівняльний метод у паралельному дослідженні спроможностей держав-сусідів Королівства сприяв виявленню чинників глибоко партнерських, а у деяких випадках стратегічних відносин, із оточуючими державами, що зміцнює не тільки економічні потенціали як Сіаму, так і його союзників, а й наближає їх до реалізації інтеграційних схем взаємодії акторів азійського ареалу.

Гіпотезою дослідження є обережне припущення, яке спирається на статистичні розрахунки, що за величезними успіхами Королівства в політичному та економічному вимірі окреслилися поки слабкі, однак тривожні ознаки майбутньої стагнації і кризи середнього класу, який на сьогодні є основним двигуном тайського розвитку. Такі тенденції виявляються у гальмівній динаміці

економічного зростання, невиконанні намічених глобальних програм зростання тайської економіки та невпинному потоці трудової міграції тайської робочої сили до інших країн з прозорим позитивним економічним майбутнім.

Результати

Проаналізовано концептуальні засади розвитку Королівства: міцна монарша влада, всесильна армія, судочинство, розвинутий середній клас. Досліджено зовнішньополітичні засоби, що надали можливість Таїланду не тільки зберегти суверенітет та цілісність держави у тяжкі роки лихоліть і військових переворотів, а також стали поштовхом до висхідного міжнародного визнання та економічного розвитку. Схарактеризовано систему мандатів і проаналізовано політику таїзації, що сприяло зміцненню монаршої влади в єдиному союзі з судовою владою гілкою та військовими, які підтримуються монаршою владою, як можна припустити, з метою використання в суспільстві ідей демократії.

Для розуміння концептуальних засад утворення міцної монархічної держави з демократичними ознаками необхідно дослідити підґрунтя цього процесу, згадати основні історичні віхи розвитку Королівства Таїланд. Водночас спробувати пояснити, яким чином слабка, майже провальна (failed state) держава змогла досягти сучасного рівня розвитку.

Концептуальне наповнення теоретичних пошуків і практичної реалізації процесу державотворення за наративами американських теорій і світогляду традиційно відштовхувалося від парадигми реалізму, прихильники якої в основі всіх процесів бачать силу держави, що активно користується цією силою в умовах анархії міжнародного буття. Однак, як виявилось на практиці, реалістична концепція не спроможна була пояснити новий характер викликів, які прийшли разом з розвитком глобалізації (Buzan, & Hansen, 2018). Зазначимо, якщо функції держав майже ідентичні, то їхні можливості є диференційними і залежать від військової спроможності, людського потенціалу, економічних потужностей, географічного розташування тощо. Слабкі держави зрідка можуть покладатися на власні сили, а тому зазвичай шукають надійного захисника-союзника.

Нещодавно Королівство Таїланд вважалося слабкою країною, що пережила нескінченну чергу державних переворотів, у результаті яких до влади приходили військові. Сьогодні це сучасна передова держава і відносини з нею прагнуть розвивати майже всі географічні сусіди, і навіть країни з віддалених континентів. З вільною ринковою економікою Королівство має потужний внутрішній ринок і міцний середній клас, а приватний сектор є головним двигуном розвитку країни. Економіка Таїланду добре інтегрована у світовий ринок, експорт становить понад 70 % ВВП Королівства. Історична канва тайської – сіамської землі починає плестися від кам'яної доби, як і в багатьох інших народностей. Королівська сучасна династія, що веде свій початок з кінця XVIII ст., зросла з об'єднання земель Сіаму Буддою Йодфа Чулаполоці, що заснував династію Чакрі. Після коронації його нарекли королем Сіаму Рамою I. Ця династія править Королівством Таїланд і донині. Королівство Таїланд у перекладі – Країна вільних, або Сіам (สยาม). Така назва країни існувала до 1949 року. Столиця Бангкок або Крунг Теп (กรุงเทพมหานคร) тайською означає місто пахоців – пахуча гавань – колись сюди доставляли пахучу деревину. Країна має дуже вигідне географічне розташування: на заході межує з М'янмою, на сході – з Лаосом і Камбоджею, на півдні – з Малайзією. Таїланд багатонаціональна держава, має 64,1 млн населення. Тайська мова є національною та офіційною мовою, вживається також китайська та

малайська. Англійською мовою, яка є обов'язковим предметом у програмі середньої школи, мають розмовляти і розуміти по всій країні. Більшість тайців – понад 90 % є буддистами, хоча населення сповідує й інші релігії, такі як християнство, індуїзм, іслам і сикхізм. Конституція не згадує жодну релігію як національну та надає повну свободу віросповідання. Форма правління Таїланду – парламентська (двопалатна) демократія з конституційною монархією.

Особливу роль у становленні і розвитку держави зіграв її статус свободи. Королівство Таїланд – єдина держава Південно-Східної Азії, яка ніколи не була колонією. І ця обставина є джерелом особливої гордості тайців. Не виключаємо, що саме ця неcolonіальність Сіаму врятувала його від насаджування чужої, неприродної державної моделі розвитку та економічної системи існування, сприяла творчому пошуку і впровадженню у життя сіамських традицій, самостійному зростанню Сіаму і поступовому виробленню саме йому причетної системи існування.

Сучасний Таїланд свою зовнішню політику визначив гаслом: "Дивлячись у майбутнє". Це означає відкритість для світу та стабільні відносини співпраці і взаєморозуміння з усіма країнами світу на двосторонньому, регіональному та багатосторонньому рівнях. Таїланд має посольства в 90 країнах, а дипломатичні відносини підтримує з 190 державами. Це потужний і відповідальний учасник міжнародної спільноти, Таїланд відрізняється особливою впливовістю в регіональних і світових міжнародних організаціях – ООН, АСЕАН і прагне відігравати конструктивну роль у міжнародних справах та протистояти викликам, з якими стикається світова спільнота.

Інститут монархії в Таїланді багато в чому унікальний. Він не тільки має понад 700-літню історію, але й зумів зберегти свою актуальність у сучасному світі. З розквітом феодальних відносин розбудовується система королівської влади¹. Першим правителем об'єднаного Таїланду був засновник царства Сукотаї Сі Індрадхит у 1238 р. Вважається, що *тайська монархія ґрунтується на кількох концепціях*: одна спирається на Ведико-індуїстську касту "кшатріїв", або воїнів-правителів, в якій цар отримує свою владу від військової могутності; інша заснована на буддистській концепції Тхеравади "Дхаммараджа". Царювання при Дхармі полягає в тому, що цар повинен правити своїм народом відповідно до Дхарми вчення Будди. У XIII ст. король дотримувався також концепції "батьківського правління". Ця ідея закріплена в титулі та імені короля, який і зараз відомий народу як батько-правитель. Пізніше концепції об'єдналися і до королівського титулу почали додавати поняття "Файя" або "Правитель". У XIV ст. у зв'язку з кхмерським впливом була заснована індуїстська концепція царювання. Брами очолили королівську коронацію. До царя ставилися як до реінкарнації богів індуїстів. Історичні документи містять офіційні титули царів у різних варіаціях: Індра, Шива та Вішну або Рама. Однак буддистський вплив був також очевидним, оскільки титул царя і неофіційне ім'я "Дхаммараджа" передається як абревіатура буддистського Дхармараджа. Колишні концепції були відновлені, а концепція "Девараджа", або "Божественний Король", набула поширення. Цар був втіленням – аватаром бога Вішну і був Бодхісаттвою, тобто просвітленим, і засновував свою владу на своїй релігійній силі, своїй моральній силі та чистоті своєї крові. Царі вимагали, щоб Всесвіт обертався навколо них, і демонстрували свою силу за допомогою складних ритуалів та церемоній.

Протягом чотирьох століть королі правили царством Аютія (Аюттхая). Цей час в історії Таїланду був одним із яскравих періодів культурного, економічного та військового зростання і могутності. Царі Аютії створили багато установ для легітимізації свого правління: заснували сакидину – систему соціальної ієрархії, яка ранжувала королівських підданих залежно від кількості землі, якою вони володіли, їхнього рангу та становища. Був розроблений Рачасап – придворний етикет, що містив спеціальний словник, який використовувався виключно для звернення до короля або для розмови про королівську владу. Король був головним адміністратором, головним законодавцем та головним суддею і мав самостійно розробляти всі закони, накази, вироки та покарання. Суверенітет короля був відбитий у назвах "Володар Землі" та "Владика життя". Влада та титули короля розглядалися іноземними спостерігачами як доказ того, що король є абсолютним монархом у європейському розумінні. Водночас у сіамській традиції обов'язок і відповідальність царя зростали з давніх індійських теорій царської влади, які нагадують освічений абсолютизм.

Наступний історичний період Таїланду відзначається регулярними бірмансько-сіамськими війнами за панування, які тривали кілька століть. У 1767 р. бірманці зруйнували Аюттхая, пограбували місто та спалили його. Тайські давні раритети – дайджести дхамасати були втрачені. Незважаючи на повну поразку та окупацію Бірмою, Сіам швидко відновився. Опір бірманському правлінню очолив здібний полководець Таксін, який розгромив бірманську окупаційну армію та відновив сіамську державу. У 1767 р. вдячні тайці коронували Таксіна, давши йому ім'я "Таксін Великий". Один із провідних університетів, що в м. Сонгхля на півдні країни, названо на честь генерала – Таксін університет (Чекаленко, 2024).

Великі колоніальні держави Франція і Велика Британія, які не відмовились від ідеї опанування "золотими" тайськими територіями, поступово просуваються азійськими просторами, підпорядковуючи все нові й нові землі, перетворюючи їх на колонії. Така ситуація змусила тайський королівський двір посилити збройні сили, реформувати економіку, провести соціальні перетворення. Королівська влада другої половини XIX – початку XX ст. зміцнила оборонні сили Сіаму шляхом модернізації, застосовувавши для цього сучасні на той час західні науково-технічні досягнення.

У зовнішньополітичній сфері керівники Сіаму спромоглися віднайти "золоту середину" у відносинах як з провідними імперськими колоніальними західними державами, так і з безпосередніми сусідами Таїланду. Через систему домовленостей, договорів, торговельних поступок, врешті виплати данини тощо Заполігли колоніальному втручання і підпорядкуванню Королівства чужинським інтересам. Серед очільників монаршої влади були й видатні особистості, як наприклад, король Монгкут. Він 26 років був мандрівним монахом, а потім настоятелем храму. Король був не тільки знавцем традиційної культури та буддистських наук Сіаму, але також вивчав західний світогляд, науки, черпав знання з європейської та американської літератури, спілкувався з європейськими місіонерами, листувався із західними лідерами та Папою Римським. Він був першим сіамським монархом, який вільно володів англійською.

Більшість військових професіоналів і політиків наприкінці XIX ст. отримали британську освіту. Розроблені ними реформи за європейським зразком були покладені в основу подальшого розвитку монархічної держави.

¹ <https://history-maps.com/u/story/History-of-Thailand>

Серед реформ зазначимо такі: зміна абсолютної монархії на конституційну монархію; створення системи кабінету або міністерський уряд; розподілення повноважень між чиновниками; оприлюднення закону про престолонаслідування; зміна системи оплати праці бюрократії на систему заробітної плати; сприяння рівності перед законом; реформування правової системи за західним зразком; сприяння свободі слова; впровадження системи заслуг для бюрократії тощо.

Британська імперія навіть у XIX ст. не полишала марень щодо підпорядкування Сіаму. Король Монгкут, врахувавши політику британців у сусідній Бірмі, підписав так званий "Договір Баурінга", який скасовував королівську монополію на зовнішню торгівлю, імпорتنі мита та надавав Великій Британії найсприятливіші умови в торгівлі. Договір Баурінга сприяв інтеграції Сіаму у світову економіку, але водночас королівський дім втратив найважливіші джерела доходу. Подібні договори були укладені з усіма західними державами в наступні роки, наприклад, у 1862 р. з Пруссією та в 1869 р. з Австро-Угорщиною. Дипломатія виживання, яку Сіам довгий час культивував за кордоном, у цю епоху досягла свого апогею (HistoryMaps, 2021).

Інтеграція у світову економіку означала для Сіаму перетворення на ринок збуту західних промислових товарів та інвестицій західного капіталу. Розпочався експорт сільськогосподарської та мінеральної сировини, у тому числі трьох продуктів: рису, олова та тикової деревини, на які припадало 90 % експортного обороту. Наприкінці XIX ст. сіамська влада усвідомила загрозу західних колоніальних держав і прискорила масштабні реформи в адміністрації, війську, економіці та суспільстві, завершивши розвиток нації від традиційної феодальної структури до центрально керованої національної держави зі встановленими кордонами та сучасними політичними інститутами.

У 1896 р. британці та французи уклали договір, який встановлював кордон між їхніми колоніями, а Сіам був визначений як *буферна держава*. "Сердечна Антанта" угода від 8 квітня 1904 р. поклала край суперництву між Великою Британією та Францією за Сіам: було окреслено французьку та британську зони впливу в Сіамі. У договірних паперах обидві сторони заперечували будь-яку ідею анексії території цієї країни (Українформ, 2024).

Однією з проблем Сіаму на той час було збільшення прірви між вестернізованою королівською родиною і вищою аристократією та рештою країни. Знадобилося ще 20 років, щоб західна освіта поширилася на решту бюрократії та армії. Новий король Ваджіравудх (King Vajiravudh, або Рама VI), який мав західну освіту, призначив своїх відданих друзів по навчанню, які не належали до дворянства, на ключові посади в Королівстві – крок, який довів був безпрецедентним у Сіамі. Було введено григоріанський календар, усі громадяни його країни повинні були мати прізвища, а також було прийнято закон про громадянство за принципом права крові – "Ius sanguinis". У 1917 р. був заснований Університет Чулонгкорн і запроваджено шкільну освіту для всіх дітей віком від 7 до 14 років (Stearn, 2009). До того ж Ваджіравудх був прихильником літератури, театру, він особисто переклав багато іноземних творів на тайську мову. Саме король започаткував тайський націоналізм, явище невідоме до того часу в Сіамі. Його популярна *концепція спиралася на єдності нації, буддизму та монархії*. Вимагав від своїх підданих лояльності всім цим трьом настановам. Король Ваджіравудх також знайшов схеми протистояння ірраціональному та суперечливому сунізму – китайському впливові. Китайську міграцію в Сіам король розглядав, як загрозу тайській ідентичності

з боку китайців, що не піддавалися асиміляції та зберігали свою культурну незалежність.

Доволі неоднозначною є політика Таїланду у двох світових війнах. Демонструючи власну неперевершену гнучкість у прийнятті тактичних рішень, постійно змінюючи союзників, перебігаючи з одного табору до іншого, підтримуючи переможців і виступаючи на боці сильних, Таїланд не гребував зрадою й обманом, балансуючи на хиткому стрижні частих змін ситуації. Таю вдавалося віднайти перспективні рішення в доволі складних тактичних ситуаціях і досягти окресленої мети. Ставка на перспективного переможця завжди вигравала. І що є доволі несподіваним – кількаразова зрада США з боку Королівства не вплинула на американське ставлення до Таїланду. США завжди вибачали сіамську владу. Не виключаємо, що вибачали за значні поступки і матеріальні подачки з боку Таїланду. США і сьогодні підтримують тайського короля, використовуючи його територію і військовий потенціал за американським призначенням та інтересами. Це, на наш погляд, – феноменальна політика, яку проводить тайська держава, що має вигідне географічне розташування, володіє відповідними ресурсами та економічними спроможностями. І треба віддати належне тайським очільникам: блискача регіональна тактика і глобальна стратегія давалася їм доволі легко, однак зауважимо, – за рахунок життів своїх солдатів і свого народу.

У 1917 р. Сіам оголосив війну Німецькій імперії та Австро-Угорщині, головним чином, щоб отримати прихильність англійців і французів. Символічна участь Сіаму в Першій світовій війні забезпечила йому місце на Версальській мирній конференції, де міністр закордонних справ країни виступив за скасування нерівноправних договорів XIX ст. та відновлення повного суверенітету Сіаму. Сполучені Штати Америки підтримали позицію Сіаму в 1920 р., а Франція та Британія погодилися на таке рішення тільки в 1925 р. (Khwan, 2020).

Посилена війнами тайська армія постійно прагнула влади. Результати не забарилися. У 1932 р. повалення монархії не призвело до вільних виборів, а політичні союзи були заборонені. Бюрократія і військові ділили владу в Національних зборах (1932. Revolution in Siam, 2019). Прем'єр розпустив парламент, запровадив надзвичайний стан і скасував конституцію. У 1939 р. назва країни Сіам була змінена на Таїланд – Пратхет Тай (тайськ.: ประเทศไทย).

У міжвоєнний період уряд Таїланду оголосив нейтралітет. Однак 8 грудня 1941 року, через кілька годин після нападу на Перл-Харбор, японці вторглися в Таїланд. Японія вимагала права перекидати війська через Таїланд до малайського кордону. Японські вимоги були прийняті і був підписаний військовий союз, за яким японська армія використовувала країну як базу для своїх вторгнень у Бірму та Малайю (Pacific Atrocities Education, 2021). Тай зі свого боку далекоглядно використав ситуацію, що склалася в Індокитаї. Поразка Франції у "битві за Францію" підштовхнула тайське керівництво до нападу на Французький Індокитай. Це призвело до франко-тайської війни в 1941 р. Хоча тайці зазнали важкої поразки в морській битві на Ко Чанг, але домінували на суші та в повітрі. Японська імперія як домінуюча сила в регіоні Південно-Східної Азії взяла на себе роль посередника у врегулюванні конфлікту. Переговори завершилися тайськими територіальними надбаннями у французьких колоніях Лаосі та Камбоджі.

Наступного місяця Таїланд оголосив війну Британії та Сполученим Штатам (NHK World, 2022). У той же день Південна Африка і Нова Зеландія оголосили війну Таїланду. Незабаром за ними послідувала Австралія. США розглядали Таїланд маріонеткою Японії і відмовилися оголосити йому війну. Однак, коли союзники перемогли,

Сполучені Штати заблокували спроби Британії нав'язати Таїланду каральний мир. У 1942 р. тайська армія віддячила американцям: за мовчазної підтримки США на території Бірми розбила китайські військові частини і змусила китайців відступити. Захоплена Тайєм територія в 1945 р. була передана Бірмі (U.S. Department of State..., 2022).

Перші післявоєнні вибори в Таїланді відбулися в січні 1946 року, на яких Народна партія та її союзники отримали більшість і привели до влади першого демократично обраного прем'єр-міністра. І в зовнішній політиці Королівство продемонструвало демократичні пріоритети: повернуло території В'єтнаму і Лаосу, окуповані ним у 1941 р., однак розцінило такий крок як плату за вступ до Організації Об'єднаних Націй. Усі претензії проти Сіаму, пов'язані з військовим періодом, були зняті, а США надали Таїланду значну допомогу (U.S. Department of State..., 2022).

Невдовзі досвідчена і навчена армія в листопаді 1947 року захопила владу. Почалися репресії проти політичних опонентів. У 1948, 1949 та 1951 роках прихильники демократичних сил робили спроби контрперевороту. Наступила черeda важкого протистояння також між армією та флотом. Хоча Таїланд номінально є конституційною монархією, проте на той час ним керував ряд військових урядів. У вересні 1957 року нові сили в армії здійснили черговий безкровний переворот і поклали початок давній традиції підтримування США військових режимів у Таїланді. Американські військові в Таїланді використовувались як інструктори та радники. Таїланд офіційно став союзником США в 1954 р. після створення СЕАТО. Таїланд дозволив США використовувати авіабази на сході країни для бомбардувань Північного В'єтнаму. В'єтнамці у відповідь підтримали повстання Комуністичної партії Таїланду: на півдні партизани співпрацювали з місцевими незадоволеними владою мусульманами. Отже, Таїланд активно використовував тісні стосунки зі США, в яких бачив своєрідного донора і захисника від комуністичного руху.

Війна у В'єтнамі прискорила модернізацію та вестернізацію тайського суспільства. Американська присутність і зв'язки із західними країнами вплинули майже на всі складові тайського життя. Це призвело до проблемного протистояння культур, оскільки тайці зіткнулися із західними уявленнями про моду, музику, цінності та моральні цінності. За фінансової підтримки США сфери послуг, освіти, транспорту та будівництва феноменально зросли, як і зловживання наркотиками та проституція. Нагадаємо, що Таїланд традиційно використовувався військовими контингентами Заходу як "відпочинок та розваги".

Однак у внутрішньому житті держави тривала боротьба за демократію, якій протистояла хунта. Військовий переворот було здійснено і у вересні 2006 року. Хунта скасувала конституцію, розпустила парламент і Конституційний суд, усунула кількох членів уряду, оголосила воєнний стан і призначила одного з генералів прем'єр-міністром (History of Thailand. <https://www.britannica.com/topic/history-of-Thailand>). Монархічний конституційний порядок у черговий раз переміг слабкі паростки демократії. Напруга тривала. Приблизно через рік серія нових протестів червоносорочечників призвела до загибелі майже сотні цивільних осіб і 1378 поранених ((History of Thailand. <https://www.britannica.com/topic/history-of-Thailand>). Протести відновилися наприкінці 2013 року. Отже, новітня політична історія Таїланду насичена бурхливими подіями постійного протистояння демократичних і консервативних сил. З перемінним успіхом тривала ця боротьба, що виливалася у сотисячні протести, демонстрації, арешти і розстріли. І як завершальний момент, кожного разу до влади приходили військові. Останні подібні події

відбувалися не так давно – навесні 2014 року, коли Королівська армія Таїланду офіційно оголосила воєнний стан і почала розгортати війська в столиці. 22 травня армія визнала, що вчинила переворот, очолюваний генералом Прают Чан-оча, і призупиняє дію конституції. Того ж дня військові запровадили комендантську годину, обмежили трансляцію телеканалів, зокрема, BBC та CNN. За прийняттю схемою Національна асамблея Таїланду обрала головнокомандувача армією прем'єр-міністром. "Одягнені в уніформу колишні військові керували Таїландом протягом 55 з 83 років з моменту повалення абсолютної монархії в 1932 року", – як зазначали журналісти (BBC, 2014).

Спостерігачі назвали таїландські події 2014 р. профашистським переворотом, оскільки основи військового режиму нагадують фашистські режими в Європі 1930-х років. На думку аналітиків, фашизація переворотів у Таїланді почалася з початку нового тисячоліття, а оформилась у 2014 р. Лави учасників, яких визначено як "нові праві", поступово зростають і складаються з ультраконсерваторів, реакціонерів, напівфашистів, псевдоінтелектуалів і колишніх лівих. Державний переворот 2014 року викликав протести і широку критику серед лідерів усього світу. Тодішній Державний секретар США Джон Керрі зазначив, що "немає жодних виправдань" державному перевороту, додавши, що двосторонню допомогу Таїланду на суму 10 млн дол. можуть призупинити. Глибоке занепокоєння висловили і в ООН. Генеральний секретар Пан Гі Мун закликав "швидко повернутися до конституційного, цивільного, демократичного правління" (BBC, 2014).

Армія опублікувала документ з ключовими умовами перевороту. Нові правила проголошували таке: комендантська година по всій країні триває від 22:00 до 5:00; генерал Прают очолює Національну раду миру та дотримання порядку; Сенат і суди продовжують виконувати свої обов'язки; Конституція 2007 року призупиняє дію, окрім частини про монархію; заборонено політичні збори за участю більше п'ятих осіб; покарання – до року в'язниці, штраф 300 дол. (один долар – 30–40 батів)... Соціальні мережі можуть заборонити, якщо там з'являтимуться провокативні повідомлення (BBC, 2014).

У квітні 2017 року приймається нова конституція демократичного посилу. Цьому сприяло повернення нового короля на вільний трон: у ніч на 1 грудня 2016 року глави трьох гілок влади країни запросили сина короля – Ваджиралонгкорна зійти на трон як десятого короля традиційної династії Чакрі. Це тактичне і стратегічне рішення хунти явно було спрямоване на закріплення влади військових через відновлення монаршої системи Таїланду, якій безоглядно довіряє народ Королівства. У результаті в січні 2019 року король Таїланду Маха Ваджиралонгкорн підписав декрет про проведення загальних виборів, які відбулися 24 березня 2019 року (LB.ua, 2019). Під монаршою парасолькою "захисту гідності рішень короля" військова влада почала поступове "очищення" політичних сил від демократичних груп: у 2020 р. продемократична партія "Майбутнє вперед", третя за чисельністю партія в парламенті з 80 місцями Конституційним судом була розпущена. У вересні 2022 року Конституційний суд Таїланду за порушенням конституційних норм продовжив генералу Прают Чан-оча термін перебування на посаді прем'єра.

Дискусія і висновки

Поглиблення внутрішніх політичних проблем Королівства Таїланд, приховані ознаки майбутньої економічної рецесії нагтовхує на припущення про поступове вичерпання спроможностей успішного застосунку у подальшому владної тріади: монаршої, військової та суддівської гілок влади. Підраховано, що збройні сили

Таїланду від 1932 року влаштовували щонайменше 12 переворотів, однак, незважаючи на періоди глибокої політичної нестабільності, тайсько-сіамське суспільство повертається до боротьби за демократію з конституційними монархічними засадами правління. Однак, враховуючи синдром пригніченості населення від постійних поразок у боротьбі, жорсткого контролю з боку владної трійці, звертаємо увагу на складнощі перехідного етапу до становлення демократичного суспільства.

Зауважимо, що тайське населення є глибоко законослухняним і керується насамперед королівськими настановами, які роками ввійшли у практику тайців під назвою *мандатів*. Культурні мандати або державні укази (тайськ.: *รฎหมาย*; *ratthanियom*; буквально "державна мода", або "державні звичаї") – серія із 20-ти документів, виданих між 1939 і 1942 роками урядом фельдмаршала Плака Пібулсонгграма як військового диктатора Таїланду. Правила, започатковані у мандатах, залишаються в силі й донині¹. Для розуміння особливостей системи взаємодії тайської монархії з народом наведемо деякі тексти мандатів.

Мандат 1. "Про назву країни, народу та національності", виданому 24 червня 1939 року, йдеться про "суспільні переваги" щодо зміни назви країни. Документ складається з одного пункту: "Країна, народ і національність мають називатися "тайцями". Організації із назвами "Сіам" були змушені їх змінити. Зазначене свідчить про намагання централізувати країну: Siam Society стало Таїландським дослідницьким товариством, Siam Commercial Bank – Thai Panich Bank, a Siam Cement – Thai Cement тощо.

Мандат 2. "Про запобігання небезпеки для народу", виданий 3 липня 1939 р., складався з п'яти пунктів:

1. "Тайці не повинні займатися будь-яким бізнесом, не враховуючи інтересів і безпеки нації".
2. "Тайці ніколи не повинні розкривати іноземцям нічого, що може завдати шкоди нації. Ці дії є зрадою нації".
3. "Тайці не повинні виступати як агент або представник іноземців, не враховуючи інтересів тайської нації, і не повинні висловлювати думку або ставати на бік іноземців у міжнародних суперечках. Такі дії є зрадою нації".
4. "Тайці не повинні таємно купувати землю від імені іноземців у спосіб, який загрожує нації. Ці дії є зрадою нації".
5. "Коли людина зрадила націю, обов'язок тайського народу – активно і швидко покласти цьому край".

Як бачимо, переважна більшість настанов стосується питань безпеки, що пов'язані з обмеженням прав і дій іноземців у Таїланді.

Особливе місце в житті тайського суспільства посідає армія. Влада військових у Таїланді глибоко вкорінена та поширюється на різні аспекти тайського суспільства. При цьому привертає увагу чітка система нейтралізації владним тріумвіратом протестних сил, що виступають прихильниками демократичного розвитку країни. Для збереження видимості дотримання конституційних засад активно використовується судова система, яка завжди знаходить можливість до усунення того або іншого політичного лідера від влади, часто з гіперболізованими звинуваченнями. Такими засобами зосереджені важелі в руках багатіїв і військових, що утримують їх при владі, а протестний рух часто штучно розпорошується новоствореними штучними партіями.

До зазначеного додаються прояви фашизації тайської влади, що особливо проявилось в результаті перевороту хунти вже у XXI ст. Досліджуючи особливості

тайського способу життя, не можна обійти увагою і специфіку внутрішньої політики Королівства Таїланд. До специфічних засобів централізації влади необхідно додати впровадження етнічних реформ з ознаками націоналістичних тенденцій і наративів, як тайїфікація або тайїзація. Цей процес передбачає асиміляцію всіх народів Таїланду та їх об'єднання в єдиній культурі центрального Таїланду. Тайїфікація була важливим кроком у створенні в XX ст. тайської національної держави, в якій народ Центрального Таї посідає домінуюче становище, на противагу історично мультикультурному королівству Сіаму. Споріднений термін "тайство" описує особливі характеристики, які відрізняють тайців від інших. Тайїфікація, на наш погляд, є побічним продуктом націоналістичної політики, впровадженої державою Таїланд після сіамського державного перевороту 1932 року. Лідери державного перевороту, які, як стверджують джерела, були натхнені західними ідеями виняткової національної держави, діяли відповідно до близьких їм німецьких націоналістів і антидемократичних аналогів донацистського періоду, щоб досягти домінування в усьому королівстві центральної тайської культури. Для цього навіть підприємства, що належали меншинам, як-от традиційно торговим тайським китайцям на півдні країни, були агресивно забрано державою.

Тайська ідентичність була визначена і закріплена згаданими 12-ма тайськими культурними мандатами і посилена як у центрі, так і в сільській місцевості. У результаті Центрального Таїланд став економічно та політично домінуючим в країні, а центрально-тайська мова, що відрізняється від багатомовної сіамської, стала державною мовою, мовою ЗМІ, бізнесу, освіти та всіх державних установ.

Основними цілями тайїфікації були етнічні китайці та інші етнічні групи на околицях королівства: лао Ісан (อีสาน), гірські племена західного та північного Таїланду, а також тайці, які розмовляють південним діалектом. Відбулася тайїфікація також іммігрантського індійського та в'єтнамського населення. Тайїфікація також була націлена на етнічних малайців, однак була найменш успішною (1932 Revolution in Siam, 2019).

І насамкінець. Повноцінна демократія може виникнути, якщо надати їй шанс до розвитку. Потрібен час, щоб на різних рівнях влади, у суспільстві, в організаціях тощо сформувався розвинений клімат демократії, демократичних цінностей, системи стримувань і противаг, значно менші конфлікти інтересів тощо. Для цього потрібен сильний тиск знизу, з боку освіченого народу; потрібні відповідні підготовка і знання. Однак, як бачимо, кожні кілька років, починаючи з 1932 р., у Таїланді відбуваються військові потрясіння, неофіційно підтримувані монаршою владою, як можна припустити, з метою викорінювання у суспільній свідомості ідей демократії та справедливого поділу влади.

Список використаних джерел

- Дейнеко, Д.О. (2024, 24 жовтня). *Стратегічна співпраця з країнами Південно-Східної Азії*. LIGA.net. <https://blog.liga.net/user/ddeineko/article>
- Коппель, О.А., & Пархомчук, О.С. (2004). *Міжнародні системи та глобальний розвиток*. ВПЦ "Київський університет".
- Козицький, А.М. (2003). Новітня історія Азії та Африки. Ч. 2. <https://i.twirpx.link/file/489255/>
- Укрінформ. (2024, 9 квітня). *Елісейський та Букінгемський палаці вперше обмінялись почесними вяртами*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3850074-elisejskij-ta-bukingemskij-palaci-vperse-obminalis-pocesnimi-vartami.html>
- Хижняк, І.А. (2018). *Від "навіки разом" до "omnes et singulos" (разом і окремо). Україна в системному протистоянні глобальних полюсів сили*. Саміт–Книга.

¹ https://www.reddit.com/r/Bangkok/comments/uivyxe/thai_cultural_mandate_1939_dont_do_left_do_this/?rdt=39283

Чекаленко, Людмила Д. (2016). *Зовнішня політика України*. М.А. Кулінич (Ред.). LAT&K. Дипломат. акад. України при МЗС України.

Чекаленко, Л.Д. (2024, 07 березня). *Чотири райони стародавнього міста в Сонгкхла (Songkhla, південна частина Королівства Таїланд) запропоновані як об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО* [in Ukrainian]. <https://intercourier.news/2024/03/19/chotyry-rajony-starodavnogo-mista-v-songkhla-songkhla-pivdenna-chastyna-korolivstva-tayland-zaproponovani-yak-obyekty-vsesvitnoyi-spadshhyny-yunesko/>

Шнирков, О.І., Копійка, В.В., & Муравйов, В.І. (2006). *Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право*. ВПЦ "Київський університет".

1932 Revolution in Siam. (2019). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <http://tic.car.chula.ac.th/item>

BBC. (2014, 23 травня). *Переворот у Таїланді: генерал збирає політиків на розмову*. https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/05/140523_thailand_coup_ko

Buzan, B., & Hamsen, L. (2018). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>

HistoryMaps. (2005). *Modernization*. [https://history-maps.com/story/event/Khwan, Phusrisom. \(2020\). Soldiers of Siam. A First World War Chronicle. LB.ua. \(2019\). У Таїланді відбулися перші вибори після військового перевороту 2014 року. https://lb.ua/world/2019/03/24/422799_v_tailandie_pervie_vibori.html](https://history-maps.com/story/event/Khwan, Phusrisom. (2020). Soldiers of Siam. A First World War Chronicle. LB.ua. (2019). У Таїланді відбулися перші вибори після військового перевороту 2014 року. https://lb.ua/world/2019/03/24/422799_v_tailandie_pervie_vibori.html)

Lete, Bruno. (2016). *NATO's Enhanced Opportunities Partners*. <http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>

Lipschutz, Ronnie, D. (1995). *On Security*. Columbia University Press. <https://cup.columbia.edu/book/on-security/9780231102704/>

NHK World. (2022, January 24). *Forgotten battle: Japan's WWII clash with Thailand*. <https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/backstories/1871/>

Pacific Atrocities Education. (2021). *The Thai-Japanese Relationship*. <https://www.pacificatrocities.org>

Stearn, Duncan. (2009). *Thailand and the First World War*. First World War.com.

U.S. Department of State (gov). (2022). *The United States-Thailand Relationship*. <https://2021-2025.state.gov/the-united-states-thailand-relationship/>

Waever, Ole. (2020). *Securitization and Desecuritization*. <https://cluelesspoliticalscientist.wordpress.com/2020/08/05/secritization-desecuritization-ole-waever-a-summary>

References

1932 Revolution in Siam. (2019). Chulalongkorn University [in Thai]. <http://tic.car.chula.ac.th/item>

BBC. (2014, May 23). *Coup in Thailand: General gathers politicians for a conversation*. https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/05/140523_thailand_coup_ko

Buzan, B., & Hamsen, L. (2018). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press. <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>

Chekalenko, L.D. (2016). *Foreign policy of Ukraine*. M.A. Kulynych (Ed.). LAT&K. Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine [in Ukrainian].

Chekalenko, L.D. (2024, March 07). *Four ancient town areas in Songkhla proposed as World heritage sites* [in Ukrainian]. <https://intercourier.news/2024/03/19/chotyry-rajony-starodavnogo-mista-v-songkhla-songkhla-pivdenna-chastyna-korolivstva-tayland-zaproponovani-yak-obyekty-vsesvitnoyi-spadshhyny-yunesko/>

Deineko, D.O. (2024, 24 October). *Strategic cooperation with Southeast Asian countries. LIGAnet* [in Ukrainian]. <https://blog.liga.net/user/ddeineko/article>

HistoryMaps. (2005). *Modernization*. https://lb.ua/world/2019/03/24/422799_v_tailandie_pervie_vibori.html

Lete, Bruno. (2016, June 29). *NATO's Enhanced Opportunities Partners*. <http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>

Lipschutz, Ronnie, D. (1995). *On Security*. Columbia University Press. <https://cup.columbia.edu/book/on-security/9780231102704/>

NHK World. (2022, January 24). *Forgotten battle: Japan's WWII clash with Thailand*. <https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/backstories/1871/>

Pacific Atrocities Education. (2021). *The Thai-Japanese Relationship*. <https://www.pacificatrocities.org>

Shnyrkov, O.I., Kopyika, V.V., & Muravyov, V.I. (2006). *Ukraine – European Union: Economics, Politics, Law*. VPC "Kyiv University" [in Ukrainian].

Stearn, Duncan. (2009). *Thailand and the First World War*. First World War.com

Thailand Information Center. (2024). *Thai Democracy*. <http://tic.car.chula.ac.th/thai-democracy>

Ukrinform. (2024, April 9). *Elysee and Buckingham Palaces exchange guards of honor for the first time*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3850074-elisejskij-ta-bukingemskij-palaci-vperse-obminalis-pocesnimi-vartami.html>

U.S. Department of State (gov). (2022). *The United States-Thailand Relationship*. <https://www.state.gov/the-united-states-thailand-relationship/>

The United States contributed \$17.5 bil

Waever, Ole. (2020). *Securitization and Desecuritization*. <https://cluelesspoliticalscientist.wordpress.com/2020/08/05/secritization-desecuritization-ole-waever-a-summary>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.12.24
Прорецензовано / Revised: 18.01.25
Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Liudmyla CHEKALENKO, DSc (Polit.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-2819-9424
e-mail: chekaliudmila@gmail.com
State Institution "Institute of World History of the NAS of Ukraine",
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE KINGDOM OF THAILAND: MONARCHY AS A FACTOR OF DEMOCRACY

Background. The main components of the transformation of the recently economically backward state of the Kingdom of Thailand into an advanced country in the Southeast Asian region are determined with the introduction of comparative analysis and prognostic methodology, taking into account the new geopolitical components of the current situation and the emergence of acute security challenges in the region.

Methods. The study is implemented taking into account the theory and practice of political realism. For this purpose, dialectical methods of development and stagnation, quantity and quality, negation of negation, as well as systemic and comparative approaches are used, which in combination give a synergistic effect of the obtained research results.

Results. The conceptual foundations of the development of the Kingdom of Thailand are analyzed, such as theories of absolute monarchy, which place monarchical power at the forefront. In particular, both foreign policy tools and a system of diplomatic methods that enabled Thailand not only to preserve sovereignty and survive in long-term times of war, but also served as an impetus for the upward development of the state. The mandate system is characterized and the Thaization policy is analyzed, which contributed to the disclosure of the mechanism for the implementation of monarchical power in a single alliance with juntas, unofficially supported by the monarchical power, as one might assume, with the aim of eradicating the ideas of democracy in society.

Conclusions. The Kingdom of Thailand has occupied one of the leading places in political and economic development in the PSA region. It is proven that such success was achieved due to the deep social order of internal political relations of ethnic groups and social strata of the Thai multi-ethnic society. This is explained by deep patriotism, pro-monarchical principles of development of the country, in which the king is elevated to the divine level, and where any manifestation of disrespect for the monarchical power and monarchical persons is severely punished. Tracing the path of formation of the modern state of domestic politics, one also comes to the conclusion about the deep penetration into Thai culture and Thai worldview of the system of division of society into castes, similar to the Indian version. This is proved by the system of mandalas, the implemented policy of Thaization, the military factor in the country's ruling elite.

Keywords: Kingdom of Thailand, factor of stability, regional security, monarchy, army, junta, mandalas, Thaification, Buddhism.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327 (436+450)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/24-28>

Ігор МІНГАЗУТДІНОВ, канд. іст. наук, доц.

ORCID ID: 0009-0006-5382-7396

e-mail: i.mingazutdinov@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОБЛЕМА МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН У ПІВДЕННОМУ ТІРОЛІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПОТОЧНИЙ СТАН

Вступ. Протягом всього новітнього періоду історії міжнародних відносин її невід'ємним складником є міжетнічні конфлікти, які зумовлені невирішеністю цілого комплексу питань міжнаціональних або міжконфесійних відносин як всередині країн, так і в міждержавних взаєминах. Не винятком у цьому сенсі є й Західна Європа, де крім міжетнічного напруження, що породжується міграційною кризою, існує цілий ряд проблем невизначеності статусу і прав автохтонних етнічних меншин. Кейс Південного Тіролю становить позитивний приклад розв'язання означених проблем.

Методи. В основу дослідження було покладено поєднання методів політичного реалізму та історизму, заснованого на вивченні виникнення, формування та розвитку національно-етнічного питання у Південному Тіролі у хронологічній послідовності.

Результати. Детально розглянуто еволюцію південнотірольської проблеми, шляхи і засоби її врегулювання у новітній період – як у політичному, так і правовому полі.

Висновки. Проблема міжетнічних відносин у Південному Тіролі, має високу вірогідність всебічного розв'язання передусім завдяки застосуванню Австрією та Італією належних демократичних механізмів, які враховують як державні інтереси, так і права етнічних меншин, що проживають на їхній території.

Ключові слова: Південний Тіроль, Австрія, Італія, етнічні меншини.

Вступ

У цій статті розглядається проблема, яка протягом не просто десятиліть, а й століть (у чому можна буде переконатися нижче) є непростим складником західноєвропейського національно-етнічного ландшафту. Однак для української як історичної, так і політичної, науки вона все ще залишається якщо не *terra incognita* – у повному розумінні, то бодай т. зв. білою плямою. А тому одразу ж можемо зазначити, що вітчизняна література не пропонує зацікавленому читачеві фактично жодних спеціальних праць у цьому напрямі. Не претендуючи на піонерську роль, автор, водночас, вважає проведене ним дослідження однією з найперших розвідок в Україні, де йдеться про перипетії південнотірольських міжетнічних взаємин, які, до того ж, не є суто локальною справою, а зачіпали й зачіпають інтереси різних країн, передовсім – Італії та Австрії.

Мета статті – не лише заповнити у вітчизняного читача вакуум знання в тім, що стосується цієї маловідомої в нас сторінки європейського етнополітичного буття, а й продемонструвати, що навіть високорозвинені країни, з високим рівнем демократизації та соціальної захищеності населення потерпають від етнічних напружень. Останні, як виявляється, не є однозначною похідною від суспільної нестабільності і низького життєвого рівня населення, як часто-густо доводиться чути від багатьох політологів, які беззастережно "прописали" національно-етнічні негаразди в Європі лише на її Сході та Балканах. Вкрай важливим є й те, що лише насправді демократична країна здатна подолати – якщо не повністю, то принаймні у більшості своїй – згадані проблеми цивілізованим шляхом, без збройних сутичок і кровопролиття. Південний Тіроль у цьому сенсі становить один із найпоказовіших прикладів.

Аналіз основних публікацій та досліджень. На відміну від вітчизняних вчених, західноєвропейські дослідники неодноразово зверталися до проблеми міжетнічної ситуації у Південному Тіролі, її уроків та шляхів можливого і реального вирішення. Зокрема, необхідно назвати роботи Ш. Вольффа "Спірні території. Міждержавна динаміка розв'язання етнічних конфліктів", С. Буклера "Південний Тіроль: 75 років етнічного конфлікту та мирного співіснування", Е. Олкока "Історія

південнотірольського питання", Дж. Коула та Е. Вулфа "Прихований кордон", О. Петерліні "Автономія та захист прав національних меншин у Південному Тіролі" тощо.

Методи

Політичний реалізм, який визнає важливість будь-яких сфер суспільної діяльності, але розглядає їх крізь призму політики і потреб та інтересів у процесі її здійснення. Після Другої світової війни політичний реалізм став однією з пануючих доктрин у зовнішній політиці більшості провідних держав світу, зокрема Австрії та Італії, про які йдеться у статті.

Історичний підхід є важливим знаряддям пізнання суспільних явищ та процесів. Його сутність полягає у вивченні всіх явищ та процесів у динамічному розвитку, становленні та у зв'язку з конкретними етапами історії західноєвропейського суспільства.

Результати

Із самого початку вважали б за доцільне чітко визначитися зі змістом тих географічних понять, про які йтиметься в цій статті, адже часто-густо вони мають тенденцію змішуватися не лише серед неспеціалістів, а й в політологічному середовищі. Отже, Тіроль є адміністративно-територіальною одиницею ("землею") у складі Австрії; водночас Південний Тіроль – це автономна провінція у складі Італії, з німецькомовною більшістю населення (офіційно вона має назву Альта-Адидже / Південний Тіроль). Інколи застосовується також назва Провінція Больцано – за назвою південнотірольської столиці м. Больцано. І, нарешті, у складі Італії існує регіон Трентино-Альта-Адидже (або Трентино-Південний Тіроль), до якого входить, окрім самого Південного Тіролю, ще й провінція Трентино з італійськомовною більшістю, яка належала Австро-Угорщині до 1918 р.

Починаючи з XIV ст., територія сьогоденного регіону Трентино-Альта-Адидже, являла собою єдине ціле разом з іншими частинами Тіролю, будучи частиною Габсбурзької імперії. Протягом усього цього періоду, принаймні до початку XX ст., не відбувалося скільки-небудь значних змін у мовних та етнічних пропорціях, властивим двом частинам регіону. З одного боку, – Південний Тіроль, де до 1910 р. поряд з 220 тис. німецькомовного населення і з 10 тис. латинів проживало не більш 7 тис. італійців. З іншого боку, – Трентино, з відносно більшістю італійців (Alcock, 1973).

© Мінгазутдінов Ігор, 2025

Після створення в 1800 р. Італійської держави великим впливом у Трентино став користуватися т. зв. ірредентистський рух, який виступав за приєднання провінції до Італії. Цей рух досяг своєї головної мети після закінчення Першої світової війни. У 1919 р., з підписанням Сен-Жерменського мирного договору, як Трентино, так і Південний Тіроль, відійшли від колишньої Австро-Угорщини до Італії. Це рішення дало можливість італійському населенню Трентино реалізувати своє право на самовизначення, але водночас фактично позбавило цього ж права німецькомовних південнотірольців. Більше того, після того, як у 1922 р. до влади в Італії прийшли фашисти, німецькомовне населення стало зазнавати відвертого утиску, воно піддавалося масованій політиці денаціоналізації і, відповідно, посиленням спробам італізації. Те, що тут відбувалося, навряд чи можна назвати "етнічними чистками", проте набула поширення заборона діяльності південнотірольських політичних і культурних організацій, а також використання німецької мови та німецької топоніміки. Південнотірольці поступово усувалися від відповідальних громадських посад, які заступалися натомість етнічними італійцями. Офіційний Рим усіяло заохочував широкомасштабне заселення Південного Тіролю італійцями з інших регіонів Італії. Кульмінаційним моментом у цей період стала угода між А. Гітлером та Б. Муссоліні 1939 р. щодо статусу регіону, яка фактично поставила південнотірольців перед вибором: або емігрувати до Німеччини, або цілком підкоритися політиці денаціоналізації, що дедалі проводилася італійською державою. Результатом стала істотна зміна етнічного складу Південного Тіролю: станом на 1943 р. у провінції, окрім 176 тис. етнічних німців проживало вже 105 тис. італійців. Лише наприкінці Другої світової війни становище стало потроху змінюватися. Хоча в травні 1946 р. на зустрічі міністрів закордонних справ держав-переможниць було прийнято принципове рішення про відмову щодо включення Південного Тіролю до складу Австрії, у вересні того ж року, з ініціативи союзників, міністр закордонних справ Австрії Г. Грубер і прем'єр-міністр Італії А. де Гаспері підписали Паризьку угоду, відповідно до якої Південний Тіроль набував мовної, культурної, політичної та економічної автономії в межах італійської держави (Grote, & Obermair, 2017).

Втім Паризька угода лише ознаменувала початок надзвичайно тривалого і складного руху провінції до повноцінної автономії. Другим кроком на цьому шляху стало прийняття в 1948 р. першого Автономного статуту для регіону Трентино-Південний Тіроль, утвореного як окрема адміністративно-територіальна одиниця в межах італійської держави. Але у зв'язку з тим, що італійці становили більшість і в новоствореному регіоні, статуту не вдалося забезпечити необхідні гарантії південнотірольської автономії та прав її німецькомовної більшості. Це зрештою призвело до серйозного конфлікту між цією етнічною групою та центральним урядом у Римі (причому конфлікт не обмежився лише правовим рівнем). Протягом 60-х рр. XX ст. регіон став місцем цілому ряду терористичних актів, спрямованих проти італійських державних інститутів (у т. ч., це стосувалося використання загальноіталійської символіки на території Південного Тіролю). Більше того, згодом конфлікт перекинувся і за межі національних кордонів Італії. У 1959 р. міністр закордонних справ Австрії Б. Крайський навіть виніс проблему Південного Тіролю на обговорення Генеральної асамблеї ООН. З цього приводу були прийняті дві резолюції ГА ООН (відповідно, у 1960 та 1961 рр.), які закликали Австрію та Італію "до переговорів з метою розв'язання всіх протиріч, що виникли в ході

реалізації пунктів Паризької угоди" (General Assembly United Nations..., 1960).

Тільки в 1969 р., з прийняттям так званого пакета, який містив 137 пунктів щодо запровадження автономії Південного Тіролю (як це, власне, пропонувалося в резолюціях ООН), і внесенням змін до Статуту провінції в 1972 р., було знайдено задовільне рішення, принаймні у тій частині, яка стосувалася принципів визначення правового статусу Південного Тіролю в межах італійської держави. Ключовим заходом, який обумовлював автономію Південного Тіролю, стала передача законодавчих та адміністративних повноважень, які до того перебували в компетенції загальнонаціонального уряду Трентино-Альто-Адидже, двом окремим провінціям – складникам регіону, а саме: Больцано (або Південний Тіроль) та Тренто (Cole, & Wolf, 1974). Значну частину цих прав було надано населенню провінції Больцано, дві третини якого наразі становлять німецькомовні громадяни. Втім знадобилося ще 20 років, аби згадані регулюючі механізми набули більш конкретної юридичної форми, такої, що дійсно перетворювала їх на практичну реальність. Унаслідок важких і тривалих переговорів між представниками німецькомовних південнотірольців із центральним урядом Італії автономія Південного Тіролю поступово отримала нинішню конкретну форму – у вигляді системи заходів (вони викладені на 500 сторінках), які регулюють співіснування етнічних груп у провінції. Фактично лише в 1992 р., після прийняття австрійським урядом спеціальної "Декларації про вичерпання конфлікту", процес його врегулювання реально наблизився до позитивного завершення. В акті австрійського уряду проголошувалося, що протиріччя між Австрією та Італією з приводу виконання рішень Паризької угоди розв'язані. Це стало також і певним міжнародно-правовим актом, за допомогою якого представники Південного Тіролю недвозначно заявили на весь світ про своє задоволення станом і формою вирішення конфлікту (Wolff, 2003).

Проте на практиці прийняття згаданого вище "пакета" аж ніяк не означало, що всі проблеми спільного проживання італійців і південнотірольців розв'язано остаточно. Деякі з них продовжували існувати. Серед них, зокрема, можна назвати проблему міжнародного визначення автономії Південного Тіролю, непрості взаємини південнотірольців з італійським урядом, відносини між німецькомовним населенням та італійцями всередині Больцано тощо. Незважаючи на це, реалізація статуту автономії привела до реального послаблення гостроти конфлікту (багато хто вважав, що навіть і до припинення конфлікту як такого), що стало безпрецедентним випадком в історії Південного Тіролю. Варто зупинитися на конкретних правових заходах, які змогли успішно посприяти досягненню повноцінного "мирного співіснування" у Південному Тіролі.

Складнощі, які регулярно виникали за безпосередньої реалізації автономного статуту Південного Тіролю, на перший погляд, лише всіляко відтягували процес розв'язання проблеми. З іншого боку, цей процес дійсно виявився довгим, оскільки він зумовлювалося постійним копінням пошуком якомога більш розгорнутих та всебічно опрацьованих заходів, спрямованих на вирішення конкретних питань південнотірольського конфлікту. Зрештою прийняті рішення сприяли більш чіткому й детальному регулюванню кожного сектора етнічного, політичного і культурного життя Південного Тіролю на різних рівнях – від найзагальнішого до кожної окремої норми. Настільки ж чітко статут визначив контрольні заходи, які мають бути застосовані у випадку порушення однієї зі сторін тих правил, що регулюють міжетнічні відносини в кожній

з відповідних сфер. Завдяки цьому ситуація в Південному Тіролі стала характеризуватися надійною правовою захищеністю всіх жителів провінції, як етнічних німців, так і італійців.

Якщо розглядати ці норми в цілому, можна помітити наступне. Статут був покликаний встановити баланс між двома чинниками: з одного боку, – прагненням німецької етнічної меншості в Італії до незалежності, його вимогами підтримання певної "дистанції" щодо італійської більшості, а з іншого боку, – тією історичною реальністю, коли обидві етнічні групи опинилися в єдиному політичному, економічному та культурному утворенні, що прирікало їх на зближення. У принциповому плані механізми розв'язання конфлікту стосувалися двох аспектів: по-перше, відносин між самою провінцією Больцано та італійською державою; по-друге, відносин між німецько- та італійськомовною групами, що проживають на території провінції.

Щодо першого аспекту слід зазначити, що Автономний статут надавав провінції Больцано широкі права на самоврядування в законодавчих, адміністративних і певною мірою судово-правових питаннях. Тобто питання, що стосується законодавчої влади, взаємини провінції та центрального уряду регулювалися на основі розмежування трьох різних сфер компетенцій: первинні повноваження, які надають провінції Больцано ексклюзивні дискреційні права; вторинні повноваження, поділені між провінцією та центральним урядом; третинні повноваження, що наділяють провінцію правом доповнювати конкретними уточненнями закони, прийняті на національному рівні (Steininger, 2003).

Провінція Больцано набувала виняткових (т. зв. первинних) повноважень з більшої частини економічних, політичних та культурних питань. Це, зокрема, стосується таких сфер, як народні промисли, туризм і готельний бізнес, сільське і лісове господарство, гірська промисловість, будівництво житла, соціальне забезпечення і допомога, топоніміка, дошкільне виховання, професійне навчання. Вторинні повноваження, що перебували в розпорядженні провінції, поширювалися на такі сфери, як торгівля та підприємництво, заохочення розвитку промисловості, охорона здоров'я і санітарна служба, початкова та середня освіта. Проте в питаннях зовнішньої політики, проблем армії, судово-правової системи, поштової служби, телекомунікацій, частково – податкової системи, провінція мала повноваження лише вносити непринципові доповнення до чітких і неперушених норм, запропонованих центральним урядом. Ці широкі і деталізовані повноваження провінції доповнювалися настільки ж докладними положеннями стосовно фінансових основ автономії. По-перше, у провінції залишалося майже 90 % усіх податків, зібраних на її території. По-друге, доходи провінції поповнювалися з державної скарбниці. Важливим при цьому було не тільки те, що провінція цілком розпоряджалася своїми доходами; варто звернути увагу, що дохідна частина бюджету Південного Тіролю з розрахунку на душу населення втричі перевищувала відповідні показники сусідніх регіонів. За деякими винятками виконавчі повноваження провінції виникали безпосередньо з описаної вище законодавчої бази, а тому поширювалися на те ж саме широке коло питань. Однак судово-правові питання залишалися в компетенції центральних органів (окрім адміністративних справ, які є прерогативою автономного відділення Регіонального суду з адміністративних справ) (Peterlini, 1997).

Визначивши таким чином межі повноважень, які мають провінція Больцано та органи італійської держави, Статут містив подальші механізми розв'язання можливих конфліктів між двома рівнями влади. Наприклад,

якщо закони провінції (і регіону загалом) та закони Італійської Республіки вступали у протиріччя, воно повинно вирішуватися Конституційним Судом. До речі, незважаючи на досягнутий рівень правової регуляції, конфлікти щодо компетенційних рамок можуть виникати і сьогодні. Це відбувається, серед усього іншого, через прагнення центрального уряду в Римі дедалі жорстко спрямовувати та регулювати діяльність регіонів зі спеціальним статусом "у тому, що стосується проблем загальнонаціонального характеру" (дефініція, яка фактично наділяє центральний уряд широкими додатковими можливостями вигідного для себе тлумачення правових норм).

Зважаючи на те, що постанови Конституційного суду зі спірних інтерпретацій є завжди рішеннями, прийнятими ним як одним із центральних органів італійської держави, виникала доцільність певної міжнародної протекції щодо автономії Південного Тіролю.

Що стосується другого аспекту, тобто спільного проживання італійців і німецькомовних південнотірольців у провінції Больцано, то механізми правової регуляції настільки ж чітко і докладно передбачали захист інтересів обох етнічних груп на основі цілого ряду правил, що забезпечували кадрову ротацію та етнічний паритет. Зокрема, правила етнічної ротації поширювалися – за винятком посади президента Виконавчої Ради провінції – на всі посади у владних структурах провінції та регіону в цілому. Правила етнічного паритету втілювалися, зокрема, у рівноцінному використанні німецької та італійської мов як офіційних (і лише в армії використовується виключно італійська). Правила етнічної домірності стосувалися також кадрового складу соціальних служб, а щодо органів влади – Виконавчої Ради провінції (Peterlini, 2013).

Ці механізми правової регуляції, метою яких було гарантоване дотримання інтересів обох етнічних груп у рамках загальних інститутів, доповнювалися цілою системою засад, переважно культурного характеру, диференційованих за етнічною ознакою. У системі освіти такий паралелізм проявився не тільки в наявності німецьких та італійських шкіл з навчанням рідною мовою (з обов'язковим чи факультативним вивченням другої мови), а також і в наявності рівнобіжних структур у департаментах шкільної освіти.

Аби уникнути "мажоритації" парламентської меншості (яка формується зазвичай за етнічним напрямом) у законодавчих, адміністративних і бюджетних питаннях, Статут передбачав контрольну і гарантійну систему, що працює на різних рівнях: диференційоване голосування за етнічним критерієм; створення комітетів, представлених у рівних пропорціях обома етнічними групами і покликаних вирішувати протиріччя, що виникають; звернення до згаданого вище Автономного відділення Регіонального суду з адміністративних справ; звернення до Конституційного суду як останньої інстанції, принаймні з проблем загальнодержавного характеру тощо.

Втім, незважаючи на свій безсумнівний успіх, Статут страждав на декілька досить серйозних недоліків. По-перше, навіть надання широких прав на внутрішнє самовизначення Південного Тіролю у складі Італії не забезпечило остаточне вирішення основних проблем – у провінції все ще гостро відчутним залишалося прагнення до самовизначення поза межами італійської держави. Відносної стабілізації міжетнічних взаємин було фактично досягнуто ціною збереження глибокої етнічної сегрегації. Ситуація в цьому разі мала вигляд радше як "проживання поруч", ніж "проживання разом". Окрім того, не знайшлося можливості адекватно врахувати інтереси третьої, нечисленної етнічної групи провінції, а саме, згаданих на початку статті ладинів.

Ситуацію було помітно покращено з прийняттям 16 лютого 2001 р. т. зв. реформованого Автономного статуту, який став третім основоположним документом, який регулює питання життєдіяльності провінції після Другої світової війни. Згідно з ним статус та повноваження провінцій Трентино та Південний Тіроль було значно підвищено, і вони наразі вже не є суб'єктами, підпорядкованими регіону Трентино-Південний Тіроль, окрім того, маючи більше нього законодавчих та виконавчих прав. Принципово важливе також те, що, на відміну від попереднього Автономного статуту, чинний визнає міжнародно гарантовану автономію Південного Тіролю, таким чином ще жорсткіше обумовлюючи його автономний статус (Aschbacher, 2012).

Виборче законодавство перебуває в компетенції провінцій, які, зокрема, самі мають право визначати, прямим чи непрямым шляхом має обиратися президент провінційного уряду. При цьому дане законодавство вже не потребує схвалення урядовим комісаром. Поправки й доповнення до Автономного статуту розробляються на суто провінційному рівні, без втручання в цей процес регіону.

Намагання позбавитися існуючих невирішених питань залишаються наразі доволі відчутним, хоча деякі політичні партії, що виступають за відділення Південного Тіролю від Італії, стали менш помітними як на місцевому, так і на національному рівнях, у тому числі: Південнотірольська Свобода, Ліберально-демократичний альянс "Свобода" та Громадянський союз за Південний Тіроль. Політичні рухи, характерні для Південного Тіролю, не підтримують відносини з Лігою Півночі, метою якої вважається створення "держави Паданія" у Північній Італії. Останнім часом у Південному Тіролі все більш пильну увагу приділяють проблемі ладинів і забезпеченню їхніх прав як окремої етнічної групи. Представництво ладинів в управлінні регіональною та провінційною асамблеями, регіональному уряді є частиною офіційної домовленості про розподіл влади. Що ж стосується взаємин двох основних етнічних груп, то й тут відбуваються зміни: молодим південнотірольцям вже не доводиться відчувати на собі прояви характерного колись етнокультурного протистояння, адже нове покоління зростає в атмосфері прогресуючого поліпшення етнічних взаємин. Відповідно, відчутна тенденція до зникнення колишніх "кордонів" між двома групами. І, нарешті, у контексті "Європи регіонів" реалізується проєкт створення міждержавного "Європейського регіону Тіроль", до складу якого мають увійти австрійський Тіроль та італійські провінції Південний Тіроль та Трентино (Bell, 2012).

На початку XXI ст. до Південнотірольської проблеми додався важливий зовнішній чинник. Якщо в минулі роки австрійські політичні партії досить помірковано висвітлювали ситуацію в Південному Тіролі, сподіваючись вирішити її в межах правової системи ЄС, то з виходом на політичну арену Австрії націоналістів з Австрійської партії свободи (АПС) ситуація загострилася. Її співучасть в австрійському уряді свідчить, що АПС готова відкрити "новий фронт" боротьби під націоналістичними гаслами. Хоча головним об'єктом нападів АПС є іммігранти, однак у програмі цієї партії Південнотірольське питання теж позначене: "Австрія є захисником інтересів німців і ладинів Південного Тіролю, представляє інтереси всіх колишніх підданих монархії Габсбургів, чия рідною мовою є німецька. Ми прагнемо до єдності Тіролю, віддати праву самовизначення Південного Тіролю та підтримувати союзи співвітчизників" (Bell, 2012).

В умовах нестабільності політичної ситуації в Європі не виключено, що в найближчому майбутньому питання про територіальні претензії Австрії до Італії знову поставитимуть на порядку денному.

Дискусія і висновки

У наші дні Південний Тіроль є процвітаючим регіоном Італії, який пройшов важкий етап становлення. Для того, щоб це стало реальністю, було докладено чимало зусиль: розроблений особливий механізм автономії із широкими повноваженнями місцевого самоврядування, сприятливе фінансування та привілеї для німецькомовної громади в обмін на участь у загальній правовій та економічній системах, суспільно-політичному житті Італії. Попри наявність неминучих проблемних питань у такій делікатній сфері, як міжетнічні стосунки, поточні тенденції дозволяють дивитися в найближче майбутнє з поміркованим оптимізмом.

Список використаних джерел

- Adnkronos. (2009, June 22). *South Tyrol: Anti-Italian Scripts among the Sacret Heart Fires*. https://www.adnkronos.com/Archivio/AdnAgenzia/2009/06/22/Cronaca/ALTO-ADIGE-SCRITTE-ANTI-ITALIANE-TRA-I-FUOCHI-DEL-SACRO-CUORE_162128.php
- Alcock, A. (1973). *The History of the South Tyrol Question*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/S0018246X0000385X>
- Aschbacher, A. (2012, March 6). *Italy's Mason-Dixon Line: Euro Crisis Fuels South Tyrolean Separatist Dreams*. I Spiegel International. <https://www.spiegel.de/international/europe/italy-s-mason-dixon-line-euro-crisis-fuels-south-tyrolean-separatist-dreams-a-819430.html>
- Bell, B. (2012). *Euro Crisis Turns German-speaking Italians Against Rome* <https://www.bbc.com/news/world-europe-19813284>
- Cole, J. & Wolf, E. (1974). *The Hidden Frontier. Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*. University of California Press.
- General Assembly United Nations. (1960). The status of the German-speaking element in the Province of Bolzano (Bozen); implementation of the Paris agreement of 5 September 1946 (31 October 1960). In *Resolutions Adopted on the Reports of the Special Political Committee* (1497). [https://docs.un.org/en/A/RES/1497\(XV\)](https://docs.un.org/en/A/RES/1497(XV))
- Grote, G., & Obermair, H. (2017). *A Land on the Threshold: South Tyrolean Transformations, 1915–2015*. Peter Lang Group AG. <https://doi.org/10.3726/b10976>
- Peterlini, O. (1997). *Autonomie und Minderheitenschutz in Trentino-Südtirol*. Regionalrat der Autonomen Region Trentino-Südtirol, Bozen Trient.
- Peterlini, O. (2013). Foundations and Institutions of South Tyrol's Autonomy in Italy. In Ya. Ghai, S. Woodman (Eds.), *Practising Self-Government, A Comparative Study of Autonomous Regions*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139088206.005>
- Steininger, R. (2003). *South Tyrol: a Minority Conflict of the Twentieth Century*. Routledge.
- Wolff, S. (2003). *Disputed Territories. The Transnational Dynamics of Ethnic Conflict Settlement*. Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781571815163>

References

- Adnkronos. (2009, June 22). *South Tyrol: Anti-Italian Scripts among the Sacret Heart Fires*. https://www.adnkronos.com/Archivio/AdnAgenzia/2009/06/22/Cronaca/ALTO-ADIGE-SCRITTE-ANTI-ITALIANE-TRA-I-FUOCHI-DEL-SACRO-CUORE_162128.php
- Alcock, A. (1973). *The History of the South Tyrol Question*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/S0018246X0000385X>
- Aschbacher, A. (2012, March 6). *Italy's Mason-Dixon Line: Euro Crisis Fuels South Tyrolean Separatist Dreams*. I Spiegel International. <https://www.spiegel.de/international/europe/italy-s-mason-dixon-line-euro-crisis-fuels-south-tyrolean-separatist-dreams-a-819430.html>
- Bell, B. (2012). *Euro Crisis Turns German-speaking Italians Against Rome* <https://www.bbc.com/news/world-europe-19813284>
- Cole, J. & Wolf, E. (1974). *The Hidden Frontier. Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*. University of California Press.
- General Assembly United Nations. (1960). The status of the German-speaking element in the Province of Bolzano (Bozen); implementation of the Paris agreement of 5 September 1946 (31 October 1960). In *Resolutions Adopted on the Reports of the Special Political Committee* (1497). [https://docs.un.org/en/A/RES/1497\(XV\)](https://docs.un.org/en/A/RES/1497(XV))
- Grote, G., & Obermair, H. (2017). *A Land on the Threshold: South Tyrolean Transformations, 1915–2015*. Peter Lang Group AG. <https://doi.org/10.3726/b10976>
- Peterlini, O. (1997). *Autonomie und Minderheitenschutz in Trentino-Südtirol*. Regionalrat der Autonomen Region Trentino-Südtirol, Bozen Trient.
- Peterlini, O. (2013). Foundations and Institutions of South Tyrol's Autonomy in Italy. In Ya. Ghai, S. Woodman (Eds.), *Practising Self-Government, A Comparative Study of Autonomous Regions*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139088206.005>
- Steininger, R. (2003). *South Tyrol: a Minority Conflict of the Twentieth Century*. Routledge.
- Wolff, S. (2003). *Disputed Territories. The Transnational Dynamics of Ethnic Conflict Settlement*. Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781571815163>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.01.25

Прорецензовано / Revised: 28.01.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Igor MINGAZUTDINOV, PhD (Hist.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0009-0006-5382-7396
e-mail: i.mingazutdinov@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INTER-ETHNIC RELATIONS IN SOUTH TIROL: EVOLUTION AND CONTEMPORARY SITUATION

B a c k g r o u n d . *Ethnic conflicts provoked by unsolved complex issues in international and interfaith relations both between and within states have been an integral part of contemporary history of international relations. West Europe is no exception in this particular case, because, besides ethnic tensions caused by migration crisis, it bestows a series of issues concerning disputed status of native ethnic minorities. The South Tirol case shows how these issues can be solved.*

M e t h o d s . *The research combines political realism and historical method which is based on chronologically studying the emerging, shaping and developing national and ethnic issue in South Tirol.*

R e s u l t s . *The evolution of the South Tirol case and ways of its resolving in contemporary history (politically and legally) has been examined.*

C o n c l u s i o n s . *The ethnic issues of South Tirol can be effectively solved when Austria and Italy apply relevant democratic mechanisms which take both national interests and national minority rights residing on their respective territories into account.*

K e y w o r d s : *South Tirol, Austria, Italy, ethnic minorities.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.8:316.77:341.7

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/29-35>

Марта КОНОВАЛОВА, канд. наук з держ. упр., доц.

ORCID ID: 0000-0002-0680-6975

e-mail: Konovalova_marta@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВІД М'ЯКОЇ СИЛИ ДО РЕПУТАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В КОНФЛІКТІ

Вступ. Сучасні міжнародні відносини характеризуються посиленням інформаційної конкуренції, гібридних загроз та зміною підходів до використання сили в дипломатії. Публічна дипломатія (ПД), яка тривалий час базувалася на концепції м'якої сили, поступово трансформується під впливом зростання гострої сили та маніпулятивних інформаційних технологій. Традиційні інструменти ПД, зокрема культурні програми, академічні обміни та міжнародне мовлення, більше не гарантують ефективного впливу в умовах зростаючої конкуренції між державами та використання дезінформації як інструменту впливу. Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу змін у концепціях сили (жорстка, м'яка, гостра, розумна) та їхньої взаємодії через механізми ПД. Метою статті є систематизація підходів до ПД в умовах конфлікту та розробка критеріїв ефективності на основі рівнів репутаційної безпеки.

Методи. Дослідження базується на міждисциплінарному підході в поєднанні з аналізом концепцій жорсткої, гострої, м'якої та розумної сили та теорією репутаційної безпеки. Також використано компаративний метод для порівняння підходів до сил країни та публічної дипломатії в умовах конфлікту. Це сприяло визначити ефективні стратегії та практики, які застосовуються різними державами.

Результати. Розглянуто взаємозв'язок між жорсткою, м'якою та гострою силами, який необхідний для їх поєднання задля ефективної зовнішньої політики. Аналіз доводить, що гостра сила використовується для маніпуляції та дестабілізації, тоді як м'яка сила сприяє довгостроковому залученню та формуванню позитивного іміджу країни, хоча і малоефективна в чистому вигляді. Визначено, що у військових конфліктах ПД змінює фокус з традиційних інструментів на кризові механізми, які передбачають інформаційні кампанії, мобілізацію міжнародної підтримки та контрпропаганду. Виокремлено особливості гострої та м'якої сили. Визначено напрями ПД в умовах конфлікту. Розроблено критерії ефективності ПД на основі рівнів репутаційної безпеки, які враховують ступінь впізнаваності країни, рівень підтримки міжнародної спільноти та механізми протидії дезінформації.

Висновки. Сучасна ПД більше не обмежується лише м'якою силою, а використовує складні механізми протидії інформаційним загрозам та мобілізації союзників. В умовах конфлікту важливо поєднувати короткострокові та довгострокові інструменти. Впровадження концепції репутаційної безпеки дозволяє оцінювати ефективність ПД не лише за впливом на цільову аудиторію, але й за здатністю держави протистояти інформаційним атакам і зміцнювати міжнародну підтримку. Це допоможе в розробці комплексної стратегії ПД, що враховує багаторівневий характер інформаційного простору та динаміку сучасних конфліктів.

Ключові слова: публічна дипломатія, м'яка сила, гостра сила, жорстка сила, розумна сила, репутаційна безпека, показники ефективності.

Вступ

Упродовж останніх 20-ти років публічна дипломатія зазнала значних трансформацій під впливом змін у міжнародних відносинах, розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, процесів демократизації та глобалізації економіки. Завершення Холодної війни створило сприятливі умови для перегляду традиційних підходів до міжнародної політики, що спричинило появу таких концепцій, як *м'яка сила*, *брендинг країни* та *нова публічна дипломатія*. Концепція м'якої сили тривалий час розглядалася як основний інструмент зовнішньої політики, заснований на залученні та переконанні через привабливість культури, політичних цінностей і зовнішньої політики. Однак у сучасних умовах її ефективність ставиться під сумнів, особливо в контексті гібридних конфліктів, зростаючої ролі гострої сили та маніпулятивних інформаційних кампаній.

Військові конфлікти, як показує практика, змінюють розподіл акцентів у публічній дипломатії, змушуючи держави комбінувати м'які, жорсткі та гострі інструменти впливу. Це створює підґрунтя для переосмислення підходів до публічної дипломатії не лише як засобу підтримки міжнародного іміджу, а й як механізму протидії ворожим інформаційним впливам, консолідації союзників та забезпечення репутаційної безпеки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації ПД до сучасних умов інформаційних війн та конфліктів. Це вимагає перегляду концептуальних основ м'якої та гострої сили, аналізу їхнього застосування в умовах збройного протистояння та розробки ефективних стратегій захисту міжнародної репутації держави.

Метою статті є аналіз еволюції ПД у контексті сучасних викликів, визначення її ролі в інформаційних війнах, а також розробка критеріїв ефективності ПД через призму рівнів репутаційної безпеки.

Методи

Дослідження базується на міждисциплінарному підході, включаючи аналіз концепцій жорсткої, гострої, м'якої та розумної сили), теорію репутаційної безпеки. Також використано компаративний метод для порівняння підходів до сил країни та публічної дипломатії в умовах конфлікту. Це допоможе визначити ефективні стратегії та практики, які застосовуються різними державами.

Результати

Жорстка сила ґрунтується на матеріальних (військових, економічних) ресурсах і може бути ефективним інструментом впливу, однак її агресивне або примусове застосування, зокрема через погрози, шантаж або військову силу, зазвичай викликає негативні реакції (Gallarotti, 2021; Ikenberry, & Kupchan, 2004). На відміну від м'якої сили, яка сприймається переважно позитивно або нейтрально, насильницьке використання жорсткої сили часто призводить до опору, міжнародних санкцій та політичної ізоляції держави-агресора.

Жорстка сила може бути руйнівною не лише для цільових країн, а й для самого агресора. Це явище, відоме як "жорстке обезсилення" (*hard disempowerment*), означає, що надмірне використання військового примусу та економічного тиску зрештою послаблює країну, яка його застосовує (Gallarotti, 2010). Тому країни розробляють стратегію публічної дипломатії, щоб зменшити негативні ефекти від агресії (Trunkos, 2021).

© Коновалова Марта, 2025

Публічна дипломатія використовується як інструмент підтримки жорсткої сили, легітимізації військових втручань та санкційних режимів, а також для довгострокової перспективи формування післявоєнного позитивного іміджу. Зокрема, військова міць, перемоги над противником можуть бути привабливими та їх демонстрація також може використовуватися публічною дипломатією (Hlihor, 2024). Тому резонно виокремлювати інструменти публічної дипломатії в контексті гострої сили.

Гостра сила. Концепція гострої сили (*sharp power*) була розроблена для опису маніпулятивних та агресивних методів впливу, які використовують авторитарні держави (Walker, & Ludwig, 2017). На відміну від м'якої сили, яка спрямована на залучення та переконання, гостра сила застосовується для підриву довіри до демократичних інституцій, цензури та дезінформації. Держави використовують гостру силу для просування ідеологій (Walker, Kalathil, & Ludwig, 2020). Основна мета такого впливу – не переконати іноземну аудиторію у власній привабливості, а послабити незалежні інститути та дискредитувати альтернативні точки зору.

Джозеф Най визнає, що гостра сила доповнює дискусію про м'яку силу, оскільки показує, як культура та ідеологія можуть використовуватися як інструменти примусу (Nye, 2018). Вона проявляється у вигляді контролю над інформаційними потоками (обмеження свободи слова, цензура інтернету, репресії проти незалежних ЗМІ), маніпуляції громадською думкою через дезінформаційні кампанії та пропагандистські медіа для підриву довіри до

демократичних інститутів через інформаційні атаки та спотворення фактів (Snow, 2020; Szostek, 2020).

Лінія між **м'якою** та **гострою** силою дуже тонка. *Легітимними інструментами м'якої сили та публічної дипломатії* є, зокрема, міжнародне мовлення. Наприклад, якщо російський канал *RT* або китайське агентство *Xinhua* офіційно транслюють новини в інших країнах, це можна розглядати як *м'яку силу*. Однак, коли їхня інформація визначається як *фейкова* або спрямована на маніпуляцію, вона переходить у категорію *гострої сили*. Поки Китай використовував *м'яку силу* через культурні та економічні зв'язки, його підтримка серед австралійців *зростала*. Але, коли почали з'являтися повідомлення про *втручання Китаю у внутрішню політику Австралії* через *гострі інструменти* (зокрема, підкуп політиків, інформаційний вплив), ставлення до нього *різко погіршилося* (Searight, 2020). Подібну динаміку можна спостерігати у випадку з **інститутами Конфуція**, які Китай підтримує по всьому світу для популяризації мови та культури – це *м'яка сила*. Однак, коли ці інститути *обмежують академічну свободу*, забороняючи обговорення політично чутливих тем (напр., питання *Тибету* чи події на *площі Тяньаньмень*), вони перетворюються на *інструмент гострої сили*.

Для ефективного планування стратегій публічної дипломатії варто розуміти тонке розмежування між м'якою та гострою силою: спільне – нематеріальні ресурси (культура, цінності, інформація); відмінне – цілі та інструменти. У табл. 1 визначено особливості концепцій м'якої та гострої сили.

Таблиця 1

Особливості м'якої та гострої сили

Критерій	М'яка сила	Гостра сила
Ціль	Залучення та переконання через привабливість культури, цінностей, зовнішньої політики	Маніпуляція, контроль інформації, підрив довіри до ворожої країни (інституцій, груп, осіб)
Інструменти публічної дипломатії	Освітні програми, культурні обміни, незалежні ЗМІ, гуманітарна допомога (розумна сила)	Дезінформація, цензура, створення фейкових медіа, приховане фінансування пропагандистських кампаній, боти
Добровільність	Базується на відкритості та добровільному виборі	Використовує обман, приховані впливи, цензуру для обмеження альтернативної інформації
Приклади	Програми обміну (Fulbright, Erasmus), культурні інститути	Дезінформаційні кампанії росії, цензура в Китаї, Битва за Соледар у відеогрі Minecraft

Джерело: складено автором.

Дезінформація (пропаганда, навіювання, фейки) є ключовими кампаніями *гострої сили*. Ці кампанії реалізуються через інструменти *публічної дипломатії* (напр., культурні проекти), що ускладнює їх виявлення та протидію (Sheiko, 2022). Виклики провокуються також розвитком цифрових технологій, що пришвидшує інформаційні кампанії та зменшує їхню вартість, робить їх доступними для недержавних акторів (Gilboa, 2023; Gregory, 2024; Ramment, Fjällhed, & Smedberg, 2024). Розширення кола акторів публічної дипломатії – ще один виклик. Як зазначає Ніколас Калл (Cull, 2019), *"Публічна дипломатія – це справа кожного"*, що означає, що вона більше не є виключно завданням державних структур і не контролюється нею. Наукові дослідження поглиблюють розуміння цифрової публічної дипломатії, аналізуючи її різні типи, методи використання та ефекти на глобальному рівні. Їхня робота демонструє, як цифрові інструменти публічної дипломатії можуть бути як механізмом взаємодії та залучення, так і засобом маніпуляції у міжнародних відносинах (Bjola, & Manor, 2024).

В історії можемо знайти різні моделі публічної дипломатії, які реалізовувались з використанням гострої сили і

здійснювались зазвичай в умовах конфлікту. Модель публічної дипломатії Холодної війни базувалась на іноземному мовленні як зброї, що мала на меті мобілізувати громадську думку у ворожій країні (Richmond, 2008). Модель публічної дипломатії в післявоєнній Німеччині мала за мету *формування демократичних переконань серед німців, особливо молоді*, через пресу, радіо та кіно, а також за участі політично надійних німців (MacDonogh, 2007).

У сучасних умовах **гостра сила** спровокувала кризу м'якої сили і стала *основним інструментом у гібридних війнах, які супроводжують усі сучасні конфлікти*. Публічна дипломатія тут відіграє *ключову роль у протидії гострій силі* (шляхом поширення правдивої інформації, фактчекінгу, зміцнення репутаційної безпеки), і як *механізм її реалізації* (через фейкові акаунти, ботоферми, дипфейки, пропаганду, відеоігри, літературу тощо).

Криза м'якої сили. В умовах глобалізації, розвитку міжнародної системи безпеки та трансатлантичної торгівлі діяльність урядових і неурядових міжнародних організацій, процвітання дипломатії після Другої світової війни призвели до орієнтації та розвитку саме м'якої сили. Вчені та урядовці все більше говорили про культуру та цінності,

країни відкривали свої культурні інститути, переймалися глобальними проблемами людства, розвивали академічні обміни, так чи інакше країни використовували м'які ресурси для розбудови власного позитивного іміджу та репутації для довгострокової перспективи. Ресурси жорсткої сили більшість країн використовували у вигляді гуманітарної допомоги для довгострокового впливу в країнах-реципієнтах. На вебінарі, присвяченому публічній дипломатії та війні в Україні, Саймон Анхольт, практик національного брендингу, зазначив, що *«країни мають систематично і довгостроково демонструвати свою активну участь у міжнародному житті, виконувати міжнародні зобов'язання та сприяти глобальному добробуту. Саме ті держави, які найкраще справляються з цими завданнями, отримують міжнародне визнання та підтримку»* (Soft power and public..., 2022). Публічна дипломатія в цьому контексті розглядалась як процес брендунгання країни через добрі практики та ініціативи, які можна адаптувати в інших державах. Така модель передбачає політичну відкритість, сповідування спільних чи привабливих цінностей, культурні, спортивні, гастрономічні та інші проекти, гуманітарну допомогу. Модель має на меті створити позитивний образ держави, роблячи її більш впливовою та авторитетною на міжнародній арені. Підхід передбачає, що підвищення рівня добробуту в умовах розширення міжнародної торгівлі сприятиме появі потужного середнього класу, який вимагатиме захисту прав людини, розбудови соціальної системи та, зрештою, демократичного режиму, що зменшить рівень конфліктів у світі й пріоритезує вирішення спільних глобальних проблем. Однак ці очікування не виправдалися, оскільки авторитарні режими навчилися ефективно використовувати ті ж інструменти, що і демократичні країни – соціальні мережі, ЗМІ, цифрові платформи – для посилення контролю, боротьби з опозицією та нейтралізації впливу зовнішніх демократій. Вони досягли цього через використання гострої сили.

М'яка сила втрачає популярність поряд із закриттям фінансових програм USAID, визначенням таких каналів, як Голос Америки та Радіо Свобода, не ефективними (Kearn, 2022; Маск закликає закрити..., 2025; Ліндштедт, 2025). Позиція Фінляндії, яка використовувала 94 % інструментів м'якої сили у взаємодії з іншими країнами, щоб уникнути провокацій Росії та компенсувати загрози через дипломатію та культурні програми, також змінилась (Trunkos, 2022). Після вторгнення Росії в Україну і Фінляндія, і Швеція ухвалили рішення приєднатися до НАТО, відмовившись від політики нейтралітету. М'яка сила, яка мала бути інструментом стабільності, не змогла запобігти новим конфліктам.

Сьогодні війна в Україні бере курс назад до жорсткої сили та реалістичної теорії для побудови зовнішньої політики. Ці події змушують поставити під сумнів самі основи м'якої сили. М'яка сила трансформувалась в гостру в гібридних війнах. Модель публічної дипломатії холодної війни трансформується в гостру силу, де в основі лежать цифрові технології, але мета залишається та сама – сформувати критичну масу в іноземному суспільстві для підтримки зовнішньополітичних цілей. Тік-Ток допомагає виграти президентські вибори в Румунії радикалу, маніпуляції в мережі, підсилені алгоритмами штучного інтелекту, формують наративи про країни та події. Усі ці роздуми спонукають науковців та управлінців зважати на зміни, сканувати ворожі інструменти, використовувати власні ресурси ефективно та формувати стійку систему протидії (Lucas, & Pomerantsev, 2016; Radin, 2017; Veebel, Ploom, & Sazonov, 2022). Діють вони нерідко в

конфлікті чи кризових ситуаціях одночасно і конструюються нові залежно від геополітичних намірів та наявних ресурсів у країні. У зв'язку із цим гостро постає проблема ефективного планування стратегії публічної дипломатії з урахуванням акторів та інформаційних викликів.

М'яка сила і публічна дипломатія. Ідея концепції м'якої сили не нова (Nye, 1990). Але ідеї Джозефа Ная набули популярності, коли постала потреба в розробці підходів, які б мали "здатність отримати те, що ти хочеш, шляхом залучення, а не примусу чи оплати" (Nye, 2008). З цієї точки зору м'яка сила сприймається як спроможність у руках держав, за допомогою якої вони переслідують свої інтереси через привабливість. Виокремлюють основні засади м'якої сили: культура (є привабливою для суспільства за кордоном), цінності (коли держава їх дотримується як усередині країни, так і на міжнародній арені) та зовнішній політиці (коли вона вважається легітимною та має моральний авторитет) (Cull, 2019). У результаті привабливості і позитивний імідж сприяє *колективній мобілізації та спрямовує дії інших країн у потрібному напрямі* (Gallarotti, 2011).

Публічна дипломатія як інструмент м'якої сили покликана передати (транслявати або продати) її компоненти іншим країнам. Але важливо пам'ятати, що ресурси м'якої сили існують поза публічною дипломатією і поза урядів та їхніх намірів використовувати або не використовувати цінності суспільства в зовнішній політиці (Nye, 2004). Найнаголосує на м'яких інструментах публічної дипломатії: культурні та академічні обміни, функціонування культурних інститутів, культурні проекти, тобто ті заходи, які не змушують, а пропонують. (Melissen, 2005). Хенне стверджує, що держави не спрямовують цей вплив на конкретну країну, а створюють загальний ефект привабливості. Це підвищує їхню репутацію на міжнародній арені, роблячи інші держави більш відкритими до співпраці та сприйнятливими до їхніх ініціатив (Henne, 2022). Про кореляцію м'якої сили і репутації свідчать критерії індексу м'якої сили, що передбачають репутацію, вплив та безпосередньо атрибути м'якої сили (культура, освіта, медіа, люди, урядування, стійкий розвиток, міжнародні відносини). Згідно з рейтингом після повномасштабного вторгнення росія в критерії репутації порівняно з 2022 роком втратила 82 пункти, що відповідно вплинуло на втрату загальної позиції в рейтингу з 9-го місця на 13-тє місце в 2023 р. і 16-тє місце в 2024 р. (*Brand Finance Soft Power Index 2024*). На основі підходів до м'якої сили та публічної дипломатії Н. Калл обґрунтовує концепцію репутаційної безпеки (*reputational security*), яка вимірює, наскільки міжнародне співтовариство готове реагувати на загрози для країни на основі її іміджу та репутації (Cull, 2022). Пошук ефективних стратегій публічної дипломатії здійснено через призму рівнів репутаційної безпеки (Sukhrolskyi, & Sukhrolska, 2024). Автори моделюють різні репутаційної безпеки (RS), показуючи, як сприйняття держави впливає на стратегію її противників та визначає цілі публічної дипломатії всіх акторів. На найвищому рівні (солідарність) країна має потужну підтримку міжнародної спільноти та протидіє спробам її розколоті. На середніх рівнях (спільні цінності, історична участь, відмінна ідентичність) країна стикається з маніпуляціями, спробами змінити її імідж або піддати висміюванню. На найнижчих рівнях (життєздатність, видимість, невідомість) основними загрозами є міфи про нежиттєздатність держави та її інформаційне придушення. Мета публічної дипломатії – зміцнювати міжнародну репутацію, створювати стійкі партнерства та протидіяти ворожим інформаційним атакам. Це – гостра публічна дипломатія, яка формує

наративи і реагує на інформаційні атаки, а не просто транслює цінності.

Розширює підхід до м'якої сили Петер Хене, який додає міжнародну допомогу до активів м'якої сили, пояснюючи гуманітарну природу і долучення таким чином до вирішення глобальних проблем людства. Згідно з підходами Ная зовнішня допомога не може вважатись м'якою силою, адже до м'якої сили належать нематеріальні ресурси. Giulio M. Gallarotti взагалі чітко визначає гуманітарну допомогу як ресурс жорсткої сили, ефекти від якої "можуть бути позитивними".

Фінансова допомога не має чіткої класифікації як жорстка чи м'яка сила – вона може бути гнучким інструментом залежно від її форми, мети та контексту застосування. Міжнародна допомога сприяє довготривалому залученню та співпраці (грантові програми ЄС для країн Східного партнерства, гранти USAID для низки країн світу). У цьому випадку головна мета – підвищення міжнародного іміджу, створення довготривалих відносин та формування позитивного сприйняття країни-донору (репутаційний та гуманітарний мотиви) (Van der Veen, 2011). Також фінансова допомога може виступати засобом економічного тиску або підпорядкування, тобто мати політичний мотив (Kopovalova, 2024). Дослідження показують, що зовнішня допомога США має середню прибутковість 8 дол. від експорту на кожен додатковий долар, витрачений на гуманітарну допомогу для 39 країн. Це вказує на подвійну функцію іноземної допомоги у формуванні привабливості, створенні економічної прибутковості та важелів тиску (Mendez, 2025). І хоча критика адміністрації Трампа проявляється саме в контексті зниження м'якої сили США (Keam, 2022), вважаємо міжнародну допомогу доцільно відносити до ресурсів розумної сили.

Концепція розумної сили. Розумна сила – це комбінація м'якої та жорсткої сили, яка дозволяє досягати зовнішньополітичних цілей найбільш ефективним способом. Жорстка сила може забезпечити швидкі результати у короткостроковій перспективі, але м'яка сила створює стабільніший та довготривалий вплив (Gallarotti, 2021; Wilson, 2008; Nye, 2008). Країни, які занадто покладаються на

жорстку силу, ризикують зіткнутися з міжнародним тиском та опором. Країни, які роблять ставку виключно на м'яку силу, можуть втратити вплив у кризових ситуаціях. У сучасних міжнародних відносинах жоден із цих інструментів не є самодостатнім, і країни повинні шукати баланс між ними.

Оптимальне поєднання м'якої та жорсткої сили є ключем до ефективної зовнішньої політики та підтримки міжнародного авторитету. Цей підхід був активно розвинутий Гілларі Клінтон під час її перебування на посаді Державного секретаря США. Вона зазначала, що м'яка сила не завжди достатня для досягнення результатів у міжнародній політиці, тому її слід підкріплювати жорсткою силою там, де це необхідно (Gallarotti, 2021).

Розглядаючи концепцію розумної сили, варто виокремити два підходи, умовно назовемо їх "мілітизований" та змішаний. Мілітизований підхід обмежує концепцію розумної сили до використання м'якої сили армією: солдати, які в разі стихійного лиха приходять на допомогу (операція Tomodachi), військові, які беруть участь у розбудові громадянського суспільства (Sonenshine, 2013). Територіальна військова підтримка включає будівництво та підтримку інфраструктури (дороги, школи, медичні центри) для зміцнення довіри місцевого населення, що стало ефективним інструментом публічної дипломатії. Змішаний підхід передбачає вдале використання жорсткої та м'якої сили за допомогою інструментів публічної дипломатії покращення іміджу військових сил та військових операцій.

По суті розумна сила – це супровід важкої сили м'якими ресурсами за допомогою публічної дипломатії. Паралельний супровід військових дій інформаційними повідомленнями в соціальних мережах не відкидають вагу жорсткої сили, а навпаки, можуть виправдовувати її створюючи позитивний чи негативний ефект.

Українська публічна дипломатія набула особливих характеристик у контексті російсько-української війни, трансформувавшись у кризову модель, спрямовану на мобілізацію міжнародної підтримки, протидію дезінформації та зміцнення репутаційної безпеки. Спробуємо систематизувати основні напрями української публічної дипломатії в табл. 2.

Таблиця 2

Напрями публічної дипломатії в умовах конфлікту

	Сфери	Актори	Засоби поширення	Ефекти	Приклад	Індикатори ефективності
Компанії мобілізації громадської думки	Культурна	Держава, НУО,	Електронні	Коротко-	Флешмоб	Отримано 14 танків
Формування позитивного іміджу (репутаційна безпека)	Кулінарна	лідери	(соцмережі)	строкові	#FreeTheLeopards	Leopard 2A6
	Експертна	громадської	ЗМІ	Довго-	Акаунт Ukraine.ua	Охоплення
	Спортівна	думки,	Прес-конференції	строкові	в Instagram	1,1 млн осіб
	Науково-освітня	громадські діячі,	Проекти		входить у топ-5 офіційних акаунтів країн	
	Економічна	громадянське суспільство, селебріті				
Компанії протидії дезінформації	Агентства з фактчекінгу, розкриття фейків	Держава НУО Міжнародні організації	Електронні (соцмережі) ЗМІ Прес-конференції Проекти	Коротко-строкові	ГО Детектор медія Центр протидії дезінформації	Охоплення к-сть осіб

Джерело: складено автором.

Подальша систематизація даних дозволить фіксувати і групувати інструменти публічної дипломатії, виявляти кризові точки, визначати стейкхолдерів та бенефіціарів, розробляти показники ефективності. Показники ефективності є основою управління публічною дипломатією і дають змогу визначити дієвість застосованих стратегій. Критерії ефективності публічної дипломатії ускладнюються з кожним

наступним рівнем репутаційної безпеки, оскільки вони враховують попередні критерії та додають нові вимоги. Це означає, що на найвищих рівнях необхідна комплексна стратегія. У табл. 3 зібрано можливі показники ефективності, на які варто звертати увагу, розробляючи проекти публічної дипломатії в тій чи іншій країні, зважаючи на наявний рівень репутаційної безпеки.

Таблиця 3

Показники ефективності публічної дипломатії

Рівень репутаційної безпеки	Стан	Критерії ефективності ПД
0. Обскурність (Невідомість)	Країна майже невідома на міжнародній арені	Кількість згадувань у ЗМІ, к-сть міжнародних ініціатив, політичне визнання і дипломатична присутність
1. Видимість	Країна існує в інформаційному просторі, але до неї ставляться нейтрально або байдуже	Кількість і тональність згадувань у ЗМІ, якісні показники (опитування, місце в рейтингах національного бренду та рейтинги м'якої сили SoftPowerIndex, охоплення підписників на офіційних платформах)
2. Життєздатність	Країну визнають як незалежного актора, але її існування може піддаватися сумніву	Кількість та якість (охоплення) проєктів донесення правдивих наративів, долучення міжнародних партнерів, у т. ч. МО
3. Відмінна ідентичність	Країна має впізнаваність, певну підтримку, але стикається з інформаційними атаками	Кількість культурних проєктів у країні перебування та к-сть залученої аудиторії, к-сть залучених локальних ГО діаспори
Залученість та спільна історія	Країна має позитивну репутацію, союзників, спільні історичні зв'язки з іншими державами	Кількість спільних проєктів (культурних, наукових, освітніх, спортивних, економічних, гатрономічних), к-сть обмінів
Спільні цінності	Країна отримує активну підтримку союзників через спільні цінності	Кількість глобальних ініціатив, обсяг міжнародної допомоги
Солідарність	Країна має потужну підтримку міжнародної спільноти, захист від зовнішніх загроз	Кількість діючих військових альянсів

Джерело: складено автором (критерії ефективності) та (Sukhorolskyi, & Sukhorolska, 2024) рівні репутаційної безпеки.

Комунікативна мобілізація відіграє ключову роль у кризовій дипломатії України. Використання цифрових платформ, соціальних мереж та міжнародних масмедіа дозволило державі швидко поширювати правдиву інформацію про війну та формувати глобальні коаліції підтримки. Боротьба з дезінформацією є одним з критичних аспектів кризи моделі української публічної дипломатії. В умовах активного використання гострої сили противником Україна змогла ефективно взаємодіяти з вітчизняними та міжнародними фактчекінговими платформами (East StratCom Task Force, VoxCheck), забезпечуючи оперативне спростування ворожих наративів, але просування таких платформ вимагає часу і відповідальної грамотності суспільства.

У конфлікті публічна дипломатія зосереджується на короткострокових цілях, адже оперативна комунікація, зокрема через ЗМІ або власні акаунти в соцмережах, короткострокові проєкти відіграють ключову роль у мобілізації підтримки та інформаційному протистоянні, вимагають менше фінансових витрат. Водночас такі довгострокові інструменти, як культурні інститути в інших країнах, парадипломатія, гуманітарна присутність, освітні та наукові програми обміну, також набувають важливого значення для розбудови позитивного іміджу країни в умовах конфлікту і закладають фундамент для найвищого рівня репутаційної безпеки. Хоча вони традиційно асоціюються з м'якою силою та стратегічним впливом у майбутньому, у кризових умовах вони можуть мати демонстраційний ефект, символізуючи підтримку з боку міжнародних партнерів та сприяючи стабілізації ситуації.

Таким чином, у стратегії публічної дипломатії в умовах конфлікту необхідно поєднувати як короткострокові, так і довгострокові підходи.

Дискусія і висновки

Події у світі динамічні, де здатність балансувати стає основою стабільної політики і стратегії дипломатії. Результати дослідження підтверджують, що публічна дипломатія є ключовим інструментом міжнародних відносин, особливо в умовах конфлікту. Використання м'якої, жорсткої, гострої та розумної сили формує широкий спектр дипломатичних стратегій, які держави застосовують для просування своїх інтересів і забезпечення репутаційної безпеки. Аналіз ефективності цих підходів

демонструє, що поєднання довгострокових і короткострокових інструментів дозволяє державам досягати стійких результатів у формуванні позитивного іміджу та протидії інформаційним загрозам.

Дослідження також підкреслює необхідність розширення концептуальних підходів до оцінювання ефективності публічної дипломатії (Gilboa, 2024). Традиційні моделі, що ґрунтуються переважно на аналізі м'якої сили, виявляються недостатніми для пояснення динаміки сучасних міжнародних комунікацій. Використання концепції репутаційної безпеки (Cull, 2024; Sukhorolskyi, & Sukhorolska, 2024) дозволяє глибше зрозуміти, як держави не лише будують свій міжнародний імідж, а й захищають його від зовнішніх загроз. Введені рівні репутаційної безпеки демонструють, що дипломатичні інструменти мають бути адаптивними й багаторівневими, відповідати не лише короткостроковим, але й стратегічним цілям держави.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно пропонує підхід до оцінювання ефективності публічної дипломатії через систему індикаторів для кожного рівня репутаційної безпеки. Це дозволить урядам та неурядовим організаціям більш точно формувати стратегії зовнішньої комунікації, враховуючи специфіку геополітичного контексту та рівень загроз.

Водночас подальші дослідження мають враховувати можливості технологічного розвитку, зокрема штучного інтелекту та алгоритмічної маніпуляції та акцентувати увагу на тому, як за допомогою великих баз даних аналізувати ефективність механізмів публічної дипломатії і розробляти механізми протидії маніпулятивним технологіям.

Таким чином, дослідження підтверджує, що ефективна публічна дипломатія має базуватися на комплексному підході, який інтегрує різні форми сили, враховує рівень репутаційної безпеки та адаптується до викликів цифрової епохи. Подальший розвиток теоретичних моделей у цій сфері сприятиме глибшому розумінню механізмів впливу та розробці більш ефективних стратегій зовнішньополітичної комунікації.

Список використаних джерел

Коновалова, М. (2024). Гуманітарна дипломатія як інструмент "м'якої сили" держави. У М.О. Фролов та ін. (Ред.), *Міжнародні відносини та світова політика: нові тренди переосмислення минулого* (с. 46–50). ЗНУ. <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/19369>

- Ліндштедт, Н. (2025, 10 лютого). Що відбувається у світі після закриття USAID. *New Voice*, 8238. <https://nv.ua/ukr/opinion/tramp-zakriv-usaid-hto-postrazhdaye-naybilshе-50488749.html>
- Anholt, S. (2022, May 3). *Soft power and public diplomacy in times of war* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=LE3THP5w0zk>
- Маск закликає закрити "Радіо Свобода" і "Голос Америки". (2025) Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3958177-mask-zaklikae-zakriti-radio-svoboda-i-golos-ameriki.html>
- Bjola, C., & Manor, I. (Eds.). (2024). *The Oxford handbook of digital diplomacy*. Oxford University Press.
- Cull, N. J. (2019). The tightrope to tomorrow: Reputational security, collective vision and the future of public diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 14, 21–35. <https://doi.org/10.1163/1871191X-14011014>
- Cull, N. J. (2022). From soft power to reputational security: Rethinking public diplomacy and cultural diplomacy for a dangerous age. In B. J. C. McKercher (Ed.), *The Routledge handbook of diplomacy and statecraft* (2nd ed., pp. 409–419). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003016625>
- Cull, N. J. (2024). *Reputational security: Refocusing public diplomacy for a dangerous world* (1st ed.). Polity.
- Gallarotti, G. M. (2010). *The Power Curse: Influence and Illusion in World Politics; Cosmopolitan Power in International Relations: A Synthesis of Realism, Neoliberalism, and Constructivism*. Cambridge University Press.
- Gallarotti, G. M. (2011). Soft power: What it is, why it's important, and the conditions for its effective use. *Journal of Political Power*, 4(1), 25–47. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2011.557886>
- Gallarotti, G. M. (2021). The changing face of power in international relations, 1979–2019. *Journal of Political Power*, 14(1), 209–234. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2021.1879573>
- Gilboa, E. (Ed.). (2023). *A research agenda for public diplomacy*. Edward Elgar Publishing.
- Gilboa, E. (2024). Public diplomacy from global peace to global conflict. *Place Brand Public Dipl* 20, (Suppl 1), 21–24. <https://doi.org/10.1057/s41254-024-00374-1>
- Gregory, B. (2024). *American diplomacy's public dimension: Practitioners as change agents in foreign relations*. Palgrave Macmillan.
- Henne, P. (2022). What We Talk About When We Talk About Soft Power. *International Studies Perspectives*, 23(1), 94–111. <https://doi.org/10.1093/isp/ekab007>
- Hlihor, E. (2024). Public diplomacy in time of war. Israel's war on Gaza case study. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov, Series VII: Social Sciences, Law*, 17(66) 1. <https://doi.org/10.31926/but.ssi.2024.17.66.1.13>
- Ikenberry, G. J., & Kupchan, C. A. (2004). Liberal realism: The foundations of a democratic foreign policy. *The National Interest*, 77(Fall), 38–49.
- Kearns, D. W. (2022). The crisis of American soft power. *Journal of Political Power*, 15(3), 397–414. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2022.2127277>
- Lucas, E., & Pomerantsev, P. (2016). Winning the information war: techniques and counter-strategies against Russian propaganda in central and Eastern Europe. Center for European Policy Analysis.
- MacDonogh, G. (2007). *After the Reich: The brutal history of the Allied occupation*. Basic Books.
- Melissen, J. (2005). *Wielding soft power: The new public diplomacy*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'. https://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/Wielding_Soft_Power_-_The_New_Public_Diplomacy_-_Jan_Melissen.pdf
- Mendez, L. (2025). U.S. Foreign aid: Marketization, social responsibility, and economic returns. *Public Administration and Development*, 45(1), 43–55. <https://doi.org/10.1002/pad.2075>
- Nye, J. S. (1990). *Bound to lead: The changing nature of American power*. Basic Books.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. Public Affairs.
- Nye, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 94–109.
- Nye, J. S. (2018). How sharp power threatens soft power: The right and wrong ways to respond to authoritarian influence. *Foreign Affairs*. <https://archive-yaleglobal.yale.edu/content/foreign-affairs-how-sharp-power-threatens-soft-power>
- Pamment, J., Fjällhed, A., & Smedberg, M. (2024). The 'logics' of public diplomacy: In search of what unites a multi-disciplinary research field. *The Hague Journal of Diplomacy*, 19(1), 49–83. <https://doi.org/10.1163/1871191X-bja10161>
- Radin, A. (2017). *Hybrid warfare in the Baltics: threats and potential responses*. Rand Corporation.
- Richmond, Y. (2008). *Practicing public diplomacy: A Cold War odyssey*. ADST-DACOR Diplomats and Diplomacy Book. Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781845454753>
- Searight, A. (2020). *Countering China's influence operations: Lessons from Australia*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). <https://www.csis.org/analysis/countering-chinas-influence-operations-lessons-australia>
- Sheiko, V. (2022, March 18). "Cancel Russian culture" as a means of survival. *Lb.ua*. https://en.lb.ua/news/2022/03/18/11413_cancel_russian_culture_means.html
- Snow, N. (2020). Rethinking public diplomacy in the 2020s. In N. Snow & N. Cull (Eds.), *Routledge handbook of public diplomacy* (pp. 3–12). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429465543>
- Sonenshine, T. (2013, June 6). *Public diplomacy's role at various stages of conflict resolution*. The Stimson Center, U.S. Department of State. <https://2009-2017.state.gov/r/remar/2013/210355.htm>
- Sukhorolskiy, P., & Sukhorolska, I. (2024). The public diplomacy of Ukraine in wartime: a path to reputational security. *Eastern Journal of European Studies, Centre for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University*, 15, 268–291. <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-S113>
- Szostek, J. (2020). What happens to public diplomacy during information war? Critical reflections on the conceptual framing of international communication. *International Journal of Communication*, 14, 2728–2748. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/13439>
- Trunkos, J. (2021). Comparing Russian, Chinese and American soft power use: A new approach. *Global Society*, 35(3), 395–418. <https://doi.org/10.1080/13600826.2020.1848809>
- Trunkos, J. (2022). Testing the impact of geopolitics on European democratic countries' soft power use. *Journal of Political Power*, 15(3), 532–555. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2022.2127279>
- Van der Veen, A. M. (2011). *Ideas, interests and foreign aid*. Cambridge University Press, 10–45 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511842177>
- Veebel, V., Ploom, I., & Sazonov, V. (2022). Russian information warfare in Estonia, and Estonian countermeasures. *Lithuanian Annual Strategic Review*, 19(1), 69–98. <https://doi.org/10.47459/lasr.2021.19.4>
- Walker, C., Kalathil, S., & Ludwig, J. (2020). The cutting edge of sharp power. *Journal of Democracy*, 31(1), 124–137. <https://doi.org/10.1353/jod.2020.0010>
- Walker, C., & Ludwig, J. (2017, November 16). The meaning of sharp power: How authoritarian states project influence. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power>
- Wilson, E. J. (2008). Hard Power, Soft Power, Smart Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 110–124. <https://doi.org/10.1177/0002716207312618>

References

- Anholt, S. (2022, May 3). *Soft power and public diplomacy in times of war* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=LE3THP5w0zk>
- Bjola, C., & Manor, I. (Eds.). (2024). *The Oxford handbook of digital diplomacy*. Oxford University Press.
- Cull, N. J. (2019). The tightrope to tomorrow: Reputational security, collective vision and the future of public diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 14, 21–35. <https://doi.org/10.1163/1871191X-14011014>
- Cull, N. J. (2022). From soft power to reputational security: Rethinking public diplomacy and cultural diplomacy for a dangerous age. In B. J. C. McKercher (Ed.), *The Routledge handbook of diplomacy and statecraft* (2nd ed., pp. 409–419). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003016625>
- Cull, N. J. (2024). *Reputational security: Refocusing public diplomacy for a dangerous world* (1st ed.). Polity.
- Gallarotti, G. M. (2010). *The Power Curse: Influence and Illusion in World Politics; Cosmopolitan Power in International Relations: A Synthesis of Realism, Neoliberalism, and Constructivism*. Cambridge University Press.
- Gallarotti, G. M. (2011). Soft power: What it is, why it's important, and the conditions for its effective use. *Journal of Political Power*, 4(1), 25–47. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2011.557886>
- Gallarotti, G. M. (2021). The changing face of power in international relations, 1979–2019. *Journal of Political Power*, 14(1), 209–234. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2021.1879573>
- Gilboa, E. (Ed.). (2023). *A research agenda for public diplomacy*. Edward Elgar Publishing.
- Gilboa, E. (2024) Public diplomacy from global peace to global conflict. *Place Brand Public Dipl* 20 (Suppl 1), 21–24. <https://doi.org/10.1057/s41254-024-00374-1>
- Gregory, B. (2024). *American diplomacy's public dimension: Practitioners as change agents in foreign relations*. Palgrave Macmillan.
- Henne, P. (2022). What We Talk About When We Talk About Soft Power. *International Studies Perspectives*, 23(1), 94–111. <https://doi.org/10.1093/isp/ekab007>
- Hlihor, E. (2024). Public diplomacy in time of war. Israel's war on Gaza case study. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov, Series VII: Social Sciences, Law*, 17(66), 1. <https://doi.org/10.31926/but.ssi.2024.17.66.1.13>
- Ikenberry, G. J., & Kupchan, C. A. (2004). Liberal realism: The foundations of a democratic foreign policy. *The National Interest*, 77(Fall), 38–49.
- Kearns, D. W. (2022). The crisis of American soft power. *Journal of Political Power*, 15(3), 397–414. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2022.2127277>
- Kononova, M. (2024). Humanitarian diplomacy as an instrument of the state's "soft power". In M.O. Frolov et al. (Eds.), *International relations and world politics: new trends in rethinking the past: collection of scientific works* (pp. 46–50). ZNU [in Ukrainian]. <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/19369>
- Lindstedt, N. (2025, February 10). What is happening in the world after the closure of USAID. *New Voice*, 8238 [in Ukrainian]. <https://nv.ua/ukr/opinion/tramp-zakriv-usaid-hto-postrazhdaye-naybilshе-50488749.html>
- Lucas, E. & Pomerantsev, P. (2016). Winning the information war: techniques and counter-strategies against Russian propaganda in central and Eastern Europe. Center for European Policy Analysis.
- MacDonogh, G. (2007). *After the Reich: The brutal history of the Allied occupation*. Basic Books.

- Melissen, J. (2005). *Wielding soft power: The new public diplomacy*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'. https://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/Wielding_Soft_Power_-_The_New_Public_Diplomacy_-_Jan_Melissen.pdf
- Mendez, L. (2025). U.S. Foreign aid: Marketization, social responsibility, and economic returns. *Public Administration and Development*, 45(1), 43-55. <https://doi.org/10.1002/pad.2075>
- Musk calls for the closure of Radio Liberty and Voice of America. (2025) Ukrinform [in Ukrainian]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3958177-mask-zaklikae-zakriti-radio-svoboda-j-golos-ameriki.html>
- Nye, J. S. (1990). *Bound to lead: The changing nature of American power*. Basic Books.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. Public Affairs.
- Nye, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 94–109.
- Nye, J. S. (2018). How sharp power threatens soft power: The right and wrong ways to respond to authoritarian influence. *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://archive-yaleglobal.yale.edu/content/foreign-affairs-how-sharp-power-threatens-soft-power>.
- Pamment, J., Fjällhed, A., & Smedberg, M. (2024). The 'logics' of public diplomacy: In search of what unites a multi-disciplinary research field. *The Hague Journal of Diplomacy*, 19(1), 49–83. <https://doi.org/10.1163/1871191x-bja10161>
- Richmond, Y. (2008). *Practicing public diplomacy: A Cold War odyssey*. ADST-DACOR Diplomats and Diplomacy Book. Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781845454753>
- Radin, A. (2017). Hybrid warfare in the Baltics: threats and potential responses. Santa Monica: Rand Corporation
- Searight, A. (2020). Countering China's influence operations: Lessons from Australia. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. <https://www.csis.org/analysis/countering-chinas-influence-operations-lessons-australia>
- Sheiko, V. (2022, March 18). "Cancel Russian culture" as a means of survival. *Lb.ua*. https://en.lb.ua/news/2022/03/18/11413_cancel_russian_culture_means.html
- Snow, N. (2020). Rethinking public diplomacy in the 2020s. In N. Snow & N. Cull (Eds.), *Routledge handbook of public diplomacy* (pp. 3–12). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429465543>
- Anholt, S. (2022, May 3). *Soft power and public diplomacy in times of war* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=LE3THP5w0zk>
- Sonenshine, T. (2013, June 6). Public diplomacy's role at various stages of conflict resolution. Remarks at The Stimson Center, Washington, DC. U.S. Department of State, <https://2009-2017.state.gov/r/remarks/2013/210355.htm>
- Sukhorolskyi, P. & Sukhorolska, I. (2024). The public diplomacy of Ukraine in wartime: a path to reputational security. *Eastern Journal of European Studies*, Centre for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University, vol. 15, pages 268-291, October, DOI: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-S113>
- Szostek, J. (2020). What happens to public diplomacy during information war? Critical reflections on the conceptual framing of international communication. *International Journal of Communication*, 14, 2728–2748. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/13439>
- Trunkos, J. (2021). Comparing Russian, Chinese and American soft power use: A new approach. *Global Society*, 35(3), 395–418. <https://doi.org/10.1080/13660826.2020.1848809>
- Trunkos, J. (2022) Testing the impact of geopolitics on European democratic countries' soft power use, *Journal of Political Power*, 15:3, 532-555, DOI:10.1080/2158379X.2022.2127279
- Van der Veen, A. M. (2011). *Ideas, interests and foreign aid*. Cambridge University Press. 10–45 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511842177>
- Veebel, V., Ploom, I., & Sazonov, V. (2022). Russian information warfare in Estonia, and Estonian countermeasures. *Lithuanian Annual Strategic Review*, 19(1), 69-98. doi:10.47459/lasr.2021.19.4
- Walker, C., Kalathil, S., & Ludwig, J. (2020). The cutting edge of sharp power. *Journal of Democracy*, 31(1), 124–137. <https://doi.org/10.1353/jod.2020.0010>
- Walker, C., & Ludwig, J. (2017, November 16). The meaning of sharp power: How authoritarian states project influence. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power>
- Wilson, E.J. (2008). Hard Power, Soft Power, Smart Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 110–124. <https://doi.org/10.1177/0002716207312618>

Отримано редакцією журналу / Received: 12.01.25
Прорецензовано / Revised: 30.01.25
Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Marta KONOVALOVA, PhD (Publ. Admin.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-0680-6975
e-mail: Konovalova_marta@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FROM SOFT POWER TO REPUTATIONAL SECURITY: FEATURES OF PUBLIC DIPLOMACY IN CONFLICT

Background. In recent decades, public diplomacy (PD) has undergone significant changes under the influence of transformations in international relations, information technologies, and the growing role of non-state actors. Traditionally, the concept of soft power has been the background for PD since the end of the Cold War, but modern conflicts, hybrid wars, and the use of hard power have changed the dynamics of this process. The war in Ukraine has become an example of how PD tools are used not only for a positive image of the country but also to mobilize international support, counter disinformation, and ensure reputational security. The study's relevance is due to the need to analyze changes in the concepts of power (hard, soft, hard, smart) and their interaction through PD mechanisms. The article aims to systematize approaches to PD in conflict situations and develop key performance indicators based on levels of reputational security.

Methods. The study is based on an interdisciplinary approach, including the analysis of the concepts of hard, sharp, soft, and intelligent power, the theory of reputational security, and a comparative method was also used to compare approaches to the country's power and public diplomacy in conflict situations. These findings will help to identify effective strategies and practices used by different states.

Results. The article examines the relationship between hard, soft, and sharp powers, showing that their combination is necessary for effective foreign policy in conflict. The analysis proves that sharp power is used for manipulation and destabilization. In contrast, soft power contributes to long-term engagement and forming a positive image of the country, although it is ineffective in its pure form. It is determined that in military conflicts, PD changes the focus from traditional tools to crisis mechanisms, including information campaigns, international support mobilization, and counter-propaganda. The features of sharp and soft power are highlighted. The directions of PD in conflict conditions have been determined. PD key performance indicators have been developed based on levels of reputational security, which consider the degree of country recognition, the level of support from the international community, and mechanisms for countering disinformation.

Conclusions. Modern PD is no longer limited to soft power, but includes complex mechanisms for countering information threats and mobilizing allies. In conflict conditions, it is essential to combine short-term and long-term tools. Implementing the concept of reputational security allows us to assess the effectiveness of PD not only in terms of its impact on the target audience but also in terms of the state's ability to resist information attacks and strengthen international support. This will help develop a comprehensive PD strategy that considers the multi-level nature of the information space and the dynamics of modern conflicts.

Keywords: public diplomacy, soft power, sharp power, hard power, smart power, reputational security, key performance indicators (KPIs).

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study, in the collection, analyses or interpretation of data, in the writing of the manuscript, or in the decision to publish the results.

УДК 327.56-042.3:338.48-027.543[(100)"197"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/36-42>

Анатолій ПАРФІНЕНКО, канд. іст. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-5951-0230

e-mail: parfinenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

СВОБОДА ПОДороЖЕЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ ЯК СКЛАДОВІ ДИПЛОМАТІЇ "РОЗРЯДКИ" (ДО 50-РІЧЧЯ ПІДПИСАННЯ ГЕЛЬСІНСЬКОГО ЗАКЛЮЧНОГО АКТУ)

Вступ. Стрімке зростання міжнародного туризму перетворило проблему людських контактів на питання "високої" дипломатії Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі, яка стала вінцем розрядки міжнародної напруженості. Вплив Гельсінського процесу на лібералізацію режиму мобільності в Європі становить важливу науково-практичну проблему, розкриття якої дозволить концептуалізувати міжнародно-політичний потенціал туризму як засобу мирного залучення соціалістичних режимів до процесу загальноєвропейського співробітництва, подолання блокового розколу Європейського континенту та формування ліберального світового порядку.

Методи. Комплексний характер індустрії міжнародних подорожей і туризму спонукає до використання міждисциплінарного підходу, який поєднує базові методи міжнародно-політичної науки, історії та соціології (політичного аналізу, історико-дескриптивний, компаративний, системний та структурно-функціональний).

Результати. Уже на ранніх етапах розрядки зовнішня політика США та країн Західної Європи була спрямована на підтримку туризму та культурних контактів з країнами Східної Європи, де існували чисельні обмежувальні практики щодо відвідування неосоціалістичних країн та в'їзду іноземців. Просування присутності західних туристів пов'язувалося з поширенням відповідних ринкових і культурних впливів, розглядалося як важливий канал дипломатичного співробітництва та інструмент подолання розколу Європейського континенту. У рамках підготовчого процесу проведення Наради з безпеки та співробітництва в Європі та подальшого Гельсінського процесу питання міжнародного туризму та широких контактів між народами поставили як центральна тема забезпечення прав і свобод людини, які вийшли за межі внутрішньої юрисдикції держав та набули універсального характеру.

Висновки. Встановлено, що політика "розрядки" міжнародної напруженості вплинула на зростання політичної ваги туризму та подорожей як каналу міжнародних комунікацій і співробітництва між Сходом та Заходом. Гельсінські угоди стали ключовим документом, який визначив перехід до лібералізації режиму мобільності між соціалістичним та капіталістичним табором, покликаною забезпечити трансформацію Східної Європи та створити загальноєвропейський простір співробітництва.

Ключові слова: розрядка міжнародної напруженості, Гельсінські угоди, "холодна війна", міжнародний туризм, ліберальний світовий порядок, Європа, зовнішня політика США, Югославія.

Вступ

1 серпня 2025 р. виповнюється 50 років із часу підписання Гельсінського заключного акту, який став підсумковим документом розрядки міжнародної напруженості між США та СРСР, тривалий час виступаючи чинником стабільності об'єднаної Європи. Російське вторгнення в Україну порушило не тільки базовий декалог керівних принципів взаємовідносин між державами, а й політичну систему, сформовану Гельсінським процесом. В умовах нинішньої кризи та невизначеності європейської та світової безпеки, яка загрожує новим витком конфронтації, ретроспективна рефлексія засадничих ідей міжнародної розрядки має не тільки комеморативний характер, а й важливе науково-практичне спрямування.

Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) розглядається як поворотний момент європейської безпеки. Підписаний за її підсумками заключний акт ґрунтувався на двох засадничих, компромісних стовпах, які враховували інтереси протилежних сторін. З одного боку, у відповідь на домагання СРСР, документ закріпив принцип непорушності кордонів, зафіксувавши у такий спосіб територіальні розмежування, які склалися по завершенні Другої світової війни. На думку критиків Угоди, це означало визнання радянського панування у Східній Європі та анексії країн Балтії з боку СРСР. З іншого боку, на вимогу Заходу, документ задекларував повагу до прав та свобод людини як важливий імпульс трансформації в комуністичних суспільствах.

Разом з тим, імперативною вимогою Гельсінського акту, яка зазвичай залишається в "тіні" гуманітарних вимог, було забезпечення свободи пересування як дієвого механізму подолання блокової ізоляції Європи.

Відповідно, вплив політики "розрядки" на лібералізацію режиму мобільності в Європі постає як актуальна проблема дослідження, з'ясування якої дозволить визначити роль зростаючих туристичних зв'язків та транснаціональних контактів між Східним та Західним блоками у розмиванні політичної легітимності соціалістичних режимів, подоланні автаркічної природи "холодної війни" та блокової ізоляції.

Метою пропонованої публікації є визначення міжнародно-політичної ролі політики підтримки свободи подорожей та туризму в процесі "розрядки" міжнародної напруженості часів "холодної війни", подоланні блокового розколу європейського континенту та формуванні ліберального світового порядку.

Огляд літератури. Проблема "розрядки" міжнародної напруженості між Східним та Західним блоком є сталим напрямом міжнародно-політичних досліджень, який присвячені чисельні монографічні та дисертаційні дослідження. Домінуючим дискурсом у дослідженні розрядки залишалися підписання офіційних угод щодо контролю над озброєннями та підтримка безпеки в Європі за рахунок зменшення конфронтації та покращення відносин між наддержавами (розрядка зверху). Серед авторитетних західних науковців до цієї проблематики зверталися Е. Кіфер, В. Лот, Г. Лундстад, В. Мастний, Дж. Оуденарен, Ж.-А. Суту, Д. Сурі, Р. Шульцінгер та ін. Серед нещодавніх праць українських науковців проблематика розрядки міжнародної напруженості відображена у монографічному дослідженні С. Толстова (Толстов, 2023).

Протягом останнього десятиліття до традиційної інтерпретації розрядки як прагнення убезпечити світ від неминучого ядерного конфлікту, було додано чимало

нових та важливих сюжетів. У центрі уваги дослідників постали проблеми впливу розрядки та Наради з безпеки та співробітництва в Європі на трансформацію суспільств Східної Європи та Радянського Союзу, що стало можливим завдяки появі множинних форм контактів між громадянськими суспільствами Західної та Східної Європи (розрядка знизу). Зокрема, це праці Н. Бадалассі та С. Снайдера (Snyder, & Badalassi, 2020), П. Віллауме (Villaume Porsdam, & Mariager, 2016), Н. Річардсона-Літла (Richardson-Little, 2020), Д. Томаса (Thomas, 2018) та ін.

Значна кількість сучасних праць розкриває роль розрядки в інтенсифікації економічних, культурних і політичних процесів між блоками, включаючи висвітлення внеску нейтральних та неприєднаних європейських держав, а також Європейського співтовариства. На особливу увагу в цьому сенсі заслуговують дослідження: С. Кінінгера "Дипломатія розрядки" (Kieninger, 2018); колективні монографії за редакцією П. Віллауме та А. Вестад "Прориваючи залізну завісу: європейська розрядка, трансатлантичні відносини та холодна війна, 1965–1985 рр." (Villaume, & Westad, 2010); О. Бенджа та П. Віллауме "Тривала розрядка: зміна концепції безпеки та співпраці в Європі" (Villaume, & Bange, 2017); А. Романо та Ф. Ромеро "Доленосна взаємодія європейських соціалістичних режимів із Заходом" (Romano, & Romero, 2020). Вплив зростаючої індустрії туризму та мобільності на подолання ідеологічного розколу Європи постає в центрі уваги колективної монографії за редакцією С. Педерсен та К. Ноак (Noack, & Pedersen, 2019). І все ж таки, переважна більшість публікацій розкривають здебільшого економічні та гуманітарні виміри розрядки. Політика підтримки свободи пересування та туризму в Європі, яка займала чільне місце в переговорному процесі НБСЕ та забезпечила в подальшому більш вільний транснаціональний рух людей, ідей та товарів між блоками, залишається висвітленою не достатньо.

Методи

Основу дослідження становить теорія комплексної взаємозалежності Р. Кеохейн і Дж. Най, яка стверджує зростання впливу транснаціональних акторів; економічних, дипломатичних, соціальних і культурних зв'язків у міжнародних відносинах. У межах ліберальної парадигми це передбачає, що торгівля інвестиції та міжнародні обміни дозволяють отримати взаємні вигоди, тому співпраця веде до стійкого миру.

Комплексний характер індустрії міжнародних подорожей та туризму як галузі світової економіки, що пов'язана з просторовим рухом та перетином державних кордонів, міжкультурними комунікаціями та відповідними політичними впливами, спонукає до використання міждисциплінарного підходу, який поєднує базові методи міжнародно-політичної науки, історії та соціології (політичного аналізу, історико-дескриптивний, компаративний, системний та структурно-функціональний).

Зокрема, системний метод був застосований для оцінювання стану міжнародної системи епохи "холодної війни", яка мала біполярний характер та блокову архітектуру безпеки. Методи політичного аналізу дозволили врахувати геополітичний контекст підписання Гельсінських угод та здійснити оцінювання доктринальних документів та політичний стратегій розрядки різних акторів міжнародних відносин. Структурно-функціональний метод дозволив підійти до проблеми "розрядки" міжнародної напруженості як до комплексного явища, яке не обмежується проблемами контролю над озброєннями, зниження міжблокової конфронтації та запобігання ризиків виникнення війни. Застосування цього методу дозволило

встановити роль економічних, культурних, дипломатичних та багато інших чинників, які були складовими концепції "розрядки", але залежали від лібералізації режиму мобільності між блоками, який в імпліцитній формі створював рамкові умови для трансформації та ідеологічної інтеграції Європи на ринково-ліберальних засадах.

Результати

Однією з визначальних характеристик "холодної війни", що символізувала політичні та фізичні кордони Європи, а також блоковий поділ світу з 1945 по 1991 рр., була метафора "залізної завіси". Символічний образ якомога точно відображав прагнення Радянського Союзу та держав-сателітів обмежити режим мобільності та контакти із Заходом, організувати життя на засадах "гнрізонної" держави, контролюючи у такий спосіб проникнення "ворожих" ідей. До самого кінця "холодної війни", особливо на її ранньому етапі, Східний блок підозріло ставився до міжнародної мобільності, намагаючись пильно стежити за кордонами та іноземцями.

Натомість США, на тлі стрімкого розвитку реактивної громадянської авіації та трансатлантичних авіаперельотів, розглядали туризм як дієвий інструмент повоєнного відновлення Європи. Туризм став важливим структурним компонентом європейської програми відновлення, яка передбачала реконструкцію інфраструктури та залучення американських туристів. Для цього Європейська організація економічного співробітництва наполягала на скасуванні візових вимог, спрощенні широкомасштабного прикордонного контролю, митних правил, які обмежують мобільність західного туризму (Парфіненко, 2023).

Успіх грандіозного американського туристичного проекту в Європі сприяв утвердженню загальної політичної парадигми, яка передбачала подорожі та туризм як складову частину ліберального світового порядку. Ця зовнішньополітична доктрина спиралася на ідеї про те, що вільна торгівля та ліберальна економіка сприяють формуванню ліберальних політичних систем та демократичних форм правління. Кларенс Б. Рендалл, спеціальний помічник Д. Ейзенхауера, у доповіді президенту від 17 квітня 1958 р. висловлював своє тверде переконання у глибокому впливі туризму на народи сучасного світу, у тому що "переваги подорожей можуть сприяти справі миру через покращення не лише з точки зору економічного розвитку, але й щодо наших політичних, культурних і соціальних відносин також". "Свобода подорожей, – писав Рендалл, – це захоплююча свобода. Це унікальний інструмент дружнього, мирного спілкування між націями і народами землі". "Сполучені Штати", – продовжував він, "не можуть здійснювати більш потужного впливу на користь миру, ніж демонструвати сильне лідерство в просуванні обміну дружніми відносинами між людьми світу через подорожі" (Edgell et al., 2018, p. 45).

Уже з середини 1950-х рр. з провідних міжнародних майданчиків міжнародний туризм просувався Заходом як інструмент розвитку та модернізації, як провайдер миру та політичної стабільності. Переконання в миротворчому потенціалі туризму, що подорожі приносять зменшенню системних упереджень між націями соціалістичного та капіталістичного блоків, довірі, взаєморозумінню та миру між народами, стане центральним дискурсом світової туристичної політики. Відповідно, спрощення подорожей та лібералізація режиму мобільності стануть ключовими установками, які просувануться на рівні ООН, Всесвітньої туристичної організації, міжнародних транспортних та інших організацій. Політика спрощення подорожей і створення глобальної туристичної інфраструктури виступали драйвером

міжнародної економічної інтеграції та глобалізації, що знаходило відображення у зовнішньополітичних доктринах окремих держав.

У роки президентства Дж. Кеннеді зовнішньополітичний курс США "стримування" комунізму стосовно Східної Європи зазнає корекції. Перші візії щодо деескалації "холодної війни" на основі розширення контактів, а не ізоляції, почали висловлюватися в експертному середовищі на тлі чергової Берлінської кризи 1961 р. Представлене З. Бжезінським та У. Гриффітсом у 1961 р. у "Foreign Affairs" концептуальне бачення "мирного залучення" у Східній Європі спиралося на забезпечення "максимально вільного потоку ідей та людей через національні кордони", проти чого традиційно виступали комуністичні режими. Нова політична установка орієнтувала на відхід від можливості застосування сили з метою "звільнення" Східної Європи від соціалістичного пригнічення. Основний акцент робився на непрямих методах впливу, які передбачали розширення "народних контактів" між Сходом та Заходом. У цьому сенсі автори вважали західнонімецьку "доктрину Гальштейна", яка передбачала розрив дипломатичних відносин з будь-якою країною, що визнавала Східну Німеччину, анахронічною і закликали заохочувати усіх європейських союзників США "запрошувати східноєвропейські країни до західноєвропейських економічних і культурних заходів" (Brzezinski, & Griffith, 1961, p. 644–648).

На доктринальному рівні курс США щодо Східної Європи отримує оформлення в "політиці проникнення", представлений в "Основах політики національної безпеки" у червні 1962 р. Документ на десятиліття визначає стратегію зовнішньої політики Вашингтону в цьому регіоні. Зокрема, основною метою політики США у Східній Європі було визначено входження цих країн до "вільної спільноти націй у процесі мирної еволюції". Безпосередньо "політика проникнення" передбачала "розширення контактів між народами Східної Європи та Заходу на всіх рівнях". Вважалося, що такі контакти принесуть додому повідомлення про те, що Москва не завжди домінуватиме в їхньому житті. У свою чергу, це спонукає народи чинити тиск на уряди для "поступового внутрішнього визволення і за кроки до більшої національної незалежності", прикладом якої став безкомпромісний курс югославського неприєднання (Basic National Security Policy, 1962).

Уроки Карибської кризи спонукають наступну президентську адміністрацію Л. Джонсона до продовження ініціатив Кеннеді, спрямованих на розвиток контактів зі Східною Європою, що втілюється в одну з перших версій "розрядки" міжнародної напруженості. Політична установка США на "наведення мостів" з європейськими соціалістичними режимами заохочувала посилення обмінів між народами, які мали сприяти зменшенню залежності від радянської моделі. Уперше ці ідеї були озвучені президентом Л. Джонсоном 23 травня 1964 р. Виступаючи у Вірджинському військовому університеті, Л. Джонсон заявив: "Ми будемо будувати мости крізь прірву, яка відокремлює нас від Східної Європи. Це будуть мости зростаючої торгівлі, ідей, візитів, гуманітарної допомоги" (National Security Action Memorandum..., 1964). Перегукуючи на виступ президента, заступник директора Інформаційного агентства США (USIA) пропонував збільшити "обмін людьми", оскільки такі контакти є "одним із найефективніших засобів зміцнення зв'язків між народами Східної Європи та Сполучених Штатів". Зокрема, рекомендувалося нарастити "вільний потік окремих осіб та груп осіб – туристів, родичів, бізнесменів, викладачів та студентів або спеціалістів у різних галузях, які відвідують своїх колег" (Memorandum from the Assistant Director..., 1964).

У розвиток політичних ідей "наведення мостів" Державним департаментом у 1964 р. було підготовлено "Програму дій США у відносинах зі Східною Європою", яка передбачала: "заохочення потоку туристичних подорожей в обидві сторони за допомогою цивільної авіації", створення туристичних офісів (де це можливо) і спрощення процедури видачі віз тимчасовим відвідувачам зі Східної Європи (NSAM 304..., 1964). 8 липня 1966 р. президент Л. Джонсон схвалив Меморандум про заходи з національної безпеки (NSAM 352..., 1966) під назвою "Будівництво мостів", який наказував урядовим установам США "активно розвивати сфери мирної співпраці з країнами Східної Європи та Радянського Союзу".

Міжнародний туризм і подорожі в Європі продовжували стрімко зростати, руйнуючи біполярний поділ Європи як ідеологічно, так і геополітично, та сприяючи зміцненню ліберального світового порядку. Це чудово розуміли у Сполучених Штатах, оскільки Держдеп продовжував заохочувати свободу подорожей. Приміром помічник держсекретаря з економічних питань в адміністрації Л. Джонсона, звітував у 1965 р., що за поодинокими випадками усі європейські країни лібералізували вимоги щодо туристичних витрат та не застосовують валютних обмежень і формальностей, називаючи їх "лібералізованими" де-юре та де-факто (Letter from the Assistant Secretary..., 1965). Аналітики ЦРУ постійно стежили за успіхами індустрії подорожей та туризму у Східній Європі (CIA, 1972a), фіксуючи загальну тенденцію "зростання світових туристичних витрат і витрат західних туристів у комуністичній Європі" (CIA, 1972b, p. 2). Проблематика збільшення кількості мандрівників і туристів з країнами Східної Європи повсякчас виникала під час дипломатичних зустрічей та переговорів на найвищому рівні та в офіційних промовах. Показово в цьому сенсі є інавгураційна промова одного з архітекторів розрядки, президента Р. Ніксона, який у 1969 р. заявляв: "Ми прагнемо відкритого світу – відкритого для ідей, відкритого для обміну товарами та людьми – світу, в якому жоден народ, великий чи малий, не буде жити в гнівній ізоляції" (Nixon, 1969).

В Європі виразником відповідних ідей та настроїв, які кидали виклик біполярному розриву континенту, стало Європейське економічне співтовариство, яке просувало свободу пересування, подорожі та туризм як невід'ємну складову загальноєвропейського співробітництва. Договір про створення Європейського економічного співтовариства (1957) стверджував у Європі нового міжнародного гео економічного гравця, який започаткував заснований на "чотирьох свободах" спільний ринок, основою якого мала стати свобода пересування людей. Проголошений вільний рух товарів, людей, послуг і капіталу мав створити умови для процвітання та стабільності європейських громадян, забезпечити "гармонійний розвиток економічної діяльності, постійне та збалансоване розширення, підвищення стабільності, прискорене зростання рівня життя та тісніші відносини між державами-членами", що входять до спільного ринку і поступово зближують економічну політику (European Economic Community, 1957, p. 4). Від початку 1970-х рр. розширене, зміцнене і політично активне Європейське співтовариство відігравало провідну роль у просуванні нових європейських відносин.

Поглиблення європейського інтеграційного проєкту та формування "спільного ринку" Європейського співтовариства мали важливі наслідки для лібералізації режиму мобільності в Європі. Цей процес розвивався паралельно із загальноєвропейським процесом поглиблення політичного та економічного співробітництва між Сходом та Заходом, важливим фактором якого була "нова східна політична" Німеччина (Ostpolitik).

Безумовно, в безпековому плані розрядка була тісно пов'язана з діалогом та угодами між США та СРСР щодо контролю над стратегічними озброєннями, покликаних зменшити ризик війни між наддержавами: починаючи від Договору про часткову заборону ядерних випробувань (1963), Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1968) до Договору про обмеження систем протиракетної оборони (1972) та угод про обмеження стратегічних озброєнь (1972, 1979) та ін. Однак "ключ" до широкої розрядки, спрямованої на подолання блокового розколу Європейського континенту та забезпечення "мирного співіснування" був у Берліні, оскільки "німецька проблема" становила основний "фокус" назріваючого військового конфлікту між Сходом та Заходом (Gambles, 1992, p. 21).

"Східна політика" Віллі Брандта, який у 1969 р. обійняв посаду канцлера ФРН, передбачала визнання уряду Східної Німеччини та розширення комерційних відносин з державами соціалістичного табору. Угоди з Радянським Союзом (1970) та Польщею (1970), зі Східною Німеччиною (1972) усунули історичні та правові перешкоди співробітництву. Започаткована в 1960-х рр. під гаслом "зміни через зближення" ця політика розширила режим мобільності між німецькими державами, створивши потужний імпульс для подальшого ствердження свободи пересування в Європі (Парфіненко, 2019, p. 31).

Поглиблення економічних зв'язків, розширені обміни та культурні контакти поширювалися не тільки на Східну Німеччину, а й на інші країни Східного блоку, що мало створити надійне підґрунтя для того, щоби процес "розрядки" набув незворотного характеру. Цей рух зустрічав підтримку з боку східноєвропейських соціалістичних режимів, які розглядали зниження міжнародної напруженості як можливість покращення свого економічного становища та побудови національних стратегій розвитку за прикладом Югославії, що всіляко заохочувалося Сполученими Штатами.

Сформована розрядкою геополітична динаміка посилювала східноєвропейський напрям зовнішньої політики Вашингтону та його бажання зменшити залежність регіону від Радянського Союзу за рахунок посилення економічних і політичних зв'язків із Заходом. Припинення війни у В'єтнамі, підписання радянсько-американських угод, налагодження співробітництва між Західною та Східною Німеччинами, широка громадська підтримка східної політики Ніксона та Брандта, розвиток американо-китайських відносин та початок підготовчого етапу наради в Гельсінкі в листопаді 1972 р. відкрили нові можливості для політики США у Східній Європі.

У підготовленому на запит Кіссінджера аналітичному меморандумі від 1 лютого 1973 р. щодо економічної політики США у Східній Європі йшлося про необхідність пріоритетизації "підтримки зв'язків з народами та урядами" держав регіону. Для поглиблення відносин із Заходом звіт радив з повагою ставитися до країн регіону не як до "окремого блоку, а як до суверенних держав, які мають історичне коріння" та власні інтереси, які відмінні один від одного та від інтересів Радянського Союзу. Адже справжні наміри Радянського Союзу щодо розрядки в Європі, на думку авторів звіту, вже були проілюстровані його негативною реакцією на елемент "людських контактів" та "свободи пересування" у порядку денному НБСЄ та поновленими зусиллями Москви відродити ідеологічний контроль у Східній Європі. Зважаючи на це, перспективи економічної, культурної та політичної нормалізації держав Східної Європи із США розглядалися як політичний інструмент заохочення суверенних прагнень. У документі відверто йшлося про "заохочення інших

східноєвропейських держав наслідувати приклад незалежної Югославії" (Economic Policies Toward..., 1972).

Американські стратегічне бачення щодо поглиблення торгівлі з соціалістичними режимами Східної Європи як інструменту заохочення зв'язків із Заходом збігалося з прагненнями західноєвропейських урядів спрямувати розрядку в напрямі демократизації суспільно-політичного життя та просунитися таким чином від розрядки міжнародної напруженості до справжнього "зближення". Підтримувані нейтральними та неприєднаними країнами держави СЕС прагнули надати розрядці характеру комплексної взаємозалежності, коли торгівля, західні кредити та технологічна співпраця будуть поєднуватися зі зростаючими контактами, легкістю подорожей і туризму, а також із суспільними та культурними обмінами, синергія яких забезпечить, за словами Ф. Ромеро, наступну взаємозалежність, яка сприятиме взаємній довірі, спільним інтересам та потенційному пом'якшенню розколу між Сходом та Заходом (Romero, 2020, p. 17).

Протягом майже двох років, з липня 1973 р. по липень 1975 р., Женева та Гельсінкі стали основними майданчиками, які дозволили поєднати інтереси й очікування різних сторін щодо майбутньої угоди про безпеку і співробітництво в Європі. Значна кількість держав-учасниць наради (35) і процедура ухвалення рішень на основі консенсусу впливала на інтенсивність та тривалість переговорів, що дало підстави Г. Кіссінджеру вважати "нескінченні" раунди переговорів НБСЄ в 1970-х "багатосторонньою дипломатією, що вийшла з-під контролю" (Kissinger, 1999, p. 642). Але "велике зависання", за його словами, становила саме "свобода пересування" (Memorandum of Conversation between..., 1974).

Підписаний, зрештою, 1 серпня 1975 р. на саміті в Гельсінкі заключний акт стосувався ряду питань, розділених на чотири теми або так звані "кошки". Перший кошик містив десять принципів, які охоплювали політичні та військові питання, територіальну цілісність, визначення кордонів, мирне врегулювання суперечок і впровадження заходів зміцнення довіри між противоборчими військами. Другий кошик був зосереджений на економічних питаннях, таких як торгівля, розвиток транспорту, міжнародного туризму, а також наукове співробітництво. Третій кошик акцентував увагу на гуманітарних питаннях. Він починався з "полегшення свободи пересування" та підтримки контактів між людьми на індивідуальній та колективній, неофіційній та офіційній основі, що розглядалося як запорука "зміцнення миру та взаєморозуміння" між народами. Розділ наголошував на правах людини, включаючи свободу еміграції та возз'єднання сімей, розділених міжнародними кордонами, культурні обміни, свободу преси тощо. Четвертий кошик формалізував деталі подальших зустрічей і процедур впровадження.

Основний інтерес Радянського Союзу полягав в опосередкованому визнанні свого панування у Східній Європі шляхом маніфестації принципів непорушності кордонів і невтручання у внутрішні справи держав. Фактично угода визнавала всі європейські кордони (включаючи поділ Німеччини на дві держави), які сформувалися за підсумками Другої світової війни. В обмін на це, західні держави вимагали від Москви зобов'язань у сфері дотримання прав людини, розширення контактів між Східною та Західною Європою, свободи пересування та вільного потоку інформації. Заключний акт відображав обидві точки зору, але скепсис щодо результативності угоди був надто поширений як на Сході, так і на Заході. Приміром, у Сполучених Штатах проблема легітимізації радянського впливу в Східній Європі, яку начебто санкціонував Гельсінський акт, стала частиною

електорального процесу, яка допомогла здобути перемогу президенту-демократу Дж. Картеру (Burnes, 2021).

Насправді ж, Гельсінські угоди не змінювали стратегічне бачення зовнішньополітичного курсу Заходу стосовно Східної Європи, яке полягало у "звільненні" країн-сателітів Радянського Союзу від комуністичного правління. Заключний акт містив принципово важливі положення стосовно дотримання прав та свобод громадян, включаючи свободу слова та пересування, вільний обмін інформацією та право кожної держави здійснювати незалежну внутрішню та зовнішню політику. Як зазначає Р. Нібур, в умовах, коли Сполучені Штати та Радянський Союз домовилися про основні зовнішньополітичні параметри європейської безпекової конференції, західні переговорники, на чолі з держсекретарем Г. Кіссінджером, успішно лобіювали так звану "третю корзину", як включала права людини та свободу пересування для усіх людей (Niebuhr, 2018, p. 201). У цьому випадку зауважимо, що питання культурних зв'язків та наукового обміну, вільного переміщення людей, розповсюдження інформації та ідей викликало неабиякий супротив радянської сторони, як таке що суперечить принципам суверенітету та невтручання у внутрішні справи. Цього аж ніяк не могли допустити радянські керівники, одержимі охороною комуністичних режимів від західного ідеологічного впливу. Сама ідея свободи пересування в умовах соціалістичної дійсності загрожувала урядам залишитися без значної частини власних громадян.

Відома європейська дослідниця Анджела Романо у розвідці, присвяченій туризму в межах Наради з безпеки та співробітництва в Європі, розкриває процес представлення в січні 1974 р. державами-членами ЄЕС проекту рекомендацій щодо спрощення мобільності туристів. Зокрема, у роботі показано, що пропозиції Європейського співтовариства стосовно спрощення процедури отримання документів та валюти для групових та індивідуальних подорожей викликали рішуче заперечення соціалістичних режимів, які не вважали доречним обговорювати зазначені питання у межах другої корзини, присвяченій заходам зміцнення довіри, безпеки та роззброєння. Така ж сама ситуація склалася й навколо третьої корзини, у межах якої представники західних держав розглядали туризм у контексті ширшої проблеми людських контактів і більш вільного переміщення, на що Радянський Союз та його сателіти апелювали, посилаючись на принципи суверенітету та невтручання у внутрішні справи. З приводу свободи пересування громадян Східної Європи до неосоціалістичних країн Захід наполягав на усуненні перепон у вигляді високих паспортних зборів, виїзних віз тощо відповідно до поширеної міжнародної практики. Держави члени-ЄС, зазначає А. Романо, дали чітко зрозуміти, що тільки за умови задоволення вимог третьої "корзини", вони погодяться перейти до заключного акту (Romano, 2019, p. 196). Активними лобістами західного дискурсу підтримки свободи подорожей виступала коаліція країн Південної Європи включно з Югославією, відомою своєю ліберальною політикою мобільності, яка була однією з характерних ознак югославського ринкового соціалізму.

Заключний акт констатував існування тісного взаємозв'язку між розвитком туристичної мобільності та активізацією економічної діяльності в інших галузях. Він окреслював ряд заходів щодо поглиблення туристичної взаємодії країн, розвитку транскордонних туристичних проєктів, покращення умов для розвитку індивідуальних та колективних подорожей, у тому числі, пропозиції щодо зростання мобільності та контактів молоді (робота, освіта, вивчення мови), розширення молодіжного

туризму, співпрацю у сфері спорту, контактів між неурядовими організаціями та асоціаціями, що мали сприяти зміцненню дружніх стосунків і довіри між народами (OSCE, 1975, p. 32-33).

Безумовно, заключний акт не став одномоментним каталізатором масового відкриття кордонів у Східній Європі, але разом з "новою східною політикою" ФРН запустив важливий процес лібералізації режиму мобільності на Європейському континенті, який кидав виклик політичному контролю. Не випадково, коли прийшов час оцінити прогрес Гельсінських угод у 1977 р., радник з національної безпеки США З. Бжезінський побачив більш широкий процес розрядки як "неминучий виклик, кинутий радянському контролю над Східною Європою" (Niebuhr, 2018, p. 194).

Питання дотримання прав людини і вільного пересування людей постали як центральна тема, яка піднімалася американською та західноєвропейською переговорними групами на наступній конференції НБСЄ в Белграді у 1977-1978 рр. Очевидно, що вибір Белграда місця проведення Наради був не випадковим. Югославія була значно відкритішою, порівняно з іншими соціалістичними режимами, являючи для інших держав Європи позитивний приклад співпраці з обома блоками. І югославська відкритість не залишилась поза увагою голови американської делегації, відомого правозахисника, судді Артура Дж. Голдберга, призначення якого демонструвало рішучість адміністрації Дж. Картера перетворити визнання прав людини на невід'ємну складову розрядки (Commission on Security and Cooperation..., 1978, p. VI). Державний секретар США Сайрус Р. Вентс у червні 1977 р. зазначав з цього приводу в Конгресі, що "більш вільний потік людей та ідей є таким само важливим для довгострокової безпеки та співпраці, як наприклад, завчасне повідомлення про великі військові маневри" (Gwertzman, 1977, p. VII).

І попри те, що підсумковий документ Белградської зустрічі традиційно оцінюється як такий, що не мав нових досягнень, звіт американської делегації, представлений у комітет з міжнародних відносин палати представників та Гельсінській комісії США, високо оцінював зміст самої наради. Зазначаючи формальний характер заключного документа, у звіті йшлося про появу "нового інгредієнта в дипломатії Сходу та Заходу", що створив "прецедент" визнання прав людини як невід'ємного аспекту процесу розрядки. Американські учасники наради зазначали, що Радянський Союз та його союзники залишаться спорадично поступливими до публічного та дипломатичного західного тиску з питань прав людини. Такий тиск, ішлося в документі, був "постійною рисою белградської тяганини", що було "незручним елементом" для східних держав, але "в дипломатії Схід-Захід – безпрецедентним прогресом за роки дипломатичного мовчання" (Commission on Security and Cooperation..., 1978, p. XIII). Ще більш політично відвертий вигляд мала заява самого А. Дж. Голдберга, який, розмірковуючи над надуманістю існуючих обмежень для вільного руху капіталів, товарів, ідей та людей, зазначав, що він з нетерпінням чекає, коли французьке слово "détente" (розрядка) буде замінено словом "одна Європа". Лише політична воля дотримуватися заключного акту стане, на його думку, запорукою появи "однієї і відкритої" Європи, де люди зможуть "вільно подорожувати", де свавільні обмеження на возз'єднання сімей скасовані, де візові збори мінімальні, де паспорти дійсно скасовані, де науковці зможуть відверто спілкуватися одним з одним..." (Commission on Security and Cooperation..., 1978, p. 90-91).

Дискусія і висновки

Гельсінські угоди стали одним із ключових документів світового порядку часів "холодної війни" і кульмінацією

процесу розрядки напруженості в Європі. Політика "розрядки" вплинула на зростання міжнародно-політичної ваги туризму, на розуміння подорожей та туризму як каналу дипломатичного співробітництва та інструменту подолання розколу Європейського континенту. Зовнішньополітичні стратегії, які виникали навколо "розрядки" між Сходом та Заходом, були спрямовані на трансформацію соціалістичних режимів Східної Європи. Політика "проникнення", "наведення мостів", "східна політика" тощо передбачали лібералізацію режимів мобільності, заохочення подорожей, туризму, культурних обмінів, широких контактів та співробітництва у різних сферах.

Гельсінський заключний акт, розвиваючи міжнародні пакти про права людини, закріпив і розвинув ліберальний дискурс свободи пересування, визначивши вільні контакти між націями на рівні гуманітарних прав та свобод людини. Гельсінські угоди виходили з принципової установки про внесок контактів між народами в зміцнення миру та взаєморозуміння, тому запропонували практичні заходи та механізми підтримки туристичних зв'язків. У певному розумінні цей документ, як і процес наступних конференцій у Белграді, Мадриді та Відні, став маніфестацією ліберальних ідей європейської мобільності та все-світнього громадянства, випередивши динаміку глобалізації, яка після 1989 р. набула незворотного характеру. Водночас Угода окреслила шляхи, як би сказали сьогодні, побудови "стійкого" миру. Адже автори декларації визнали існування тісного зв'язку між мобільністю та інтенсифікацією економічних процесів, синергія яких мала здолати біполярний порядок та створити загальноєвропейський простір співробітництва.

Список використаних джерел:

- Парфіненко, А. Ю. (2019). Туризм і мир в політично розколотих націях: кейс-стаді. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 139, 27–46. <https://doi.org/10.17721/apmv.2019.139.0.27-48>
- Парфіненко, А. (2023). Міжнародний туризм як складова частина ліберального світового порядку. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 2(16), 33–51. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-02-33-51>
- Толстов, С. В. (2023). Розрядка міжнародної напруженості. In *Історичні витоки та трансформаційні процеси доби "холодної війни" в Європі (1947–1975 рр.)* (pp. 276–314). ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України".
- Basic National Security Policy. (1962, June 22). *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volumes. VII, VIII, IX* (Doc. 271). U.S. Government Printing Office.
- Brzezinski, Z., & Griffith, W. E. (1961). Peaceful Engagement in Eastern Europe. *Foreign Affairs*, 39(4), 642. <https://doi.org/10.2307/20029518>
- Byrnes, R. F. (2021). *U. S. Policy Toward Eastern Europe and the Soviet Union: Selected Essays, 1956–1988*. Taylor & Francis Group.
- CIA (1972a). *East Europe Prepares for Western Tourists*. Central Intelligence Agency (CIA). <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp79b00864a001200020077-3>
- CIA (1972b). *Soviet and East European Foreign Exchange Earnings from Western tourism (Intelligence Memorandum)*. Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001700040036-7.pdf>
- Commission on Security and Cooperation in Europe. (1978, May 17). *The Belgrade Followup Meeting to the Conference on Security and Cooperation in Europe: a report and appraisal (The Committee on International Relations U.S. House of Representatives)*. U.S. Government Printing Office. <https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2016/10/Belgrade-Followup-Meeting-to-the-CSCE-A-Report-and-Appraisal.pdf>
- Economic Policies Toward Eastern Europe. Memorandum for Messrs. Henry A. Kissinger and Peter M. Flanigan (NSSM 163). (1972, October 27). *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume E-15, Documents on Eastern Europe, 1973–1976*. U.S. Government Printing Office.
- Edgell, S. D. L., Swanson, J., Smith, G., Edgell, D. L., & Allen, M. D. (2018). *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today, and Tomorrow*. Taylor & Francis Group.
- European Economic Community. (1957). *Treaty establishing the European Economic Community (Treaty of Rome)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:11957E/TXT>.
- Gambles, I. (1992). Security and the CSCE process: the Stockholm Conference and beyond. *International Affairs*, 68(3), 519. <https://doi.org/10.2307/2622983>
- Gwertzman, B. (1977, June 7). U. S. to Press Soviet on Helsinki Accords. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1977/06/07/archives/us-to-press-soviet-on-helsinki-accords-vance-says-rights-will-be-to.html>
- Kieninger, S. (2018). *Diplomacy of Détente: Cooperative Security Policies from Helmut Schmidt to George Shultz*. Taylor & Francis Group.
- Kissinger, H. (1999). *Years of renewal*. Simon & Schuster.
- Letter from the Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Solomon) to Secretary of Commerce Connor. (1965, October 7). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume VIII, International Monetary and Trade Policy* (Doc. 73). U.S. Government Printing Office.
- Memorandum from the Assistant Director for the Soviet Union and Eastern Europe, United States Information Agency (Brady) to the Director of the United States Information Agency (Rowan). (1964, June 19). *Foreign Relations of the United States, 1917–1972, Volume VII, Public Diplomacy, 1964–1968* (Doc. 21). U.S. Government Printing Office.
- Memorandum of Conversation between President Ford and Dr. Henry A. Kissinger. (1974, August 15). *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXXIX, European Security* (Doc. 243). U.S. Government Printing Office.
- National Security Action Memorandum (NSAM) No. 304, U.S. Relations with Eastern Europe. (1964, June 3). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe* (Doc. 4). U.S. Government Printing Office.
- Niebuhr, R. E. (2018). *Search for a Cold War Legitimacy: Foreign Policy and Tito's Yugoslavia*. BRILL.
- Nixon, R. (1969, January 20). Inaugural Address by 37th President of the United States: 1969–1974. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/inaugural-address-1>
- Noack, C., & Pedersen, S. B. (2019). *Tourism and Travel During the Cold War: Negotiating Tourist Experiences Across the Iron Curtain*. Taylor & Francis Group.
- NSAM 304. Action Program for US Relations with East Europe. (1964). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe* (Doc. 12). U.S. Government Printing Office.
- NSAM 352. Bridge Building. (1966). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe* (Doc. 15). U.S. Government Printing Office.
- OSCE (1975). *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act*. <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>
- Response to NSSM 163 Prepared by the Ad Hoc Group on Economic Policies Toward Eastern Europe. (1973, February 1). *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972* (Doc. 26). U.S. Government Printing Office.
- Richardson-Little, N. (2020). *Human Rights Dictatorship: Socialism, Global Solidarity and Revolution in East Germany*. University of Cambridge ESOL Examinations.
- Romano, A. (2019). Conclusive remarks: tourism across a porous curtain. In S. B. Pedersen & C. Noack (Eds.), *Tourism and travel during the Cold War : negotiating tourist experiences across the Iron Curtain* (pp. 190–206). Routledge.
- Romano, A., & Romero, F. (2020). *European Socialist Regimes' Fateful Engagement with the West: National Strategies in the Long 1970s*. Taylor & Francis Group.
- Romero, F. (2020). Socialism Between Détente and Globalisation. In *European Socialist Regimes' Fateful Engagement with the West* (pp. 11–30). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429340703-2>
- Snyder, S. B., & Badalassi, N. (2020). *CSCE and the End of the Cold War: Diplomacy, Societies and Human Rights, 1972–1990*. Berghahn Books, Incorporated.
- Thomas, D. C. (2018). *Helsinki Effect: International Norms, Human Rights, and the Demise of Communism*. Princeton University Press.
- Villaume, P., & Bange, O. (2017). *Long Détente: Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s–1980s*. Central European University Press.
- Villaume, P., Porsdam, H., & Mariager, R. (2016). *'Long 1970s': Human Rights, East-West détente and Transnational Relations*. Taylor & Francis Group.
- Villaume, P., & Westad, A. (Eds.). (2010). *Perforating The Iron Curtain European Dttente Transatlantic Relations And The Cold War 1965–1985*. Museum Tusculanum Press.

References

- Basic National Security Policy. (1962, June 22). *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volumes. VII, VIII, IX* (Doc. 271). U.S. Government Printing Office.
- Brzezinski, Z., & Griffith, W. E. (1961). Peaceful Engagement in Eastern Europe. *Foreign Affairs*, 39(4), 642. <https://doi.org/10.2307/20029518>
- Byrnes, R. F. (2021). *U. S. Policy Toward Eastern Europe and the Soviet Union: Selected Essays, 1956–1988*. Taylor & Francis Group.
- CIA (1972a). *East Europe Prepares for Western Tourists*. Central Intelligence Agency (CIA). <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp79b00864a001200020077-3>
- CIA (1972b). *Soviet and East European Foreign Exchange Earnings from Western tourism (Intelligence Memorandum)*. Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001700040036-7.pdf>
- Commission on Security and Cooperation in Europe. (1978, May 17). *The Belgrade Followup Meeting to the Conference on Security and Cooperation in Europe: a report and appraisal (The Committee on International Relations U.S. House of Representatives)*. U.S. Government Printing Office. <https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2016/10/Belgrade-Followup-Meeting-to-the-CSCE-A-Report-and-Appraisal.pdf>

Economic Policies Toward Eastern Europe. Memorandum for Messrs. Henry A. Kissinger and Peter M. Flanagan (NSSM 163). (1972, October 27). *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume E-15, Documents on Eastern Europe, 1973–1976*. U.S. Government Printing Office.

Edgell, S. D. L., Swanson, J., Smith, G., Edgell, D. L., & Allen, M. D. (2018). *Tourism Policy and Planning: Yesterday, Today, and Tomorrow*. Taylor & Francis Group.

European Economic Community. (1957). *Treaty establishing the European Economic Community (Treaty of Rome)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:11957E/TXT>.

Gambles, I. (1992). Security and the CSCE process: the Stockholm Conference and beyond. *International Affairs*, 68(3), 519. <https://doi.org/10.2307/2622983>

Gwertzman, B. (1977, June 7). U. S. to Press Soviet on Helsinki Accords. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1977/06/07/archives/us-to-press-soviet-on-helsinki-accords-vance-says-rights-will-be-to.html>

Kieninger, S. (2018). *Diplomacy of Détente: Cooperative Security Policies from Helmut Schmidt to George Shultz*. Taylor & Francis Group.

Kissinger, H. (1999). *Years of renewal*. Simon & Schuster.

Letter from the Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Solomon) to Secretary of Commerce Connor. (1965, October 7). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume VIII, International Monetary and Trade Policy (Doc. 73)*. U.S. Government Printing Office.

Memorandum from the Assistant Director for the Soviet Union and Eastern Europe, United States Information Agency (Brady) to the Director of the United States Information Agency (Rowan). (1964, June 19). *Foreign Relations of the United States, 1917–1972, Volume VII, Public Diplomacy, 1964–1968 (Doc. 21)*. U. S. Government Printing Office.

Memorandum of Conversation between President Ford and Dr. Henry A. Kissinger. (1974, August 15). *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXXIX, European Security (Doc. 243)*. U. S. Government Printing Office.

National Security Action Memorandum (NSAM) No. 304, U.S. Relations with Eastern Europe. (1964, June 3). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe (Doc. 4)*. U.S. Government Printing Office.

Niebuhr, R. E. (2018). *Search for a Cold War Legitimacy: Foreign Policy and Tito's Yugoslavia*. BRILL.

Nixon, R. (1969, January 20). Inaugural Address by 37th President of the United States: 1969–1974. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/inaugural-address-1>

Noack, C., & Pedersen, S. B. (2019). *Tourism and Travel During the Cold War: Negotiating Tourist Experiences Across the Iron Curtain*. Taylor & Francis Group.

NSAM 304. Action Program for US Relations with East Europe. (1964). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe (Doc. 12)*. U.S. Government Printing Office.

NSAM 352. Bridge Building. (1966). *Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe (Doc. 15)*. U.S. Government Printing Office.

OSCE (1975). *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act*. <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>

Parfinenko, A. Yu. (2019). Tourism and Peace in Politically Divided Nations: Case Studies. *Current Issues in International Relations*, 139, 27–46. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/apmv.2019.139.0.27-48>

Parfinenko, A. (2023). International Tourism as a Component of the Liberal World Order. *International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 2(16), 33–51 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-02-33-51>

Response to NSSM 163 Prepared by the Ad Hoc Group on Economic Policies Toward Eastern Europe. (1973, February 1). *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972 (Doc. 26)*. U.S. Government Printing Office.

Richardson-Little, N. (2020). *Human Rights Dictatorship: Socialism, Global Solidarity and Revolution in East Germany*. University of Cambridge ESOL Examinations.

Romano, A. (2019). Conclusive remarks: tourism across a porous curtain. In S. B. Pedersen & C. Noack (Eds.), *Tourism and travel during the Cold War: negotiating tourist experiences across the Iron Curtain* (pp. 190–206). Routledge.

Romano, A., & Romero, F. (2020). *European Socialist Regimes' Fateful Engagement with the West: National Strategies in the Long 1970s*. Taylor & Francis Group.

Romero, F. (2020). Socialism Between Détente and Globalisation. In *European Socialist Regimes' Fateful Engagement with the West* (pp. 11–30). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429340703-2>

Snyder, S. B., & Badalassi, N. (2020). *CSCE and the End of the Cold War: Diplomacy, Societies and Human Rights, 1972–1990*. Berghahn Books, Incorporated.

Tolstov, S. V. (2023). De-escalation of International Tensions. In *Historical origins and transformational processes of the Cold War era in Europe (1947–1975)* (pp. 276–314). Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Thomas, D. C. (2018). *Helsinki Effect: International Norms, Human Rights, and the Demise of Communism*. Princeton University Press.

Villaume, P., & Bange, O. (2017). *Long Détente: Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s–1980s*. Central European University Press.

Villaume, P., Porsdam, H., & Mariager, R. (2016). *'Long 1970s': Human Rights, East-West détente and Transatlantic Relations*. Taylor & Francis Group.

Villaume, P., & Westad, A. (Eds.). (2010). *Perforating The Iron Curtain European Dntente Transatlantic Relations And The Cold War 1965–1985*. Museum Tusculanum Press.

Отримано редакцію журналу / Received: 20.01.25

Прорецензовано / Revised: 10.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Anatoliy PARFINENKO, PhD (Hist.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-5951-0230

e-mail: parfinenko@karazin.ua

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

FREEDOM OF TRAVEL AND INTERNATIONAL TOURISM AS COMPONENTS OF "DÉTENTE" DIPLOMACY (TO THE 50TH ANNIVERSARY OF THE SIGNING OF THE HELSINKI FINAL ACT)

Background. The rapid growth of international tourism has turned the problem of human contacts into a matter of "high" diplomacy of the Helsinki Conference on Security and Cooperation in Europe, which became the crown of the defusion of international tensions. The influence of the Helsinki process on the liberalisation of the mobility regime in Europe is an important scientific and practical problem, the solution of which will allow us to conceptualise the international political potential of tourism as a means of peaceful involvement of socialist regimes in the process of pan-European cooperation, overcoming the bloc division of the European continent and the formation of a liberal world order.

Methods. The complex nature of the international travel and tourism industry requires an interdisciplinary approach that combines the basic methods of international political science, history and sociology (political analysis, historical and descriptive, comparative, systemic and structural-functional).

Results. Even at the early stages of détente, the foreign policy of the United States and Western European countries was aimed at promoting tourism and cultural contacts with Eastern European countries, where there were numerous restrictive practices regarding visits to non-socialist countries and the entry of foreigners. Promoting the presence of Western tourists was linked to the spread of relevant market and cultural influences, and was seen as an important channel of diplomatic cooperation and a tool for overcoming the division of the European continent. As part of the preparatory process for the Conference on Security and Cooperation in Europe and the subsequent Helsinki process, the issue of international tourism and extensive contacts between peoples emerged as a central theme for ensuring human rights and freedoms that transcended the internal jurisdiction of states and became universal.

Conclusions. It has been established that the policy of "détente" of international tensions has influenced the growth of the political importance of tourism and travel as a channel of international communication and cooperation between the East and the West. The Helsinki Accords became a key document determining the transition to the liberalisation of the mobility regime between the socialist and capitalist camps, designed to ensure the transformation of Eastern Europe and create a pan-European space for cooperation.

Keywords: détente of international tension. Helsinki Accords. Cold war. international tourism. liberal world order. Europe. US foreign policy. Yugoslavia.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.5

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/43-49>

Галина МІНГАЗУТДІНОВА, канд. іст. наук, асп.

ORCID ID: 0009-0000-8895-2863

e-mail: gal.mingazutdinova@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АЗІЙСЬКА ПОЛІТИКА США ПІСЛЯ 2021 РОКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ІСЛАМСЬКОГО ЕМІРАТУ АФГАНІСТАН

Вступ. Актуальність проблеми зумовлена реставрацією режиму "Талібан" після виведення американських військ з Афганістану та набуттям цієї країни невизначеного статусу на міжнародній арені у зв'язку з невизнанням більшістю світової спільноти цього режиму як легітимного. Метою статті є розгляд ролі Талібану як елементу, що пов'язаний із формуванням Вашингтоном своєї політики щодо Азії та захистом національних інтересів США.

Методи. Під час дослідження використано історичний метод для роботи з бекграундом ситуації навколо азійської політики США і застосовано методи аналізу та синтезу, а також метод дедукції для виокремлення проблемних питань у цій політиці.

Результати. Встановлено, що Афганістан являв собою зону інтересів США в Азії з початку XX ст. та набув особливої ваги за часів "великої гри" проти СРСР. Після оголошення Дж. В. Бушем "війни з тероризмом" на початку XXI ст. відбулося перше повалення режиму Талібану, встановленого в 1990-ті рр. уперше. Після виведення американських військ з Афганістану в 2021 р. рух Талібану відновив свою владу в країні за короткий проміжок часу. Конгрес США ініціював ретельний аудит 20-річної присутності військ в Афганістані для з'ясування причин настільки стрімкого падіння "демократичного" афганського уряду, а також з метою перегляду зовнішньої політики США щодо регіону. Звичайно, важливим фактором впливу на цю політику є реставрація Талібану після 20-річного розквартирування військ США в країні для підтримання порядку і стабільності та розуміння специфіки того, як цей режим працює і чого прагне. Режим Талібану являє собою складне поєднання релігійного фундаменталізму та політико-економічних інтересів окремих функціонерів руху, що додає йому непередбачуваності для зовнішньої взаємодії. У ході розробки подальших кроків розвитку політики США щодо регіону в цілому необхідно зважати не лише на такий неоднозначний фактор регіональної динаміки, а й на діяльність та інтереси Пакистану та Китаю і формувати комплекс зовнішньополітичних заходів в Азії з огляду на двосторонні відносини з цими країнами. Для розробки регіональної політики слід звернути увагу і на прорахунки, пов'язані з висуненням вимог до Афганістану на початку XXI ст. у питанні формування інклюзивного уряду, внутрішньої військової підготовки тощо.

Висновки. Визначено, що важливим складником невдачі політики США щодо Афганістану став доволі односторонній підхід до виставлення критеріїв побудови стабільної державної та військової системи в країні, який ґрунтувався здебільшого на "західних" уявленнях про військову ієрархію та пріоритети внутрішньої політики держави й те, як вона має функціонувати. Крім того, приділення недостатньої уваги локальним суспільним контекстам та відсутність чіткого довгострокового плану щодо Афганістану також деструктивно позначилися на підході американських адміністрацій і вплинуло на хаотичність та стрімкість подій, що розгорнулися в 2021 р. Зважаючи на ці прорахунки та інтереси регіональних гравців і відносини з ними, Вашингтону необхідно здійснити "роботу над помилками" для направлення подальшого курсу щодо Азії в цілому.

Ключові слова: рух "Талібан", зовнішня політика США, регіональна конкуренція, ісламський фундаменталізм, військовий контингент, національні інтереси.

Вступ

Виведення американського військового контингенту в середині 2021 р. з Афганістану ознаменувало собою закінчення тривалого періоду "позиційної боротьби з тероризмом" та було пов'язане зі зміною пріоритетів зовнішньої політики США в цілому та її переорієнтації на актуальні виклики міжнародних відносин, зокрема в контексті американсько-китайського повзучого протистояння. Після виведення військ США владу в країні було захоплено екстремістським сунітським рухом "Талібан", який вже панував в Афганістані у період з 1996 по 2001 рр., аж до втручання в регіон Сполучених Штатів у ході операції "Нестримна свобода" та повалення режиму. Нинішній режим не визнається майже жодною країною світу, у тому числі й США, які сьогодні не представлені навіть на найнижчому дипломатичному рівні в Афганістані. Крім того, поточний правлячий режим створює локальні проблеми для своїх найближчих сусідів у регіоні. Нарешті, у своєму нинішньому статусі Афганістан може перетворитися також і на прихисток для радикальних елементів, як-от для ліквідованого влітку 2022 р. американськими спецслужбами очільника Аль-Каїди А. аль-Завахірі.

Метою статті є спроба встановити, чи є Талібан тим фактором, що принципово впливає на поточну політику США щодо Афганістану та Азії і з'ясувати, наскільки в цілому наявність або відсутність саме влади радикальних ісламістів в Афганістані впливає на національні

інтереси США та політику, яка покликана захищати ці інтереси. **Завданнями** дослідження є розгляд передісторії і поточного стану політики США щодо Афганістану та сусідніх країн (зокрема, Пакистану та Китаю) і відносини з ними в розрізі приходу Талібану до влади в Афганістані, а також аналіз проблематики й особливостей Талібану та його підтримки всередині країни.

Огляд літератури. У процесі розгляду запропонованої проблематики необхідно звернутися до українських та зарубіжних досліджень. Зокрема, В. Лимар розглядає процес реставрації влади талібів в Афганістані та реакцію афганського суспільства на нього крізь призму духовного життя й розкриває виведення американських військ з Афганістану як важливий фактор такої реставрації, хоча, власне, політика США в регіоні чи конкретно в Афганістані не є пріоритетом цієї роботи (Лимар, 2022). В. Паливода досліджував Талібан у розрізі роботи зарубіжних розвідувальних служб, у тому числі американських, хоча саме на спецслужбах США в доповіді не акцентувалося (Паливода, 2021). А. Мавляна розглядає причини та наслідки виведення американських військ з Афганістану в контексті залучення НАТО в регіон і більше концентрується на спільних діях США та партнерами по Північноатлантичному альянсу (Mawlana, 2023). Питання панування Талібану в контексті інтересів глобальних та регіональних гравців досліджував і А. Моренчук (Моренчук, 2023). Дуже корисним і важливим джерелом для дослідження поставленої проблеми також виступає розвідка Л. Робінсон, оскільки вона

© Мінгазутдінова Галина, 2025

містить емпіричні результати вивчення проблематики талібів у розрізі американської зовнішньої політики (Robinson, 2023).

Серед зарубіжних аналітиків часто можна зустріти думку про те, що виведення військ з території Афганістану та подальше блискавичне захоплення влади в країні Талібаном є наслідком недалекоглядності та "зради Сполученими Штатами афганського народу". Наприклад, саме такої думки дотримується Е. Вейн, який наголошує, що вивід американських військ настільки сильно деморалізував афганські урядові сили, що вони виявилися не в змозі протистояти талібам, що рушили на Кабул, здобуваючи владу неймовірними темпами (Wayne, 2023). Цю тезу відкидає у своїй роботі О. Борділовська, яка наводить аргументи щодо переваги внутрішніх факторів над зовнішніми в питанні швидкого падіння демократичного Афганістану під наступом Талібану, а також звертає увагу на інтереси регіональних гравців та їхню роль у подіях 2021 року (Борділовська, 2021).

Методи

У ході підготовки дослідження було використано історичний метод для роботи з бекграундом ситуації навколо азійської політики США та її становлення. Окрім того, було застосовано методи аналізу та синтезу, а також метод дедукції для виокремлення проблемних питань у цій політиці.

Результати

Історія та поточний стан політики США щодо Афганістану. Як один з елементів комплексної політики США щодо Азійського регіону Афганістан існує з першої половини XX ст., зокрема з визнання держави у 1934 р. та з відкриттям американського представництва в Кабулі в 1942 р. (Khan et al., 2023, p. 1934), а вже у 1950-ті рр. США проявляє інтерес до тоді монархічного Афганістану як до можливого центру модернізації в Азії. Протягом "холодної війни" Афганістан став для США одним із театрів протистояння з СРСР: обидві країни вкладалися в локальний розвиток країни (будівництво інфраструктури – зведення Салангського тунелю за кошти СРСР та розробка іригаційних систем за проектом "Гельмандська долина" за кошти США, відповідно) (Stewart, 2021) та були зацікавлені в наявності лояльного уряду для кожного з гравців (що особливо стає помітним після повалення хана Дауда в 1978 р.). Наприкінці 1979 р. економічне протистояння в Афганістані перетворилося на військове, яке тривало до виведення радянських військ у 1989 р. Громадянська війна, що розпочалася в 1990-ті роки, призвела до внутрішнього хаосу та до нарощення впливу радикальних ісламських угруповань, зокрема талібів, яким протистояли моджахеди. Із занепадом уряду М. Наджибулли в 1992 р. на бік талібів перейшла частина афганських офіцерів, зокрема пуштунського походження. Це дало практичне підсилення угрупованню, оскільки новоприбулі військові здобували профільну освіту за кордоном (у т. ч. в Америці) і володіли необхідними для ведення військових дій навичками та вміннями (Лимар, 2022, с. 70). Таким чином, таліби на чолі з муллою М. Омаром здобували владу в Афганістані вперше.

Після 11 вересня 2001 р. і відмови Талібаном видати США У. бен Ладена США за підтримки НАТО увійшли до Афганістану, і режим талібів було повалено. У подальші 20 років США розміщували на території країни свій контингент, і також паралельно долучилися до спроб розбудувати в Афганістані демократичний устрій та встановити мир і порядок в буремному регіоні, який 200 років тому не змогла стабілізувати Британська імперія (Robinson, 2023).

Від 2001 р. американські війська дислокувалися в Афганістані на постійній основі та отримували широкую фінансову підтримку від держави (до прикладу, лише за вересень–листопад 2001 р. цей обсяг становив майже 1,5 млрд дол., а на початку 2002 р. сума перетнула позначку в 10 млрд дол. і майже сягнула відмітки в 20 млрд дол.) (Khan et al., 2023, p. 1941). Протягом 2001–2021 рр. американські військові, дислоковані в Афганістані, зазнавали величезних втрат з боку повстанців, що підтримували Талібан, тим часом Конгрес США виділив близько 150 млрд дол. на відновлення та реформування афганських військових сил (Thomas, 2023, p. 1). За час присутності американців в Афганістані країна зробила кілька непевних кроків у напрямі демократизації, однак і в цей період продовжувала залишатися у списку найбідніших та найкорумпованіших країн світу. Таким чином, було досягнуто короткострокові результати – знищення "терориста № 1", однак не досягнуто мети довгострокового результату – розвитку Афганістану як демократичної країни та здобуття підтримки або принаймні зменшення недовіри серед місцевих (Duffy Scott, & Kushi, 2023, p. 213).

У 2020 р. президент США Д. Трамп прийняв рішення про початок відведення американських військ з Афганістану, у рамках чого було заключено угоду з Талібаном у Досі. Згідно з цим договором було позначено початок виведення військ (від скорочення контингенту до повного виведення) і випустити на волю "політичних та військових в'язнів", пов'язаних із талібами (U.S. Department of State, 2020). На думку Е. Вейна, ця послідовність дій була шкідливою, оскільки, з одного боку, це дало час Талібану для підготовки до захоплення влади в країні, а з іншого, показала нездатність США до примусу Талібану дотримуватися зобов'язань, викладених у катарському договорі (Wayne, 2023). Із цим твердженням важко погодитися в повному обсязі, оскільки попри сумбурність розробки стратегії відводу військ США Талібан складно розглядати як традиційного партнера в рамках звичних міжнародних відносин з приматом дотримання міжнародного права та писаних законів, які релевантні для західних демократій, а тому застосовувати щодо нього певний звичний набір правил, у тому числі щодо дотримання зобов'язань і контролю над тим, чи справді такі зобов'язання вбачаються самим Талібаном як обов'язкові до виконання.

Після вступу Д. Байдена на посаду президента було прийняте консолідоване рішення про необхідність продовження курсу 2020 року та виведення контингенту з Афганістану до вересня 2021 р. Відповідно до позиції військового командування США та цивільних радників президента, це було оптимальним рішенням для того, аби не затягувати "довічну війну" і вивести американців та місцевих партнерів з країни (The White House, 2021). Нарощення сил для відновлення влади Талібаном розпочалося майже одразу після оголошення президентом Д. Байденом про те, що американські війська будуть повністю виведені з країни до осені 2021 р. Поступове захоплення територій відбувалося нерівномірно, адже в деяких регіонах таліби зустрічали відсіч з боку урядових сил, а якісь здобули майже без зайвих зусиль. На початку серпня 2021 р. було повністю захоплено перший провінційний центр, а за кілька днів президент Афганістану покинув країну, і бойовики рушили на столицю, здобувши її та встановивши контроль над Афганістаном. Оскільки афганські війська були сформовані за американським зразком управління та підпорядкування (напр., замість багатьох локальних угруповань), вони виявилися не в змозі швидко та ефективно відреагувати на

просування талібів провінціями країни. Сам президент Д. Байден визнає, що очікування від збройних сил Афганістану здатності протистояти талібам, навіть з урахуванням багаторічних тренувань та оснащенням новітньою зброєю, виявилися хибними (The White House, 2021).

Талібан, який сформувався із пуштунів-утікачів, що покинули Афганістан після марксистського перевороту 1978 р., представляє собою фундаменталістське об'єднання, яке керується законами шаріату, а прийняття рішень в ньому ґрунтується на позиції найбільш консервативних представників, як-от лідера угруповання еміра Хабібুলли Ахундзада. При цьому всередині самого руху існують протиріччя, за рахунок яких ускладнюється створення бодай якоїсь ієрархії для принаймні видимості цільної картини внутрішнього управління. Зокрема, основними опонентами Ахундзада залишаються відповідальний за оборону Мулла Якуб та відповідальний за внутрішні справи Сераджуддін Хаккані: якщо внутрішній опозиції більше важливо бачити еміра як стабілізуючу духовну фігуру, яка контролюватиме дотримання законів ісламу в державі, сам емір прагне створити політичну систему за прикладом Ірану (Giustozzi, 2023). Першопричини внутрішніх усобиць полягали у відмінності пріоритетів: під прапором Талібану сьогодні об'єднані як фанатики-фундаменталісти, що керуються боротьбою з "невірними" у своїх діях та думках, так і особи, що переслідують суто фінансові інтереси та зацікавлені у зосередженні влади та фінансових потоках (напр., від контрабанди та продажу наркотиків) у своїх руках (Лимар, 2022, с. 71). Внутрішній розкол угруповання позначається на зовнішніх зносинах, у тому числі з найближчими сусідами – Пакистаном та Іраном.

Локальними опонентами Талібану виступають два озброєні блоки: 1) Фронт національного спротиву, що складається з колишніх представників урядових військ, однак не має міжнародного визнання або підтримки як усередині країни, так і за кордоном, унаслідок чого опинився на межі занепаду влітку 2023 р. через внутрішні усобиці; 2) заснована в 2015 р. Ісламська держава провінції Хорасан (ІДІЛ-Х), яка також є ідеологічним противником Талібану та прагне створити глобальний халіфат. Проти останньої Талібан вдався до внутрішніх підривних дій за рахунок власної розвідки та шляхом перекриття фінансової підтримки ІДІЛ-Х з боку Сирії та Туреччини (Giustozzi, 2023).

Попри той факт, що американське суспільство в цілому поставилося схвально до виведення військ з Афганістану та не виявило зацікавлення до питання афганської проблеми в політиці США після завершення цього процесу, американський конгрес продовжує розглядати цей зовнішньополітичний акт через призму невдачі зовнішньої політики США та наголошує на необхідності з'ясування цієї невдачі. Зокрема, на початку 2023 р. Комітет із зовнішніх справ ініціював "всебічний розгляд" процесу виведення військ з Афганістану, від етапу планування до його виконання (Thomas, 2023, р. 16). Ця ініціатива доречна, оскільки, як зазначають М. Даффі Скотт та С. Куші, США перебувають у стані "одвічних воєн", при цьому не обов'язково досягаючи поставленої мети (т. зв. програш миру) (Duffy Scott, & Kushi, 2023, р. 3–5).

Як бачимо з наданих графіків, суспільство в США не заперечувало проти виведення військ з країни – багаторічного реципієнта фінансової допомоги на безпекові, економічні та військові потреби. У цілому вже на середину періоду 2001–2021 рр. фінансова підтримка Афганістану, і зокрема розміщення в ньому контингенту, перестало

відповідати національним інтересам США у зв'язку з виконанням ключової задачі – ліквідацією У. бен Ладена. Зокрема, саме така теза знаходить відображення у виступі Д. Байдена стосовно виведення контингенту навіть з огляду на те, що Талібан почав набирати силу: "Якби терористичні атаки 2001 р. були ініційовані не з Афганістану, а наприклад з Ємену, чи вторглися б ми в Афганістан навіть при тому, що там панував Талібан? Скоріше за все, відверта відповідь – "ні"... оскільки ми не маємо в Афганістані принципових національних інтересів... окрім як не дати завдати удару по Америці... Так само як і зараз" (The White House, 2021). Отже, можна робимо висновок, що саме проблематика Талібану не є політикоформуєчим фактором азійської політики США як такої.

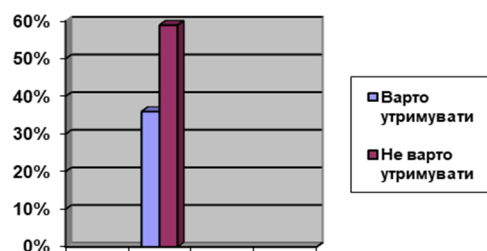

Рис. 1. Опитування громадян США щодо доцільності розміщення в Афганістані військового контингенту (2019 р.)

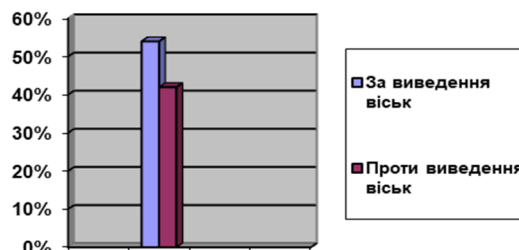

Рис. 2. Опитування громадської думки в США щодо доцільності виведення військ з Афганістану (серпень 2021 р.)

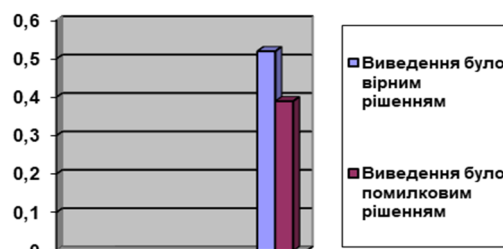

Рис. 3. Опитування громадської думки в США щодо доцільності виведення військ з Афганістану (2022 р.)

Джерело: (Schaeffer, 2022).

Короткий огляд нагальних питань США в Афганістані після 2021 року. Умовно загальні питання, які слід вирішити США щодо Афганістану на даний момент, можна розділити на три блоки:

1) боротьба з тероризмом на непозиційному (т. зв. позагоризонтному, або дистанційному) рівні, оскільки наразі США не має військових баз ні в самому Афганістані, ні в сусідніх країнах;

2) гуманітарні проблеми, демократизація та права людини – зокрема, проблематика прав жінок в умовах законів шаріату, якого дотримується Талібан і який впливає на загальний рівень сприйняття країни на міжнародному рівні;

3) безпека для партнерів – тобто успішна релокація громадян Афганістану, які співпрацювали зі США та яким загрожує переслідування від невизнаного афганського режиму.

У рамках першого блоку "дистанційної боротьби" з тероризмом США разом з представниками колишніх військових сил Афганістану завдали удару по ІДІЛ-Х, яка, як вже було зазначено, є питомим військовим та ідейним опонентом Талібану. Інша дистанційна операція – знищення лідера Аль-Каїди Аймана аль-Завагірі в Кабулі привертає увагу до зносин між Талібаном та Аль-Каїдою, які не слабшали навіть протягом часу, коли американські війська перебували на території Афганістану. Водночас політика дистанційної боротьби не має одностайної підтримки (зокрема в конгресі), але має достатньо критиків, які вважають це не відстоюванням інтересів, а бравадом (Thomas, 2023, p. 16). Попри наявність несхвальних оцінок поточної антитерористичної стратегії США, перший блок інтересів можна вважати базовим, оскільки боротьба з тероризмом є глобальним і постійним питанням зовнішньої безпеки. Коли йдеться про другий і третій блоки, то їх слід вважати специфічними, оскільки вони є або ситуативними (безпека та релокація), або ж такими, що ускладнюються локальним контекстом, і їх проблеми не можуть бути вирішені в короткотерміновій перспективі та з наявним підходом (права людини та гуманітарні питання). Зокрема, питання гуманітарної і фінансової допомоги Афганістану при владі талібів дуже неоднозначне: з одного боку, фінансування, що було надано країні за вже існуючими планами допомоги на початку другого етапу панування Талібану в 2021 р., надало певного покращення стогнучій економіці Афганістану, але з іншого боку, непрямим шляхом зіграло на руку фундаменталістам через збір податків (Afzal, 2023). Окрім того, у межах накладення на режим талібів санкцій було заморожено 7 млрд дол. Афганського центрального банку. Частина цих коштів, як планувалося, мала бути надана афганському народові "в обхід" талібів через окремих Афганський фонд у Швейцарії, однак наразі цей механізм так і не запрацював. Щодо питання демократизації та розвитку А. Хан зазначає, що мета зробити Афганістан демократичною, позбавленою корупції країною була для Вашингтону надто широкою та амбітною, адже не брала до уваги саме локальний контекст, і з цією думкою слід погодитися (Khan et al., p. 1941).

США, Талібан та особливості афганського суспільства. Аби зрозуміти внутрішній фактор Талібану, його вплив та здатність утримувати владу, необхідно звернутися до питання сприйняття цієї групи самим суспільством усередині країни. На початку 1990-х рр. населення доволі прихильно ставилося до Талібану (напр., підтримкою групи навіть прагнув заручитися тодішній президент Афганістану Б. Раббані), адже група сприймалася як можливе джерело стабільності посеред хаосу – особливо так вважали пуштуни півдня та сходу Афганістану (Lincoln, 2024). Однак слід зазначити, що на той момент інтереси та обсяг фундаменталізму, на які спирався Талібан, ще були відомі спільноті, але з розкриттям цієї інформації суспільна думка розділилася – одні підтримували талібів, інші становили опозицію. Основними показниками поділу тут виступили політичні переконання та етнічна приналежність – за талібів висловлювалися пуштуни, інші ж етнічні групи – проти (Лимар, 2022, с. 71). Зазначимо, що в подальшому розвитку подій спершу з приходом до влади талібів у 1990-ті роки, а потім і в часи американського розквартирування та демократизації, Талібан завжди відіграв роль

у житті Афганістану: протягом 2001–2021 рр. сільська місцевість переважно перебувала під наглядом саме талібів, а населення Афганістану є переважно селянством з глибоко консервативними життєвими принципами, на відміну від міської молоді, яка є значно менш чисельною соціальною групою і такою, що сприймає тенденції зовнішнього світу. У цей же час США здійснювали спроби встановити в країні централізоване управління за прикладом західних демократій, яке вже не відповідало локальному контексту. Усередині демократичного уряду тим часом існувала велика кількість етнічних протиріч, зокрема між пуштунами та узбеками і таджиками, що закладало основу для подальших наслідків і швидкого загрози. Крім того, важливим фактором неефективності централізованого управління є вплив локальних "царьків" на буття великих етнічних та племінних груп. Як зазначає Л. Робінсон, в Афганістані немає "культури демократичного процесу" як такої, а отже, насадження демократичних принципів ззовні не може привести до позитивного результату та виправдати очікування і дати відповідні зрушення (Robinson, 2023). Із цією думкою слід погодитися, адже серйозною помилкою у процесі оцінювання внутрішніх процесів у Афганістані західними демократіями та, якщо брати ширше, у Центральній Азії в цілому, є проектування власного політичного досвіду та традицій на суспільства зі своїм специфічним устроєм. Це також стосується загальних вимог до таких держав, як до учасників багатосторонніх відносин. Як було вже зазначено, серед набору інтересів США в Афганістані окреме місце посідають інтереси людини як важливий аспект взаємодії з державою, сюди ж належать вимоги до формування Талібаном "інклюзивного уряду", що репрезентує народ у такий спосіб, як це відбувається в країнах старої демократії. Проте, враховуючи вже описані особливості буття афганського суспільства, ці вимоги в кращому випадку є необґрунтованими та далекими від реальності. Тут доцільно згадати про в цілому несхвальне та скептичне ставлення до "прибульців" та їхніх соціальних ініціатив з боку афганців – від антагонізму до радянського просвітництва та реформ, спрямованих на селянство в другій половині ХХ ст., до перетворення створених американцями навчальних закладів у сільській місцевості на сільськогосподарські об'єкти – стайні, склади тощо. Крім того, слід звернутися й до перших спроб домогтися встановлення традиційного демократичного уряду в Афганістані як вимоги в Пешаварських угодах 1992 р., коли представники різних етнічних груп не могли та не хотіли домовитися між собою (Teitler, 2020).

Трикутник США – Пакистан – Талібан. Ще з 1970-х рр. радикальні ісламські групи представляли собою інтерес для Пакистану для стримування Індії після втрати Бангладеш, оскільки їх можна було задіяти як фактор впливу в Афганістані та Кашмірі. Тому технічно Пакистан (і зокрема пакистанська розвідка) несе частку відповідальності за зародження та розвиток Талібану як такого (Waldman, 2010, p. 2-3). Протягом 1990-х рр. Пакистан використовував фактор Талібану для відстоювання власних інтересів у регіоні, надаючи свою підтримку як в часи першого правління, так і протягом партизанського етапу існування руху до нового захоплення влади. Зокрема, протягом 2000-х – 2010-х рр. пакистанська розвідка співпрацювала та допомагала угрупованню нарощувати сили. Це проявлялося передусім у наданні притулку представникам Талібану, забезпеченні медичною допомогою, толерування угод щодо контрабанди тощо (Паливода, 2021, с. 2). Відкрито підтримку

Талібану Пакистан надавав через доволі оперативне (навіть до кінця перевороту в серпні 2021 р.) інформування суспільства про перемогу Талібану (Борділовська, 2021, с. 1), а потім і через проведення офіційних двосторонніх зустрічей на високому рівні представництва, починаючи, знову ж таки, з серпня 2021 р. (Thomas, 2023, с. 5). Однак відносини між Талібом та Пакистаном на сучасному етапі важко назвати однозначно позитивними через загострення ряду міжкордонних зрушень: наприклад, активізація угруповання "Терік-і Таліб-і Пакистан", чия діяльність призвела до погіршення відносин з урядом Пакистану, припала на кінець 2021 р., після реставрації Талібану в Афганістані. Також саме з цього часу погіршилася ситуація з афганськими біженцями в Пакистані, зокрема зі становищем нелегальних утікачів від переслідувань від талібів, яких пакистанський уряд наказав повернути до Афганістану наприкінці 2023 р.

Водночас Пакистан протягом не одного десятиріччя вважається Сполученими Штатами надійним та ефективним регіональним партнером і на регулярній основі отримує фінансову допомогу: зокрема, тільки за період 2001–2010 рр. Ісламабад отримав на потреби безпеки близько 12 млрд дол. (Waldman, 2010, с. 21). На думку М. Вальдмана, у цей період США були більше зацікавлені в боротьбі з Аль-Каїдою як пріоритетом тодішньої антитерористичної стратегії, тому до певної міри могли запліувати очі на добрі стосунки одного зі своїх регіональних партнерів з талібами, і з цим висновком складно не погодитися. Однак слід додати, що в результаті відновлення влади Талібом над Афганістаном ситуація змінилася, у тому числі для Пакистану, оскільки колишній потенційний проксі в реалізації зовнішньої політики Ісламабаду перетворився на проблему для реалізації цієї політики, що не може не позначитися на зносинах зі США. Продовжуючи підтримувати ніким не визнаний режим у межах своїх регіональних планів, Пакистан ризикує стати парією для Вашингтону, який Талібам не визнає як легітимний режим (і навряд чи буде схильний визнати в майбутньому). У цьому сенсі досить іронічний вигляд мав нещодавній візит пакистанського головнокомандувача генерала А. Муніра до США з риторикою про надання допомоги проти ІДІЛ-Х та "Терік-і Таліб-і Пакистан" (Dawi, 2023).

Трикутник США – Китай – Афганістан. Після захоплення Кабулу Китай став однією з небагатьох країн, які встановили дипломатичні зв'язки з Талібом у 2023 р. та визнали "вільний вибір афганського народу" (Thomas, 2023, р. 6). Крім того, наприкінці 2010-х – на початку 2020-х рр. у процесі розбудови Китайсько-пакистанського економічного коридору КНР підтримувала зносини як з демократичною владою Афганістану, так і з талібами (Борділовська, 2021, с. 5). Таким чином, Китай підтримував і підтримує зв'язки з Афганістаном незалежно від того, хто ним керує. У контексті китайської зовнішньої політики щодо Афганістану цікаве місце в цих процесах відведено для США: Державний секретар Антонієн зазначив, що вихід США з Афганістану пов'язаний з необхідністю відповідати на актуальні виклики, зокрема на протистояння саме з Китаєм (Blank, 2021). Однак центрально-азійська політика Китаю також є частиною глобального протистояння й є важливою для розуміння діяльності Пекіну. Тому будь-які подальші дії щодо Китаю мають ґрунтуватися на перегляді центрально-азійської політики США, адже, як можна побачити, Китай не поступатиметься своїми регіональними амбіціями навіть з огляду на фактор Талібану, а навпаки, Пекін зробив перші кроки до його легітимізації.

Дискусія і висновки

"Найдовша війна США" в Афганістані 2001–2021 рр. завершилася закінченням військової присутності американців у державі та відновленням режиму Талібану, а тому вся азійська (і зокрема центрально-азійська) політика США потребує ретельного перегляду, адже до цих пір вона була підпорядкована "закінченню" війни, проте без зазначення конкретних цілей. Для розуміння, яким чином США слід розбудовувати азійську політику в подальшому та з урахуванням подій останніх років, слід зосередитися на проблемах, що обтяжували формування зовнішньої політики США в регіоні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Насамперед слід визнати нелогічність вимог, які висував Вашингтон до своїх, зокрема, центрально-азійських партнерів, починаючи з 1990-х рр. Як було доведено в ході дослідження, серйозним прорахунком стало застосування звичної для старих демократій формули внутрішньополітичного будівництва без урахування місцевих особливостей розвитку суспільних відносин. До певної міри реставрація режиму Талібану на початку 2020-х рр. в Афганістані є як результатом внутрішньо-суспільних процесів і великої частки консерватизму всередині нього, так і наслідком формування політики США щодо Афганістану за сценарієм, аналогічним для нових незалежних країн Європи після 1991 року. Однак, як було з'ясовано в ході дослідження, Талібам на нинішньому етапі все ж не є ключовим фактором майбутньої політики США в регіоні, натомість він радше пов'язаний з тим, як формують регіональну політику Китай та Пакистан, які становлять інтерес для США в Азії – Китай як опонент та Пакистан як партнер, відповідно. Подальше формування зовнішньої політики США в регіоні не може не зазнати перегляду відносин з Пакистаном та Китаєм, у тому числі з огляду на існування режиму талібів, однак радше комплексно, а не окремо. Нарешті, для подальшого формування азійського курсу необхідно надати звітність на рівні Конгресу про весь період перебування американських військ з детальним розглядом усіх недоопрацювань та помилок як на військовому – щодо підготовки місцевих військ, опанування зброї тощо, так і на соціально-економічному – розбудові демократичного суспільства за певним визначеним шаблоном – рівнях.

Список використаних джерел

- Борділовська, О. (2021). Ісламський емірат Афганістан. Другий сезон. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Інституту сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України*, 1, 1–4.
- Лимар, В. (2022). Відродження Ісламського емірату Афганістан в контексті повернення "Талібану" до влади. *Політичне життя*, 1, 69–76.
- Моренчук, А. (2023). Міжнародні наслідки виведення американських військ з Афганістану. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 1(15), 31–44.
- Паливода, В. (2021). *Ісламський емірат Афганістан як пріоритетний напрямок діяльності іноземних спеціальних служб*. Центр зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень.
- Afzal, M. (2023). *Afghanistan's Crises Require a Clear Statement of U.S. Policy*. <https://www.lawfaremedia.org/article/afghanistans-crises-require-clear-statement-us-policy>
- Blank, S. (2021). *After Afghanistan: What is the Future of U.S. Policy in Central Asia?* <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13686-after-afghanistan-what-is-the-future-of-us-policy-in-central-asia.html>
- Dawi, A. (2023). *Pakistan Seeks US Help against Pakistani Taliban in Afghanistan*. <https://www.voanews.com/a/pakistan-seeks-us-help-against-pakistani-taliban-in-afghanistan/7397076.html>
- Duffy Scott, M., & Kushi, S. (2023). *Dying by the Sword: the Militarization of US Foreign Policy*. Oxford University Press.
- Giustozzi, A. (2023). *Afghanistan: the First Two years of the Taliban in Power*. <https://www.ispionline.it/en/publication/afghanistan-the-first-two-years-of-the-taliban-in-power-138062>
- Khan, A. et al. (2023). *Withdrawals of Soviet and American Forces from Afghanistan: Comparative Analysis*. *Journal of Positive School Psychology*, 7(1), 1933–1948.

Lincoln, D. (2024). *Pashtunistan, Islamism and Order: a Critical Analysis of the Multifaceted Identity, Discursive Strategies and Origins of the Taliban in Afghanistan*. https://www.researchgate.net/publication/377154096_Pashtunistan_Islamism_and_Order_A_Critical_Analysis_of_the_Multifaceted_Identity_Discursive_Strategies_and_Origins_of_the_Taliban_in_Afghanistan

Mawlana, A. (2023). NATO's Engagement in Afghanistan: Assessment and Implications. *International Journal of Business and Applied Social Science*, 9(4), 39–46.

Robinson, L. (2023). *Our Biggest Errors in Afghanistan and What We Should Learn from Them*. <https://www.cfr.org/article/our-biggest-errors-afghanistan-and-what-we-should-learn-them>

Schaeffer, K. (2022). *A Year Later, a Look Back at Public Opinion about the U.S. Military Exit from Afghanistan*. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/08/17/a-year-later-a-look-back-at-public-opinion-about-the-u-s-military-exit-from-afghanistan/>

Stewart, E. (2021). *The History of U.S. Intervention in Afghanistan, from the Cold War to 9/11*. <https://www.vox.com/world/22634008/us-troops-afghanistan-cold-war-bush-bin-laden>

Teitler, A. (2020). *US Policy towards Afghanistan, 1979–2014. "A Force for Good"*. https://books.google.com.ua/books?id=vNXpDwAAQBAJ&pg=PA1910&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false

The White House. (2021). *Remarks by President Biden on the End of the War in Afghanistan*. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/08/31/remarks-by-president-biden-on-the-end-of-the-war-in-afghanistan/>

Thomas, C. (2023, June 21). *Afghanistan: Background and U.S. Policy*. Congressional Research Service. https://www.everycrsreport.com/files/2023-06-21_R45122_374bfd82b7a83e19bd3f77a9e4943ec0edb19655.html

U.S. Department of State. (2020). *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America*. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>

Waldman, M. (2010). *The Sun in the Sky: the Relationship between Pakistan's ISI and Afghan Insurgents*. Carr Center for Human Rights Policy, Kennedy School of Government, Harvard University.

Wayne, E.A. (2023). *Two Years after the Fall of Kabul, the US Still Has Important Work to Do*. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/two-years-after-fall-kabul-us-still-has-important-work-do>

References

Atfal, M. (2023). *Afghanistan's Crises Require a Clear Statement of U.S. Policy*. <https://www.lawfaremedia.org/article/afghanistans-crises-require-clear-statement-us-policy>

Blank, S. (2021). *After Afghanistan: What is the Future of U.S. Policy in Central Asia?* <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13686-after-afghanistan-what-is-the-future-of-us-policy-in-central-asia.html>

Bordilovska, O. (2021). Islamic Emirate of Afghanistan. Second Season. *Information and analytical bulletin of A.Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies*, 1, 1–4 [in Ukrainian].

Dawi, A. (2023). Pakistan Seeks US Help against Pakistani Taliban in Afghanistan. <https://www.voanews.com/a/pakistan-seeks-us-help-against-pakistani-taliban-in-afghanistan/7397076.html>

Duffy Scott, M., & Kushi, S. (2023). *Dying by the Sword: the Militarization of US Foreign Policy*. Oxford University Press.

Giustozzi, A. (2023). *Afghanistan: the First Two years of the Taliban in Power*. <https://www.ispionline.it/en/publication/afghanistan-the-first-two-years-of-the-taliban-in-power-138062>

Khan, A. et al. (2023). Withdrawals of Soviet and American Forces from Afghanistan: Comparative Analysis. *Journal of Positive School Psychology*, 7(1), 1933–1948.

Lincoln, D. (2024). *Pashtunistan, Islamism and Order: a Critical Analysis of the Multifaceted Identity, Discursive Strategies and Origins of the Taliban in Afghanistan*. https://www.researchgate.net/publication/377154096_Pashtunistan_Islamism_and_Order_A_Critical_Analysis_of_the_Multifaceted_Identity_Discursive_Strategies_and_Origins_of_the_Taliban_in_Afghanistan

Lymar, V. (2022). Revival of Islamic Emirate Afghanistan in the context of Taliban return to power. *Political Life*, 1, 69–76 [in Ukrainian].

Mawlana, A. (2023). NATO's Engagement in Afghanistan: Assessment and Implications. *International Journal of Business and Applied Social Science*, 9(4), 39–46.

Morenchuk, A. (2023). International consequences of the withdrawal of American troops from Afghanistan. *International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 1(15), 31–44 [in Ukrainian].

Palyvoda, V. (2021). *Islamic Emirate Afghanistan as a Priority Direction of the Foreign Intelligence Services Activities*. Center for Foreign Policy Studies of National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].

Robinson, L. (2023). *Our Biggest Errors in Afghanistan and What We Should Learn from Them*. <https://www.cfr.org/article/our-biggest-errors-afghanistan-and-what-we-should-learn-them>

Schaeffer, K. (2022). *A Year Later, a Look Back at Public Opinion about the U.S. Military Exit from Afghanistan*. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/08/17/a-year-later-a-look-back-at-public-opinion-about-the-u-s-military-exit-from-afghanistan/>

Stewart, E. (2021). *The History of U.S. Intervention in Afghanistan, from the Cold War to 9/11*. <https://www.vox.com/world/22634008/us-troops-afghanistan-cold-war-bush-bin-laden>

Teitler, A. (2020). *US Policy towards Afghanistan, 1979–2014. "A Force for Good"*. https://books.google.com.ua/books?id=vNXpDwAAQBAJ&pg=PA1910&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false

The White House. (2021). *Remarks by President Biden on the End of the War in Afghanistan*. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/08/31/remarks-by-president-biden-on-the-end-of-the-war-in-afghanistan/>

Thomas, C. (2023, June 21). *Afghanistan: Background and U.S. Policy*. Congressional Research Service. https://www.everycrsreport.com/files/2023-06-21_R45122_374bfd82b7a83e19bd3f77a9e4943ec0edb19655.html

U.S. Department of State. (2020). *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America*. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>

Waldman, M. (2010). *The Sun in the Sky: the Relationship between Pakistan's ISI and Afghan Insurgents*. Carr Center for Human Rights Policy, Kennedy School of Government, Harvard University.

Wayne, E.A. (2023). *Two Years after the Fall of Kabul, the US Still Has Important Work to Do*. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/two-years-after-fall-kabul-us-still-has-important-work-do>

Отримано редакцію журналу / Received: 06.03.25

Прорецензовано / Revised: 12.03.25

Схвалено до друку / Accepted: 12.03.25

Alyna MINGAZUTDINOVA, PhD (Hist), Assist. Prof.

ORCID ID: 0009-0000-8895-2863

e-mail: gal.mingazutdinova@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ASIAN POLICY OF THE USA AFTER 2021 AND THE ISLAMIC EMIRATE OF AFGHANISTAN RESTORATION

Background. The relevance of the problem lies in the fact of the restoration of the Taliban regime after the withdrawal of American troops from Afghanistan and the country's acquisition of an uncertain status in the international arena due to the non-recognition of this regime as legitimate by the majority of the global community. The purpose of the article is to consider the role of the Taliban as an element associated with Washington's formation of its policy towards Asia and the protection of US national interests.

Methods. To prepare the study, the historical method was used to work with the background of the situation surrounding the US Asian policy; in addition, the methods of analysis and synthesis were applied, as well as the deduction method which was used to identify problematic issues in this policy.

Results. It was established that Afghanistan was a zone of US interests in Asia since the beginning of the 20th century and gained particular importance during the "great game" against the USSR. After George W. Bush declared a "war on terror" at the beginning of the 21st century, the first overthrow of the Taliban regime, established in the 1990s, took place for the first time. After the withdrawal of American troops from Afghanistan in 2021, the Taliban movement restored its power in the country in a short period of time. The US Congress has initiated a thorough audit of the 20-year presence of troops in Afghanistan to determine the reasons for such a rapid fall of the "democratic" Afghan government, as well as to review US foreign policy towards the region. Surely, an important factor influencing this policy is the restoration of the Taliban after 20 years of US troops stationed in the country to maintain order and stability, and understanding the specifics of how this regime functions and what it seeks. The Taliban regime is a complex combination of religious fundamentalism and the political and economic interests of individual functionaries of the movement, which makes it even more unpredictable for any kind of international interaction. At the same time, in the course of developing further steps during creation of US policy towards the region as a whole, it is necessary to take into account not only the non-ambiguous factor of regional dynamics, but also the activities and interests of Pakistan and China; therefore, shaping foreign policy measures in the region must consider bilateral relations with these countries. To develop regional policy, attention should also be paid to the miscalculations associated with the demands made on Afghanistan at the beginning of the 21st century regarding the formation of an inclusive government, internal military training, etc.

C o n c l u s i o n . *It has been determined that an important component of the failure of US policy towards Afghanistan was a rather one-sided approach to setting criteria for building a stable state and military system in the country, which was based largely on "Western" ideas about the military hierarchy and the priorities of the state's domestic policy and how it should function. In addition, the lack of attention to local societal contexts and non-existence of clear long-term plan for Afghanistan have also had a destructive impact on the approach of American administrations and contributed to the chaotic and rapid events unfolding in 2021. Therefore, taking into account these miscalculations and considering the interests of regional players and relations with them, Washington needs to "work on mistakes" to develop a further course towards Asia as a whole.*

K e y w o r d s : *The Taliban movement, The US foreign policy, regional competition, Islamic fundamentalism, military contingent, national interests.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/50-54>

Наталія ФАРЕНЮК, канд. екон. наук, доц.
ORCID ID: 0009-0007-6695-3911
e-mail: mf.fnv@clouds.iir.edu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИПТОВАЛЮТНОГО СЕГМЕНТУ В ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ФІНАНСАХ

Вступ. Децентралізовані фінанси стали одним із найбільш перспективних секторів екосистеми криптовалют. За допомогою смарт-контрактів і технології блокчейн платформи DeFi надають фінансові послуги без посередників, дозволяючи користувачам надавати кошти у борг, отримувати кредити, торгувати та інвестувати з таким рівнем зручності й прозорості, які були недоступними в минулому. Рік 2023 став вирішальною точкою зміни для ринку криптовалют, оскільки він вийшов із того періоду, який отримав назву "криптозима".

Методи. У процесі дослідження було застосовано такі методи, як аналітичний, соціологічний, метод від абстрактного до конкретного, порівняльний, системний, функціональний та історичний.

Результати. Криптозима 2022 року була викликана комбінацією макроекономічних викликів, включаючи підвищення ставок за кредитами, інфляційний тиск і колапс таких великих криптоструктур, як FTX і Terra. Цей період, що характеризувався падінням цін на активи, зменшенням інвестиційних намірів та загальною невизначеністю, перевірів на стійкість як саму галузь, так і її учасників. Особливу увагу приділено банківським установам та хедж-фондам, що визнали трансформаційний потенціал криптовалют і децентралізованих фінансів.

Висновки. Проведений автором аналіз причин та наслідків закінчення криптозими 2023 року показав, що для ринку криптовалют розпочалась нова ера, яка відкрила новий потенціал для інвесторів. З подвоєнням технологій, збільшенням прийняття та еволюцією регуляторних рамок сектор став готовим до стабільного зростання. Хоча ризики існують, вони компенсуються трансформаційними можливостями, які пропонує технологія блокчейн і децентралізовані фінанси.

Ключові слова: інвестиції у криптовалютний сегмент, ландшафт децентралізованих фінансів, технологія блокчейну, ринкова волатильність, регулювання, "криптозима", інституціональна адаптація, прибуткові можливості, інвестиційні фонди, біткоїн, біржові фонди.

Вступ

Криптовалюти революціонізували фінансовий ландшафт, оскільки ці форми цінностей представили нові способи проведення транзакцій та зберігання вартості в реальності децентралізованих фінансів. Децентралізовані фінанси стали одним із найбільш перспективних секторів екосистеми криптовалют. За допомогою смарт-контрактів і технології блокчейн платформи DeFi надають фінансові послуги без посередників, дозволяючи користувачам надавати кошти в борг, отримувати кредити, торгувати та інвестувати з таким рівнем зручності та прозорості, які були недоступними в минулому. Інституціональне інвестування у криптовалюту набуває все більшої популярності. Наразі у світі 58 % серед акредитованих інвесторів мають цифрові активи у своїх портфелях. Після криптозими DeFi пережив відродження, яке було спричинено рядом факторів. Важливою подією став перехід Ethereum на механізм доказу транзакції (Proof-of-Stake, PoS) у 2022 р. Розробка цього механізму заклала основу для більш енергоефективних блокчейнів, що зробило їх ще більш привабливими для інвесторів, які турбуються про довкілля. Проекти, зосереджені на масштабованості, безпеці та стійкості, досягли значних успіхів. Сформувався так званий трубопровід інновацій. Ланцюг інноваційних проєктів продовжує розширюватися – від застосунків Web3 та незамінних токенів (NFT) до екосистем метавсесвіту. Ці інновації стимулюють попит на нативні токени, що підвищує їхню вартість із часом. Інвестиції у криптовалюту та блокчейн-технології з боку провідних інвестиційних фондів демонструють їхній стратегічний підхід до інновацій у фінансовому секторі. Великі фінансові установи вбачають у криптовалютах перспективний напрям для розвитку своїх послуг та залучення нових клієнтів. Використовуючи свої ресурси та вплив, вони надають підтримку інноваційним проєктам у сфері криптовалют та блокчейн-технологій. Це відбувається на рівні сприяння стартапам, у формі розвитку нових продуктів та послуг у цьому секторі.

Мета статті полягає у визначенні потенціалу інвестицій у криптовалютний сегмент із детальним аналізом факторів, що впливають на його відродження, зміни ландшафту децентралізованих фінансів (DeFi) та довгострокові перспективи для інвесторів.

Методи

Необхідною та важливою передумовою повного й об'єктивного визначення потенціалу інвестицій у криптовалютний сегмент є використання сучасного методологічного інструментарію дослідження. Основними методологічними підходами до вивчення потенціалу інвестицій у криптовалютний сегмент стали аналітичний, соціологічний методи, метод від абстрактного до конкретного, порівняльний, системний, функціональний та історичний методи.

Результати

Криптовалюти – це цифрові або віртуальні валюти, що використовують криптографію для забезпечення безпеки. На відміну від традиційних валют, які випускаються центральними банками, криптовалюти функціонують на децентралізованих мережах, заснованих на технології блокчейну (Фаренюк, 2023, с. 44). Біткоїн як перша криптовалюта, створений у 2009 р. анонімною особою або групою осіб під псевдонімом Сатоші Накамото, відкрив шлях для появи тисяч альтернативних криптовалют (Nakamoto, 2009).

Біткоїн – це децентралізована цифрова валюта, що функціонує без центрального органу чи посередників. Вона базується на технології блокчейн – розподіленій системі реєстрації транзакцій, яка забезпечує прозорість і безпеку завдяки криптографічним методам. Децентралізований характер біткоїна, його обмежена емісія (загальна кількість монет обмежена 21 млн) і псевдонімність транзакцій зробили його революційним фінансовим інструментом (Gilpin, 2014).

Трансформаційний потенціал криптоіндустрії базується на блокчейн-технології, яка є основою більшості криптовалют (Miller, 2022). Блокчейн забезпечує прозорий і незмінний реєстр транзакцій, що може підвищити довіру та безпеку не тільки у фінансовій сфері, але й у таких

© Фаренюк Наталія, 2025

галузях, як управління ланцюгами постачання, охорона здоров'я та виборчі системи (Фаренюк, 2023, с. 96–101).

Децентралізація, властива криптовалютам, зменшує потребу в таких традиційних посередниках, як банки, що потенційно може знизити витрати на транзакції та підвищити ефективність фінансових систем. Прояв цієї технології акцентує її як демократизуючу силу, яка сприяє фінансовій інклюзії. Найбільш відчутно ці наслідки проявлені в регіонах з обмеженим доступом до традиційних банківських послуг (Фаренюк, 2023, с. 176).

Наразі криптовалюти все активніше використовуються як засіб обміну та збереження вартості. Темпи зростання використання криптовалют у транзакціях свідчать про подальший розвиток такої форми збереження вартості. Широко визнаний фактор стримування ефективності криптовалют як стабільного засобу збереження це – висока волатильність. Проте паралельно зі зрілістю та стабілізацією ринку криптовалют можуть стати більш надійними у цих ролях (Kirkby, 2018).

Порівняно з такими традиційними фінансовими активами, як валюти, товари та акції, біткоїн та стейблкоїни демонструють вищу волатильність. Дослідники іноді частково пов'язують це з відносно молодим ринком, регуляторною невизначеністю та спекулятивною торгівлею криптоактивами. Водночас зазначають, що в певні ринкові періоди волатильність біткоїна знижується, що може свідчити про його поступове дозрівання (Luther, 2018).

Суперечлива природа біткоїна дозволяє закріпити за ним статус потенційного інструменту хеджування традиційних фінансових ризиків. Як переконливо свідчить аналіз інтересу до біткоїна з боку основних учасників ринку, він має властивості активу-притулку, подібного до золота, що особливо відчутно в умовах спадних трендів на ринку та інфляційних очікувань (Kashkari, 2016).

Дуальність волатильної природи криптовалют проявлена на рівні інвестиційної та спекулятивної діяльності агентів фінансових ринків. Криптовалюти як інвестиційні активи користуються значним інтересом у спекулятивних стратегіях. Спекулятивний характер цього ринку зумовлений високою волатильністю та потенційно великими прибутками. Дослідження цього явища виокремлює ризики, пов'язані із фінансовими бульбашками, які мають паралелі з історичними фінансовими кризами (Gorton, 2017).

Періоди фінансової нестабільності підкреслюють переваги диверсифікації інвестиційних портфельів через введення до їх складу криптоактивів. (Ribeiro, 2013). Завдяки низькій кореляції з традиційними фінансовими активами біткоїн може забезпечити переваги диверсифікації, потенційно підвищуючи ефективність портфеля та знижуючи ризики. Звичайно, цей аспект особливо цікавий для інвесторів, які прагнуть оптимізувати свої стратегії розподілу активів (Dyhrberg, 2016).

Незважаючи на високі прибутки, які привернули увагу багатьох інвесторів, ризики, пов'язані з біткоїном, не можна ігнорувати. Питання компромісу між ризиком і прибутковістю криптоактивів за сучасних умов залишається відкритим. Практика введення біткоїна до інвестиційного портфеля наголошує на важливості розуміння інвесторами співвідношення ризику та прибутковості. Потенційні вигоди і ризики, пов'язані з волатильністю цього класу активів, вимагають збалансованого підходу інвесторів.

Одним із можливих проявів широкого впровадження криптовалют на традиційні фінансові системи може стати виклик домінуванню фіатних валют і центральних банків. Потенційно це може призвести до значних змін у проведенні монетарної політики та підтримці фінансової стабільності (Eichengreen, 2019).

Вирішення проблем, пов'язаних із криптовалютами, потребує необхідності розробки надійних регуляторних механізмів. Інноваційний шлях розвитку має поєднуватися із захистом інтересів інвесторів та забезпеченням цілісності ринку. Такий збалансований підхід передбачає, що регулювання має зосереджуватися на запобіганні шахрайству, заходах проти відмивання грошей (AML) та захисті прав споживачів (Caballero, & Farhi, 2017).

Глобальність використання криптовалют на базі сучасної інтернет-інфраструктури підкреслює важливість міжнародної координації регуляторної політики. Наявні розбіжності в регулюванні цього явища між країнами можуть призвести до "регуляторного арбітражу", за якого гравці ринку стануть використовувати менш жорсткі правові середовища. Узгоджений глобальний підхід міг би зменшити ці ризики та сприяти стабільності криптовалютної екосистеми.

На передній план виходить питання технологічної адаптації. За сучасних умов регулятори мають адаптуватися до швидкого розвитку технологій. Це передбачає інвестування з боку регуляторних органів у вивчення блокчейну та інших технологій для здійснення ефективного контролю за ринком криптовалют. Така технологічна компетентність є ключовою для розробки регуляторних норм, які будуть не лише ефективними, а й гнучкими для майбутніх інновацій.

Подальший технологічний розвиток і зростаючий інституційний інтерес можуть сприяти масовому прийняттю криптовалют. Хоча короткострокова волатильність властива ринку криптовалют, довгостроковий потенціал інвестицій залишається потужним і виразним. Одним з основних факторів розвитку згаданого тренду є поступове глобальне прийняття. Криптовалюти поступово стають загальноновизнаними активами. Від прийняття біткоїна як офіційної валюти в Ель-Сальвадорі до утримання цифрових активів корпораціями на своїх балансах ця тенденція свідчить про зростаюче прийняття. Паралельно за допомогою криптовалют вирішується питання фінансової інклюзії. Криптовалюти надають доступ до банківських послуг через додатки на смартфонах тим групам населення, які не мають достатнього обслуговування у системі традиційного банкінгу. Ця демократизація фінансів створює величезні можливості для зростання, особливо на ринках, які розвиваються (Silva, 2024).

Динаміка інвестицій у криптовалюту серед інституційних гравців показує стабільне зростання. Особливо видно зростання обсягів інвестицій у Bitcoin та Ethereum протягом 2020-2021 років (Jenkinson, 2021). Наприкінці 2021 р. вартість активів під управлінням у формі криптовалютних інвестиційних продуктів перевищила вартість у \$60 млрд, а спотовий біржовий фонд біткоїнів (ETF) компанії BlackRock становив \$1 млрд в активах за перші чотири дні торгів (Jansen, 2024). Цей тренд був зумовлений макроекономічними умовами, зокрема низькими процентними ставками та інфляційними ризиками, що змусили інвесторів шукати альтернативи для збереження вартості капіталу.

Прихильники біткоїна стверджують, що цифрова валюта є активом, в який варто інвестувати під час економічних потрясінь. Вони вказують на те, що загальна пропозиція біткоїнів з обмеженням на рівні 21 млн монет має призвести до зростання його вартості, якщо попит на альтернативні активи зростатиме через інфляцію (Porrer, 2013). Однак слід зазначити, що в 2022 р. біткоїн не виправдав ці очікування, оскільки його ціна впала на 65 % на фоні краху таких гігантів, як FTX і Terra, а також жорсткого регуляторного тиску (Nwaokocha, 2023).

Колас Silicon Valley Bank та інших середніх американських банків зміцнив позиції біткоїна як "децентралізованого, бездовірчого та дефіцитного цифрового активу". Згідно з аналітичною запискою Standard Chartered у звіті під назвою "Біткоїн – шлях до рівня \$100,000" майбутню вартість біткоїна стали прогнозувати на рівні у \$100,000 до кінця 2024 року (Kendrick, 2023). Подібні заяви і від інших відомих аналітиків і стратегії поведінки на ринку криптоактивів основних гравців засвідчили завершення широко обговорюваної у фахових колах "криптозими" (Browne, 2023).

На фоні стабілізації ціни ризикових активів і припущенням, що Федеральна резервна система ще більше пом'якшить монетарну політику, прогнози щодо ціни біткоїна на рівні \$100,000 стали більш очевидними вже навесні 2023 р. Біткоїн зріс на 66 % з початку року, хоча різко впав після перевищення позначки у \$30,000 за два тижні до зазначеної події (Kendrick, 2023).

Поточні проблеми в традиційній банківській системі сприяли зростанню ціни біткоїна, що підтвердило його початкову концепцію як децентралізованого, бездовірчого та дефіцитного цифрового активу. Саме ці переваги біткоїна порівняно з іншими інвестиційними активами стали каталізаторами зростання.

Стрибок ціни – від менш ніж \$20,000 до понад \$30,000 на момент виявлення проблеми з банком SVB – значно підвищив прибутковість компаній, які займаються майнінгом біткоїна. Майнери біткоїна – це учасники мережі, які використовують обчислювальну потужність для розв'язання складних криптографічних задач, що підтверджують справжність транзакцій та дозволяють створювати нові монети. Оскільки майнери відіграють важливу роль на ринку завдяки розміру своїх активів, то їхня торговельна стратегія впливає на рівень цін. Отже, позитивним сигналом для криптовалюти в 2023 р. стала позиція майнерів, які не запропонували масштабні пропозиції монет на фоні оціночного рівня прямих витрат у 15 тис. дол. США.

Падіння ринку стейблкоїнів на фоні подій у банківській системі США принесли користь біткоїну. Проблеми, з якими зіткнувся USD Coin (USDC) та інші стейблкоїни, що мали відповідати співвідношенню 1:1 прив'язки до долара США, втратили свою вартість. Тому відбувся відток коштів від стейблкоїнів до біткоїна. Стейблкоїн USDC втратив прив'язку до долара після того, як його емітент Circle розкрив свою залежність від Silicon Valley Bank. Попри те, що монета відновила свою вартість у \$1, з 10 березня її загальна ринкова капіталізація зменшилася з понад \$43 млрд до \$30,7 млрд, коли банк перейшов під контроль уряду США (Lim, 2023).

Після криптозими DeFi пережив відродження, яке було спричинено рядом факторів. Важливою подією став перехід Ethereum на механізм доказу транзакції (Proof-of-Stake, PoS) у 2022 р. (Jansen, 2022). Розробка цього механізму заклала основу для більш енергоефективних блокчейнів, що зробило їх ще більш привабливими для інвесторів, які турбуються про довкілля. Технологічні досягнення на цьому не закінчилися, а навпаки, відбулося прискорення технологічних інновацій у DeFi. Проекти, зосереджені на масштабованості, безпеці та стійкості, досягли значних успіхів. Сформувався так званий трубопровід інновацій. Ланцюг інноваційних проектів продовжує розширюватися – від застосунків Web3 та незамінних токенів (NFT) до екосистем метавсесвіту. Ці інновації стимулюють попит на нативні токени, що підвищує їхню вартість із часом.

Негативні події, які впливали на ринок криптовалют під час масштабних хакерських атак та нападів на

безпеку через інструменти, що дозволяють хакерам скористатися вразливостями системи, спричинили появу вдосконалених протоколів безпеки. Аудити, програми з виявлення помилок (bug bounty) і гаманці з багатопідписною системою стали стандартними практиками, що збільшили довіру користувачів.

Окремим напрямом розробок стало питання розв'язання взаємодії різних блокчейнів. І нарешті, зусилля з об'єднання різних блокчейн-мереж отримали новий етап, дозволивши фінансовим активам та інформації переміщатися безперешкодно між мережами. Така взаємодія розширила корисність програм DeFi, що привернуло увагу ще більшої аудиторії користувачів.

Високі показники рентабельності проєктів залишаються характерною рисою DeFi. Практики інвестування попередніх періодів вплинули на можливості отримання прибутку, які стали регулюватися стратегіями управління ризиками. Платформи, що пропонують стейблкоїни та пули ліквідності, надають більш безпечні способи отримання прибутку, приваблюючи також і консервативних інвесторів.

Інституціональне інвестування в криптовалюту набуває все більшої популярності. Наразі у світі 58 % серед акредитованих інвесторів мають цифрові активи у своїх портфелях. Величезний обсяг активів, залучених у криптовалютний ринок, відображає серйозні наміри цих інституцій та їхню віру в перспективність цифрових активів. Динаміка інвестицій вказує на поступовий перехід від початкового скептицизму до активного залучення у криптовалютну екосистему. На початку 2025 р. ринкова капіталізація всіх криптовалют досягла нового рекордного історичного показника на рівні 3,8 трлн дол. США (Cryptocurrency Prices, 2025). Паралельно цій тенденції у США за ініціативою 20-ти штатів висунуто законопроект щодо створення стратегічного резерву біткоїнів. Існують ідеї серед ключових гравців крипторинку щодо майбутньої вартості біткоїна на рівні декількох мільйонів доларів США (Binance News, 2025).

BlackRock як один із найбільших інвестиційних фондів у світі виявляє великий інтерес до криптовалют та блокчейн-технологій. Відомо, що компанія активно досліджує можливості інвестування у цей сектор та розробляє інноваційні стратегії для криптовалютних активів у свій портфель. За допомогою своєї інвестиційної стратегії BlackRock дотримується принципу диверсифікації в об'єднанні з ретельним ризик-менеджментом. Інвестування у криптовалюту з боку фонду розглядається як складова стратегії розподілу ризиків, що дозволяє збалансувати портфель і зменшити його вразливість до коливань на ринку.

Послідовність обраної стратегії фондом наочно демонструють такі дані:

- 2018 р. – створення робочої групи для дослідження криптовалют;
- 2019 р. – вивчення можливостей для інвестицій у криптовалюту через фонди;
- 2020 р. – пропозиція продуктів з експозицією на біткоїн, інвестиції через споріднені фонди;
- 2021 р. – інвестиції в компанії, пов'язані з криптовалютами, запуск ETF на блокчейн;
- 2022 р. – співпраця з корпорацією JP Morgan у межах реалізації проєкту з токенизації активів;
- 2023 р. – розширення пропозицій у сфері криптовалют, запуск нових ETF;
- 2024 р. – стратегічні інвестиції у криптовалютні інфраструктурні проєкти.

На фоні успіху американської частини бізнесу біткоїн-фонду планується запуск ETF на біткоїні для Європи.

Новий біржовий продукт планують зареєструвати у Швейцарії (Jansen, 2024). Агенція Bloomberg оприлюднила аналітичні дані щодо стану європейського ринку криптоактивів. Відповідно до згаданої заяви саме біржові продукти на криптоактиви стали предметом запеклої конкурентної боротьби між основними учасниками ринку. Наразі для інвесторів доступно понад 160-ти продуктів, які відстежують ціни на Bitcoin та Ether, а також інших токенів. За оцінками експертів, обсяг європейського ринку становить 17,3 млрд дол. США, що значно менше за американський сегмент. Проте стратегія BlackRock щодо розширення своєї присутності на європейських ринках залишається вкрай оптимістичною (Kehnscherper, & Nicolle, 2025).

Один із підрозділів фонду BTC-ETF iShares Bitcoin Trust¹ (IBIT) спеціалізується саме на відстежуванні вартості флагманської криптовалюти. Інформаційна платформа The Block Data Dashboard наводить дані щодо активів, які перебувають під управлінням біржового продукту Bitcoin-ETF від BlackRock. Їхня вартість становить майже 57 млрд дол. США. Станом на початок лютого 2025 р. фонд IBIT від BlackRock обіймав лідуючу позицію за показником чистого надходження коштів від інвесторів. Зокрема, кошти, які надійшли на рахунок фонду 4 лютого 2025 р. перевищили 249 млн дол. США (Blackrock, 2025).

Фінансовий конгломерат Fidelity Investments є лідером у наданні послуг з управління криптовалютами активами для інституційних клієнтів (Fidelity Digital Assets: <https://www.fidelitydigitalassets.com/>). Доступ своїм клієнтам для можливості інвестувати у криптовалюту він надає через спеціальний підрозділ Fidelity Digital Assets. Показовою є реакція фонду на запит з боку інституційних інвесторів щодо придбання біткоїнів. Задля задоволення такої потреби з боку установ було прийнято рішення щодо організації в межах підрозділу Blockchain Incubator центру з питань досліджень та дослідницької і конструкторської діяльності Fidelity Center for Applied Technology, FCAT. Саме на базі його розробок у жовтні 2018 р. і було запущено Fidelity Digital Assets як корпорацію з обмеженою відповідальністю для обслуговування інституціональних клієнтів із наданням доступу до інвестицій у криптовалюту. Цей крок суттєво вплинув на учасників ринку, оскільки Fidelity Investments почала використовувати свій статус великої компанії для надання повного спектра послуг на ринку криптоактивів.

Наступним кроком фонду в межах стратегії присутності на ринку криптоактивів став запит від імені Fidelity Digital Assets на ухвалення Комісією з цінних паперів та фондових бірж створення біржового фонду (ETF) і трас-тів, пов'язаних із криптовалютами. Також компанія стала піонером у сегменті збереження цифрових активів для своїх інституційних клієнтів через власну систему клірингу та розрахунку, в якій активи розміщуються у холодному сховищі, а розрахунки по транзакціях здійснюються за допомогою періодичних платежів.

Задля оперативної організації торгівлі криптовалютою Fidelity Investments запровадила власні рахунки Fidelity Crypto. Використовуючи саме ці рахунки, продаж та купівля біткоїнів та ефірів здійснюється без комісії. Використання системи спредів через ці рахунки дозволяє вирішувати питання стягнення комісійних платежів.

Відомий біржовий фонд від Fidelity Investments під назвою Metaverse ETF містить акції провідних гравців ринку, долучених до метаростору, де інвесторам пропонується поєднання віртуального та фізичного

існування. Кооперація фонду з такими гігантами індустрії, як Samsung, Microsoft, Adobe, Meta, Tencent та Google, свідчить про глобальність та силу тренду.

Відповідно до ухвалення з боку Комісії з цінних паперів та фондових бірж у січні 2024 р. було запущено біржовий біткоїн-спотовий фонд Fidelity Wise Origin Bitcoin Fund. Таким чином, через розмаїття запропонованих для криптоінвесторів продуктів інвестиційний фонд надає доступ інституціональним інвесторам до криптовалют, блокчейну та цифрової платіжної індустрії.

Дискусія і висновки

Інвестиції у криптовалюту та блокчейн-технології з боку провідних інвестиційних фондів демонструють їхній стратегічний підхід до інновацій у фінансовому секторі. Великі фінансові установи вбачають у криптовалюті перспективний напрям для розвитку своїх послуг та залучення нових клієнтів. Використовуючи свої ресурси та вплив, вони надають підтримку інноваційним проектам у сфері криптовалют та блокчейн-технологій. Це відбувається на рівні сприяння стартапам, у формі розвитку нових продуктів та послуг у цьому секторі.

Закінчення криптозими 2023 року оголосило про нову еру для ринку криптовалют, відкриваючи громадський потенціал для інвесторів. З подвоєнням технологій і збільшенням прийняття та еволюцією регуляторних рамок сектор продемонстрував готовність до стабільного зростання. Хоча ризики інвестування у криптовалюту існують, вони компенсуються трансформаційними можливостями, які пропонує технологія блокчейн і децентралізовані фінанси. Для тих гравців, які дотримуються збалансованого підходу до диверсифікації своїх інвестиційних стратегій, винагорода може бути значною. У процесі розвитку децентралізованих фінансів та наступних ітерацій мережі "Інтернет", сегмент криптовалют стає символом інновацій, перетворюючи саме майбутнє фінансів далеко за межі нашої уяви.

Обсяги залучень інвестицій у криптовалюту з боку найбільших у світі інвестиційних компаній передбачають співпрацю з урядами та регуляторами щодо створення сприятливого середовища для розвитку криптовалютного ринку. Подальше зростання інвестицій у криптовалюту залежатиме від регуляторних умов та розвитку ринку цифрових активів.

Список використаних джерел

- Фаренюк, Н.В. (2023). *Неофінанси світової економіки*. Агромадіагруп.
Binance News, (2025). *Twelve U.S. States Advance Strategic Bitcoin Reserve Legislation*. <https://www.binance.com/en/square/post/01-22-2025-twelve-u-s-states-advance-strategic-bitcoin-reserve-legislation-19266471349202#>
Browne, R. (2023). *Crypto winter is over – and bitcoin could hit \$100,000 by the end of 2024*. Standard Chartered says. <https://www.cnbc.com/2023/04/24/bitcoin-btc-price-could-hit-100000-by-end-2024-standard-chartered.html>
Caballero, R., & Farhi, E. (2017). The safety trap. *Rev. Econ. Stud.*, 85, 223–274.
Cryptocurrency Prices. (2025). *Charts and Market Capitalizations*. CoinMarketCap. <https://coinmarketcap.com/>
Dyhrberg, A. H. (2016). Bitcoin, gold and the dollar – A GARCH volatility analysis. *Finance Research Letters*, 16, 85–92. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2015.10.008>
Eichengreen, B. (2019). From commodity to fiat and now to crypto: What does history tell us? *NBER Working Paper*, 25426.
Gilpin, L. (2014). 10 things you should know about Bitcoin and digital currencies. *TechRepublic*, 12. <http://www.techrepublic.com/article/10-things-you-should-know-about-bitcoin-and-digital-currencies/>
Gorton, G. (2017). The history and the economics of safe assets. *Annu. Rev. Econ.*, 9, 547–586.
Jansen, S. (2022). *How to stake cryptocurrencies in 2022, explained*. <https://cointelegraph.com/explained/how-to-stake-cryptocurrencies-in-2022-explained>
Jansen, E. (2024). Bitcoin Goes Mainstream: BlackRock's Pivotal Role in Institutional Adoption. *Finivi* <https://www.finivi.com/bitcoin-mainstream-blackrocks-pivotal-role-institutional-adoption/>

¹ <https://www.blackrock.com/us/individual/products/333011/ishares-bitcoin-trust>

Jenkinson, G. (2021). *A fair comparison? Ethereum growth outpaces Bitcoin in 2021*. <https://cointelegraph.com/news/a-fair-comparison-ethereum-growth-outpaces-bitcoin-in-2021>

Kashkari, N. (2016). *Lessons from the crisis: Ending too big to fail*. Remarks at the Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/02/KashkariBrookings2162016.pdf>

Kehnscherper, L., & Nicolle, E. (2025). *BlackRock to List Bitcoin Exchange-Traded Product in Europe*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-02-05/blackrock-said-to-list-bitcoin-exchange-traded-product-in-europe>

Kendrick, G. (2023). *Standard Chartered thinks Bitcoin will be at \$100k by 2024*. <https://coinmarketcap.com/academy/article/f4b91baa-4ca8-40ca-a1e6-78fb7acde00>

Kirkby, R. (2018). Cryptocurrencies and Digital Fiat Currencies. *The Australian Economic Review*, 51(4), 527–539. <https://doi.org/10.1111/1467-8462.12307>

Lim, Y. (2023). *Impact of Silicon Valley Bank's Collapse on Stablecoin Supply*. <https://www.coingecko.com/research/publications/stablecoins-supply-svb-impact>

Luther, William J. (2018). Is Bitcoin intrinsically worthless? *Journal of Private Enterprise*, 33(Spring), 31–45.

Miller, Jordan. (2022). *An Assessment of Stablecoin Benefits and Policy*. https://dcfintechweek.org/wp-content/uploads/2022/09/Gabriella_Kusz_gdca-stablecoin-ebook-2022-06-28.p

Nakamoto, Satoshi. (2009, May 24). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

Nwaokocha, A. (2023). *Terra crash anniversary: Community reflects on the lessons learned*. <https://cointelegraph.com/news/terra-luna-crash-anniversary-community-reflects-on-the-lessons-learned>

Popper, B. (2013). *The Verge. Bitcoin is too cheap for its own good*. <http://www.theverge.com/2013/12/9/5192054/bitcoin-boom-bust-bubble-currency-technology>

Ribeiro, J. (2013). *US agencies see some benefits in virtual currencies*. PCWorld.

Silva, J. (2024). *World's first Bitcoin nation scales back crypto dream*. <https://www.bbc.com/news/articles/c20e3l3xlwo.amp>

References

Binance News. (2025). *Twelve U.S. States Advance Strategic Bitcoin Reserve Legislation*. <https://www.binance.com/en/square/post/01-22-2025-twelve-u-s-states-advance-strategic-bitcoin-reserve-legislation-19266471349202#>

Browne, R. (2023). *Crypto winter is over – and bitcoin could hit \$100,000 by the end of 2024*. Standard Chartered says. <https://www.cnn.com/2023/04/24/bitcoin-btc-price-could-hit-100000-by-end-2024-standard-chartered.html>

Caballero, R., & Farhi, E. (2017). The safety trap. *Rev. Econ. Stud.*, 85, 223–274.

Cryptocurrency Prices. (2025). *Charts and Market Capitalizations*. CoinMarketCap. <https://coinmarketcap.com/>

Dyhrberg, A. H. (2016). Bitcoin, gold and the dollar – A GARCH volatility analysis. *Finance Research Letters*, 16, 85–92. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2015.10.008>

Eichengreen, B. (2019). From commodity to fiat and now to crypto: What does history tell us? *NBER Working Paper*, 25426.

Nataliia FARENIUK, PhD (Econ.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0009-0007-6695-3911

e-mail: mf.fnv@clouds.iir.edu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Fareniuk, N.V. (2023). *Neofinance of the World Economy*. Agromedia Group Publishing House [in Ukrainian].

Gilpin, L. (2014). 10 things you should know about Bitcoin and digital currencies. *TechRepublic*, 12. <http://www.techrepublic.com/article/10-things-you-should-know-about-bitcoin-and-digital-currencies/>

Gorton, G. (2017). The history and the economics of safe assets. *Annu. Rev. Econ.*, 9, 547–586.

Jansen, S. (2022). *How to stake cryptocurrencies in 2022, explained*. <https://cointelegraph.com/explained/how-to-stake-cryptocurrencies-in-2022-explained>

Jansen, E. (2024). *Bitcoin Goes Mainstream: BlackRock's Pivotal Role in Institutional Adoption*. *Finivi* <https://www.finivi.com/bitcoin-mainstream-blackrocks-pivotal-role-institutional-adoption/>

Jenkinson, G. (2021). *A fair comparison? Ethereum growth outpaces Bitcoin in 2021*. <https://cointelegraph.com/news/a-fair-comparison-ethereum-growth-outpaces-bitcoin-in-2021>

Kashkari, N. (2016). *Lessons from the crisis: Ending too big to fail*. Remarks at the Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/02/KashkariBrookings2162016.pdf>

Kehnscherper, L., & Nicolle, E. (2025). *BlackRock to List Bitcoin Exchange-Traded Product in Europe*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-02-05/blackrock-said-to-list-bitcoin-exchange-traded-product-in-europe>

Kendrick, G. (2023). *Standard Chartered thinks Bitcoin will be at \$100k by 2024*. <https://coinmarketcap.com/academy/article/f4b91baa-4ca8-40ca-a1e6-78fb7acde00>

Kirkby, R. (2018). Cryptocurrencies and Digital Fiat Currencies. *The Australian Economic Review*, 51(4), 527–539. <https://doi.org/10.1111/1467-8462.12307>

Lim, Y. (2023). *Impact of Silicon Valley Bank's Collapse on Stablecoin Supply*. <https://www.coingecko.com/research/publications/stablecoins-supply-svb-impact>

Luther, William J. (2018). Is Bitcoin intrinsically worthless? *Journal of Private Enterprise*, 33(Spring), 31–45.

Miller, Jordan. (2022). *An Assessment of Stablecoin Benefits and Policy*. https://dcfintechweek.org/wp-content/uploads/2022/09/Gabriella_Kusz_gdca-stablecoin-ebook-2022-06-28.p

Nakamoto, Satoshi. (2009, May 24). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

Nwaokocha, A. (2023). *Terra crash anniversary: Community reflects on the lessons learned*. <https://cointelegraph.com/news/terra-luna-crash-anniversary-community-reflects-on-the-lessons-learned>

Popper, B. (2013). *The Verge. Bitcoin is too cheap for its own good*. <http://www.theverge.com/2013/12/9/5192054/bitcoin-boom-bust-bubble-currency-technology>

Ribeiro, J. (2013). *US agencies see some benefits in virtual currencies*. PCWorld.

Silva, J. (2024). *World's first Bitcoin nation scales back crypto dream*. <https://www.bbc.com/news/articles/c20e3l3xlwo.amp>

Отримано редакцію журналу / Received: 02.02.25

Прорецензовано / Revised: 10.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

INVESTMENT POTENTIAL OF THE CRYPTOCURRENCY SEGMENT IN DECENTRALIZED FINANCE

Background. *Decentralized finance has become one of the most promising sectors within the cryptocurrency ecosystem. By leveraging smart contracts and blockchain technology, DeFi platforms provide financial services without intermediaries, enabling users to lend money, obtain credit, trade, and invest with a level of convenience and transparency that was previously unavailable. The year 2023 marked a significant turning point for the cryptocurrency market as it emerged from the period known as the "crypto winter."*

Methods. *During the research process, analytical, sociological, abstract-to-concrete, comparative, systemic, functional, and historical methods were applied.*

Results. *The crypto winter of 2022 was triggered by a combination of macroeconomic challenges, including rising interest rates, inflationary pressures, and the collapse of major crypto entities such as FTX and Terra. This period, characterized by declining asset prices, reduced investment sentiment, and widespread uncertainty, tested the resilience of both the industry and its participants. Special attention was given to banking institutions and hedge funds, which recognized the transformative potential of cryptocurrencies and decentralized finance.*

Conclusions. *The author's analysis of the causes and effects of the end of the crypto winter in 2023 revealed that the cryptocurrency market entered a new era, unlocking new potential for investors. With advancements in technology, increased adoption, and evolving regulatory frameworks, the sector is poised for sustained growth. Although risks exist, they are offset by the transformative opportunities offered by blockchain technology and decentralized finance.*

Keywords: *investments in the cryptocurrency segment, decentralized finance landscape, blockchain technology, market volatility, Regulation (EU) 2024/2747, 2024), "crypto winter," institutional adaptation, yield opportunities, investment funds, Bitcoin, exchange-traded funds.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 355.01

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/55-58>

Ганна ХЛИСТУН, канд. політ. наук, асист.

ORCID ID: 0009-0004-3397-9697

e-mail: khlystun_a@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК

Вступ. Наведено аналіз стану суспільного мовлення в Україні у 2024 р. в умовах повномасштабної війни та триваючої реформи. Розглядаються ключові досягнення та виклики, з якими стикається Національна суспільна телерадіокомпанія України (НСТУ), зокрема: збереження довіри аудиторії, розширення інформаційних проєктів, фінансові труднощі, політичний тиск, конкуренція з комерційними мовниками та необхідність адаптації до цифрової трансформації. Особливу увагу приділяють ролі суспільного мовлення в забезпеченні інформаційної безпеки країни та підтримці національної єдності. Також проаналізовано європейський досвід і його застосування в українському контексті з урахуванням рекомендацій щодо подальшого розвитку суспільного мовлення в Україні.

Методи. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс наукових методів, зокрема: аналіз документів, порівняльний аналіз, статистичний аналіз, соціологічні методи.

Результати. У ході дослідження було зазначено, що становлення суспільного мовлення в Україні пройшло кілька етапів, кожен з яких характеризувався своїми особливостями та викликами. На сучасному етапі (з 2020 р.) суспільне мовлення в Україні стикається з новими викликами, пов'язаними зі змінами медіаландшафту, фінансовими труднощами та політичним тиском. Аналіз європейського досвіду показав, що успішне функціонування суспільного мовлення потребує забезпечення його незалежності, плюралізму, якості контенту та доступності для всіх груп населення.

Висновки. Суспільне мовлення в Україні є важливим елементом демократичного суспільства, що сприяє розвитку громадянської свідомості, культурного розмаїття та інформаційного плюралізму. Попри досягнуті успіхи, попереду ще багато роботи з удосконалення законодавства, забезпечення фінансової стабільності, підвищення якості контенту та зміцнення незалежності суспільного мовлення. Важливим фактором успіху є врахування європейського досвіду та залучення до процесу розвитку суспільного мовлення широкого кола зацікавлених сторін, включаючи експертів, журналістів, громадські організації та представників влади.

Ключові слова: суспільне мовлення, телерадіокомпанії, ЄС.

Вступ

У сучасному світі суспільне мовлення відіграє вирішальну роль у забезпеченні громадян якісною та неупередженою інформацією, сприянні розвитку демократичних інститутів та культурного плюралізму. Особливо актуальним це питання є для країн, що переживають трансформаційні періоди свого розвитку, зокрема й для України. Становлення суспільного мовлення в Україні є складним та багатограним процесом, що потребує глибокого осмислення та врахування як європейського досвіду, так і національних особливостей. Дослідження стану суспільного мовлення в Україні у 2024 р. ґрунтується на ряді передумов, які визначають його актуальність та необхідність (Хлистун, 2021).

Передумови дослідження. Війна та інформаційна безпека. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р. кардинально змінило інформаційний простір країни. В умовах війни роль суспільного мовлення у забезпеченні громадян достовірною інформацією, протидії пропаганді та підтримці національної єдності набуває особливого значення. Інформаційна війна, яку веде Росія, вимагає від суспільного мовника високих стандартів журналістики, оперативності та стійкості до дезінформації.

Реформа суспільного мовлення в Україні, розпочата у 2014 р., триває. 2024 рік є важливим етапом для оцінювання її результатів, виявлення проблем та визначення шляхів подальшого розвитку. Необхідно проаналізувати, наскільки суспільне мовлення відповідає очікуванням суспільства, чи забезпечує воно плюралізм думок та чи є незалежним від політичного впливу.

Цифрова трансформація. Розвиток цифрових технологій та зміна медіаспоживання вимагають від суспільного мовлення адаптації до нових умов. Важливо дослідити, як суспільне мовлення використовує цифрові платформи для поширення контенту, залучення аудиторії та інтерактивної взаємодії з нею.

Європейська інтеграція. Україна прагне до європейської інтеграції, що передбачає дотримання європейських стандартів у сфері медіа. Необхідно оцінити, наскільки суспільне мовлення в Україні відповідає європейським стандартам, зокрема щодо незалежності, плюралізму та якості контенту.

Огляд літератури. У процесі дослідження було проведено огляд літератури з питань суспільного мовлення в Україні у 2024 р., а саме: Закон України "Про Суспільне телебачення і радіомовлення України" (Urst.com.ua, 2025) та інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність суспільного мовлення; дослідження міжнародних організацій (Рада Європи, ОБСЄ, ЮНЕСКО) щодо стану свободи слова та розвитку медіа в Україні; звіти Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; дослідження українських медійних організацій (Інститут масової інформації, "Детектор медіа", Центр демократії та верховенства права); статті й інтерв'ю з експертами, журналістами та представниками суспільного мовлення; аналітичні матеріали щодо діяльності суспільного мовлення (Національна суспільна телерадіокомпанія України, 2024). Цей огляд літератури дозволяє сформулювати уявлення про стан суспільного мовлення в Україні, виявити ключові проблеми та тенденції, а також визначити напрями подальших досліджень.

Мета дослідження – дослідити етапи становлення суспільного мовлення в Україні, проаналізувати європейський досвід та визначити перспективи розвитку суспільного мовлення в умовах сучасних викликів.

Методи

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс наукових методів, зокрема, метод аналізу для дослідження документів, законодавчих актів, нормативних документів, програмних документів НСТУ, звітів міжнародних організацій тощо:

- порівняльний аналіз – для порівняння моделей суспільного мовлення в різних країнах Європи з метою виявлення спільних та відмінних рис;

© Хлистун Ганна, 2025

• статистичний аналіз – для опрацювання статистичних даних щодо фінансування, аудиторії та програмної діяльності суспільного мовлення в Україні.

Також застосовано соціологічні методи – для проведення опитування експертів і представників громадськості з метою з'ясування їхньої думки щодо розвитку суспільного мовлення в Україні.

Результати

У ході дослідження було зазначено, що становлення суспільного мовлення в Україні пройшло кілька етапів, кожен з яких характеризувався своїми особливостями та викликами. На першому етапі (2014–2017 рр.) було прийнято законодавство, створено НСТУ та розпочато процес реформування державних телерадіокомпаній. На другому етапі (2017–2020 рр.) відбулося становлення НСТУ як повноцінного мовника, запущено нові програми та формати, розширено аудиторію. На сучасному етапі (з 2020 року) суспільне мовлення в Україні стикнулося з новими викликами, пов'язаними зі змінами медіаландшафту, фінансовими труднощами та політичним тиском. Аналіз європейського досвіду показав, що успішне функціонування суспільного мовлення потребує забезпечення його незалежності, плюралізму, якості контенту та доступності для всіх груп населення.

Генезис суспільного мовлення. Історія суспільного мовлення сягає своїм корінням у Велику Британію, де в 1922 р. було засновано British Broadcasting Company Ltd (BBC). Ця модель, що характеризується незалежністю від держави, швидко поширилася Європою. Кожна країна пережила свій унікальний шлях становлення суспільного мовлення, проте в демократичних державах воно завжди відігравало ключову роль соціального інституту.

Європейські стандарти та цінності. Суспільне мовлення є наріжним каменем стандартів Ради Європи. Амстердамський протокол, ухвалений у 1997 р., наголошує на його значенні для задоволення демократичних та культурних потреб суспільства, а також для забезпечення плюралізму інформації.

Дослідник Дж. Блумлер (Blumler, 1992) виокремлює такі ключові елементи суспільного мовлення в Європі:

- сприяння формуванню інформаційного громадянського суспільства та плюралізму думок;
- забезпечення широкого спектра якісного контенту для всіх верств населення;
- встановлення стандартів якості популярних програм;
- задоволення потреб меншин та різних соціальних груп;
- поширення незаангажованої, незалежної та достовірної інформації;
- стимулювання суспільних дебатів та розвиток демократії;
- культурне значення: підтримка національної ідентичності та культурних цінностей;
- забезпечення доступу до подій, що становлять суспільний інтерес;
- висвітлення новин та політичних процесів;
- некомерційний характер.

Моделі управління та фінансування. Органами управління суспільним мовленням є ради директорів, члени яких призначаються спеціальними радами, що формуються парламентами або президентами країн. Існує безліч моделей фінансування, серед яких найпоширенішими є змішані форми, що поєднують урядові гранти, ліцензійні збори, рекламу та добровільні внески (Freedman, 2008).

Міжнародна консалтингова компанія "МекКінзі" (McChesney, 2004) визначає такі критерії для фінансування суспільного мовлення:

• незалежність від державного та комерційного впливу;

- можливість прогнозування доходів;
- компенсація інфляційних витрат;
- належне фінансування для конкуренції з комерційними мовниками;

- схвалення суспільством процедури збору коштів.

Оптимальним варіантом фінансування вважається абонентська плата, поширена в багатьох країнах Західної Європи. Проте існують різні моделі, як-от фінансування з державного бюджету або змішане фінансування (Keane, 2018).

Європейський досвід. Польща: система opt-in, де кожен користувач реєструється як платник абонплати. **Франція:** спеціальний податок на телебачення і радіомовлення, що покриває частину витрат суспільних мовників. **Велика Британія:** BBC фінансується за рахунок спеціального податку, який сплачують всі власники телевізорів та пристроїв для перегляду відео. **Німеччина:** ARD і ZDF фінансуються за рахунок загального телеподатку, що забезпечує домінування суспільного мовлення в інформаційному просторі.

Суспільне мовлення в Україні. 7 квітня 2015 року в Україні стартувало суспільне телерадіомовлення. Цей крок був зумовлений європейським досвідом та необхідністю протидіяти концентрації ЗМІ в одних руках.

Закон України "Про Суспільне телебачення і радіомовлення України" (Urst.com.ua, 2025) передбачає створення Національної суспільної телерадіокомпанії України (НСТУ), нагляд за діяльністю якої здійснює Наглядова рада.

Суспільне мовлення в Україні стикається з рядом викликів, серед яких:

- фінансова незалежність;
- політичний тиск;
- конкуренція з боку комерційних мовників;
- необхідність підвищення якості контенту та залучення аудиторії.

Незважаючи на труднощі, суспільне мовлення в Україні має значний потенціал для розвитку та виконання своєї місії – служити інтересам суспільства, сприяти розвитку демократії та зміцненню національної ідентичності.

Європейська система суспільного мовлення є багатогранною і відображає унікальні історичні, культурні та політичні контексти кожної країни. Проте існують і спільні риси, що об'єднують суспільних мовників Європи у прагненні служити інтересам суспільства та сприяти розвитку демократії. У більшості країн Європи суспільні мовники є незалежними організаціями, якими управляють наглядові ради або ради директорів. Ці органи формуються за участі представників різних суспільних груп, включаючи громадські організації, професійні об'єднання, науковців та експертів. Наглядові ради відповідають за визначення стратегічних напрямів діяльності суспільного мовника, контроль за дотриманням принципів незалежності й об'єктивності, а також призначення керівництва (Council of Europe, 2017).

Моделі фінансування суспільного мовлення в Європі різноманітні. Серед найпоширеніших джерел фінансування можна виділити такі:

- **абонентська плата:** спеціальний збір, який сплачують власники телевізорів та радіоприймачів;
- **державний бюджет:** кошти, що виділяються з державного бюджету на підтримку суспільного мовлення;
- **реклама та спонсорство:** обмежена комерційна діяльність, спрямована на отримання додаткових коштів;
- **інші джерела:** доходи від продажу програм, ліцензійних прав тощо (Niemiälä, 2020).

Кожна країна обирає ту модель фінансування, яка найкраще відповідає її потребам та умовам. Важливо зазначити, що фінансування суспільного мовлення має бути стабільним і передбачуваним, щоб забезпечити його незалежність та можливість виконувати свої суспільні функції.

Програмна політика суспільних мовників в Європі базується на принципах плюралізму, різноманітності та доступності. Вони прагнуть створювати контент, який відповідає інтересам різних груп населення, у тому числі меншини, людей з інвалідністю, дітей та молодь.

Суспільні мовники пропонують широкий спектр програм, а саме:

- **новини та аналітику:** об'єктивне й неупереджене інформування про події в країні та світі;
- **культурні програми:** популяризація національної культури та мистецтва, підтримка творчих ініціатив;
- **освітні програми:** розширення доступу до знань та інформації, сприяння розвитку освіти;
- **розважальні програми:** створення якісного та цікавого контенту для відпочинку і розваг (O'Donnell, 2019).

Європейські стандарти та рекомендації. Рада Європи й інші міжнародні організації розробили ряд стандартів та рекомендацій щодо діяльності суспільного мовлення, серед яких виділимо такі:

- **незалежність:** суспільні мовники повинні бути незалежними від держави, політичних сил та комерційних інтересів;
- **плюралізм:** програми мають відображати різні точки зору та сприяти розвитку суспільного діалогу;
- **якість:** контент має відповідати високим стандартам якості та професіоналізму;
- **доступність:** програми повинні бути доступними для всіх груп населення, включаючи людей з інвалідністю.

Виклики та перспективи. Суспільне мовлення в Європі стикається з багатьма викликами, серед яких, зокрема:

- **зміни медіаландшафту:** розвиток цифрових технологій і поява нових медіаплатформ змінюють споживання інформації та розваг;
- **фінансові труднощі:** економічна криза та скорочення державного фінансування створюють проблеми для багатьох суспільних мовників;
- **політичний тиск:** деякі уряди намагаються обмежити незалежність суспільного мовлення та вплинути на його редакційну політику (Street, 2017).

Незважаючи на ці виклики, суспільне мовлення в Європі залишається важливим елементом демократичного суспільства. Воно відіграє ключову роль у забезпеченні громадян інформацією, сприянні розвитку культури та освіти, а також підтримці суспільного діалогу.

Міжнародна співпраця. Суспільні мовники Європи активно співпрацюють між собою, обмінюючись досвідом і створюючи спільні проекти. Наприклад, платформа Європейський мовний союз (European Broadcasting Union, EBU) є однією з ключових платформ для такої співпраці (European Broadcasting Union, 2019).

Дискусія і висновки

Суспільне мовлення в Україні є важливим елементом демократичного суспільства, що сприяє розвитку громадянської свідомості, культурного розмаїття та інформаційного плюралізму. Попри досягнуті успіхи, попереду ще багато роботи з удосконалення законодавства, забезпечення фінансової стабільності, підвищення якості контенту та зміцнення незалежності суспільного мовлення. Важливим фактором успіху є врахування європейського досвіду та залучення до процесу розвитку суспільного мовлення широкого кола зацікавлених

сторін, включаючи експертів, журналістів, громадські організації та представників влади (Syvertsen, 2017).

Україна, як і інші європейські країни, прагне створити ефективну та незалежну систему суспільного мовлення. Закон України "Про Суспільне телебачення і радіомовлення України" є важливим кроком на цьому шляху. Проте попереду ще багато роботи. Важливо забезпечити НСТУ належне фінансування, захистити її незалежність від політичного тиску і створити умови для розвитку якісного та цікавого контенту. Українське суспільне мовлення має стати платформою для об'єднання суспільства, сприяння розвитку культури й освіти, а також забезпечення громадян достовірною та об'єктивною інформацією.

В Україні, як і в багатьох інших країнах, суспільне мовлення стикається з проблемами, які ускладнюють його повноцінне функціонування та виконання покладених на нього завдань. Ось деякі з ключових проблем:

1. Недостатнє та нестабільне фінансування:

Закон України "Про Суспільне телебачення і радіомовлення України" передбачає, що фінансування НСТУ має становити не менше 0,2 % видатків загального фонду Державного бюджету України за попередній рік. Проте на практиці ця норма часто не виконується, що призводить до хронічного недофінансування та залежності від державного впливу;

існує проблема заборгованості НСТУ перед міжнародними партнерами, що також негативно впливає на фінансову стабільність та можливість реалізації важливих проектів;

пошук альтернативних джерел фінансування, таких як спонсорство чи платні послуги, є складним та потребує законодавчого врегулювання.

2. Політичний тиск та втручання:

незважаючи на законодавчі гарантії незалежності, суспільне мовлення в Україні часто зазнає політичного тиску з боку влади, окремих політиків та бізнес-груп;

зміни в керівництві НСТУ можуть відбуватися під впливом політичних сил, що ставить під сумнів незалежність редакційної політики та можливість об'єктивного висвітлення подій;

існує проблема цензури та самоцензури серед журналістів, що також негативно впливає на якість і достовірність інформації.

3. Конкуренція з комерційними мовниками:

суспільне мовлення в Україні конкурує з потужними комерційними медіахолдингами, які мають значні фінансові ресурси та можливості для залучення аудиторії;

комерційні мовники зазвичай пропонують переважно розважальний і "форматний" контент, що ускладнює для суспільного мовлення боротьбу за увагу глядачів та слухачів;

необхідно шукати шляхи для диференціації контенту суспільного мовлення, пропонуючи унікальні програми та формати, які відповідають суспільним потребам (UNESCO, 2018).

4. Проблеми з якістю контенту та залученням аудиторії:

суспільне мовлення в Україні часто критикують за недостатньо високу якість контенту, його "заформатованість" і відсутність інновацій;

існує проблема залучення молодіжної аудиторії, яка віддає перевагу інтернет-платформам та соціальним мережам;

необхідно інвестувати в розвиток власного виробництва якісного та цікавого контенту, експериментувати з новими форматами та платформами для залучення аудиторії.

5. Регіональна роз'єднаність та слабе представництво інтересів меншин:

• суспільне мовлення в Україні має проблеми з регіональним покриттям і представництвом інтересів різних регіонів та національних меншин;

• необхідно розширювати мережу регіональних мовників, створювати програми, які б враховували особливості та потреби різних регіонів та соціальних груп.

6. Низька обізнаність суспільства про роль та функції суспільного мовлення:

Значна частина населення України не усвідомлює важливості та необхідності існування незалежного суспільного мовлення. А отже, необхідно проводити інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності суспільства про роль і функції суспільного мовлення, його значення для розвитку демократії та громадянського суспільства. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, який передбачає зміни до законодавства, забезпечення належного фінансування, захист незалежності, підвищення якості контенту та активне залучення громадськості до процесу розвитку суспільного мовлення в Україні.

Європейський досвід є цінним ресурсом для України на цьому шляху. Вивчаючи успіхи та помилки інших країн, Україна може побудувати власну систему суспільного мовлення, яка відповідатиме її потребам та сприятиме розвитку демократичного суспільства.

Список використаних джерел

- Національна суспільна телерадіокомпанія України. (2024). *Статут Національної суспільної телерадіокомпанії України*. (2024). https://corp.suspilne.media/media/documents/zagalni-dokumenty/redaktsiina-rada/Redaktsiynyy_statut_NSTU_nova_redaktsiya_28_03_2024.pdf
- Хлисту́н, Г.Ю. (2021). Етапи становлення суспільного мовлення в Україні та європейський досвід. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 53, 35–40.
- Blumler, J.G. (1992). *Television and the Public Interest: Vulnerable Values in West European Broadcasting*. Sage Publications.
- Council of Europe. (2017). *Public service media in Europe: Trends, challenges and opportunities*. Council of Europe.
- European Broadcasting Union. (2019). *Public service media contribution to society*. EBU. https://www.ebu.ch/publications/research/members_only/report/psm-contribution-to-society-toolkit
- Freedman, D. (2008). The free press, public service broadcasting and the internet: A triple challenge. *Media, Culture & Society*, 30(2), 249–264.
- Keane, J. (2018). *Power and Media*. Cambridge University Press.

Ganna KHYLSTUN, PhD (Polit.), Assist. Prof.

ORCID ID: 0009-0004-3397-9697

e-mail: khlystun_a@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSFORMING PUBLIC BROADCASTING AMIDST TURBULENCE: THE UKRAINIAN EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN PRACTICES

Background. This article analyzes the state of public broadcasting in Ukraine in 2024 amidst the full-scale war and ongoing reform. It examines the key achievements and challenges faced by the National Public Broadcasting Company of Ukraine (NSTU), including: maintaining audience trust, expanding information projects, financial difficulties, political pressure, competition with commercial broadcasters, and the need to adapt to digital transformation. Special attention is paid to the role of public broadcasting in ensuring the country's information security and supporting national unity. The article also analyzes European experience and its application in the Ukrainian context, and provides recommendations for the further development of public broadcasting in Ukraine.

Methods. To achieve the set goal, a complex of scientific methods was used, including: document analysis, comparative analysis, statistical analysis, sociological methods.

Results. The study found that the establishment of public broadcasting in Ukraine went through several stages, each of which was characterized by its own peculiarities and challenges. At the current stage (since 2020), public broadcasting in Ukraine faces new challenges related to changes in the media landscape, financial difficulties and political pressure. An analysis of European experience showed that the successful functioning of public broadcasting requires ensuring its independence, pluralism, content quality and accessibility to all groups of the population.

Conclusions. Public broadcasting in Ukraine is an important element of a democratic society that promotes the development of civic consciousness, cultural diversity and information pluralism. Despite the successes achieved, there is still much work to be done to improve legislation, ensure financial stability, improve content quality and strengthen the independence of public broadcasting. An important factor for success is taking into account European experience and involving a wide range of stakeholders in the development of public broadcasting, including experts, journalists, public organizations and government representatives.

Keywords: public broadcasting, TV and radio companies, EU.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

McChesney, R. W. (2004). *The Problem of the Media: U.S. Communication Politics in the 21st Century*. Monthly Review Press.

Niemelä, M. (2020). The future of public service media: Rethinking values and functions in a changing media landscape. *Media & Society*, 46(3), 398–415.

O'Donnell, P. (2019). Public media and digital platforms: Strategies for engagement and innovation. *Journal of Media Business Studies*, 16(2), 127–144.

Street, J. (2017). *Mass Media, Popular Culture, and Politics*. Sage Publications.

Syvetsen, E. (2017). Public service media in the digital age: Challenges and opportunities. *Nordicom Review*, 38(1), 63–78.

UNESCO. (2018). *World Trends in Freedom of Expression and Media Development*. UNESDOC Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265967>

Urst.com.ua. (2025). Про Суспільне телебачення і радіомовлення України (Закон України № 1227-VII від 17.04.2014, зі змінами від 12.02.2021). https://urst.com.ua/download_act/pro_suspilne_telebachennia_i_radiomovlennia

References

Blumler, J.G. (1992). *Television and the Public Interest: Vulnerable Values in West European Broadcasting*. Sage Publications.

Council of Europe. (2017). *Public service media in Europe: Trends, challenges and opportunities*. Council of Europe.

European Broadcasting Union. (2019). *Public service media contribution to society*. EBU. https://www.ebu.ch/publications/research/members_only/report/psm-contribution-to-society-toolkit

Freedman, D. (2008). The free press, public service broadcasting and the internet: A triple challenge. *Media, Culture & Society*, 30(2), 249–264.

Keane, J. (2018). *Power and Media*. Cambridge University Press.

Khlystun, G.Yu. (2021). Stages of the formation of public broadcasting in Ukraine and the European experience. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, 53, 35–40 [in Ukrainian].

McChesney, R. W. (2004). *The Problem of the Media: U.S. Communication Politics in the 21st Century*. Monthly Review Press.

National Public Broadcasting Company of Ukraine. (2024). *Statute of the National Public Broadcasting Company of Ukraine* [in Ukrainian]. https://corp.suspilne.media/media/documents/zagalni-dokumenty/redaktsiina-rada/Redaktsiynyy_statut_NSTU_nova_redaktsiya_28_03_2024.pdf

Niemelä, M. (2020). The future of public service media: Rethinking values and functions in a changing media landscape. *Media & Society*, 46(3), 398–415.

O'Donnell, P. (2019). Public media and digital platforms: Strategies for engagement and innovation. *Journal of Media Business Studies*, 16(2), 127–144.

Street, J. (2017). *Mass Media, Popular Culture, and Politics*. Sage Publications.

Syvetsen, E. (2017). Public service media in the digital age: Challenges and opportunities. *Nordicom Review*, 38(1), 63–78.

UNESCO. (2018). *World Trends in Freedom of Expression and Media Development*. UNESDOC Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265967>

Urst.com.ua. (2025). *On Public Television and Radio Broadcasting of Ukraine* (Law of Ukraine No. 1227-VII of 04/17/2014, as amended on 02/12/2021) [in Ukrainian]. https://urst.com.ua/download_act/pro_suspilne_telebachennia_i_radiomovlennia

Отримано редакцією журналу / Received: 01.02.25

Прорецензовано / Revised: 05.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

УДК 341.231.14:305:[341.123+061.1ЄС]
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/59-62>

Марія ЗАЙЦЕВА, канд. політ. наук, асист.
ORCID ID: 0000-0003-0036-419X
e-mail: mariya.zaitseva@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Вступ. Під впливом глобалізаційних перетворень утворилися нові форми нерівності та дискримінації, зокрема, жінки непропорційно страждають від економічної глобалізації в глобальному поділі праці. Гендерний аспект посідає важливе місце в способі організації праці та є центральним організаційним принципом глобальної економіки. Мета дослідження – дослідити природу гендерної нерівності в сучасних міжнародних відносинах, проаналізувати формування відповідного правового механізму та визначити ефективні стратегії щодо зменшення гендерного розриву у світі.

Методи. У дослідженні були використані такі методи, як філософський, аналітичний, історичний, метод узагальнення й аналізу документів дозволило вивчити нормативно правову базу ЄС, звіти міжнародних організацій та аналітичних центрів.

Результати. Перші спроби боротьби з гендерною нерівністю були ще в другій половині XIX ст., проте концепцію гендерної дискримінації вперше ввели вчені-феміністи лише в 1960-х роках. Забезпечення гендерної рівності є 5-ю ціллю та невід'ємною частиною кожної із 17-ти цілей Програми сталого розвитку ООН до 2030 року. Фахівці агенства ПРООН зазначають, що розширення прав і можливостей жінок дозволить швидше реалізувати й інші цілі сталого розвитку. Рівність між жінками та чоловіками є фундаментальним принципом Європейського Союзу, задекларованого в Римських договорах, у Маастрихтському договорі та у Хартії основних прав ЄС. Проявами поглибленої співпраці на рівні ЄС є підписання в 2011 р. і ратифікація в 2023 р. Стамбульської конвенції, що має на меті боротися з насильством щодо жінок та домашнім насильством. Для запобігання і боротьбою з гендерними стереотипами та сексизмом, для запобігання і боротьбою з насильством щодо жінок і дівчат та домашнім насильством Рада Європи ухвалила другу Стратегію гендерної рівності на 2024–2029 роки. У 2004 р. Рада європейських муніципалітетів і регіонів розробила "Європейську хартію рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад", що дозволить забезпечити рівне представництво в органах місцевого самоврядування.

Висновки. Гендерна рівність має визначальну роль у соціально-економічному та демографічному розвитку суспільства. Подолання гендерної нерівності дозволить зміцнити соціальні структури держав, створюючи більш безпечне середовище. Гендерна політика Європейського Союзу й ООН сприятиме гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок в усіх сферах суспільного життя, гендерна рівність стане каталізатором для реалізації 17-ти цілей сталого розвитку ООН до 2030 року.

Ключові слова: глобалізація, гендер, гендерна нерівність, гендерна рівність, ООН, Європейський Союз.

Вступ

Гендерна нерівність була однією з ключових проблем і залишається предметом дискусій та суперечок у сучасних міжнародних відносинах. Історично соціальні структури приписували чоловікам і жінкам різні ролі, моделі поведінки, статуси, рівні та навіть ієрархію. Відповідно до статі очікується, що люди будуть виконувати певні обов'язки, а жінки нестимуть у цьому розподілі непропорційний тягар. Під впливом глобалізаційних перетворень утворилися нові форми нерівності та дискримінації, зокрема, жінки непропорційно страждають від економічної глобалізації в глобальному поділі праці. Гендерний аспект посідає важливе місце у способі організації праці та є центральним організаційним принципом глобальної економіки. Зокрема, гендерна нерівність призводить до широкого спектра порушень прав людини щодо жінок і дівчат, включаючи примусову працю в нелюдських умовах, дитячі та примусові шлюби й каліцтва жінок та дівчат.

Мета дослідження: дослідити природу гендерної нерівності у сучасних міжнародних відносинах; проаналізувати формування відповідного правового механізму та визначити ефективні стратегії щодо зменшення гендерного розриву у світі.

Огляд літератури. Гендер – це "соціальний і культурний конструкт, який розрізняє відмінності в атрибутах чоловіків і жінок, дівчат і хлопчиків відповідно до ролей обов'язків чоловіків і жінок" (ЮНІСЕФ) (Devi, Singh, & Kumar, 2024). У фаховій літературі поняття гендеру та проблеми гендерної нерівності досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці.

Про гендерні стереотипи й обмеження прав жінок, які сповільнюють суспільний розвиток, ідеться в роботі В. Яворської, Ю. Негоди, Ю. Реги, О. Кисельової та А. Гончарової "Сучасні проблеми захисту прав жінок та

гендерної рівності". Автори зазначають, що сильна і демократична держава може існувати лише з урахуванням гендерного аспекту на всіх рівнях органів державної влади і з залученням жінок як рівноправних суб'єктів до прийняття рішень (Yavorska et al., 2024).

У праці "Глобалізація світової політики" за редакцією Дж. Бейліс та ін. проаналізовано ключові проблеми сучасних міжнародних відносин, здійснено аналіз впливу глобалізації на формування гендерної нерівності і дискримінації, наголошено на важливості сприяння толерантності та забезпечення рівного доступу для всіх без обмежень (Baylis, Smith, & Owens, 2017). Сьомий генеральний секретар ООН Кофі Аннан заявив: "Гендерна рівність – це більше, ніж самоціль. Це є попередньою умовою для вирішення проблеми зменшення бідності, сприяння сталому розвитку та побудови належного врядування" (Kofi Annan Foundation, 2024).

Відповідно до рішень ООН гендерна рівність означає "рівні права, обов'язки та можливості жінок і чоловіків, дівчат і хлопців. Рівність не означає, що жінки та чоловіки стануть однаковими, а те, що права, обов'язки та можливості жінок і чоловіків не залежатимуть від того, чи народжуються вони чоловіком чи жінкою. Гендерна рівність передбачає, що інтереси, потреби та пріоритети як жінок, так і чоловіків, беруться до уваги, визнаючи різноманітність різних груп жінок і чоловіків. Гендерна рівність – це не жіноча проблема, але вона має стосуватися й повною мірою залучати чоловіків, а також жінок. Рівність між жінками та чоловіками розглядається і як проблема прав людини, і як передумова та показник сталого розвитку, орієнтованого на людей" (Devi, Singh, & Kumar, 2024)).

Методи

У процесі дослідження були застосовані такі методи, як філософський, аналітичний, історичний, метод

узагальнення й аналізу, що дозволив вивчити документи нормативно-правової бази ЄС, звіти міжнародних організацій та аналітичних центрів.

Результати

Як зазначено в (UN Women, 2021), "гендерна рівність – це право". Гарантія дотримання цього права дозволить подолати такі виклики нашого часу, як: економічна криза, відсутність медичної допомоги, зміни клімату, насильства щодо жінок та ескалації конфліктів. Концепцію гендерної дискримінації вперше ввели вчені-феміністи лише в 1960-х роках, які стверджували, що вона є однією з основних соціальних проблем і потребує негайного та комплексного вирішення. Жінок на той час систематично не допускали до процесів прийняття політичних та економічних рішень. Вони стикалися із численними перешкодами в здобутті освіти та досягненні кар'єрних можливостей. Із часом концепція сексизму піддалася детальнішому коригуванню та розширенню, щоб охопити не лише явні форми дискримінації, але й приховані, такі як мікроагресія, стереотипи та приховані упередження (Churchill, n. d.).

Проте перші спроби боротьби з гендерною нерівністю були ще в другій половині XIX ст., саме в цей період зародився правозахисний рух за виборче право та проти дискримінації жінок у політичному та економічному житті – суфражизм, що стало початком сучасної історії фемінізму. Британський суфражизм набрав сили в першій половині XIX ст., коли жінки наростили свою політичну активність, зокрема, під час кампанії за реформу виборчого права у Великій Британії, сформувалося кілька груп з лобювання інтересів жінок у Британському парламенті.

Ще в 1865 р. політичний діяч, філософ, член Британського парламенту Дж. Стюарт Мілль відкрито підтримував участь жінок у виборах та наголошував на необхідності внесення до Народної Хартії виборчого права для жінок. У цей період Дж. Стюарт Мілль публікує есе про рівність статей у "Покорі жінок", а чоловіки і жінки підписують звернення, щоб отримати рівні права на виборах. Варто зауважити, що саме ці заходи дозволили усвідомити необхідність боротьби за гендерну рівність та вплинули на формування феміністичних рухів. Наступним етапом у боротьбі за рівність прав та можливостей між чоловіками і жінками було створення Національного союзу жіночих товариств (NUWSS) у 1897 р., куди ввійшли 17 організацій. Національний союз жіночих товариств (NUWSS) використовував різні методи впливу, серед яких слід виокремити: організацію зустрічей з парламентарями, надсилання листів політикам, публікації інформаційних матеріалів, а в 1907 р. Союз організував першу масову ходу під назвою "Марш бруду", учасницями маршу стали понад 3000 жінок.

У 1918 р. парламент ухвалив закон, що дозволив жінкам, віком старше 30 років і які мають вищу освіту та перебувають у шлюбі, брати участь у виборах. До 1928 року відповідно до ухваленого закону "Про народне представництво", жінки Великої Британії отримали рівні права із чоловіками на виборах. Окрім того, відповідно до закону жінка самостійно визначала, як витратити власний прибуток і користуватися майном. Також закон гарантував право на роботу, право відкривати банківські рахунки та право опіки над дітьми (University Exeter, n. d.).

Початком боротьби з гендерною нерівністю у сучасному світі стала глобальна програма "Пекінська декларація та платформа дій", затверджена в 1995 р. на IV Всесвітній конференції з питань жінок. Під час конференції лідери із 189-ти країн і понад 30 000 активістів зібралися, щоб забезпечити рівні права та можливості для

жінок і дівчат, а також подолання насильства щодо жінок (UN Women, 2024). Забезпечення гендерної рівності є 5-ю ціллю та невід'ємною частиною кожної із 17-ти цілей Програми сталого розвитку ООН до 2030 року (United Nations, n. d.). За оцінками ООН 360 млрд дол. на рік необхідно для досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у межах ключових глобальних цілей, зокрема подолання бідності та голоду (United Nations, n. d.).

Слід зазначити, що рівність між жінками й чоловіками є фундаментальним принципом Європейського Союзу. За Римськими договорами (1957), "чоловіки і жінки повинні отримувати рівну оплату праці за рівноцінну роботу", "рівна оплата праці без дискримінації на основі статі". Питання гендерної рівності визначені і в Маастрихтському договорі (1992): у ст. 2 зазначено про цінності, які характеризуються "плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю та рівністю жінок і чоловіків"; у ст. 3 зазначено, що ЄС "бореться із соціальною маргіналізацією і з дискримінацією, сприяє соціальній справедливості та соціальному захисту, рівності жінок і чоловіків, солідарності поколінь та охороні прав дітей". Амстердамський договір (1997) визначає "рівності між чоловіками і жінками щодо можливостей на ринку праці та стосовно ставлення на роботі" (ст. 118), "рівного ставлення до чоловіків і жінок стосовно працевлаштування і зайнятості, включаючи принцип рівної оплати праці за однакову роботу", "забезпечення повної рівності між чоловіками і жінками у робочому житті" (ст. 119).

Гендерна рівність є основною цінністю Європейського Союзу і закріплена у Хартії основних прав ЄС, зокрема, у ст. 21 ідеться про заборону дискримінації за будь-якою ознакою, у тому числі статі. Стаття 23 документа забезпечує рівноправність чоловіків та жінок: "Рівність між чоловіками і жінками має бути забезпечена у всіх сферах, включаючи зайнятість, роботу і заробітну плату". У роботі (Марценюк, 2015) зазначено, що "принцип рівноправності не має заважати підтримці або впровадженню заходів, що надають відповідні переваги для статі, що є недостатньо представленою".

У 2004 р. Рада європейських муніципалітетів і регіонів розробила "Європейську хартію рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад". Хартію підтримала Європейська комісія і закликає місцеві та регіональні органи сприяти більшій рівності у своїх громадах (Рада Європейських муніципалітетів та регіонів, 2004).

Проявами поглибленої міжнародної співпраці в боротьбі з насильством щодо жінок та домашнім насильством можна вважати підписання у 2011 р. Конвенції Ради Європи – "Стамбульська конвенція". Конвенція" підписана та ратифікована переважно більшістю країн ЄС. У 2017 р. ЄС як організація приєдналася до угоди і лише у 2023 р. ратифікувала Конвенцію Ради Європи (European Parliament, 2023).

6 березня 2024 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив другу Стратегію гендерної рівності Ради Європи на 2024–2029 роки. Відповідно до стратегії пріоритетними завданнями Ради Європи та її держав-членів на шість років визначено: "запобігання та боротьба з гендерними стереотипами та сексизмом, запобігання та боротьба з насильством щодо жінок і дівчат та домашнім насильством, забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя, досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у політичному, громадському, соціальному та економічному житті, розширення прав і можливостей жінок та гендерної рівності в умовах глобальних та геополітичних викликів, реалізація стратегії досягнення

гендерної рівності та включення міжсекторального підходу в усі політики та заходи" (Рада Європи, 2024). Значимо, що першу в історії Європейського Союзу стратегію гендерної рівності Європейська Комісія затвердила в 2020 р., яка мала на меті усунути гендерні стереотипи, забезпечити рівні можливості між жінками і чоловіками на ринку праці, у тому числі й оплати праці та досягнення паритету в політичних процесах і прийнятті рішень (ЮРФЕМ.уа. Асоціація жінок..., 2022).

Незважаючи на те, що Європейський Союз є лідером у забезпеченні гендерної рівності, результати дослідження показали, що жінки в середньому заробляють на 16 % менше, ніж чоловіки, а 33 % жінок у ЄС стали жертвами фізичного чи сексуального насильства.

У 2010 р. рішенням Європейського парламенту та Європейської ради було утворено Європейський інститут гендерної рівності (ЄІГР), який відіграє ключову роль у розробці, координації та впровадженні гендерної політики Європейського Союзу (European Institute for..., 2010). Задля з'ясування впливу політики ЄС на подолання гендерної нерівності та ефективності заходів у боротьбі з дискримінацією за ознакою статі у 2013 р. був створений Індекс гендерної рівності (ІГР), який формує рейтинг країн за такими ознаками: працевлаштування, фінансові ресурси, освіта, час, харчування і здоров'я, а також двох додаткових – насильство і нерівність щодо жінок (European Institute for..., 2013).

Дані 2024 року показують, що загальний показник Індексу гендерної рівності ЄС становить 71,0 зі 100. Європейський Союз демонструє помірне покращення на 0,8 бала порівняно з попередніми роками. Підвищення оцінки ЄС з 2021 року в основному пов'язане з прогресом у таких сферах, як політична (+2,3 бала) та економічна (+0,8 бала). Із 2010 року оцінка ЄС зросла на 7,9 бала, в основному завдяки прогресу в державних структурах (+19,5 бала). Найвищий рівень гендерної рівності в ЄС зафіксований у сфері охорони здоров'я (88,6 бала), значне покращення відбулося в доступі до медичних послуг (97,6 бала). Проте показники у сфері охорони здоров'я збільшилися найменше порівняно з попередніми результатами (+0,1 бала) і з 2010 року (+1,9 бала) (European Institute for..., 2024).

Одним із найвідоміших аспектів гендерної нерівності є право голосу та представництво жінок у національних парламентах. Відповідно до звіту ООН "Прогрес у досягненні цілей сталого розвитку: гендерний огляд 2023" жінки у всьому світі займають лише 26,7 % місць у парламенті, 35,5 % у місцевих органах влади, 28,2 % обіймають керівні посади. Фахівці агенства ПРООН зазначають, що розширення прав і можливостей жінок дозволить швидше реалізувати й інші цілі сталого розвитку. Гендерний розрив у владних структурах та на керівних посадах залишається й досі, і за нинішніх темпів розвитку наступне покоління жінок витратить в середньому на 2,3 год більше на день на неоплачуваний догляд і домашню роботу, ніж чоловіки. За умови збереження сьогодишніх тенденцій понад 340 млн жінок і дівчат все ще житимуть на межі бідності до 2030 року, і майже кожна четверта відчуватиме помірну або серйозну відсутність продовольчої безпеки (Azcona et al., 2023).

Дискусія і висновки

Гендерна рівність має визначальну роль у соціально-економічному та демографічному розвитку суспільства. Досягнення гендерної рівності дозволить зміцнити соціальні структури держав, створюючи більш безпечне середовище.

Для Європейського Союзу гендерна рівність є фундаментальною цінністю, а досягнення рівних умов для

чоловіків та жінок, що задекларовані рядом документів, є пріоритетним завданням для інституцій ЄС. Індекс гендерної рівності дозволить визначити, як нерівність впливає на розвиток економічної, освітньої, політичної та соціальної сфер.

Гендерна політика Європейського Союзу та ООН сприяє гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок у всіх сферах суспільного життя, гендерна рівність стане каталізатором для реалізації 17-ти цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. Саме тому необхідна тісніша співпраця між країнами для вирішення цих викликів і побудови більш інклюзивного світу.

Доведено, що суспільства з більшою гендерною рівністю зазвичай більш мирні та демократичні й існує пряма залежність між збільшенням участі жінок у політичному житті та зниженням ризику громадянської війни.

Список використаних джерел

- Марценюк, Т. (2015). *Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики*. Міжнародний центр перспективних досліджень. https://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf
- Офіс Ради Європи в Україні. (2024). *Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024–2029 роки*. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian>
- Рада Європейських муніципалітетів та регіонів. (2004). *Рада Європейських муніципалітетів та регіонів Європейська Хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад*. https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf
- Рада Європи. (2024). *Стратегія гендерної рівності РЄ (на 2024–2029 pp.)*. <https://rm.coe.int/cm-2024-17-finale-ukr/1680af3517>
- ЮРФЕМ.уа. Асоціація жінок – юристок України. (2022). *Шлях до рівності: Стратегія гендерної рівності Європейського Союзу 2020–2025*. (ч. 1). <https://jurfem.com.ua/shlyah-do-rivnosti-strategia-gendernoi-rivnosti-2025-ch-1/>
- Azcona, G., Bhatt, A., Guillem, F., Min, Y., Page, H. & You, S. (2023). *Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2023. United States: UN Women and United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division* 2023. <https://genderclimatetracker.org/resource/26044>
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (Eds.). (2017). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford University Press.
- Churchill, L.B. (n.d.). *The feminine mystique: Work by Friedan*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/The-Feminine-Mystique>
- Devi, C.N., Singh, K.I., & Kumar, A.R. (2024). Gender Inequality and Equality: A Conceptual Analysis. *African Journal of Biomedical Research*, 27(6S), 264–266. <https://africanjournalofbiomedicalresearch.com/index.php/AJBR/article/view/5890>
- European Institute for Gender Equality. (2010). European Institute for Gender Equality opens to the public. <https://eige.europa.eu/newsroom/news/european-institute-gender-equality-opens-public>
- European Institute for Gender Equality. (2013). *EIGE will launch a Gender Equality Index for Europe in June 2013*. <https://eige.europa.eu/newsroom/news/eige-will-launch-gender-equality-index-europe-june-2013>
- European Institute for Gender Equality. (2024). *Gender Equality Index*. <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024/country>
- European Parliament. (2023). *EU accession to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women ('Istanbul Convention')*. https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-eu-accession-to-the-istanbul-convention?utm_source=chatgpt.com
- Kofi Annan Foundation. (2024). *Gender, Equality and Inclusion. At the heart of everything we do*. <https://www.kofiannanfoundation.org/gender-equality-and-inclusion/>
- UN Women. (2021). *Women and the Sustainable Development Goals (SDGs)*. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/women-and-the-sdgs>
- UN Women. (2024, 25 November). *The Beijing Declaration and Platform for Action at 30: How it transformed the fight against gender-based violence*. <https://www.unwomen.org/en/articles/explainer/the-beijing-declaration-and-platform-for-action-at-30-how-it-transformed-the-fight-against-gender-based-violence>
- United Nations. (n.d.). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- University of Exeter. (n.d.). *A brief history of gender (in)equality*. <https://www.futurelearn.com/info/courses/understanding-gender-inequality/0/steps/66837>
- Yavorska, V., Rega, I., Kiselyova, E., Goncharova, A., & Nehoda, Y. (2024). Contemporary issues in upholding women's rights and gender Equality. *Multidisciplinary Reviews*, 8, 2024spe050. <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe050>

References

- Azcona, G., Bhatt, A., Guillem, F., Min, Y., Page, H. & You, S. (2023). *Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2023*. United States: UN Women and United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. <https://genderclimatracker.org/resource/26044>
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (Eds.). (2017). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford University Press.
- Churchill, L.B. (n.d.). *The feminine mystique: Work by Friedan*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/The-Feminine-Mystique>
- Council of Europe Office in Ukraine. (2024). *Council of Europe Gender Equality Strategy 2024–2029* [in Ukrainian]. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian>
- Council of Europe. (2024). *CoE Gender Equality Strategy (2024–2029)* [in Ukrainian]. <https://rm.coe.int/cm-2024-17-finale-ukr/1680af3517>
- Council of European Municipalities and Regions. (2004). *Council of European Municipalities and Regions European Charter for Equality between Women and Men in Local Life* [in Ukrainian]. https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf
- Devi, C.N., Singh, K.I., & Kumar, A.R. (2024). Gender Inequality and Equality: A Conceptual Analysis. *African Journal of Biomedical Research*, 27(6S), 264–266. <https://africanjournalofbiomedicalresearch.com/index.php/AJBR/article/view/5890>
- European Institute for Gender Equality. (2010). European Institute for Gender Equality opens to the public. <https://eige.europa.eu/newsroom/news/european-institute-gender-equality-opens-public>
- European Institute for Gender Equality. (2013). *EIGE will launch a Gender Equality Index for Europe in June 2013*. <https://eige.europa.eu/newsroom/news/eige-will-launch-gender-equality-index-europe-june-2013>
- European Institute for Gender Equality. (2024). *Gender Equality Index*. <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024/country>
- European Parliament. (2023). *EU accession to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women ('Istanbul Convention')*. https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-eu-accession-to-the-istanbul-convention?utm_source=chatgpt.com
- Kofi Annan Foundation. (2024). *Gender, Equality and Inclusion. At the heart of everything we do*. <https://www.kofiannanfoundation.org/gender-equality-and-inclusion/>
- Martsenyuk, T. (2015). *Gender Policy of the European Union: General Principles and Best Practices*. International Centre for Policy Studies [in Ukrainian]. https://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf
- UN Women. (2021.). *Women and the Sustainable Development Goals (SDGs)*. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/women-and-the-sdgs>
- UN Women. (2024, 25 November). *The Beijing Declaration and Platform for Action at 30: How it transformed the fight against gender-based violence*. <https://www.unwomen.org/en/articles/explainer/the-beijing-declaration-and-platform-for-action-at-30-how-it-transformed-the-fight-against-gender-based-violence>
- United Nations. (n.d.). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- University of Exeter. (n.d.). *A brief history of gender (in)equality*. <https://www.futurelearn.com/info/courses/understanding-gender-inequality/0/steps/66837>
- Yavorska, V., Rega, I., Kiselyova, E., Goncharova, A., & Nehoda, Y. (2024). Contemporary issues in upholding women's rights and gender Equality. *Multidisciplinary Reviews*, 8, 2024spe050 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe050>
- YRFEM.ua. Association of Women Lawyers of Ukraine. (2022). *The Path to Equality: The European Union Gender Equality Strategy 2020–2025*. (Part 1) [in Ukrainian]. <https://jurfem.com.ua/shlyah-do-rivnosti-strategia-gendernoi-rivnosti-2025-ch-1/>

Отримано редакцією журналу / Received: 05.02.25
Прорецензовано / Revised: 10.02.25
Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Mariia ZAITSEVA, PhD (Polit.), Assist.
ORCID ID: 0000-0003-0036-419X
e-mail: mariya.zaitseva@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LEGAL MECHANISMS FOR THE FORMATION OF MODERN GENDER POLICY

Background. Globalization transformations have created new forms of inequality and discrimination, with women disproportionately affected by economic globalization in the global division of labor. Gender plays an important role in the way labor is organized and is a central organizing principle of the global economy. The purpose of the study is to investigate the nature of gender inequality in contemporary international relations. To analyze the formation of an appropriate legal mechanism and identify effective strategies to reduce the gender gap in the world.

Methods. The study used such methods as philosophical, analytical, historical, the method of generalization and analysis of documents allowed to study the legal framework of the EU, reports of international organizations and think tanks.

Results. The first attempts to combat gender inequality were made in the second half of the nineteenth century, but the concept of gender discrimination was first introduced by feminist scholars only in the 1960s. Ensuring gender equality is the 5th goal and an integral part of each of the 17 goals of the UN Sustainable Development Program until 2030. UNDP experts note that empowering women will help to realize other sustainable development goals faster. Equality between women and men is a fundamental principle of the European Union, as declared in the Treaties of Rome, the Maastricht Treaty, and the EU Charter of Fundamental Rights. Manifestations of in-depth cooperation at the EU level include the signing in 2011 and ratification in 2023 of the Istanbul Convention, which aims to combat violence against women and domestic violence. In order to prevent and combat gender stereotypes and sexism, prevent and combat violence against women and girls and domestic violence, the Council of Europe adopted the second Strategy for Gender Equality for 2024–2029. In 2004, the Council of European Municipalities and Regions developed the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life, which will ensure equal representation in local governments.

Conclusions. Gender equality plays a crucial role in the socio-economic and demographic development of society. Overcoming gender inequality will strengthen the social structures of states, creating a safer environment. The gender policy of the European Union and the United Nations will promote gender equality and women's empowerment in all spheres of public life, and gender equality will become a catalyst for the implementation of the 17 UN Sustainable Development Goals by 2030

Keywords: Globalization, gender, gender inequality, gender equality, UN, European Union.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327:659.44

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/63-69>

Софія ШУСТЕНКО, канд. політ. наук, асист.

ORCID ID: 0000-0001-5815-7236

e-mail: s_shustenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ

Вступ. У численних наукових розвідках наголошується, що проблема забезпечення інформаційних прав людини Радою Європи за часів глобальних політичних трансформацій та інформаційно-комунікаційної революції набуває все більшого значення та актуальності. В умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин та утворення нового міжнародного та світового порядку основна задача Ради Європи полягає у врегулюванні законодавчих систем країн-учасниць для гарантування ліберальної демократії, які зазначені в Європейській конвенції з прав людини (1950 р.) і Конвенції із захисту прав людини та фундаментальних свобод (1953 р.). Метою було дослідити одну з ключових проблем інформаційної політики Ради Європи – забезпечення інформаційних прав людини в сучасному світі.

Методи. У процесі дослідження було використано методи системного аналізу, системного підходу, інституційного підходу, історичний метод, метод структурно-функціонального аналізу.

Результати. Наразі відкритий доступ до інформації є одним з основних принципів демократичної держави і гарантується конституцією. Процес надання державних послуг трансформувався з розвитком комп'ютерних технологій, замінивши майже всю систему традиційних урядових механізмів.

Висновки. Було доведено, що діяльність Ради Європи має значний вплив на утворення та функціонування системи інформаційних прав людини на європейському рівні. Ці права відображені в багатьох міжнародно-правових актах Ради Європи і стали засобом впровадження чи взяття до уваги державами при здійсненні їхньої правотворчості, закріпленні в національному законодавстві держав-членів Ради Європи. Європейський суд із прав людини є не лише значимою структурою для державних методів захисту прав людини, але й завдяки своїм рішенням, які мають прецедентний характер та визнаються джерелом права, робить значний внесок у справу реалізації та охорони інформаційних прав.

Ключові слова: Рада Європи, інформаційні права людини, глобальні політичні трансформації, європейський рівень.

Вступ

Передумови дослідження обґрунтовують актуальність і важливість аналізу проблем забезпечення інформаційних прав людини Радою Європи за часів глобальних політичних трансформацій та інформаційно-комунікаційної революції, що набувають все більшого значення та актуальності. В умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин та утворення нового міжнародного та світового порядку основна задача Ради Європи полягає у врегулюванні законодавчих систем країн-учасниць для гарантування ліберальної демократії, які зазначені в Європейській конвенції з прав людини (1950 р.) і Конвенції із захисту прав людини та фундаментальних свобод (1953 р.) (Верховна Рада України, 2021).

Метою статті є визначення рівня впливу діяльності Ради Європи на утворення та функціонування системи інформаційних прав людини на європейському рівні.

Завдання статті:

- дослідити одну з ключових проблем інформаційної політики Ради Європи – забезпечення інформаційних прав людини в сучасному світі;
- визначити основні виклики і пріоритети інформаційної політики Ради Європи у сфері інформаційної безпеки та свободи вираження.

Огляд літератури. На погляд дослідників, одну з ключових ролей у гарантуванні інформаційних прав громадян відіграють ЗМІ. Посилена влада засобів масової інформації, зокрема інтернету, допомагає набуттю обізнаності, а також поширенню доступу до інформації. Утім, варто зазначити, що існує і небезпека появи певних труднощів, оскільки "ЗМІ посилюють співчуття та глобальну активність у сфері прав людини, але разом з тим виникає загроза появи ненависті, стереотипів та дезінформації. Особливо вразливими до онлайн-ризиків є діти та молоді" (Рада Європи і Європейський Союз, 2015).

У контексті авторського дослідження вважаємо за необхідне розглянути поняття "інформаційні права людини". Під інформаційними правами людини український

дослідник О. Яременко розуміє "групу основоположних прав людини, які визначають суспільне становище особи в системі інформаційних відносин". У свою чергу, інформаційні відносини можна розглядати як взаємовідносини, які утворюються в усіх сферах життя та функціонуванні суспільства чи держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні, а також обробці і захисті інформації (Яременко, 2002, с. 157).

У свою чергу, наукову категорію "основоположні права людини" розуміємо як правові можливості, що необхідні для існування і розвитку особи. Вони визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватися і захищатися державою в межах загальноприйнятих міжнародних стандартів (Цвік та ін., 2009, с. 447).

Методи

У процесі дослідження було використано методи системного аналізу, системного підходу, інституційного підходу, історичний метод, метод структурно-функціонального аналізу.

Результати

Правом людини, яке найбільше корелюється із засобами масової інформації, вважають фахівці, є право на свободу переконань та їх вираження. Свобода вираження думок, як зазначено в документах із прав людини, включає право на отримання та поширення інформації, право на мовчання, право на формулювання особистих думок, як-от право на визначення власного стилю в одязі, використанні головних уборів, смаки у сферах музики, літератури і кіно; воно також включає художнє вираження, політичну та торговельну мову, академічну свободу та право на свободу слова представників журналістської діяльності. Такий спектр дозволяє усвідомити, наскільки значимим є це право, що дає можливість досягти самореалізації та гідності, досягнути сенс життя, стимулює розвиток особистості. Ця свобода також має важливе значення для спільнот, які виступають за посилення прогресу, утвердження рівності, демократії та інститутів самоврядування. Свобода вираження думки

© Шустенко Софія, 2025

має значення сама по собі, а також передують здійсненню ряду інших прав і свобод (Дроздов, & Дроздова, 2019).

Найважливішим етапом у забезпеченні інформаційних прав людини вважається узгодження Радою Європи декларації про ЗМІ і права людини від 23 січня 1970 р., де зазначено, що засоби масової інформації мають широкий вплив у суспільстві. Також підкреслено, що на ЗМІ поширюється право на свободу вираження думки, яке охоплює свободу на поширення інформації. Національні держави зобов'язані в розумних межах надавати інформацію з питань, що становлять інтерес для громадськості, а засоби масової інформації зобов'язані повідомляти повну і вичерпну інформацію про державні справи. Вказано на незалежність преси та інших засобів масової інформації від державного контролю, а обмеження цієї незалежності допускається тільки на підставі рішення суду, а не органів виконавчої влади. Також забороняється пряма або непряма цензура в ЗМІ (Консультативна асамблея Ради Європи, 1970, резолюція 428).

Відповідно до декларації про засоби масової інформації і права людини незалежність засобів масової інформації має бути захищеною від загрози з боку монополій. Приватні підприємства та фінансові групи не можуть мати права на монополію у сфері друку, радіо чи телебачення, і не слід дозволяти виникненню монополій, що підконтрольні урядові. Окремі особи, соціальні групи, регіональні або місцеві органи влади повинні мати право займатися цією діяльністю, якщо вони дотримуються встановлених правил ліцензування. Зауважено на необхідності вжити спеціальних заходів для забезпечення свободи іноземних журналістів, включаючи персонал міжнародних друкованих агентств, з тим, щоб надати можливість громадськості отримувати точну інформацію з-за кордону. Ці заходи мають поширюватися на статус, обов'язки і привілеї іноземних журналістів і повинні передбачати захист від довільної депортації. Вони припускають відповідний обов'язок іноземних журналістів достовірно висвітлювати події (Консультативна асамблея Ради Європи, 1970, резолюція 428).

Важливо, що в рамках конвенції було вжито заходів щодо захисту індивіда від будь-якого посягання на його право на повагу до свого приватного життя. Вказується, що право на повагу до приватного життя є головним правом вести своє життя на власний розсуд при мінімальному сторонньому втручанні в нього. У конвенції зазначено, що особлива проблема виникає в результаті спроб отримати інформацію за допомогою сучасних технічних пристроїв – пристроїв для підслуховування, таємні мікрофони, використання комп'ютерів тощо. Ці пристрої завдають суттєвої шкоди праву на повагу до приватного життя. У тих випадках, коли створюються регіональні, національні або міжнародні банки комп'ютерних даних, індивід не повинен повністю позбавлятися захисту від посягання на його особисте життя в результаті збору інформації, що стосується навіть його особистого життя. Банки даних мають обмежуватися необхідним мінімумом інформації, необхідної для оподаткування, пенсійних програм та програм соціального забезпечення тощо (Консультативна асамблея Ради Європи, 1970, резолюція 428).

Слід зауважити, що уряди національних держав завжди намагалися здійснювати певний контроль над засобами масової інформації та над отриманням доступу до масмедіа задля впливу на широкий загал з метою досягнення підтримки або перешкоджання здійсненню дій з боку опозиції. Проте значною мірою контрольовані засоби масової інформації обмежують громадян в отриманні соціальної обізнаності, знань про світові події, достовірної аналітики, як і дані про економічний стан

держави, політичну діяльність та соціальне життя. Державний контроль за засобами масової інформації може втілюватися спрямовано, наприклад, засобом відміни інтернет-трафіку або телефонних розмов для підтримки національної безпеки. В іншому разі, уряди можуть цілком закрити доступ до певної інформації. Це підтверджує випадок ліквідації мережі мобільного зв'язку в Ірані в середині 2009 р. та в Єгипті наприкінці 2010 р., глушіння радіостанцій, супутникового телебачення і відволення журналістів із зон конфліктів. Необхідно зазначити, що в 2009 р. журналістам наказали звільнити північно-західну провінцію Сінцзян у Китаї, щоб уникнути появи в масмедіа інформації щодо проявів насильства етнічного характеру (Консультативна асамблея Ради Європи, 1970, резолюція 428).

У дослідженнях констатується і той факт, що регулювання ЗМІ з боку державних органів викликає занепокоєння в Раді Європи: зокрема, ідеться про події в Угорщині у 2011 р. з прийняттям закону про засоби масової інформації, що передає державному органу зобов'язання координувати всі ЗМІ, у тому числі приватних постачальників контенту, застосовувати штрафи і призупиняти діяльність ЗМІ на підставі засад, які насправді нечітко означені. В інших європейських країнах дифамація на сьогодні є умовою для притягнення до кримінальної відповідальності, тобто журналістів можуть ув'язнити, якщо вони публікують інформацію про події або переконання, які можуть нанести шкоду державі і суспільству. У своїх рішеннях, ухвалених щодо справ про дифамацію, Європейський суд з прав людини неодноразово заявляв, що "...затвердження виroku про тюремне ув'язнення працівників масмедіа йде врозріз із правами на свободу слова представників журналістики... винятком є справи, які містять порушення основних прав людини, зокрема, у вираженні ненависті, агресії чи закликів до здійснення насильства". Саме Європейський суд з прав людини окреслив визначення рамок засад, які регулюють ступінь здійснення свободи слова відповідно до ст. 10(2). Суд затвердив, що це право є "однією з основних передумов формування демократичного суспільства" (Консультативна асамблея Ради Європи, 1970, резолюція 428).

Важливе місце в розвитку інформаційних прав людини зіграла Віденська декларація від 25 червня 1993 р., у якій, зокрема, вказано, що "Рада Європи є визначним європейським політичним інститутом, здатним прийняти на рівноправній основі і в постійних структурах демократії Європи, що не підпадають під комуністичний тиск. Відповідно, доступ цих держав до участі у діяльності Ради Європи визнається ключовим чинником у процесі європейського будівництва на основі загальноєвропейських цінностей. Такий доступ передбачає, що країна, яка звернулася з проханням про членство в організації, привела свої установи і правову систему у відповідність з основними принципами демократії, верховенством права і повагою до прав людини. При цьому наголошується, що народні представники повинні обиратися за допомогою вільних і справедливих виборів на основі загального голосування; має бути гарантована свобода слова й особливо засобів масової інформації; захист національних меншин та дотримання принципів міжнародного права повинні залишатися вирішальними критеріями для оцінювання будь-якої заяви при прийомі в члени; зобов'язання підписати Європейську конвенцію про права людини і визнати контрольний механізм Конвенції у всій її повноті в максимально короткі терміни також є вкрай важливим" (Віденська декларація та Програма дій (декларация № 995_504 від 25.06.1993) (Верховна Рада України, 1993).

У рамках Віденської декларації від 25 червня 1993 р. важливе місце мала реформа механізму контролю за дотриманням Європейської конвенції про права людини. Із підписанням "Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод", яка набрала чинності в 1950 р., Рада Європи створила єдину у своєму роді міжнародну систему захисту прав людини. Головною відмінною рисою цієї системи є той факт, що держави, які підписали цю Конвенцію, беруть на себе зобов'язання ефективно захищати права людини, закріплені в цій Конвенції, і погодитися з міжнародним контролем за їх дотриманням. До того ця відповідальність була покладена на Європейську комісію з прав людини та Європейський суд з прав людини (Верховна Рада України, 1993).

Доречною в контексті авторського дослідження виявилася і резолюція № 1120 "Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію", що була ухвалена ще в 1997 р. (Рада Європи. Парламентська асамблея, 1997, резолюція 1120). Проте з розвитком новітніх інформаційних та комунікаційних мереж вона набуває додаткової актуальності. У резолюції зокрема йдеться про те, що "на базі технічних, політичних і культурних змін, які здійснюються в сучасному світі, Рада Європи має намір окреслити можливості, які надають нові комунікативні й інформаційні технології (НКІТ), для ефективною реалізації потреб громадян. Вони мають заохочувати розширення свобод, посилювати рівень самовизначення громадян і сприяти їх більш активній участі у суспільних справах, посилювати економічний розвиток і зайнятість, сприяти соціокультурному розвитку та покращувати процес здобуття освіти й пошуку знань. Їх варто використовувати в інтересах громадян, соціального розвитку, демократії та миру" (Рада Європи. Парламентська асамблея, 1997, резолюція 1120).

Одним із завдань Ради Європи, як зазначається в документах, є необхідність "сконцентрувати позитивну мету поширення нових комунікативних та інформаційних технологій, що надають значні можливості, зокрема в галузі освіти, і можуть здійснити суттєвий внесок у побудову демократії, оскільки роблять можливими контакти та обмін ідеями без здійснення цензури з боку органів влади, які не працюють на засадах демократії". Відповідно, ПАРЕ РЕ закликає національні парламенти підтримувати політиків, які сприяють розвитку новітніх технологій. У цьому контексті важливим заходом "гарантування поваги до конфіденційності автоматизованих даних особистого й приватного характеру, має використання, зокрема, конвенції Ради Європи "Про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних" (ETS № 108) та рекомендації Комітету міністрів № (73)22 і № (74)29 "Про захист приватного життя осіб з огляду на електронні бази даних", рекомендації № R(94)13 "Про заходи щодо сприяння прозорості ЗМІ" і рекомендації № R(95)4 "Про захист персональних даних у сфері телекомунікаційних послуг", із чітким фокусом на телефонних послугах" (Рада Європи. Парламентська асамблея, 1997, резолюція 1120).

Вагомим чинником забезпечення інформаційних прав людини виявилася резолюція 1636, що була прийнята Радою Європи в 2008 р. і яка зосереджує увагу на показниках демократії в медіасфері (Рада Європи. Парламентська асамблея, 2008, резолюція 1636). Зокрема, у резолюції наголошено на важливості свободи ЗМІ та підкреслено, що право на вільне вираження власних поглядів та інформації через ЗМІ є значимим компонентом демократичного суспільства. При цьому вказується, що роль суспільства в процесі демократичного ухвалення рішень потребує глибокої поінформованості суспільства та здатності вільного вираження

поглядів. Зважаючи на те, що європейські стандарти свободи засобів масової інформації були окреслені Радою Європи в ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також у ряді рекомендацій Комітету Міністрів та рішеннях і рекомендаціях ПАРЕ, Парламентська асамблея здійснює постійний моніторинг за дотриманням свободи масмедіа перед державними виборами і подає аналітичний звіт на основі стандартів, встановлених Радою з питань демократичних виборів, яка включає представників Венеціанської комісії, Конгресу місцевих та регіональних влад і Парламентської асамблеї (Рада Європи. Парламентська асамблея, 2008, резолюція 1636).

Парламентська асамблея підтримує порівняльні оцінки стану національних медіа, а також розроблені для ЮНЕСКО індикатори розвитку ЗМІ, визначені організацією у ст. 19 та Західноафриканським центром розвитку ЗМІ, що уможливають визначення стратегії піднесення масових комунікацій у контексті національного розвитку (United Nations, 1948, art. 19). У документі, зокрема, зазначається, що ПАРЕ визнає за необхідне сприяти принципам свободи засобів масової інформації в демократичному суспільстві, які полегшать аналіз середовища в тій чи іншій країні щодо дотримання свободи ЗМІ та виявлення проблемних питань і потенційних слабких місць у цій сфері життєдіяльності. Таким чином, для країн-членів Ради Європи забезпечується здійснення діалогу на європейському рівні щодо можливих заходів з метою врегулювання дискусійних позицій. Парламентська асамблея також пропонує парламентам держав постійно проводити прозорий порівняльний аналіз стану в ЗМІ у своїх країнах задля визначення проблем у національних системах законодавства та медіаполітиці та здійснення відповідних заходів для їх урегулювання" (Рада Європи. Парламентська асамблея, 2008, резолюція 1636).

На переконання українського дослідника П. Сухорольського, для національної діяльності із забезпечення прав людини відправним пунктом та орієнтиром є міжнародні стандарти, закріплені в основних міжнародно-правових документах з прав людини, які продовжують розвиватися, у тому числі, і завдяки діяльності міжнародних урядових організацій. Однією з таких організацій, першочерговою метою якої стало забезпечення прав людини, є саме Рада Європи. Як вже зазначалося, у рамках цієї організації була підписана Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ЄКПЛ) (Верховна Рада України, 2021), а також створений спеціальний орган забезпечення реалізації положень Конвенції – Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Перелік інформаційних прав людини, закріплених у ЄКПЛ та інших документах Ради Європи, охоплює дві групи прав. До першої групи належать права і свободи, пов'язані зі свободою вираження поглядів, що згідно із ЄКПЛ включає свободу дотримуватися власних поглядів, отримувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та незалежно від кордонів. У сучасному контексті прийнято говорити загалом про свободу інформації, яка передбачає: 1) право мати інформацію та переконання; 2) право вільно отримувати інформацію (право на доступ до інформації та право не сприймати інформацію поза своєю волею); 3) право вільно поширювати інформацію (Сухорольський, 2011). До цієї ж групи належать права, що зафіксовані та детально регламентовані в інших документах Ради Європи, зокрема: право на доступ до офіційної інформації, (Council of Europe, 2008), право на доступ до інформації, що є суспільно значимою, право на відповідь (Верховна Рада України, 2008, ст. 8-9) тощо. До другої групи інформаційних прав належать права людини, які обмежують

свободу інформації. У ЄКПЛ це передусім право на повагу до приватного та сімейного життя, до особистого житла та кореспонденції (Верховна Рада України, 2008, ст. 8). В інформаційній сфері це право пов'язане з концепцією інформаційної та комунікаційної приватності. Також сюди можна віднести право на повагу до гідності і честі особи (Верховна Рада України, 2008, ст. 7).

"Усі зазначені права", – ідеться у науковій розвідці П. Сухорольського, – "належать до особистих (громадянських) прав людини. Ці права розглядаються провідними європейськими науковими школами як природні права, тобто права, які походять від природи людини чи усталеного суспільного порядку, а не від держави. Вони спрямовані на забезпечення найважливіших індивідуальних потреб особи та безпосередньо пов'язані із самою її сутністю" (Сухорольський, 2011). Однак це не означає, що інформаційні права обмежені лише особистими правами. До них належить, наприклад, право людини на захист матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з науковими, художніми або літературними працями, які є її авторським здобутком (Верховна Рада України, 2008, ст. 15) (соціально-економічне право); право народів мати вільний доступ до інформації і повністю без втручання розвивати свою систему інформації та засобів масової інформації.

У контексті розмежування публічної і приватної сфер для другої групи інформаційних прав характерним є те, що вони забезпечують приватний інтерес, тобто інтерес конкретних осіб чи об'єднань. Для забезпечення ж свободи інформації характерне поєднання приватного і публічного (суспільного) інтересу (Сухорольський, 2011). Найбільш яскравим прикладом цього, наголошує науковець, є діяльність ЗМІ, яка, з одного боку, є необхідною для забезпечення доступу особи до інформації, служить засобом власного вираження поглядів авторів, а з іншого, є обов'язковою умовою демократичного розвитку суспільства та прозорості й ефективності публічної влади. Публічний інтерес у положеннях ЄКПЛ забезпечується шляхом визначення випадків можливого обмеження інформаційних прав людини з боку держави, наприклад, обмеження в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадської безпеки, економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я чи моралі, підтримання авторитету і безсторонності суду. Пошук необхідного балансу між публічними і приватними інтересами в інформаційній сфері вважається головним завданням державних та міжнародних інституцій, діяльність яких торкається реалізації інформаційних прав, зокрема в Європейському суді з прав людини (Сухорольський, 2011).

Що стосується діяльності з охорони та захисту інформаційних прав у рамках Ради Європи, то провідну роль також відіграє ЄСПЛ. У цьому контексті необхідно підкреслити, що його рішення є обов'язковими для держав-членів ЄКПЛ, а в законодавстві України прямо вказано, що суди України при розгляді справ використовують ЄКПЛ та практику ЄСПЛ як основу права (Верховна Рада України, 2006, ст. 17). Стосовно інших конвенцій, які закріплюють інформаційні права людини, то спеціальні положення в них спрямовані на забезпечення реалізації зазначених прав (Верховна Рада України, 2008, ст. 24-25), а також на створення умов для захисту цих прав. Варто зазначити, що у своїй діяльності із застосування ст. 8 та 10 ЄКПЛ Європейський суд з прав людини, керуючись її положеннями, намагається знайти баланс інтересів приватних осіб, суспільства та держави.

Одним із найважливіших завдань інформаційної політики Ради Європи фахівці вважають забезпечення

інформаційних прав людини у глобальній мережі "Інтернет", яка стала потужним інформаційним ресурсом для діяльності всіх акторів світу. Держави-члени Ради Європи, репрезентуючи приватний сектор, громадянське суспільство та інші суб'єкти, інтенсивно працюють над тим, щоб в "Інтернеті" забезпечувалися права особи, демократії та верховенство права, щоб "Інтернет" був безпечною і відкритою мережею, де можуть розкриватися свобода слова, право на зібрання, повага до особистого життя, культурне розмаїття, освіта та набуття знань. Для досягнення цієї мети Рада Європи сформулювала такі міжнародні документи, як: конвенції про кіберзлочинність, захист персональних даних і захист дітей в інтернет-просторі. Організація також розробляє типові законодавчі акти у формі рекомендацій державам-членам і керівні принципи для суб'єктів інтернет-середовища. При цьому запропоновано залучити до захисту прав людини в мережі "Інтернет" Європейську конвенцію про права людини. Крім того, Європейський суд з прав людини, який приймає постанови щодо заяв про порушення Конвенції, ухвалив значимі рішення стосовно онлайн-середовища, а також права на вільне вираження поглядів, вільного доступу до інформації та права на повагу до особистого життя (Попко, & Попко, 2021).

У численних дослідженнях зазначається, що мережа "Інтернет" сприймається громадянським суспільством як інструмент політичної емансипації, а також як засіб поширення інформації і думок у планетарному масштабі, що використовується журналістами, захисниками прав людини та опозиційними рухами. На міжнародних форумах і шляхом співробітництва між країнами-учасницями Ради Європи обговорюються проблеми розвитку й захисту свободи слова та вираження поглядів, а також свободи зібрань та об'єднань як в мережі "Інтернет", так і в реальному житті, у межах дотримання інших основних прав людини. Під час міжнародних форумів на вищому рівні щодо проблем інформаційного суспільства уряди більшості країн підтвердили безумовну придатність загальної декларації прав людини до функціонування "Інтернету"; зі свого боку, Рада Європи завжди вказує на важливість захисту основоположних прав людини і вільного руху інформації в мережі (Конституція України, 2012, ст. 34, розд. 2).

Проте, як показав моніторинг забезпечення прав людини в "Інтернеті", у багатьох країнах не дотримуються свободи слова у мережі, а отже, кожен третій користувач у світі не має вільного і необмеженого доступу до глобальних інформаційних ресурсів. Зазначимо, що Франція як країна-засновниця Ради Європи засуджує цензуру й обмеження доступу до мережі "Інтернет" як приватного, так і загального характеру, що реалізуються в прямій формі (шляхом створення перешкод, блокування або необґрунтованої фільтрації інтернет-ресурсів) і в опосередкованій, під приводом боротьби з дезінформацією, кіберзлочинністю і тероризмом.

Фахівці також звертають увагу і на забезпечення прав інтелектуальної власності в інформаційному просторі, що має вирішальне значення для творчої й інноваційної діяльності. Наразі цифрова революція сприяє кардинальним перетворенням у сфері споживання культурних благ і, відповідно, трансформації економічних моделей, що забезпечують дохід творчих діячів. Тому можна стверджувати, що без захисту права інтелектуальної власності розвиток динамічної і творчої цифрової економіки неможливий (Конституція України, 2012, ст. 34, розд. 2).

У науковому дискурсі до переліку прав людини в мережі "Інтернет" належить і ефективний захист персональних даних та приватного життя, що має першорядне

значення для зміцнення довіри користувачів і забезпечення їхньої безпеки. Тому, вказується у дослідженнях, важливо не допускати дій, що представляють собою порушення права на повагу до приватного життя (незаконне зберігання персональних даних, їх неправомірне використання або несанкціоноване поширення тощо), з тим, щоб користувачі мали можливість контролювати свої персональні дані і щоб це основне право дотримувалося всіма посередниками (Конституція України, 2012, ст. 34, розд. 2).

Інтернет визнається двигуном економічного зростання і вектором розвитку свободи і демократії. Водночас він також вважається простором, де вільно і безкарно можуть діяти пірати, хакери, злочинні елементи тощо. Типи загроз дуже швидко еволюціонують і тепер переросли в кібершпіонаж, пошкодження мереж і сервісів, фізичне знищення шляхом віртуальної атаки. Відтепер будь-яка країна, її життєво важливі інфраструктури, банки, і навіть вся економіка, можуть виявитися паралізованими внаслідок комп'ютерної атаки. Цілком закономірно, що такий подвійний характер віртуального простору спонукав держави до підвищення пильності, а також вдосконалення захисту урядових інформаційних систем і життєво важливих інфраструктур, аж до розробки наступальних засобів протидії. Держави також змушені розглядати правові заходи обмеження ризиків, що пов'язані з інтернетом (Попко, & Попко, 2021).

Слід зазначити, що й у сфері міжнародних відносин кіберпростір набуває особливої дипломатичної сутності, оскільки постало питання про забезпечення стабільності і безпеки мережі "Інтернет" щодо взаємодії всіх міжнародних акторів. Проте позиції країн-членів міжнародних організацій з приводу посилення безпеки кіберпростору значно різняться, оскільки деякі з них вважають за необхідне розробити міжнародний юридичний інструмент обов'язкового характеру, що регулює дії держав щодо "Інтернету". Інші держави дотримуються принципу, що розробку рішень щодо підвищення безпеки в мережі "Інтернет" слід здійснювати спільно з підприємствами та громадянським суспільством. На їхню думку, посилення контролю держав над кіберпростором може призвести до обмеження свободи користування інформаційними ресурсами, тому чинне міжнародне право може бути застосовано до інтернет-простору, і розробка нової юридичної регламентації не видається необхідною. Достатньо добровільно прийняти певні принципи взаємовідносин між державами і вжити заходів, які зміцнюють взаємну довіру, наголошують фахівці (Конституція України, 2012, ст. 34, розд. 2).

Зауважимо, що мережа "Інтернет" як універсальна система пов'язаних між собою комп'ютерних мереж, діяльність яких не є централізованою, став глобальним форумом для свободи волевиявлення, але одночасно зумовлює питання щодо відповідальності та регулювання діяльності та інтернеті. З огляду на інтенсивний розвиток інформаційного суспільства, перед міжнародними організаціями постає питання захисту прав людини в онлайн-площині. Для врегулювання цих питань Рада Європи розробила ряд конвенцій та рекомендацій. До прикладу, Конвенція про інтернет-злочинність (2001 р.) спрямована на захист мережі "Інтернет" від несанкціонованих злочинів з використанням нових технологій. Додатковий протокол до цієї Конвенції передбачає притягнення до кримінальної відповідальності за викриття проявів расистського та ксенофобського характеру, здійснених через комп'ютерні системи. Ще одним ключовим інструментом є Конвенція про доступ до офіційних документів (2008 р.), яка захищає право кожної особи, без дискримінації за будь-якою характеристикою, за необхідністю отримати доступ до

офіційних документів, які містяться в органах державної влади (Попко, & Попко, 2021).

Крім того, Комітет міністрів Ради Європи 21 вересня 2011 р. ухвалив 10 принципів для управління мережею "Інтернет", в якому запропоновано нове бачення ЗМІ: 1. Захист усіх основоположних прав і свобод та підтвердження їх унікальності, неподільності, взаємозв'язку та універсальності; 2. Забезпечення всебічної участі урядів, представників приватного сектора, громадянського суспільства, технічного співтовариства та користувачів; 3. Підтвердження обов'язків держав згідно з питаннями державної політики міжнародного значення, пов'язаних з мережею "Інтернет"; 4. Розповсюдження прав і можливостей користувачів мережі "Інтернет" задля здійснення основних прав і свобод та гарантування участі в заходах із питань регулювання "Інтернету"; 5. Універсальний характер мережі "Інтернет" визнаний завдяки можливості загального доступу; 6. Цілісність мережі "Інтернет" через підтримку безпеки, стабільності та надійності; 7. Утримання децентралізованої відповідальності за регулярне управління "Інтернетом"; 8. Підтримка відкритих стандартів та інтероперабельності мережі "Інтернет", а також його цілісної природи; 9. Забезпечення максимально допустимого розкриття користувачам інтернет-контенту програм і послуг; 10. Збереження культурного та мовного різноманіття інтернету (Портал Ради Європи, 2019).

Водночас з проблемами, що зумовлені функціонуванням мережі "Інтернет", особливої уваги набуває захист і розширення прав та можливостей дітей, що стає пріоритетним завданням у порядку денному діяльності Ради Європи. Тому в "Рекомендаціях щодо розширення можливостей дітей у новій інформаційній та комунікаційній сфері" (2006 р.) ідеться про те, що країни-члени повинні діяти узгоджено в контексті інформаційної грамотності і набуття знань, які б розширювали права і можливості дітей та їх педагогів, а також сприяли більш продуктивному використанню інформаційно-комунікаційних послуг і технологій. Важливість до заохочення навчання навичкам в інтернеті та цифрової грамотності підтверджена в іншій Рекомендації (2009 р.), яка містить заклик до країн-членів щодо розвитку та підтримки у взаємодії з учасниками приватного сектору та громадянського суспільства, ефективної стратегії для захисту дітей від діяльності, що несе загрозу завдання шкоди, і разом з тим захищає їх проактивність у новому інформаційно-комунікаційному середовищі (Портал Ради Європи, 2019).

Зазначимо, що Рада Європи активно працює над розвитком права людини на доступ до інформації, дотримується принципів відкритості та прозорості, а також використовує всі наявні можливості притягнути до відповідальності владні інституції за необґрунтовані обмеження таких прав на національному і глобальному рівнях. Європейська ініціатива прозорості була започаткована С. Калласом, який свого часу займав посаду віце-президента Європейської Комісії. Він стверджував, що "обмін інформацією – це засіб зміцнення довіри, що є добре випробуваний і має можливість поновити довіру громадян до спроможності державних органів вдало та продуктивно керувати своєю країною" (Шустенко, 2017). Таку позицію можна простежити й у пояснювальній записці до Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів, де об'єктивність і прозорість державних органів визначається як "основний чинник ефективного управління та чинник того, чи таке суспільство є дійсно демократичним і плюралістичним, здатним протистояти всім проявам корупції, спроможним критикувати тих суб'єктів, які ним керують, і доступним для освіченого громадянства у справах, які мають громадський інтерес. Право вільного доступу до офіційних документів має

також ключове значення в контексті особистого розвитку громадян і використання ними своїх фундаментальних прав. Це право, зокрема, підвищує легітимність державних органів для суспільного сприйняття і збільшує довіру самого суспільства до них"

Зокрема, Рада Європи надала рекомендації державним правовим установам належним чином підтримувати права людини на їхній доступ до офіційних документів, які створюються та перебувають на збереженні в державних органах. Для того, щоб забезпечити доступ до публічної інформації, а також інформувати громадськість у питаннях, пов'язаних з державним управлінням, органам державної влади, ідеться у рекомендаціях, слід надати громадськості можливість доступу до законодавчих актів в електронному вигляді, представляти звіти про свою діяльність, а також слідувати нормам, які передбачені законами про свободу інформації. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів акцентувала увагу на принципі залученості та ініціативи інституцій державної влади поширювати офіційні документи, які перебувають у їх розпорядженні (Шустенко, 2017).

Незважаючи на те, що прозорість та відкритість завжди вважалися основоположними засадами для управління, яке заслуговує на довіру, практика сприяння праву на доступ до інформації стала поширеною тільки останнім часом. Слід виокремити директивні документи Ради Європи, які стали основоположними й для більшості правових систем держав-членів ЄС: Рекомендація № (2002)2 про доступ до офіційних документів (прийнята Комітетом міністрів 21 лютого 2002 р. на 784-му засіданні заступників міністрів); Конвенція UNECE про доступ до інформації, суспільну участь в узгодженні рішень і доступ до законодавства в питаннях, пов'язаних із навколишнім середовищем (ухвалена 25 червня 1998 р. на IV міністерській конференції "Навколишнє середовище для Європи"); Модель закону про свободу інформації, створена НУО "Стаття XIX" у 2001 р.; Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів (ухвалена Комітетом міністрів 27 листопада 2008 р. під час 1042-го засідання заступників міністрів) (Шустенко, 2017).

Якщо говорити про практичне застосування зазначених принципів та рекомендацій, слід виокремити Регламент № 1049/2001 про публічний доступ до документів Європейського парламенту, Ради ЄС та Європейської Комісії, який був прийнятий Радою ЄС і Європейським парламентом після підписання Амстердамського договору в 2001 р. Для належного виконання цього Регламенту було встановлено правила, що забезпечують більшу відкритість і прозорість політичного процесу. Ідеться про створення структури доступу до неоприлюднених документів інституцій та органів Європейського Союзу за допомогою реєстру документів або за індивідуальними запитами, розширення доступу до документів, які походять від третіх сторін, визначена норма, згідно з якою, навіть якщо конкретний документ має захист від загального розголосу у виключному порядку (за винятком гарантії громадських інтересів або недоторканості особистого життя), він має право на публікацію, якщо інтереси суспільства переважають над інтересами захисту документа, скорочення строків обробки запитів до 15 робочих днів і формування реєстру документів (Шустенко, 2017).

Для того, щоб сприяти виконанню регламенту, Європейська комісія видала посібник з чіткими і простими рекомендаціями, як отримати доступ до інформації. Посібник складається з двох частин: у першій описано, як отримати доступ до документів, інформація про які вже опублікована, а в другій описано, як отримати доступ до неопублікованих документів. Також Європейською Комісією було прийнято "Кодекс пристойної

адміністративної поведінки службовців Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу у їхніх професійних взаємовідносинах з громадськістю" та "Кодекс належної адміністративної поведінки у стосунках з громадськістю", в яких сформульовано стандарти відкритості та надання інформації. Цими кодексами встановлено загальні стандарти доступу до інформації. Згідно з ними вся інформація має надаватися в повному обсязі. Якщо, з будь-яких причин, чиновник не може надати інформацію, то людині, яка її запросила, мають надати розгорнуту відповідь з причинами відмови. Більше того, для запитів використовують пошту, телефон та електронну пошту (Шустенко, 2017).

Дискусія і висновки

Наразі відкритий доступ до інформації є одним з основних принципів демократичної держави і гарантується конституцією. Процес надання державних послуг трансформувався з розвитком комп'ютерних технологій, замінивши майже всю систему традиційних урядових механізмів. Крім того, надання інформації завдяки використанню новітніх технологій відбувається швидше та якісніше, що покращило спілкування між урядом та громадянами, а через впровадження електронного урядування політика уряду стала більш відкритою, доступною та підзвітною для своїх громадян. Фактично, якщо механізми електронного урядування правильно застосовуються на практиці, то вони здатні допомогти уряду заслужити довіру суспільства за рахунок втілення політичного курсу, створеного в результаті громадської участі (Шустенко, 2017).

Можемо стверджувати, що діяльність Ради Європи має значний вплив на утворення та функціонування системи інформаційних прав людини на європейському рівні. Ці права відображені в багатьох міжнародно-правових актах Ради Європи і стали засобом впровадження чи взяття до уваги державами при здійсненні їхньої правотворчості, закріплюються у національному законодавстві держав-членів Ради Європи. Європейський суд із прав людини є не лише значимою структурою для державних методів захисту прав людини, але й завдяки своїм рішенням, які мають прецедентний характер та визнаються джерелом права, робить значний внесок у справу реалізації та охорони інформаційних прав.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. (1993). *Віденська декларація та Програма дій* (декларация № 995 504 від 25.06.1993). Офіційний портал ВРУ. https://zakononline.com.ua/documents/show/167622_167622
- Верховна Рада України. (2006). *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини* (Закон України N 30, ст. 17). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
- Верховна Рада України. (2008, 17 грудня). *Європейська конвенція про трансграничне телебачення (ETS N 132)* (зі змінами від 9 вересня 1998 р. (994_090)). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444#Text
- Верховна Рада України. (2021). *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) (документ 995_004, редакція від 01.08.2021). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- Дроздов, О.М., & Дроздова, О.В. (Пер.). (2019). *Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод*. https://unba.org.ua/assets/uploads/75f3bb7ffb475097735f_file.pdf
- Конституція України. (2012). *Право на свободу думки і слова* (ст. 34, розд. II, від 20.01.2012 р.). <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
- Консультативна асамблея Ради Європи. (1970). *Щодо Декларації про заборону масової інформації і права людини* (Резолюція № 428 від 23.01.1970). Ліга закон. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70024.html
- Попко, В.В., & Попко, Є.В. (2021). Міжнародно правове регулювання транснаціональної кіберзлочинності в кіберпросторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія "Право"*, 66, 276–283. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/49.pdf>
- Портал Ради Європи. (2019, 14 жовтня). Роль засобів масової інформації. У *Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді*. <https://www.coe.int/uk/web/compass/media>

Рада Європи і Європейський Союз. (2015). *Рамкова програма співробітництва (ОПС) на 2015–2020 рр. для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Республіки Молдова, України і Білорусі*. <https://rm.coe.int/1680462fc7>

Рада Європи. Парламентська асамблея. (1997). *Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію* (Резолюція 1120). Центр демократії та верховенства права. <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1120-1997-pro-vplyv-novyh-komunikativnyh-ta-informatsijnyh-tehnologij-na-demokratiyu/>

Рада Європи. Парламентська асамблея. (2008). *Показники демократії в медіа* (Резолюція 1636). Центр демократії і верховного права. <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1636-2008-pokaznyky-demokratiyi-v-media/>

Сухорольський, П.М. (2011). Особливості діяльності Ради Європи із забезпечення інформаційних прав людини. *Матеріали Всеукраїнської конференції "Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців"* (27 травня 2011 р. с. 230–236). Видавництво Львівської політехніки. <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19178/1/47-Sukhorolsky-230-236.pdf>

Цвік, М.В., Петришин, О.В., Авраменко, Л.В. та ін. (2009). *Загальна теорія держави і права*. Право.

Шустенко, С.О. (2017). Інформаційна політика та стан інформаційної сфери країн Європи. *Міжнародні відносини. Серія "Політичні науки"*, 15. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3139/2820

Яременко, О. (2002). Інформаційні відносини як предмет правового регулювання: теоретичний аспект. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*, 1-2, 156–161.

Council of Europe. (2008). *Convention on Access to Official Documents (Adopted by the Committee of Ministers on 27 November 2008 at the 1042bis meeting of the Ministers' Deputies)*. <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1377737&Site=CM>

United Nations. (1948, December 10). *Universal Declaration of Human Rights* (Article 19). <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

References

Constitution of Ukraine. (2012). *The right to freedom of thought and speech* (Art. 34, Sect. II, dated 20.01.2012) [in Ukrainian]. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>

Consultative Assembly of the Council of Europe. (1970). *Concerning the Declaration on the Mass Media and Human Rights* (Resolution No. 428 of 23.01.1970). League of Laws. [in Ukrainian]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70024.html

Council of Europe. (2008). *Convention on Access to Official Documents (Adopted by the Committee of Ministers on 27 November 2008 at the 1042bis meeting of the Ministers' Deputies)*. <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1377737&Site=CM>

Council of Europe and European Union. (2015). *Framework Programme for Cooperation (FPC) 2015–2020 for Armenia, Azerbaijan, Georgia, the Republic of Moldova, Ukraine and Belarus* [in Ukrainian]. <https://rm.coe.int/1680462fc7>

Council of Europe Portal. (2019, 14 October). *The role of the media*. In *Compass: a guide to human rights education with youth participation* [in Ukrainian]. <https://www.coe.int/uk/web/compass/media>

Council of Europe. Parliamentary Assembly. (1997). *On the impact of new communication and information technologies on democracy* (Resolution

1120). Centre for Democracy and the Rule of Law.[in Ukrainian]. <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1120-1997-pro-vplyv-novyh-komunikativnyh-ta-informatsijnyh-tehnologij-na-demokratiyu/>

Council of Europe. Parliamentary Assembly. (2008). *Media Democracy Indicators* (Resolution 1636). Centre for Democracy and the Rule of Law [in Ukrainian]. <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1636-2008-pokaznyky-demokratiyi-v-media>

Drozdov, O.M., & Drozdova, O.V. (Trans.). (2019). *Guide to Article 11 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* [in Ukrainian]. https://unba.org.ua/assets/uploads/75f3bb7ffb475097735f_file.pdf

Popko, V.V., & Popko, E.V. (2021). *International legal Regulation (EU) 2024/2747, 2024*. of transnational cybercrime in cyberspace. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Law Series*, 66, 276–283 [in Ukrainian]. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/49.pdf>

Sukhorolsky, P.M. (2011). *Peculiarities of the Council of Europe's activities in ensuring human information rights. Proceedings of the All-Ukrainian Conference "Ukraine in the System of Global Information Exchange: Theoretical and Methodological Aspects of Research and Training of Specialists"* (May 27, 2011, pp. 230–236). Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian]. <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19178/1/47-Sukhorolsky-230-236.pdf>

Shustenko, S.O. (2017). Information policy and the state of the information sphere in European countries. *International relations. Series "Political sciences"*, 15 [in Ukrainian]. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3139/2820

Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., Avramenko, L.V. et al. (2009). *General theory of state and law*. Pravo [in Ukrainian].

United Nations. (1948, December 10). *Universal Declaration of Human Rights* (Article 19). <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). *Vienna Declaration and Action Program* (Declaration No. 995_504 of 25.06.1993). Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian]. https://zakononline.com.ua/documents/show/167622___167622

Verkhovna Rada of Ukraine. (2006). *On the Execution of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights* (Law of Ukraine No. 30, Article 17) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2008, December 17). *European Convention on Transfrontier Television (ETS No. 132)* (as amended on September 9, 1998 (994_090)) [in Ukrainian]. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_444

Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols)* (European Convention on Human Rights) (document 995_004, revised on 01.08.2021) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Yaremenko, O. (2002) Information relations as a subject of legal Regulation (EU) 2024/2747, 2024.: theoretical aspect. *Bulletin of the Khmelnytsky Institute of Regional Administration and Law*. 1-2, 156–161 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 25.01.25

Прорецензовано / Revised: 10.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Sofia SHUSTENKO, PhD (Polit.), Assist.

ORCID ID: 0000-0001-5815-7236

e-mail: s_shustenko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PROBLEM OF PROTECTING HUMAN INFORMATION RIGHTS: POLITICAL AND INSTITUTIONAL CONCEPT OF THE ACTIVITIES OF THE COUNCIL OF EUROPE

Background. Numerous scientific studies emphasize that the problem of ensuring human information rights by the Council of Europe in times of global political transformations and the information and communication revolution is gaining increasing importance and relevance. In the context of the transformation of the current system of international relations and the formation of a new international and world order, the main task of the Council of Europe is to regulate the legislative systems of the member states to guarantee liberal democracy, which are specified in the European Convention on Human Rights (1950) and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1953). The aim was to investigate one of the key problems of the information policy of the Council of Europe - ensuring human information rights in the modern world.

Methods. The following methods were used: system analysis, system approach, institutional approach, historical method, method of structural-functional analysis.

Results. Currently, open access to information is one of the basic principles of a democratic state and is guaranteed by the constitution. The process of providing public services has been transformed with the development of computer technologies, replacing almost the entire system of traditional government mechanisms.

Conclusions. It was revealed that the activities of the Council of Europe have a significant impact on the formation and functioning of the system of information rights on the European level. These rights are reflected in many international legal acts of the Council of Europe and, as a means of implementation or taking into account by states in the exercise of their law-making, are enshrined in the national legislation of the member states of the Council of Europe. The European Court of Human Rights is not only a significant structure for state methods of protecting human rights, but also, thanks to its decisions, which have a precedential character and are recognized as a source of law, makes a significant contribution to the implementation and protection of information rights.

Keywords: Council of Europe, information rights, global political transformations, European area.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

КРИЗОВА СТІЙКІСТЬ ЄС: РОЛЬ РЕГЛАМЕНТУ IMERA В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

Вступ. Пандемія COVID-19, війна в Україні, енергетичні кризи та геополітична нестабільність продемонстрували вразливість внутрішнього ринку ЄС. Односторонні заходи держав-членів, такі як експортні обмеження та блокування транзиту, спричинили порушення ланцюгів постачання. У відповідь ЄС ухвалив Регламент (ЄС) 2024/2747 (Internal Market Emergency and Resilience Act, IMERA), що створює систему кризового управління, яка мінімізує фрагментацію ринку, гарантує безперебійний обіг товарів і послуг та обмежує можливості національного втручання під час надзвичайних ситуацій. Регламент встановлює три рівні реагування: режим підготовки, режим пильності та режим надзвичайної ситуації, а також передбачає запровадження єдиного механізму координації дій держав-членів. Ключовим положенням є заборона національних обмежень у внутрішній торгівлі (ст. 7 IMERA), що усуває ризики експортних бар'єрів, збоїв у постачанні критичних товарів та дискримінаційних заходів.

Методи. У процесі дослідження застосовано метод аналізу законодавчих актів ЄС, порівняльно-правовий підхід та оцінювання практичних наслідків IMERA. Досліджено вплив регламенту на функціонування внутрішнього ринку, координацію торговельної політики ЄС та механізми реагування на кризові ситуації.

Результати. Було встановлено, що IMERA є стратегічним інструментом ЄС для підтримки безперервного функціонування внутрішнього ринку під час криз. Регламент запобігає неконтрольованому національним втручанням, забезпечує узгодженість політики держав-членів і сприяє стабільності постачань товарів та послуг у межах ЄС. Запровадження пріоритетних запитів до економічних операторів та спільних закупівель механізмів покращує готовність ЄС до майбутніх криз. Крім того, положення про енергетичну безпеку та стратегічне управління ресурсами посилюють стійкість ринку.

Висновки. Було розкрито, що незважаючи на те, що регламент орієнтований на внутрішній ринок ЄС, він матиме непрямий вплив на торговельних партнерів, таких як Україна, яка інтегрована в європейські постачальні ланцюги. Обмеження національних торговельних бар'єрів в ЄС гарантують стабільність поставок критичних товарів та забезпечують більш передбачувані умови для зовнішніх партнерів. Подальші дослідження мають оцінити ефективність правозастосування IMERA та його вплив на кризове управління в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: внутрішній ринок ЄС, кризове управління, торговельні бар'єри, економічна безпека, регуляторні механізми.

Вступ

Пандемія COVID-19 підкреслила необхідність ефективного управління та інвестицій у системи охорони здоров'я для пом'якшення наслідків криз у сфері охорони здоров'я. Дослідження показують, що країни з потужними інвестиціями в сектор охорони здоров'я та ефективними структурами управління були краще підготовлені до боротьби з пандемією, що привело до зниження рівня смертності та захворюваності (Соссія, 2022). Однак у 2022–2024 рр. ЄС стикнувся з кризами, які виходять далеко за сферу громадського здоров'я. Нещодавні кризи, такі як війна в Україні, торгові суперечки, перебої з енергопостачанням та геополітична напруженість, виявили вразливі місця в інфраструктурі внутрішнього ринку, що є фундаментальною основою європейської інтеграції та сприяє економічному зростанню й забезпечує вільний рух товарів, послуг, капіталу та людей. У відповідь на це Європейський Союз розробив законодавчий пакет Internal Market Emergency and Resilience Act (IMERA), щоб створити єдину та надійну систему управління кризами, яка мінімізує фрагментацію та забезпечує безперервність ринку під час надзвичайних ситуацій.

Метою нашої статті є аналіз механізмів IMERA у забезпеченні стабільності внутрішнього ринку ЄС під час криз та оцінювання його впливу на економічну безпеку ЄС і зовнішніх партнерів, зокрема України.

Огляд літератури. Аналіз конкретного акта, так і самої системи кризового управління ЄС, перебуває поки що поза межами уваги української доктрини, що є прогалиною в умовах активної євроінтеграційної діяльності України. Також в Україні відсутні оперативні систематичні аналізи нових законодавчих актів ЄС, які ухвалюються останнім часом і будуть мати значний вплив на функціонування об'єднання, що неприпустимо, оскільки

Україна як країна-кандидат у члени ЄС повинна гармонізувати своє законодавство з усім *acquis* ЄС, включаючи нові акти права ЄС, а тому особливо гострим стоїть питання ознайомлення української наукової та професійної спільноти з новими тенденціями розвитку права ЄС у різних сферах, аналізуючи тим самим вплив таких нових ініціатив на нашу державу, яка повинна буде застосовувати ці правила після вступу до ЄС.

Методи

Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс методів правового аналізу. Основним підходом став доктринальний аналіз, який дозволив виявити ключові правові норми та концепції, що лежать в основі Регламенту (ЄС) 2024/2747 (IMERA).

Порівняльно-правовий метод застосовувався для порівняння положень IMERA з іншими кризовими механізмами ЄС, такими як Надзвичайний інструмент єдиного ринку (Single Market Emergency Instrument (SMEI)) та механізми регулювання державної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій.

Метод правового прогнозування використовувався для оцінювання потенційного впливу IMERA на функціонування внутрішнього ринку та торговельні відносини з третіми країнами, зокрема Україною. Емпіричний метод полягав в аналізі практичних наслідків попередніх кризових заходів ЄС, таких як COVID-19 та енергетична криза 2022–2023 років. Також застосовувалися методи контент-аналізу офіційних документів Європейської Комісії, Європейського парламенту та Ради ЄС для виявлення ключових тенденцій у розвитку антикризового законодавства.

Результати

Протягом останніх 30 років єдиний європейський ринок слугував стрижнем європейської інтеграції, підтримуючи чотири свободи, а саме: вільний рух товарів,

капіталу, послуг і людей. У 2023 р., коли ЄС святкував 30-ту річницю єдиного ринку, було наголошено на його еволюції від системи, яка спочатку охоплювала 345 млн людей, до системи, яка зараз налічує 447 млн споживачів і 23 млн компаній. Цей ринок охоплює не лише 27 країн-членів ЄС, але й поширюється на Ісландію, Ліхтенштейн та Норвегію в рамках Єдиної європейської зони, Швейцарія зберігає частковий доступ на основі двосторонніх угод, тоді як Велика Британія вийшла з нього в 2021 р.

Руйнівний вплив пандемії COVID-19 виявив критичні вразливі місця на єдиному ринку. У травні-червні 2020 року торгівля всередині ЄС зазнала стрімкого падіння на 24 %, а ВВП скоротився приблизно на 7 % – цифри, які суттєво різнилися між державами-членами (European Commission, 2021). Ці економічні потрясіння були посилені одностороннім прикордонним контролем та обмеженнями, запровадженими окремими країнами. Такі заходи, які часто впроваджувалися непослідовно й оновлювалися непередбачувано, не лише перешкоджали безперешкодному руху товарів, послуг і людей, а й призвели до правової невизначеності та стратегічного накопичення ресурсів на національному рівні. У різних секторах – від будівництва та роздрібної торгівлі до агропродовольчої галузі та охорони здоров'я – ці збої вказали на гостру потребу в узгодженому та передбачуваному регуляторному підході.

У відповідь на ці виклики інституції ЄС все частіше визнають, що єдиний ринок має бути краще підготовлений до майбутніх криз. Резолюції Європейського парламенту ("Координація в ЄС оцінювання стану здоров'я, класифікації ризиків і наслідків для Шенгенської зони та єдиного ринку" від 17 вересня 2020 року) та висновки Європейської Ради (23 листопада 2021 року) наголошують на важливості забезпечення вільного обігу товарів першої необхідності, таких як продукти харчування, медичні вироби та засоби захисту, навіть під час надзвичайних ситуацій.

Односторонні обмеження на вільне пересування під час COVID-19 у поєднанні з недостатньою підготовкою, координацією та прозорістю з боку ЄС призвели до серйозних перебоїв у ланцюгах поставок. Виник дефіцит товарів, особливо засобів індивідуального захисту, що ще більше загостило і без того серйозну кризу в галузі охорони здоров'я. У вересні 2022 року для усунення збоїв на єдиному ринку, спричинених такими подіями, Європейська комісія запропонувала Надзвичайний інструмент єдиного ринку. Він передбачає запровадження нової структури кризового управління для різних рівнів ризиків для підтримки функціонування Єдиного ринку і посилення спроможності ЄС ефективно реагувати на кризові ситуації (Покришка, 2024).

Після тристоронніх зустрічей Європейська Комісія, Європейський парламент та Рада ЄС досягли попередньої домовленості, яка отримала офіційне схвалення обох інституцій. 8 листопада 2024 року Регламент (ЄС) 2024/2747 про надзвичайні ситуації та стійкість внутрішнього ринку було опубліковано в Офіційному журналі Європейського Союзу.

У сучасному глобалізованому світі, де економічні та політичні кризи можуть несподівано виникнути та швидко поширюватися, забезпечення стабільності внутрішнього ринку набуває особливої актуальності. Регламент про стійкість внутрішнього ринку ЄС (IMERA) створено у відповідь на численні виклики останніх років – від пандемії до енергетичних криз – з метою забезпечення оперативного реагування на потенційні загрози та мінімізації їх негативного впливу на функціонування єдиного ринку. Цей нормативно-правовий інструмент

формує правову основу для раннього виявлення кризових ситуацій, впровадження відповідних превентивних заходів та забезпечення скоординованих дій між державами-членами ЄС.

Основною метою IMERA є посилення кризової стійкості внутрішнього ринку через розробку ефективних механізмів попередження, підготовки та реагування на надзвичайні ситуації.

Регламент IMERA ґрунтується на ст. 21, 46 і 114 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), які забезпечують правову основу для вільного пересування осіб і працівників (ст. 21 і 46 ДФЄС) та заходів з гармонізації для покращення функціонування внутрішнього ринку (ст. 114 ДФЄС). Регламент встановлює юридично обов'язкові рамки, які посилюють готовність ринку та управління кризами, гарантуючи, що ЄС може підтримувати економічну стабільність навіть за виняткових обставин.

Основні цілі IMERA мають три напрями:

1) *попередження* – зміцнення механізмів раннього попередження та моніторинг вразливих місць у ланцюгах поставок;

2) *реагування* – забезпечення структурованої основи для швидкого врегулювання кризових ситуацій по всьому ЄС;

3) *стійкість* – підвищення здатності економічних операторів та держав-членів підтримувати діяльність під час збоїв.

Для досягнення цих цілей регламент накладає юридично обов'язкові зобов'язання як на держави-члени, так і на економічних операторів, забезпечуючи гармонізоване реагування та запобігаючи втручанням на національному рівні, які можуть підірвати цілісність єдиного ринку.

IMERA запроваджує гармонізовані умови для обмеження вільного руху товарів і послуг у разі кризових ситуацій, тобто стихійних лих, надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я, економічних потрясінь або проблем безпеки. Ці гармонізовані правила застосовують майже до всіх товарів, послуг та осіб на внутрішньому ринку, за деякими галузевими винятками. Незважаючи на широку сферу застосування, вони насамперед стосуються товарів і послуг, що мають критичне значення для ланцюгів поставок, які визначатимуться залежно від характеру кризи.

Як зазначається у ст. 3 Регламенту, "криза" означає виняткову, несподівану та раптову природну або антропогенну подію надзвичайного характеру та масштабу, яка відбувається в межах або за межами Союзу, має або може мати серйозний негативний вплив на функціонування внутрішнього ринку та порушує вільний рух товарів, послуг і людей або порушує функціонування його ланцюгів постачання (European Union, 2024).

Цікавим є той факт, що законодавці ЄС, ухвалюючи Регламент IMERA, встановили, що страйк не є кризою. Це означає, що страйки не можна придушувати під приводом того, що вони є перешкодою для торгівлі. Інтенсивне лобіювання профспілок у Європейському парламенті та національних урядах забезпечило збереження винятку щодо страйку (IndustriAll European, 2024).

Передісторія такої позиції полягала в тому, що на початку 1990-х років французькі фермери вдалися до агресивних дій, щоб перешкодити імпорту сільськогосподарської продукції з інших країн-членів Європейського Союзу (ЄС), зокрема, іспанської полуниці та бельгійських томатів. Ці дії призвели до погроз, вандалізму, знищення товарів і транспортних засобів. Незважаючи на серйозність цих

інцидентів, французьку владу критикували за бездіяльність, оскільки правоохоронні органи часто не могли ефективно втрутитися для захисту імпортованих товарів. Після неодноразових, але не почутих звернень до Франції з проханням вирішити цю проблему, Європейська Комісія ініціювала судовий розгляд проти Французької Республіки. У знаковій справі 1997 року "Комісія проти Франції" (C-265/95) суд ЄС постановив, що Франція порушила свої зобов'язання за законодавством ЄС, не вживши необхідних і пропорційних заходів для запобігання цим перешкодам для вільного руху товарів (Court of Justice of the European Union, 1997). У відповідь на це рішення 7 грудня 1998 року Рада ЄС прийняла Регламент (ЄС) № 2679/98, який зазвичай називають "полуничним регламентом" (Strawberry Regulation (EU) 2024/2747). Цей регламент мав на меті забезпечити безперерйне функціонування внутрішнього ринку шляхом усунення серйозних перешкод на шляху вільного руху товарів між країнами-членами. Важливою особливістю цього регламенту є ст. 2, відома як "застереження Монті", названа на честь Маріо Монті, тодішнього єврокомісара з питань внутрішнього ринку. У положенні Монті чітко зазначено, що регламент не слід тлумачити як такий, що впливає на здійснення основних прав, визнаних у державах-членах, включаючи право або свободу страйку. Це положення мало вирішальне значення для забезпечення балансу між необхідністю підтримувати вільний рух на внутрішньому ринку та захистом прав працівників на страйк. Профспілки висловили занепокоєння, коли наприкінці 2022 року було внесено пропозицію щодо IMERA через скасування винятку щодо страйку, який існував у вихідному регламенті 1998 року. Це усунення могло дозволити розглядати акції страйку промисловців як торговельні бар'єри, що дозволятиме законне втручання уряду.

IMERA запроваджує багаторівневу систему антикризового управління, якою керує Рада з питань надзвичайних ситуацій та стійкості внутрішнього ринку (IMERB), до складу якої входять:

- Європейська Комісія (голова);
- представники держав-членів (по одному від кожної держави);
- спостерігачі від Європейського парламенту та агентств ЄС.

Ця Рада відіграє центральну роль у моніторингу ризиків, консультуванні Комісії та координації дій з реагування на кризові ситуації. Регламент встановлює три режими управління, кожен з яких активується за певних умов. *Перший* – це режим надзвичайних ситуацій, який застосовується в некризові періоди і зосереджується на стрес-тестуванні ланцюгів поставок та оцінюванні ризиків; *другий* – режим пильності внутрішнього ринку (Vigilance Mode), який запускається за умови виникнення реальної загрози, що вимагає посиленого моніторингу та координації між державами-членами; і найсуворіший, *третій* – режим надзвичайної ситуації на внутрішньому ринку (Emergency Mode), який активується, коли криза матеріалізується, що дозволяє Комісії та Раді запроваджувати юридично обов'язкові заходи для сприяння торгівлі та підтримання ланцюгів поставок.

Відповідно до ст. 5 Регламенту режим пильності може бути застосований, коли існує ймовірність виникнення надзвичайної ситуації на внутрішньому ринку протягом шести місяців. Рада ЄС, на основі пропозиції Комісії, видає імплементаційний акт, що визначає критичні товари та послуги, які потребують посиленого нагляду. Протягом цього періоду економічні оператори зобов'язані надавати дані про ланцюги поставок, а також

створюються механізми спільних закупівель та стратегічних запасів. Режим пильності діє протягом шести місяців і може бути продовжений ще на шість місяців, якщо кризові ризики зберігаються.

Режим надзвичайної ситуації на внутрішньому ринку, що регулюється ст. 6–9 Регламенту, оголошується, коли криза безпосередньо загрожує функціонуванню внутрішнього ринку. Цей режим надає Комісії та державам-членам повноваження вживати цілеспрямованих надзвичайних заходів для забезпечення вільного руху товарів, послуг та осіб. Стаття 7 забороняє державам-членам накладати заборони на експорт товарів, пов'язаних з кризою, або дискримінувати компанії за національною ознакою. Крім того, Комісія отримує тимчасову регуляторну гнучкість, таку як прискорене проведення оцінювання відповідності та спрощення процедур сертифікації для товарів першої необхідності.

Одним із найважливіших положень IMERA є ст. 9, яка дозволяє Комісії видавати пріоритетні запити економічним операторам, змушуючи їх пріоритетувати виробництво товарів, необхідних для подолання кризових явищ. Хоча ці вимоги технічно добровільні, компанії, які не виконують їх без обґрунтування, можуть бути оштрафовані на суму до 100 000 євро. Це положення гарантує, що основні товари залишатимуться доступними по всьому ЄС, запобігаючи критичному дефіциту медичних препаратів, енергоресурсів та інших стратегічних товарів. IMERA також накладає суворі правові обмеження на національні антикризові заходи. Згідно зі ст. 10 Регламенту державам-членам прямо заборонено приймати односторонні торговельні обмеження, які фрагментують внутрішній ринок. Це передбачає заборону експорту в межах ЄС, дискримінацію за національною ознакою та обмеження для транскордонних працівників, задіяних у критично важливих секторах. Крім того, економічні оператори юридично зобов'язані надавати дані про ланцюги поставок за запитом і дотримуватися загальноєвропейських мандатів щодо надзвичайних закупівель. Ці положення гарантують, що зусилля з реагування на кризу залишатимуться скоординованими на рівні ЄС, а не диктуватимуться індивідуальною національною політикою. Це положення надзвичайно важливе у світлі досі недавніх ще подій на україно-польському кордоні, коли протестувальники блокували усі перевезення з України до ЄС через польський кордон, і що загрозувало безпосередньо сталості внутрішнього ринку ЄС, однак Європейська Комісія реагувала лише в рамках повноважень за правилами Спільної торговельної політики ЄС, зазначаючи відсутність інших більш суворих повноважень щодо реагування на кризу.

Окрім безпосереднього реагування на кризові ситуації, IMERA інтегрується у ширшу систему економічної безпеки ЄС, доповнюючи існуючі акти, такі як Рамкова система безпеки охорони здоров'я ЄС (Регламент (ЄС) 2022/2371), Регламент про мікросхеми (Регламент (ЄС) 2023/1781) та Регламент про безпеку газопостачання (Регламент (ЄС) 2017/1938). Регламент також відповідає зобов'язанням перед Світовою організацією торгівлі (COT), гарантуючи, що антикризові заходи ЄС залишаються пропорційними і недискримінаційними щодо третіх країн. Однак зберігається занепокоєння щодо його впливу на національний суверенітет. Хоча IMERA посилює координацію кризових заходів на рівні ЄС, деякі держави-члени можуть чинити опір обмеженням їхньої здатності впроваджувати надзвичайну економічну політику.

Україна є великим експортером сільськогосподарської продукції, сировини та промислових товарів до

Європейського Союзу. Перебої в торгівлі, такі як блокування кордонів окремими країнами-членами ЄС, створюють значні економічні та безпекові ризики. Угода ІМЕРА прямо забороняє односторонні торговельні обмеження на внутрішньому ринку ЄС (ст. 7 ІМЕРА), не дозволяючи державам-членам запроваджувати довільні заборони на торгівлю всередині ЄС. Хоча Україна не є членом ЄС, це регулювання посилює передбачуваність європейського ринку, зменшуючи ризик блокування українських товарів у критично важливих транзитних пунктах, таких як Польща, Румунія та Словаччина.

Україна залишається сильно залежною від імпорту з ЄС машин, технологічних компонентів та енергоресурсів. Війна, що триває, зруйнувала внутрішні виробничі потужності та логістичну інфраструктуру, що робить надійні ланцюги поставок в ЄС необхідними для економічного виживання України. Механізми антикризового управління ІМЕРА гарантують, що основні товари та послуги продовжують безперебійно надходити до ЄС під час надзвичайних ситуацій. Це передбачає спільні закупівлі та стратегічні запаси товарів, необхідних у кризових ситуаціях (ст. 8 ІМЕРА), моніторинг ланцюгів постачання та механізми раннього попередження для виявлення потенційних збоїв (ст. 5 ІМЕРА), прискорене схвалення імпорту товарів першої необхідності, таких як машини, енергоносії та медичне обладнання (ст. 9 ІМЕРА). Також прагнення України до повноправного членства в ЄС вимагає регуляторного узгодження з внутрішнім ринком ЄС. ІМЕРА запроваджує обов'язкові до виконання правові механізми, які можуть слугувати моделлю для реформ антикризового управління в Україні. Вивчаючи та впроваджуючи подібну політику реагування на кризові ситуації, Україна може підвищити свою готовність до вступу в ЄС, демонструючи систематичність політики наближення законодавства і врахування актуальних тенденцій розвитку політик та аспис ЄС; впорядкувати торговельне та інвестиційне законодавство відповідно до стандартів ЄС; продемонструвати економічну стійкість до потенційних майбутніх криз.

Крім того, Україна може інтегруватися такі ініціативи, пов'язані з ІМЕРА, як моніторинг ланцюгів поставок та механізми спільних закупівель шляхом проведення переговорів про тісніші угоди про економічне співробітництво з ЄС. Механізми правозастосування ІМЕРА надають Європейській Комісії більше повноважень для посередництва в торговельних суперечках між країнами-членами ЄС. У випадках, коли український експорт стикається з невинуватими бар'єрами на кордонах ЄС, Україна може використовувати принципи ІМЕРА у переговорах з інституціями ЄС, використовуючи обмеження регламенту щодо фрагментації внутрішнього ринку як правовий аргумент проти політично вмотивованих торговельних обмежень.

Дискусія і висновки

Таким чином, ІМЕРА являє собою значну еволюцію в антикризовому управлінні ЄС, зміцнюючи правові та інституційні механізми, необхідні для підтримки економічної стабільності під час кризових ситуацій. Централізуючи процес прийняття рішень, накладаючи обов'язкові для виконання зобов'язання та обмежуючи односторонні дії держав-членів, регламент підвищує стійкість ринку та безпеку ланцюгів постачання. Однак практичні виклики залишаються, зокрема, у забезпеченні повного дотримання вимог державами-членами та балансу між координацією на рівні ЄС та національним економічним суверенітетом. Майбутнє прецедентне

право Суду Європейського Союзу відіграватиме вирішальну роль у формуванні правової інтерпретації та правозастосування ІМЕРА. Оскільки ЄС продовжує орієнтуватися в умовах глобальної економічної невизначеності, цей регламент забезпечує важливий правовий захист від фрагментації внутрішнього ринку, зміцнюючи довгострокову економічну стійкість Союзу.

Ухвалення ІМЕРА зміцнює позиції України як стратегічного торговельно-економічного партнера ЄС, забезпечуючи більш передбачуване та стійке ринкове середовище. Хоча регламент застосовується насамперед до країн-членів ЄС, його ширший вплив на управління торгівлею, стабільність ланцюгів постачання та координацію реагування на кризові ситуації забезпечує опосередковані, але значні переваги для України. Дотримуючись принципів ІМЕРА, Україна може посилити свою економічну безпеку, сприяти вступу до ЄС та глибше інтегруватися в європейський економічний простір.

Перспективою подальшого дослідження буде поглиблене вивчення практичного виконання та правозастосування Регламенту, так як державам-членам було надано період у 18 місяців до 29 травня 2026 року для адаптації своїх внутрішніх режимів.

Список використаних джерел

Покришка, Д.С. (2024). Огляд стратегічних документів Європейського Союзу у сфері економічної безпеки: Аналітичний огляд. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД).

Coccia, M. (2022). Preparedness of countries to face COVID-19 pandemic crisis: Strategic positioning and factors supporting effective strategies of prevention of pandemic threats. *Environmental research*, 203, 111678. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.111678>

Court of Justice of the European Union. (1997, December). Case C-265/95, *Commission v. France*, Judgment of the Court (5th Chamber), 9.

European Commission. (2021). *Annual single market report 2021* (SWD(2021) 351 final). Publications Office of the European Union. https://commission.europa.eu/system/files/2021-05/swd-annual-single-market-report-2021_en.pdf

European Union. (2024). *Document 32024R2747: Regulation (EU) 2024/2747 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2024 establishing a framework of measures related to an internal market emergency and to the resilience of the internal market and amending Council Regulation (EC) No 2679/98 (Internal Market Emergency and Resilience Act)*. EUR-Lex: Access to European Union law. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/2747/oj/eng>

IndustriAll Europe. (2024, February 26). *A strike is not a crisis*. <https://news.industriall-europe.eu/Article/1034>

References

Coccia M. (2022). Preparedness of countries to face COVID-19 pandemic crisis: Strategic positioning and factors supporting effective strategies of prevention of pandemic threats. *Environmental research*, 203, 111678. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.111678>

Court of Justice of the European Union. (1997, December). Case C-265/95, *Commission v. France*, Judgment of the Court (5th Chamber), 9.

European Commission. (2021). *Annual single market report 2021* (SWD(2021) 351 final). Publications Office of the European Union. https://commission.europa.eu/system/files/2021-05/swd-annual-single-market-report-2021_en.pdf

European Union. (2024). *Document 32024R2747: Regulation (EU) 2024/2747 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2024 establishing a framework of measures related to an internal market emergency and to the resilience of the internal market and amending Council Regulation (EC) No 2679/98 (Internal Market Emergency and Resilience Act)*. EUR-Lex: Access to European Union law. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/2747/oj/eng>

IndustriAll Europe. (2024, February 26). *A strike is not a crisis*. <https://news.industriall-europe.eu/Article/1034>

Pokryshka, D. S. (2024). *Review of strategic documents of the European Union in the field of economic security: Analytical review*. National Institute for Strategic Studies (NISS) [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 21.01.25

Прорецензовано / Revised: 20.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Bohdan VESELOVSKYI, PhD, Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-2891-2741
e-mail: veselovskyi@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CRISIS RESILIENCE OF THE EU: THE ROLE OF THE IMERA REGULATION (EU) 2024/2747, 2024). IN ENSURING INTERNAL MARKET STABILITY

Background. The COVID-19 pandemic, the war in Ukraine, energy crises, and geopolitical instability have exposed the vulnerabilities of the EU internal market. Unilateral measures by Member States, such as export restrictions and transit blockades, have disrupted supply chains and challenged the free movement of goods and services. In response, the EU adopted Regulation (EU) 2024/2747, 2024). (EU) 2024/2747 (Internal Market Emergency and Resilience Act, IMERA), which establishes a crisis management framework aimed at minimizing market fragmentation, ensuring the continuity of trade, and limiting national interventions during emergencies. The Regulation (EU) 2024/2747, 2024). introduces three response levels: preparedness mode, vigilance mode, and emergency mode, along with a centralized coordination mechanism for Member States' actions. A key provision is the prohibition of unilateral national restrictions within the internal market (Article 7 IMERA), which mitigates risks related to export bans, supply chain disruptions, and discriminatory measures.

Methods. The research methodology includes the analysis of EU legislative acts, a comparative legal approach, and an assessment of IMERA's practical implications. The study evaluates the Regulation (EU) 2024/2747, 2024).s impact on internal market functioning, trade policy coordination, and crisis response mechanisms.

Results. It was found that IMERA serves as a strategic tool for maintaining the continuous operation of the EU internal market during crises. The Regulation (EU) 2024/2747, 2024). prevents uncontrolled national interventions, ensures policy coherence among Member States, and strengthens the stability of supply chains within the EU. The introduction of priority-rated requests for economic operators and joint procurement mechanisms enhances the EU's preparedness for future crises. Additionally, provisions on energy security and strategic resource management reinforce market resilience.

Conclusions. It was established that although primarily designed for the EU internal market, the Regulation (EU) 2024/2747, 2024). will have indirect implications for external trade partners, such as Ukraine, which is integrated into European supply chains. The restriction of national trade barriers within the EU ensures stable access to critical goods and creates more predictable conditions for external economic actors. Further research should focus on assessing IMERA's enforcement effectiveness and its long-term impact on crisis governance in the EU.

Keywords: EU internal market, crisis management, trade barriers, economic security, regulatory mechanisms.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 347.626:341.215.43+341.954
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/75-79>

Наталія ГОРБАЛЬ, асп.
ORCID ID: 0009-0004-7932-4952
e-mail: natasha@gorbal.agency
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Віктор КАЛАКУРА, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-8229-5222
e-mail: kalakura_v@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НАБУТТЯ СТАТУСУ ОСОБИ З ТИМЧАСОВИМ ЗАХИСТОМ ЯК ІНОЗЕМНИЙ ЕЛЕМЕНТ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Вступ. Стаття присвячена аналізу впливу набуття статусу особи з тимчасовим захистом громадянами України на регулювання сімейних правовідносин. У контексті масового переміщення українських громадян унаслідок збройної агресії РФ проти України актуалізується питання, чи створює набуття такого статусу іноземний елемент у сімейних правовідносинах, що виникають між громадянами України. Дослідження спрямоване на з'ясування, чи є набуття статусу особи з тимчасовим захистом юридичним фактом, що може змінити правовий режим регулювання сімейних відносин, зокрема щодо укладення шлюбних договорів та визначення застосовного права.

Методи. У роботі застосовано діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, методи аналізу та синтезу, інтерпретації правових норм, а також емпіричний метод для аналізу судової практики.

Результати. Встановлено, що факт набуття тимчасового захисту одним із подружжя має ознаки саме юридичного акту, тобто вчинення особою правомірних дій, спрямованих на встановлення або зміну тих чи інших правових відносин, адже така дія – набуття статусу особи з тимчасовим захистом – є результатом її свідомої діяльності та на підставі її волі і спрямована на досягнення певного правового результату. Сам факт звернення особи із заявою про оформлення тимчасового захисту до відповідних органів тієї держави, в якій особа перебуває і просить захисту, свідчить про наявність вольової ознаки й є юридично значущим вчинком, спрямованим на досягнення певного правового результату. Тому отримання особою тимчасового захисту на території іноземної держави може вважатись юридичним фактом, що, по-перше, породжує правовідносини, і, по-друге, змінює правовідносини.

Висновки. Набуття статусу особи з тимчасовим захистом громадянином України свідчить про виникнення юридичного факту, який створює, змінює або припиняє правовідносини, і такий факт відбувається на території іноземної держави. Правовідносини подружжя, один з яких залишився проживати в Україні, а інший отримав статус особи з тимчасовим захистом, ускладнюються іноземним елементом у розумінні Закону України "Про міжнародне приватне право", наслідком чого є застосування норм міжнародного приватного права у частині вибору права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом.

Ключові слова: тимчасовий захист, юридичний факт, іноземний елемент, сімейні правовідносини, договірне регулювання, міжнародне право, міжнародне приватне право.

Вступ

Майже за три роки з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну багато сімей стали розділеними: один із подружжя залишився проживати в Україні, інший з подружжя, у переважній більшості, це дружина разом з дітьми, виїхав за кордон із подальшим набуттям статусу особи з тимчасовим захистом на території певної держави-члена Європейського Союзу. Таке "роздільне проживання" членів сім'ї з огляду на те, що набуття такого статусу одним із подружжя фактично обумовлює його / її проживання за межами України, в той час, як він / вона є та залишається громадянином України, вимагає з'ясування: чи або яким чином набуття статусу особи з тимчасовим захистом одним або обома з подружжя впливає на регулювання сімейних відносин, в яких обидва є громадянами України? А також потребує вирішення питання, пов'язане з визначенням права, яке має застосовуватися до регулювання сімейних відносин за умови, що одним з подружжя або ними обома набутий статус особи з тимчасовим захистом: чи це має бути виключно національне законодавство України з урахуванням того, що обидва з подружжя залишаються громадянами України, чи такі правовідносини з урахуванням наявних обставин можуть регулюватися відповідно до положень міжнародного приватного права?

Огляд літератури. Питання тимчасового захисту в Україні досліджували В. П. Босий (Босий, 2018), Я. О. Грабова (Грабова, 2016), П. М. Синявський (Синявський, 2017) та інші. Питання тимчасового захисту осіб, які тікають від війни в Україні у зв'язку зі збройною

агресією РФ проти України, досліджували С. В. Лозінська (Лозінська, 2022), М. Г. Чхан і В. В. Панченко (Чхан, & Панченко, 2024), Н. Б. Мушак (Мушак, 2015), А. Гачкевич (Гачкевич, 2023), О. А. Малиновська (Малиновська, 2023), К. М. Левандовські (Левандовські, 2022) та інші. Питання регулювання сімейних відносин, у тому числі шляхом договірного регулювання, під час воєнного стану досліджували М. В. Менджул (Менджул, 2023), О. Є. Журавлем (Журавель, 2022), О. О. Мельник (Мельник, 2023), Г. В. Муляр, Г. П. Шуст і В. А. Бабич (Муляр, Шуст, & Бабич, 2023) та інші. Але питання впливу набуття тимчасового захисту на регулювання сімейних відносин за участі особи, яка набула такий статус, – не досліджувалося.

Формулювання мети статті. З огляду на поставлену проблему в межах цієї статті, предметом дослідження, перш за все, має стати питання співвідношення таких понять, як "тимчасовий захист" та "юридичний факт", який мав чи має місце на території іноземної держави в розумінні Закону України "Про міжнародне приватне право", унаслідок чого такий юридичний факт провокує чи може провокувати появу іноземного елементу (Про міжнародне приватне право, 2005). Зважаючи на це, стаття спрямована на пошук відповідей, разом з їхнім науковим обґрунтуванням, на такі запитання: (1) Чи є набуття статусу особи з тимчасовим захистом громадянином України юридичним фактом, який виникає на території іншої держави, створює, змінює або припиняє правовідносини й є однією з форм іноземного елементу в розумінні Закону України "Про міжнародне приватне право"?; (2) Чи змушує набуття статусу особи з

тимчасовим захистом громадянином України, який перебуває на території іноземної держави, обирати право, за яким укладатиметься, зокрема, шлюбний договір, якщо кожен із подружжя є та залишається громадянином України?; (3) Чи перетворюються правовідносини подружжя, обидва з яких є громадянами України, на правовідносини з іноземним елементом у випадку набуття одним із подружжя статусу особи з тимчасовим захистом?

Методи

У процесі підготовки наукової статті було використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, що забезпечили всебічний і системний аналіз досліджуваної проблематики. Діалектичний метод дозволив розглянути вплив соціально-політичних чинників на сімейні правовідносини. Системно-структурний метод використовувався для аналізу взаємозв'язків між нормами права ЄС і національного законодавства України та інших держав щодо статусу осіб з тимчасовим захистом у контексті сімейних правовідносин. Формально-юридичний метод дав змогу проаналізувати правові норми, що регулюють набуття статусу особи з тимчасовим захистом, їхній зміст, структуру та юридичну природу, а також визначити особливості їх правозастосування у сімейних правовідносинах. Метод аналізу та синтезу забезпечив осмислення теоретичних положень, положень правових актів. Метод інтерпретації правових норм був використаний для тлумачення положень права ЄС і національного законодавства України.

Комплексне використання зазначених методів дозволило всебічно дослідити правову природу статусу особи з тимчасовим захистом, визначити його вплив на сімейні правовідносини та сформулювати науково обґрунтовані висновки і рекомендації щодо вдосконалення відповідного правового регулювання.

Результати

27 лютого 2022 року на позачерговому засіданні Ради Європи вирішувалося питання про активацію Директиви від 20 липня 2001 року № 2001/155/ЄС "Про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків" (далі – Директива) через велику кількість осіб, що переміщалися з України. У результаті було ухвалено Імплементатійне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року (далі – Імплементатійне рішення), за яким був відкритий гуманітарний коридор для здобуття дозволу на перебування на всій території ЄС. Як зазначив К. М. Левандовскі: "Особливість застосування цієї Директиви полягає в тому, що українцям надається змога вільно пересуватися державами-членами ЄС та на свій розсуд обирати країну-місце притулку" (Левандовскі, 2022, с. 90). Імплементатійним рішенням фактично скасовувалася повноцінна довгострокова за часом процедура проходження набуття тимчасового захисту, тому ті, хто тікав з України від війни, отримали можливість звернутися безпосередньо до відомства у справах іноземців відповідної держави-члена ЄС і подати заяву на здобуття такого дозволу.

Відповідно до Директиви, "тимчасовий захист – це процедура виняткового характеру для забезпечення у разі масового або неминучого масового напливу переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, негайного тимчасового захисту таких осіб, особливо, якщо існує ризик того, що система притулку не зможе впоратися з таким напливом без негативних наслідків для свого ефективного функціонування, інтересів

відповідних осіб, а також інших осіб, які просять про надання захисту" (Council Directive № 2001/55/EC) (On minimum standards for giving..., 2001). Станом на 31.10.2024 року за даними Статслужби Європейського Союзу близько 4,2 млн громадян, які покинули Україну у зв'язку з російською агресією проти України, отримали статус тимчасового захисту в Європейському Союзі (European Commission, 2024) на підставі Імплементатійного рішення. Статтею 8 Директиви встановлено мінімальні стандарти для переміщених осіб, у випадку набуття ними тимчасового захисту. Зокрема, встановлюється, що держави-члени вживають необхідних заходів для надання таким особам дозволу на проживання на увесь термін дії захисту. При оформленні тимчасового захисту таким особам надається дозвіл на працю, на отримання освіти, у тому числі на професійну підготовку та практичне навчання на робочих місцях. Фактично, це стало "безпрецедентним, що українцям одразу надали доступ до ринку праці та освітніх закладів без проходження довгої за строком процедури" (Левандовскі, 2022, с. 92). Також надається необхідна допомога в частині соціального забезпечення та засобів до існування, медичне забезпечення. Крім цього, особи, що отримали тимчасовий захист, мають змогу користуватись і іншими правами, які випливають з такого статусу, зокрема: займатися підприємницькою діяльністю, отримувати дохід, причому джерелом походження такого доходу не обов'язково має бути іноземна держава, на території якої проживає громадянин України у зв'язку з набуттям ним статусу особи з тимчасовим захистом, відкривати рахунки в банках, здійснювати розрахунки тощо.

За визначення В. П. Босого, все це може свідчити про "включення в правовий статус особи (*тимчасовий захист*) додаткових можливостей" (Босий, 2018, с. 164). Іншими словами, кожна конкретна людина, яка опинилася на території іншої держави у зв'язку з обставинами, пов'язаними зі збройним конфліктом, шляхом набуття нею тимчасового захисту вчиняє юридично-значущі дії на території іноземної держави, аби влаштувати своє життя в інших умовах не гірше, ніж яким це життя було в Україні.

У переважній більшості, подружжя, що, в силу існуючих обставин, проживають роздільно, намагаються врегульовувати свої майнові відносини у договірний спосіб, зокрема, шляхом укладення шлюбного договору, договору про поділ майна, договору про участь батьків у вихованні та утриманні дитини або змішаного договору, який може поєднувати в собі елементи декількох договорів. Втім, унаслідок набуття одним із подружжя статусу особи з тимчасовим захистом на території іноземної держави, постає ряд питань, які так чи інакше, зачіпають чи можуть зачіпати сферу регулювання міжнародного приватного права. Для того, щоб надати відповіді на такі питання, необхідно вирішити: (1) чи трансформуються сімейні відносини між громадянами України, які існували до початку повномасштабного вторгнення і регулювалися виключно законодавством України, у відносини, ускладнені іноземним елементом, у зв'язку із набуттям одним з подружжя статусу особи з тимчасовим захистом; і (2) чи зумовило набуття такого статусу одним із подружжя виникнення юридичного факту в значенні Закону України "Про міжнародне приватне право", який має місце на території іноземної держави?

Якщо відбувається трансформування відносин і з'являється іноземний елемент у формі юридичного факту, то у зв'язку з цим регулювання правовідносин подружжя має відбуватися вже не за національним законодавством України, а на підставі норм міжнародного приватного

права, що надасть змогу визначити право, яке має застосовуватись, зокрема, до договірного врегулювання подружніх відносин через наявні обставини у вигляді: (1) проживання за кордоном (хоча таке "проживання" і має обмежувальний строк); (2) оформлення тимчасового захисту. Вирішення цього не лише дозволить подружжю остаточно й ефективно розв'язати всі питання, пов'язані з врегулюванням майнових відносин у найбільш простий спосіб – договірний порядок, а також дозволить напрацювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у сфері сімейного права під час воєнного стану.

Закон України "Про міжнародне приватне право" № 2709-IV від 23.06.2005 р., зі змінами та доповненнями (далі – Закон № 2709-IV) надає визначення терміна "іноземний елемент", визначаючи його як ознаку, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: (1) хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; (2) об'єкт правовідносин перебуває на території іноземної держави; (3) юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави (Про міжнародне приватне право, 2022). Цим же Законом № 2709-IV встановлено, що вибір права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України. При цьому, вибір права не здійснюється, якщо іноземний елемент відсутній.

У доктрині приватного права, зокрема сімейного права, не ставиться під сумнів твердження, що регулювання подружніх відносин, в яких обидва з подружжя є громадянами України, відбувається за національним правом України. Але для того, щоб встановити, чи або як впливає набуття статусу особи з тимчасовим захистом на вибір права під час договірного регулювання подружніх відносин, необхідно дослідити перше поставлене питання: чи є набуття тимчасового захисту громадянином України юридичним фактом, який виникає на території іншої держави, створює, змінює або припиняє правовідносини й є однією з форм іноземного елемента у розумінні Закону України "Про міжнародне приватне право"?

У науково-практичній літературі питання співвідношення таких понять, як "статус тимчасового захисту" та "юридичний факт", майже не висвітлювалося, є лише поодинокі згадування. Зокрема, В. П. Босий у статті "Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту" зробив висновок, що "момент надання відповідному суб'єкту тимчасового захисту, тобто фактичного включення в його правовий статус додаткових можливостей" за своєю природою є юридичним фактом (Босий, 2018, с. 164). Втім, цей висновок був зроблений на підставі аналізу законодавчих положень Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту" (Про біженців..., 2011), у той час, як, правовою підставою для надання вимушено переміщеним з території України особам тимчасового захисту внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України є Директива.

На думку О. А. Явор: "Найбільш розробленою в юридичній літературі є класифікація (*юридичних фактів*) за вольовою ознакою. За названим критерієм юридичні факти поділяють на юридичні дії та юридичні події. Юридичні дії є юридично значущими вчинками особи. Вони

поділяються на правомірні (які відповідають нормам та принципам права) та протиправні (тобто такі, що суперечать нормам та принципам права). У свою чергу, правомірні дії, залежно від спрямованості волі суб'єкта, поділяють на юридичні акти та юридичні вчинки. Юридичні акти – це дії, спрямовані на досягнення певного правового результату. Юридичні вчинки – це дії, які породжують юридичні наслідки, незалежно від спрямованості волі на їх настання" (Явор, 2014, с. 126-127).

За вказаними критеріями факт набуття тимчасового захисту одним із подружжя має ознаки саме юридичного акту, тобто вчинення особою правомірних дій, спрямованих на встановлення або зміну тих чи інших правових відносин, адже така дія – набуття статусу особи з тимчасовим захистом – є результатом її свідомої діяльності та на підставі її волі і спрямована на досягнення певного правового результату. Іншими словами, коли особа звертається з відповідною заявою для отримання тимчасового захисту, вона визнає, що ця конкретна держава, на території якої вона перебуває, стане центром її життєвих інтересів у найширшому значенні на певний період часу, щонайменше до 04 березня 2026 року, як це встановлено Рішенням Ради ЄС від 25.06.2024 р.; така особа визнає, що внаслідок своїх вольових дій, які нею вчиняються самостійно, вона набуває такого статусу, у зв'язку з чим у неї виникає не лише право на захист зі сторони іноземної держави і право легального проживання саме на підставі отриманого тимчасового захисту, а й обов'язки щодо тієї іноземної держави, в якій вона отримує такий тимчасовий захист. Сам факт звернення особи з заявою про оформлення тимчасового захисту до відповідних органів тієї держави, в якій особа перебуває і просить захисту, свідчить про наявність вольової ознаки й є юридично значущим вчинком, спрямованим на досягнення певного правового результату. Тому отримання особою тимчасового захисту на території іноземної держави може вважатись юридичним фактом, що, по-перше, породжує правовідносини (отримання соціальної виплати від іноземної держави, працевлаштування на території іноземної держави, отримання доходу на території іноземної держави внаслідок дозволу, що впливає з тимчасового захисту, на здійснення підприємницької діяльності); і, по-друге, змінюють правовідносини (зміна місця проживання особи, яка набула тимчасового захисту, та її зобов'язання щодо виконання умов з такого проживання на території конкретної держави) тощо.

Юридичний факт набуття статусу особи з тимчасовим захистом зумовлює також виникнення, зміну або припинення індивідуальних правовідносин у межах "генерального сімейного правовідношення" (Явор, 2014, с. 127). Зокрема, до "генерального правовідношення" належать, зокрема, стосунки між батьками і дітьми. Воно виникає на підставі такого юридичного факту, як народження дитини. Однак у разі набуття статусу особи з тимчасовим захистом, наприклад, матір'ю з дітьми на території однієї з держав-членів Європейського Союзу, у межах такого "генерального правовідношення" можуть виникати певні більш конкретні індивідуальні правовідносини, такі як, наприклад, відносини щодо утримання дитини, яка в силу обставин разом з матір'ю перебуває на території іноземної держави, і такі відносини можуть бути врегульовані, зокрема, договором про участь батьків у вихованні та утриманні дитини. Також, у межах цього ж "генерального правовідношення" між подружжям, унаслідок набуття одним із них тимчасового захисту можуть виникати інші правовідносини, які відмінні від

звичних правовідносин між ними і пов'язані з врегулюванням їхніх майнових відносин, які виникають або змінюються через набуття одним із них тимчасового захисту та необхідністю здійснювати нові обов'язки, які кореспондуються праву, яке, у свою чергу, виникає на підставі статусу особи з тимчасовим захистом.

Прикладом такого нового правовідношення може стати: (1) утримання дружини чоловіком у зв'язку з її проживанням на території іноземної держави на підставі тимчасового захисту; (2) забезпечення її необхідними коштами для оренди житла за межами України у зв'язку з вимушеним проживанням на території іноземної держави, зокрема, шляхом перерахування коштів на відкритий дружиною рахунок в іноземному банку, або (3) врегулювання ними питань, пов'язаних з придбанням рухомого чи нерухомого майна на території іноземної держави шляхом укладення відповідних правочинів на території іноземної держави. Усі ці питання, для уникнення будь-яких непорозумінь між подружжям, можуть вирішуватися за допомогою, зокрема, шлюбного договору або змішаного договору, елементами якого можуть бути як шлюбний договір, так і договір про поділ майна подружжя або договір про утримання. Іншими словами, майнові правовідносини подружжя, які виникають у зв'язку з набуттям хоча б одним із них статусу особи з тимчасовим захистом, так само можуть бути врегульовані в договірний спосіб, як і тоді, коли подружжя або один з них не набували будь-яких та жодних статусів, спрямованих на захист.

З огляду на викладене та враховуючи наявність волевої поведінки особи під час набуття нею статусу особи з тимчасовим захистом, є всі підстави стверджувати, що набуття цього статусу громадянином України на підставі імплементаційного рішення свідчить про виникнення юридичного факту, який створює, змінює або припиняє правовідносини, і такий факт має місце на території іноземної держави, унаслідок чого можемо стверджувати, що правовідносини подружжя, один з яких залишився проживати в Україні, а інший отримав статус особи з тимчасовим захистом, ускладнюються іноземним елементом у розумінні Закону України "Про міжнародне приватне право", наслідком чого є застосування норм міжнародного приватного права у частині вибору права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом.

З огляду на зроблений висновок по першому питанню, відповіді на друге та третє питання щодо необхідності вибору права для врегулювання подружніх відносин, в яких один із подружжя набув статусу особи з тимчасовим захистом, є однозначними: для врегулювання таких подружніх відносин, ускладнених іноземним елементом, є необхідним застосування норм міжнародного приватного права у частині вибору права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом; у випадку набуття одним з подружжя тимчасового захисту правовідносини подружжя, обидва з яких є громадянами України, перетворюються на правовідносини з іноземним елементом.

Дискусія і висновки

У процесі дослідження було встановлено, що набуття статусу особи з тимчасовим захистом є юридичним фактом, який мав чи має місце на території іноземної держави. Виникнення такого юридичного факту свідчить про появу іноземного елемента, що обумовлює підпорядкування відносин подружжя, в яких хоча б один із них набув статусу особи з тимчасовим захистом, Закону України "Про міжнародне приватне право".

Внесок авторів: Наталія Горбаль – концептуалізація, методологія, написання (оригінальна чернетка); Віктор Калакура – концептуалізація, написання (перегляд і редагування).

Список використаних джерел

- Босий, В.П. (2018). Зміст основних обов'язків біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник*, 5, 1(22), 162–165. http://piv.nuoua.od.ua/v1-5_2018/part_1/38.pdf
- Гачкевич, А. (2023). Передумови надання Європейським Союзом статусу тимчасового захисту українським мігрантам. В *Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р.)* (с. 67–71). Національний університет "Львівська політехніка". <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/5634e1e5-13b8-4b09-a73b-a88fd82c995a/content>
- Грабова, Я. О. (2016). Додатковий та тимчасовий захист як форми захисту вимушених мігрантів в Україні. *Юридичний вісник*, 2(39), 75–79. <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/10636/14172>
- Журавель, О.Є. (2022). Актуальні питання правового регулювання сімейних відносин в умовах воєнного стану. У *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 23 листопада 2022 р.)* (с. 245–246). ДДУВС. <https://er.duvvs.edu.ua/bitstream/123456789/10924/1/29.pdf>
- Левандовскі, К.М. (2022). Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Юриспруденція"*, 55, 88–93. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.18>
- Лозінська, С.В. (2022). Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. У *Правові засади організації та здійснення публічної влади. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 р.)* (с. 238–241). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/pravovi_zasady_organizaciyi_ta_zdiysnennya_publichnoyi_vlady_2022.pdf#page=239
- Малиновська, О. (2023). Наскільки тимчасовим є тимчасовий захист: приклад вимушених мігрантів з колишньої Югославії. *Демографія та соціальна економіка*, 1(51), 53–72. <https://doi.org/10.15407/dse2023.01.053>
- Мельник, О.О. (2023). Окремі проблемні питання розпущення в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*, 1(77), 150–153. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.23>
- Менджул, М.В. (2023). Підстави визнання шлюбних договорів недійсними: правові позиції верховного суду та ризики в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія "Право"*, 1(74), 103–106. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.17>
- Муляр, Г., Шуст, Г., & Бабич, В. (2023). Особливості законодавчого регулювання аліментних зобов'язань та стягнення аліментів на утримання дитини із-за кордону у період дії воєнного стану в Україні. *Наукові інновації та передові технології*, 14(28), 407–415. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-407-415](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-407-415)
- Мушак, Н.Б. (2015). Спільна політика Європейського Союзу щодо надання захисту громадянам третіх країн. *Часопис Київського університету права*, 3, 346–349.
- Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. (2011). Закон України № 3671-VI (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
- Про міжнародне приватне право. (2022). Закон України № 2709-IV (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
- Синявський, П.М. (2017). Еволюція законодавства України у сфері надання притулку. *Журнал європейського і порівняльного права*, 3, 30–54.
- Чхан, М.Г., & Панченко, В.В. (2024). Деякі питання правового захисту громадян України за кордоном. *Юридичний науковий електронний журнал*, 5, 215–217. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/50>
- Явор, О.А. (2014). Договір як юридичний факт у сімейному праві. *Вісник Національної академії правових наук України*, 4(79), 123–132.
- European Commission. (2024). *Temporary protection for 4.2 million people in October*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241206-2>
- On minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. (2021). Council Directive № 2001/55/EC. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj/eng>

References

- Bosyi, V.P. (2018). The content of the main duties of refugees and persons in need of additional or temporary protection. *Prýkarpattyá Law Journal*, 5, 1(22), 162–165 [in Ukrainian]. http://piv.nuoua.od.ua/v1-5_2018/part_1/38.pdf
- Hachkevych, A. (2023). Prerequisites for granting temporary protection status to Ukrainian migrants by the European Union. In *Ukrainian forced migrants: integration, identity, return. Collection of materials of the International Scientific and Practical Conference (25 May 2023)* (pp. 67–71). Lviv Polytechnic National University [in Ukrainian]. <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/5634e1e5-13b8-4b09-a73b-a88fd82c995a/content>

Hrabova, Ya.O. (2016). Additional and temporary protection as a form of protection of forced migrants in Ukraine. *Law Herald*, 2(39), 75–79 [in Ukrainian]. <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/10636/14172>

Zhuravel, O.E. (2022). Topical issues of legal Regulation (EU) 2024/2747, 2024) of family relations under martial law. In *Modern trends in the development of private law relations in the context of European integration processes. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Dnipro, 23 November 2022)* (pp. 245–246). DSUIA [in Ukrainian]. <https://er.dpuvs.edu.ua/bitstream/123456789/10924/1/29.pdf>

Levandowski, K.M. (2022). Temporary protection and refugee status in the context of the Ukrainian crisis. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence"*, 55, 88–93 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.18>

Lozinska, S.V. (2022). Temporary protection and refugee status in the context of armed conflict. In *Legal principles of organisation and exercise of public power. Collection of abstracts of the V International Scientific and Practical Conference dedicated to the blessed memory of Leonid Petrovych Yuzkov, Doctor of Law, Professor, Academician-Founder of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, the first President of the Constitutional Court of Ukraine (Khmelnitsky, 17 June 2022)* (pp. 238–241). Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov [in Ukrainian]. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/pravovi_zasady_organizaciyi_ta_zdiysnennya_publichnoyi_vlady_2022.pdf#page=239

Malynovska, O. (2023). How temporary is temporary protection: the case of forced migrants from the former Yugoslavia. *Demography and Social Economy*, 1(51), 53–72 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/dse2023.01.053>

Melnyk, O.O. (2023). Some problematic issues of divorce in wartime. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 1(77), 150–153 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.23>

Mendzhul, M.V. (2023). Grounds for invalidation of marriage contracts: legal positions of the supreme court and risks under martial law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 1(74), 103–106 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.17>

Nataliia GORBAL, PhD Student
ORCID ID: 0009-0004-7932-4952
e-mail: natasha@gorbal.agency
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Viktor KALAKURA, PhD, Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-8229-5222
e-mail: kalakura_v@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ACQUISITION OF THE TEMPORARY PROTECTION STATUS AS A FOREIGN ELEMENT IN FAMILY LEGAL RELATIONS

Background. The present article is devoted to the analysis of the impact of the acquisition of the status of a person with temporary protection by Ukrainian citizens on the Regulation (EU) 2024/2747, 2024) of family legal relations. In the context of mass displacement of Ukrainian citizens as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the question of whether the acquisition of such status creates a foreign element in family legal relations arising between Ukrainian citizens is becoming more relevant. The present study aims to ascertain whether the acquisition of the status of a person with temporary protection constitutes a legal fact with the potential to modify the legal framework governing family relations, particularly with respect to the formalisation of marriage contracts and the determination of applicable law.

Methods. The present article employs a range of analytical methods, including dialectical, systemic and structural analysis, as well as a comparative legal approach, formal legal methods, and the interpretation of legal provisions. It also utilises the empirical method to analyse case law.

Results. The results of the study demonstrate that the acquisition of temporary protection by one of the spouses can be regarded as a legal act. This is due to the fact that the performance of such actions by a person is intended to establish or modify specific legal relations. This is considered to be a conscious and wilful act that is aimed at achieving a particular legal outcome. The act of petitioning for temporary protection from the relevant authorities of the host state signifies the presence of volition and constitutes a legally significant act aimed at achieving a particular legal outcome. Consequently, the acquisition of temporary protection by an individual in a foreign nation can be ascribed to legal facts that, firstly, give rise to legal relations and, secondly, modify existing legal relations.

Conclusions. The acquisition of the status of a person with temporary protection by a citizen of Ukraine indicates the occurrence of a legal fact that creates, changes or terminates legal relations, and such a fact takes place on the territory of a foreign state. The legal relations of spouses, one of whom remains resident in Ukraine and the other is granted temporary protection status, are complicated by a foreign element within the meaning of the Law of Ukraine 'On Private International Law'. This results in the application of private international law in terms of the choice of law applicable to private law relations with a foreign element.

Keywords: temporary protection, legal fact, foreign element, family relations, contractual Regulation (EU) 2024/2747, 2024), international law, private international law

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Muliar, G., Shust, G., & Babych, V. (2023). Peculiarities of legislative Regulation (EU) 2024/2747, 2024) of alimony obligations and recovery of child support from abroad during the period of martial law in Ukraine. *Scientific innovations and advanced technologies*, 14(28), 407–415 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-407-415](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-407-415)

Mushak, N.B. (2015). Common policy of the European Union on granting protection to third-country nationals. *Journal of Kyiv University of Law*, 3, 346–349 [in Ukrainian].

On Refugees and Persons in Need of Complementary or Temporary Protection. (2011). Law of Ukraine No. 3671-VI (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

On Private International Law. (2005). Law of Ukraine No. 2709-IV (2005) (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Syniavskyi, P.M. (2017). Evolution of Ukrainian legislation in the field of asylum. *Journal of European and Comparative Law*, 3, 30–54 [in Ukrainian].

Chkhan, M.G., & Panchenko, V.V. (2024). Some issues of legal protection of Ukrainian citizens abroad. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 215–217 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/50>

Yavor, O.A. (2014). Contract as a legal fact in family law. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4(79), 123–132 [in Ukrainian].

On minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. (2021). Council Directive № 2001/55/EC. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj/eng>

European Commission (2024). *Temporary protection for 4.2 million people in October.* <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241206-2>

Отримано редакцією журналу / Received: 20.01.25

Прорецензовано / Revised: 28.01.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

УДК 323.1:(571+479)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/80-84>

Олександр АЛЕКСЕЙЧЕНКО, канд. політ. наук

ORCID: 0000-0002-2325-1289

e-mail: alexeychenko@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЧИ МОЖЛИВИЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ РЕВАНШ РОСІЇ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ: КЕЙС ГРУЗІЇ

Вступ. Трояндова революція 2003 року в Грузії, запуск першого в обхід Росії газогону Баку–Тбілісі–Джейхан у 2006 р., Оксамитова революція 2018 року у Вірменії й, нарешті, виведення російських "миротворців" з Нагірного Карабаху в 2023 р., – ці факти переконливо засвідчували втрату Кремлем геополітичної першості на Південному Кавказі, уперше за останні півтора століття. Деякі експерти готові були вже викреслити Росію зі списку найвпливовіших зовнішніх акторів у південнокавказькому регіоні. Втім, політичні події жовтня – грудня 2024 року в Грузії показали, що списувати РФ ще рано. Бодай тому, що проросійський політичний проєкт під назвою "Грузинська мрія", отримавши в результаті парламентських виборів 2024 року одноосібну владу в Грузії, практично перекреслив реформаторський внутрішньополітичний курс третього президента Грузії М. Саакашвілі так само, як і поставив під сумнів прихильність чинної грузинської влади до проголошеного свого часу стратегічного курсу Грузії на євроатлантичну інтеграцію.

Методи. Основними методологічними підходами до вивчення впливу РФ на формування й реалізацію геополітичних пріоритетів державами Південного Кавказу стали історичний та геополітичний. Зокрема, останній з підходів дозволив простежити еволюцію зовнішньополітичних пріоритетів правлячого класу Грузії в умовах зміни світового порядку.

Результати. У статті досліджується вплив Російської Федерації на внутрішньополітичні процеси і вироблення зовнішньополітичної стратегії Грузії після розпаду СРСР у 1991 р. Доведено, що російська військова присутність, а також цілеспрямована політика Кремля щодо розпалювання етнополітичних конфліктів в Абхазії і Цхинвальському регіоні Грузії мали своїм наслідком російську збройну агресію проти Грузії в серпні 2008 року. Також автор зазначає деструктивну роль лідерів провідних країн ЄС – Німеччини і Франції, які своєю відмовою надати Грузії й Україні План дій щодо членства в НАТО у квітні 2008 року фактично сприяли збройній агресії РФ проти Грузії в серпні 2008 р. Такою ж неконструктивною була позиція ЄС і в питанні територіальної цілісності Грузії в постконфліктний період. Усе це мало наслідком не лише фактичне відторгнення зі складу Грузії 20 % її міжнародно визнаної державної території, але й посприяло втраті популярності, а згодом і влади команди грузинських реформаторів на чолі з М. Саакашвілі. Кремль отримав неабиякий зиск від цього, фактично привівши до влади в суверенній Грузії проросійський політичний проєкт "Грузинська мрія". Уперше отримавши більшість на парламентських виборах 2012 року, "Грузинська мрія" наразі вибудувала авторитарний режим, ознаками якого є репресії проти політичних опонентів, утиски свободи слова, вибіркове правосуддя. Як наслідок, у червні 2024 р. було оголошено про призупинення процесу приєднання Грузії до ЄС. Найбільшим бенефіціаром такого рішення стала Росія, яка показала, що вона все ще має достатньо важелів для утримання Грузії й інших країн Південного Кавказу в орбіті власного геополітичного впливу.

Висновки. Проведений аналіз причин та наслідків втручання РФ у питання внутрішньої та зовнішньої політики суверенної Грузії показав, що головною метою політики Кремля є бажання суттєво обмежувати євроінтеграційні прагнення офіційного Тбілісі. Задля досягнення цієї мети Москва використовує увесь наявний у її розпорядженні інструментарій імперського впливу, як-от: підкуп еліт країн колишнього СРСР, економічний тиск, інформаційно-психологічні операції, збройна агресія. Цьому, як ми вважаємо, тимчасовому успіху політики РФ у Грузії неабияк сприяє західна політика "умиротворення" Росії, жертвою якої неминуче стають менші за розміром території і потенціалом країни пострадянського простору на кшталт Грузії.

Ключові слова: політика, геополітичні трансформації, пострадянський простір, Російська Федерація, Грузія, етнополітичні конфлікти, євроатлантична інтеграція.

Вступ

"Трояндова революція" 2003 року в Грузії, запуск першого в обхід Росії газогону Баку–Тбілісі–Джейхан у 2006 р., Оксамитова революція 2018 року у Вірменії й, нарешті, виведення російських "миротворців" з Нагірного Карабаху в 2023 р., – ці факти переконливо засвідчували втрату Кремлем геополітичної першості на Південному Кавказі, уперше за останні півтора століття. Деякі експерти готові були вже викреслити Росію зі списку найвпливовіших зовнішніх акторів у південнокавказькому регіоні. Втім, політичні події жовтня – грудня 2024 року в Грузії показали, що списувати РФ ще рано. Бодай тому, що проросійський політичний проєкт під назвою "Грузинська мрія", отримавши в результаті останніх парламентських виборів одноосібну владу в Грузії, практично перекреслив євроатлантичні перспективи Грузії, попри створений свого часу командою третього президента Грузії М. Саакашвілі міф про незворотність реформаторського курсу на європеїзацію країни. Чому російська авторитарна модель знову тріумфує на тлі практично повної байдужості Заходу до пострадянського регіону?

Метою нашої статті є відповідь не лише на вищезазначене, але й на питання, чому в регіоні Південного Кавказу імперська політика РФ наразі має найбільші успіхи,

і чому саме Грузія стала своєрідним полігоном, на якому апробовано сценарій, фіналом якого має стати наведення колишньої російської колонії до стану країни з обмеженим суверенітетом. І чому своєрідним покаранням за вибір демократичної моделі розвитку і євроатлантичного вектора зовнішньої політики, як це відбувається у випадку Грузії, стає фактичне нав'язування Кремлем авторитарного режиму на чолі з агентами російського впливу.

Методи

Необхідною та важливою передумовою повного й об'єктивного висвітлення причин і наслідків геополітичного протистояння зовнішніх чинників впливу в регіоні Південного Кавказу є використання сучасного методологічного інструментарію дослідження. Основними методологічними підходами до вивчення геополітичного протистояння в регіоні стали історичний та геополітичний. Зокрема, останній з підходів дозволив простежити еволюцію зовнішньополітичних пріоритетів правлячого класу Грузії в умовах геополітичної турбулентності.

Огляд літератури. Тема російсько-грузинської війни 2008 року досить докладно висвітлена українськими науковцями (Дорошко, 2008; Киридон, & Троян, 2009; Шелест, 2009). У публікації М. Дорошка зроблено наголос на витоках етнополітичних конфліктів у Грузії,

показано зв'язок минулого з сучасною політикою РФ у південнокавказькому регіоні, зацентовано увагу на імперській політиці Кремля, метою якої є збереження російського геополітичного впливу на просторі колишнього СРСР (Дорошко, 2008). У науковій розвідці А. Киридон і С. Трояна виявлено й проаналізовано глобальні та регіональні чинники, що супроводжували російсько-грузинський збройний конфлікт серпня 2008 року, досліджено його вплив на Україну, визначено уроки для української держави та суспільства (Киридон, & Троян, 2009). У статті Г. Шелест зосереджено увагу на з'ясуванні впливу Росії у зоні "заморожених конфліктів" на території Грузії, визначено чотири основні чинники, які змушують владу РФ активізувати свої зусилля з врегулювання конфліктів задля недопущення впливу Заходу на країни пострадянського простору: розширення НАТО на схід; розвиток альтернативних шляхів енергопостачання; "кольорові" революції у Грузії та Україні; проголошення незалежності Косова (Шелест, 2009).

Аналізу політики провокування і підтримання Російською Федерацією "заморожених" конфліктів у Грузії, Азербайджані та Молдові як інструменту утримання пострадянських держав у сфері російського впливу присвячено праці вітчизняних (Перепелиця, 2003; Алексейченко, 2013) і зарубіжних дослідників (Herzig, 1999; Lynch, 2000). Зокрема, у науковій монографії Г. Перепелиці "Конфлікти в посткомуністичній Європі" (2003), яка охоплює широке коло теоретичних питань, пов'язаних з дослідженням джерел та витоків напруженості, представлено ґрунтовний аналіз причин та особливостей конфліктів у країнах колишнього СРСР, зокрема в Абхазії й Південній Осетії на території Грузії. Також виокремлено місце конфліктів у контексті проблем загальноєвропейської безпеки й окреслені нові загрози регіональної стабільності. У статті О. Алексейченка досліджуються геополітичні інтереси Росії в зоні "заморожених" конфліктів на пострадянському терені, ключовим з яких автор визначає прагнення Москви за будь-яку ціну утримати колишні радянські республіки в зоні силового впливу Кремля (Алексейченко, 2013).

Попри важливість названих праць для дослідження імперської політики Москви щодо пострадянських країн, тема можливого геополітичного реваншу режиму російського президента В. Путіна на Південному Кавказі актуалізує проблематику агресивної зовнішньої політики Росії як засобу повернення статусу впливового міжнародного актора.

Результати

Чому саме Грузія стала першою з пострадянських країн, на якій апробовано неоімперську політику Росії, метою якої стало повернення статусу наддержави, що його Кремль втратив після розпаду СРСР у 1991 р.? Відповідь треба шукати у певній диференціації пострадянського простору після "революції троянд" у Грузії, "помаранчевої революції" в Україні та особливостях формування постреволюційних режимів. Відносини пострадянських країн з РФ засвідчили, що Росія ніколи не погодиться на те, щоб на колишньому імперському просторі формувалися держави з відмінними від російської політичними моделями і геополітичними орієнтаціями. Увесь сенс так званого цивілізованого розпаду Радянського Союзу в інтерпретації Кремля полягав у тому, що колишні союзні республіки одержують умовну державність, умовний суверенітет і не обирають інші системи безпеки й геополітичні орієнтації, аніж російські. На це погодилася тоді й російська еліта, й пострадянські

еліти колишніх союзних республік, які потім утворили нові незалежні держави.

Трояндова революція 2003 р. у Грузії і Помаранчева революція 2004 р. в Україні спричинили розірвання цього консенсусу, досягнутого лідерами колишніх радянських республік у грудні 1991 р. І в Грузії, і в Україні почали формуватися державні системи, зорієнтовані на європейські принципи, а керівництво цих країн стало декларувати геополітичні орієнтації, пов'язані з системами колективної безпеки, створені країнами Заходу. Із цим не могла змиритися неоімперська Росія. Оце й є фундаментальне підґрунтя російських війн проти Грузії і України. Зокрема, Грузія хоче перейти від стану асиметричної федерації, якою вона стала на початку 20-х рр. XX ст., до консолідованої інтегрованої нації, територіально цілісної держави. Цього, однак, не бажає Росія, яка розуміє, що формування консолідованих націй і держав на постімперському просторі розмиває його, формує нові регіональні конфігурації, а головне, що РФ ризикує втратити вплив на пострадянському просторі, який вона традиційно вважає зоною свого впливу.

Таким чином, курсу Грузії на інтеграцію до євроатлантичних структур заважає "імперська територіальна спадщина", створюючи різного роду проблеми. Виникає проблема кордонів, оскільки, коли 1991 р. було підписано Біловезькі угоди, кордони між новими незалежними державами розглядались як умовні. А сьогодні, коли йдеться про нову систему колективної безпеки, проблема територіальності та кордонів набуває серйозного геополітичного значення. Очевидно, що Росія так просто не здасть ці кордони, тому вона визнала 26 серпня 2008 р. незалежність Абхазії та Південній Осетії, щоб відірвати ці території від Грузії.

Основою небезпеки, яка вже сьогодні походить з Росії, є допомога російськомовним або російськоорієнтованим громадам не лише на території Грузії, а й підтримка російських національних рухів на інших територіях, які межують з Росією. До речі, у цьому конфлікті була використана ідеологія і технологія так званого нового російського іредентизму, в основі якого лежить ідея реінтеграції пострадянського простору. Адже Росія, коли вводила свої війська на територію незалежної Грузії у серпні 2008 року, моральною і правовою легітимізацією цього проголосила допомогу своїм співвітчизникам, які потерпають від конфлікту між Грузією і Південною Осетією.

П'ятиденна російсько-грузинська війна в Південній Осетії у серпні 2008 року показала, що офіційний Кремль, скориставшись визнанням незалежності Косова державами Заходу, розпочав матеріалізацію доктрини В. Путіна, в основі якої повернення Росії статусу одного зі світових лідерів. Саме Косово стало тим прецедентом, який використовує сьогодні російське керівництво для того, щоб на євразійському просторі утвердити нову модель скасування ряду міжнародних домовленостей.

Визнання незалежності Абхазії й Північної Осетії Росією фактично руйнує Гельсінкські домовленості, в основі яких – визнання непорушності кордонів в Європі. Свідченням цього є відома позиція ОБСЄ, – інституції створеної під час Гельсінкського процесу, згідно з якою винними в російсько-грузинському протистоянні в Південній Осетії визнано обидві сторони. Це означає, що колективний Захід уже вкотре показав повне нерозуміння нових міжнародно-політичних реалій, що склалися на просторі колишнього СРСР, і майже цілковиту байдужість щодо врахування інтересів пострадянських держав, навіть тих із них, на кшталт Грузії й України, які проголосили метою зовнішньої політики євроатлантичну інтеграцію.

Байдужістю Заходу до Грузії і пострадянського простору, помножену на політику перезавантаження відносин США і Росії, проголошену адміністрацією американського президента Б. Обами, неминуче скористалася реваншистська РФ на чолі з В. Путіним. Найпомітнішим результатом політики російського втручання в політичний процес у проєвропейській Грузії доби президентства М. Саакашвілі (2004–2013 рр.) стала перемога проросійського політичного проєкту під назвою "Грузинська мрія" на парламентських виборах 2012 року.

Безперечно, і сам президент М. Саакашвілі, і його команда зробили чимало помилок, але той факт, що порівняно з 1990-ми роками Грузія після Революції троянд 2003 року зробила великий крок уперед – незаперечний. Проте, коли у жовтні 2012 року М. Саакашвілі визнав поразку й оголосив про перехід своєї партії "Єдиний національний рух" в опозицію, постало питання: чому програли грузинські реформатори на чолі з президентом Саакашвілі? Найбільше правлячій партії нашкодив скандал із тортурами в тюрмах. І хоча команда Саакашвілі одразу відреагувала – відповідні міністри пішли у відставку, винним було покарано, – на виборах це коштувало їм щонайменше кількох дуже важливих відсотків голосів (Шовкун, 2012). У результаті, – грузинський виборець віддавав перевагу коаліції партій "Грузинська мрія".

Поява політичного проєкту під назвою "Грузинська мрія" датована 2011 роком. Саме тоді громадянин Франції бізнесмен Бідзіна Іванішвілі подав заяву на отримання грузинського громадянства. Іванішвілі раніше вже мав громадянство Грузії, але тодішній президент Грузії М. Саакашвілі скасував його своїм указом восени 2011 р. на підставі того, що бізнесмен отримав ще й громадянство Франції і таким чином втратив право на грузинське. Той указ з'явився саме після того, як підприємець і мільярдер Іванішвілі вступив у політику і створив свою коаліцію, метою якої мало бути скинути владу президента Грузії Саакашвілі (Президент Грузії поновлює..., 2012). Втім, після перемоги на парламентських виборах 1 жовтня 2012 р. коаліції "Грузинська мрія" М. Саакашвілі видав указ про присвоєння грузинського громадянства Б. Іванішвілі¹.

Перемога опозиційної "Грузинської мрії" стала можливою не лише через ряд помилок команди М. Саакашвілі, але й завдяки підтримці опозиційних на той час грузинських політичних сил з боку країни-агресора РФ, держави, що в 2008 р. напала на Грузію і, якби не жорстка позиція в грузинському питанні, що її продемонстрував влітку 2008 р. президент США Дж. Буш, Кремль вже тоді готовий був окупувати всю територію незалежної Грузії.

Як відомо, почалося все з того, що в 2008 р. Грузія і Україна були реальними кандидатами на вступ до НАТО. Але позиція Німеччини і Франції, які категорично виступали проти їхнього вступу, на довгі роки забрала шанс у грузинів та українців приєднатися до цього оборонного альянсу. Можна з впевненістю сказати, що на Бухарестському саміті НАТО в квітні 2008 р., коли канцлер Німеччини Ангела Меркель і президент Франції Нікола Саркозі свідомо заблокували надання ПДЧ (Плану дій щодо членства в НАТО) Україні і Грузії, у Кремлі це було сприйнято як дозвіл на вторгнення: у 2008 р. до Грузії, а в 2014 р. – до України (Каспрук, 2025). Між іншим, майбутню збройну агресію РФ проти України

передбачив відомий американський політик і аналітик Збігнєв Бжезінський, який після російсько-грузинської війни зауважив: "Грузинська криза є критичним тестом для Росії. Якщо Путін і далі застосовуватиме зброю, підпорядковуватиме собі Грузію, скидатиме вільно обраного президента – до чого недвозначно закликав путінський міністр закордонних справ, – то у такому випадку лише питанням часу буде удар Москви по Україні та інших незалежних, але вразливих пострадянських державах" (Бжезінський, & Скоукрофт, 2012).

Між іншим, на Заході хоч і передбачали російське вторгнення до Грузії, втім, у доповіді комісії ЄС, створеної для з'ясування причин російсько-грузинської війни 2008 р., не РФ, а Грузію було звинувачено у початку воєнних дій, що призвели до російського вторгнення. Тобто у звіті не йдеться про те, що приводом до російського вторгнення стало рішення грузинського уряду рухатися в напрямі членства в НАТО, яке викликало роздратування Москви, а лише про те, що влада Грузії своїм рішенням про оголошення мобілізації резервістів спровокувала Росію до вторгнення (Доклад комісії ЄС..., 2009). Результатом політики потурання ЄС діям Росії в Грузії стало, як відомо, фактичне проголошення незалежності Абхазією та Південною Осетією, які, що правда, досі не визнані абсолютною більшістю членів міжнародного співтовариства (Neset et al., 2023).

Відтоді, попри розірвання дипломатичних відносин з Москвою, Грузія займала позицію "стратегічного мовчання", аби не дратувати північного сусіда, розраховуючи на те, що співпраця з Росією дасть кращі результати, ніж конкуренція з нею. У цьому контексті варто згадати події березня 2022 р., коли Грузія, майже одразу після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, подала заявку на членство в ЄС разом з Молдовою та Україною, але не приєдналась до антиросійських санкцій, надаючи Україні стабільні гуманітарні вантажі. У першій половині 2022 р. Грузія була одним із провідних постачальників гуманітарної допомоги Україні. З огляду на невизначеність, пов'язану з результатом війни, Тбілісі, схоже, прагнув знайти баланс між двома сторонами (South Caucasus countries..., n. d.; South Caucasus pipeline, n. d.). У цьому ж контексті слід розглядати й рішення Єврокомісії від 8 листопада 2023 р., коли Грузії все ж було надано статус "кандидата на вступ до ЄС". Вважається, що це був аванс Брюсселя проєвропейській позиції тепер вже экс-президентки Грузії Саломе Зурабішвілі (Candidate status to..., 2023).

Наступні події, коли на жовтневих парламентських виборах 2024 р. "Грузинська мрія" здобула більшість місць у парламенті, а депутати від опозиційних партій відмовилися від отримання мандатів через підозру у фальсифікації результатів виборів і розпочали акції протесту по всій країні, остаточно розвінчали міф про незворотність євроатлантичного курсу Грузії. Наразі можна констатувати, що Грузинська революція зазнала поразки, а її зовнішня політика зробила крутий розворот у бік країни-агресора Росії. Підтвердженням цього стало рішення лідерів країн-членів ЄС на зустрічі в Брюсселі 27 червня 2024 р. про призупинення процесу вступу Грузії до ЄС (Тарасовський, 2024). Найбільшим бенефіціаром такого рішення стала Росія, яка показала, що вона все ще має достатньо важелів для утримання Грузії й

¹ Довідково: Бідзіна Іванішвілі, 1956 р.н., у 1990-х провадив бізнес у Росії, а на початку 2000-х повернувся до Грузії. Довго дистанціювався від політики і взагалі уникав публічності. Однак восени 2011 р., за рік до виборів у парламент, бізнесмен несподівано виступив проти Саакашвілі і висловив солідарність з опозицією. Згодом мільярдер об'єднав навколо себе деякі опозиційні партії, з них було створено коаліцію "Грузинська мрія". Статки Іванішвілі навесні 2012 р. Forbes оцінював у 6,4 млрд дол. Іванішвілі став прем'єром Грузії (https://lb.ua/world/2012/10/25/175939_ivanishvili_stal_premierom_gruzii.html)

інших країн Південного Кавказу в орбіті власного геополітичного впливу.

Як так сталося, що проєвропейськи орієнтована більшість грузинських виборців вже вчетверте поспіль, починаючи з 2012 р., голосує за відверто проросійський політичний проєкт? Як пише український політолог Віктор Каспрук: "Грузія не змогла вибороти своє право на свободу, на право визначати своє майбутнє і зовнішню політику без стороннього втручання. І з цього усі ми в Україні маємо зробити серйозні висновки" (Каспрук, 2025). Так само висновки має зробити й Захід, який так само, як і в 2008 р., пасивно спостерігав за поверненням Грузії в орбіту російського впливу. Спостерігав за тим, "що можуть зробити російські спецслужби і гроші" (Каспрук, 2025). Як наслідок, Грузія, що в результаті 5-денної "олімпійської" війни 2008 р. втратила контроль над 20 % державної території, знову повертається в російську імперію. Знову, як і понад 100 років тому, коли руками "п'ятої колони" комуністичного Кремля було ліквідовано незалежну Грузинську демократичну республіку, путінська Росія використала нових грузинських колаборантів, уособлених яких можна вважати прокремлівського олігарха Бідзіну Іванішвілі.

Дискусія і висновки

Аналіз причин і наслідків втручання РФ у питання внутрішньої та зовнішньої політики суверенної Грузії показав, що головною метою політики Кремля є бажання суттєво обмежувати євроінтеграційні прагнення офіційного Тбілісі. Задля досягнення цієї мети Москва використовує увесь наявний у її розпорядженні інструментарій імперського впливу, як-от: підкуп еліт країн колишнього СРСР, економічний тиск, інформаційно-психологічні операції, збройна агресія. Цьому, як ми вважаємо, тимчасовому успіху політики РФ у Грузії, неабияк сприяє західна політика "умиротворення" Росії, жертвою якої неминуче стають менші за розміром території і потенціали країни пострадянського простору на кшталт Грузії.

Список використаних джерел

- Алексейченко О.В. (2013). Геополітичні інтереси Російської Федерації у зоні "заморожених" конфліктів на пострадянському просторі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 117, Ч. 2, 8–16. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин.
- Бжезінський, З., & Скоукрофт, Б. (2012). Америка і мир: Беседи о будущем американской внешней политики. https://www.e-reading-lib.com/bookreader.php/1022416/Ignatius-%20Amerika_i_mir_Besedy_o_%20buduschem%20amerikanskoy_vneshney_politiki.htm
- Доклад комиссии ЕС: войну начала Грузия. (2009, 30 сентября). BBC. https://www.bbc.com/russian/international/2009/09/090930_eu_georgia_report
- Дорошко, М.С. (2008). Російсько-грузинське протистояння в Південній Осетії: історичні передумови й сучасні реалії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 81, Ч. 2, 20–23. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин.
- Каспрук, Віктор. (2025, 2 січня). США і Європа "злили" Грузію Росії. *Уроки для України*. Gazeta.ua. https://gazeta.ua/blog/62772/ssa-i-evropa-zlili-gruziyu-rosiyi-uroki-dlya-ukrayini?fbclid=IwZXh0bGhZbW0CMTEAAR3TOpHvOCIPYdsxe71T0gPFV2t4DQZ-nTe22OdE3Z8onocsOmw5_M4h6Fc_aem_NCy9Y57NhJzBk3ks2h28zQ
- Киридон, А.М., & Троян, С.С. (2009). *Російсько-грузинський конфлікт серпня 2008 року: історико-політологічний аналіз*. КИМУ; РІС КСУ.
- Перепелиця, Г.М. (2003). *Конфлікти в посткомуністичній Європі*. НІСД.
- Президент Грузії поновлює громадянство Іванішвілі. (2012, 16 жовтня). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/24741479.html>
- Тарасовський, Ю. (2024, 9 липня). ЄС призупинив інтеграцію Грузії й заморозив €30 млн допомоги на оборону. Журнал Forbes Ukraine. <https://forbes.ua/news/es-prizupiniv-integratsiyu-gruzii-y-zamoroziv-30-mln-dopomogi-na-oboronu-09072024-22270>

- <https://forbes.ua/news/es-prizupiniv-integratsiyu-gruzii-y-zamoroziv-30-mln-dopomogi-na-oboronu-09072024-22270>
- Шелест, Г.В. (2009). Російсько-грузинський конфлікт і його наслідки для енергетики та безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні. *Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies*, 4-5, 58-59.
- Candidate status to Georgia – 2023 Enlargement package – 08/11/2023. (2023, November 8). EEAS. https://www.eeas.europa.eu/eeas/candidate-status-georgia-2023-enlargement-package-08112023_en
- Herzig, E. (1999). *The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan a. Georgia*. Pinter.
- Lynch, D. (2000). *Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia a. Tajikistan*. Russia a. Eurasia Programme.
- Neset, S., Aydin, M., Ergun, A., Giragosian, R., Kakachia, K., & Strand, A. (2023). *Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War. Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry*. CMI – Chr. Michelsen Institute. <https://www.cmi.no/publications/8911-changing-geopolitics-of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war/>
- South Caucasus countries and the impact of Russian aggression on Ukraine. (n. d.). cir-ps.com. <https://www.cir-ps.com/en/post/south-caucasus-countries-and-the-impact-of-russian-aggression-on-ukraine>
- South Caucasus pipeline. (n. d.). BP. <https://www.bp.com/en/az/azerbaijan/home/who-we-are/operations/projects/pipelines/scp.html>

References

- Alekseychenko, O.V. (2013). Geopolitical interests of the Russian Federation in the zone of "frozen" conflicts in the post-Soviet space, *Current problems of international relations*, 117, P. 2, 8–16. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of International Relations [in Ukrainian].
- Brzezinski, Zbigniew, & Scowcroft, Brent. (2012). *America and Peace: Conversations on the Future of American Foreign Policy* [in Russian]. https://www.e-reading-lib.com/bookreader.php/1022416/Ignatius-%20Amerika_i_mir_Besedy_o_%20buduschem%20amerikanskoy_vneshney_politiki.htm
- Candidate status to Georgia – 2023 Enlargement package – 08/11/2023. (2023, November 8). EEAS. https://www.eeas.europa.eu/eeas/candidate-status-georgia-2023-enlargement-package-08112023_en
- Doroshko, M.S. (2008). Russian-Georgian confrontation in South Ossetia: historical prerequisites and modern realities. *Current problems of international relations*, 81, P. 2, 20–23. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of International Relations [in Ukrainian].
- Georgian President renews Ivanishvili's citizenship. (2012, October 16). Radio Svoboda [in Ukrainian]. <https://www.radiosvoboda.org/a/24741479.html>
- Herzig, E. (1999). *The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan a. Georgia*. Pinter.
- Kaspruk, Viktor. (2025, January 2). *The USA and Europe "merged" Georgia with Russia. Lessons for Ukraine*. Gazeta.ua [in Ukrainian]. https://gazeta.ua/blog/62772/ssa-i-evropa-zlili-gruziyu-rosiyi-uroki-dlya-ukrayini?fbclid=IwZXh0bGhZbW0CMTEAAR3TOpHvOCIPYdsxe71T0gPFV2t4DQZ-nTe22OdE3Z8onocsOmw5_M4h6Fc_aem_NCy9Y57NhJzBk3ks2h28zQ
- Kyrydon, A.M., & Troyan S.S. (2009). *The Russian-Georgian conflict of August 2008: historical and political analysis*. KyMU; RIS KSU [in Ukrainian].
- Lynch, D. (2000). *Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia a. Tajikistan*. Russia a. Eurasia Programme.
- Neset, S., Aydin, M., Ergun, A., Giragosian, R., Kakachia, K., & Strand, A. (2023). *Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War. Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry*. CMI – Chr. Michelsen Institute. <https://www.cmi.no/publications/8911-changing-geopolitics-of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war/>
- Perepelitsa, H.M. (2003). *Conflicts in post-communist Europe*. NISD [in Ukrainian].
- Report of the EU: Commission: Georgia started the war. (2009, September 30). BBC [in Russian]. https://www.bbc.com/russian/international/2009/09/090930_eu_georgia_report
- Shelst, G.V. (2009). Russian-Georgian conflict and its consequences for energy and security in the Black Sea-Caspian region, *Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies*, 4-5, 58-59 [in Ukrainian].
- South Caucasus countries and the impact of Russian aggression on Ukraine. (n. d.). cir-ps.com. <https://www.cir-ps.com/en/post/south-caucasus-countries-and-the-impact-of-russian-aggression-on-ukraine>
- South Caucasus pipeline. (n. d.). BP. <https://www.bp.com/en/az/azerbaijan/home/who-we-are/operations/projects/pipelines/scp.html>
- Tarasovsky, Yu. (2024, July 9). *EU suspends Georgia's integration and freezes €30 million in defense aid*. Forbes Ukraine [in Ukrainian]. <https://forbes.ua/news/es-prizupiniv-integratsiyu-gruzii-y-zamoroziv-30-mln-dopomogi-na-oboronu-09072024-22270>

Отримано редакцією журналу / Received: 20.01.25

Прорецензовано / Revised: 28.01.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Oleksander ALIEKSIEJCHENKO, PhD (Polit.)
ORCID ID: 0000-0002-2325-1289
e-mail: alexeychenko@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IS RUSSIA'S GEOPOLITICAL REVENGE POSSIBLE IN THE SOUTH CAUCASUS: THE CASE OF GEORGIA

Background. The "Rose Revolution" of 2003 in Georgia, the launch of the first Baku-Tbilisi-Ceyhan gas pipeline bypassing Russia in 2006, the Velvet Revolution of 2018 in Armenia, and finally the withdrawal of Russian "peacekeepers" from Nagorno-Karabakh in 2023 – these facts convincingly demonstrated the Kremlin's loss of geopolitical primacy in the South Caucasus. For the first time in the last century and a half. Some experts were ready to cross Russia off the list of the most influential external actors in the South Caucasus region. However, the political events of October-December 2024 in Georgia showed that it was too early to write off the Russian Federation. Perhaps because the pro-Russian political project called "Georgian Dream", having received sole power in Georgia as a result of the 2024 parliamentary elections, practically crossed out the reformist domestic policy of the third President of Georgia, M. Saakashvili, as well as questioned the commitment of the current Georgian authorities to the once proclaimed strategic course of Georgia towards Euro-Atlantic integration.

Methods. The main methodological approaches to studying the influence of the Russian Federation on the formation and implementation of geopolitical priorities by the states of the South Caucasus were historical and geopolitical. In particular, the latter approach allowed us to trace the evolution of the foreign policy priorities of the ruling class of Georgia in the context of a changing world order.

Results. The article examines the influence of the Russian Federation on domestic political processes and the development of Georgia's foreign policy strategy after the collapse of the USSR in 1991. It is proven that the Russian military presence, as well as the Kremlin's targeted policy of inciting ethno-political conflicts in Abkhazia and the Tskhinvali region of Georgia, resulted in the Russian armed aggression against Georgia in August 2008. The author also notes the destructive role of the leaders of the leading EU countries, Germany and France, who, by refusing to provide Georgia and Ukraine with an Action Plan for NATO Membership in April 2008, actually contributed to the armed aggression of the Russian Federation against Georgia in August 2008. The EU's position on the issue of Georgia's territorial integrity in the post-conflict period was equally unconstructive. All this resulted not only in the de facto rejection of 20 percent of its internationally recognized state territory from Georgia, but also contributed to the loss of popularity, and later the power of the team of Georgian reformers led by M. Saakashvili. The Kremlin has benefited greatly from this, effectively bringing the pro-Russian political project "Georgian Dream" to power in sovereign Georgia. Having won a majority for the first time in the 2012 parliamentary elections, "Georgian Dream" has now built an authoritarian regime, the signs of which are repression of political opponents, oppression of freedom of speech, and selective justice. As a result, in June 2024, it was announced that Georgia's accession process to the EU was suspended. The biggest beneficiary of this decision was Russia, which showed that it still has enough leverage to keep Georgia and other countries of the South Caucasus in the orbit of its own geopolitical influence.

Conclusions. The author's analysis of the causes and consequences of the Russian Federation's intervention in the domestic and foreign policy of sovereign Georgia showed that the main goal of the Kremlin's policy is the desire to significantly limit the European integration aspirations of official Tbilisi. To achieve this goal, Moscow uses all the tools of imperial influence at its disposal, such as: bribery of the elites of the countries of the former USSR, economic pressure, information and psychological operations, armed aggression. This, in our opinion, temporary success of the Russian policy in Georgia is greatly facilitated by the Western policy of "pacification" of Russia, the victims of which are inevitably smaller in size and potential countries of the post-Soviet space, such as Georgia.

Keywords: politics, geopolitical transformations, post-Soviet space, Russian Federation, Georgia, ethno-political conflicts, Euro-Atlantic integration.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 339.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/85-89>

Дарія АНДРІУНІНА, асп.

ORCID ID: 0009-0004-6257-5667

e-mail: dariya.andriunina@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МІГРАЦІЙНА КОМПОНЕНТА У СТРАТЕГІЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Вступ. Аналіз поточної ситуації на ринку праці України в умовах війни, демографічної та міграційної криз є необхідним для розуміння основних викликів, з якими зіштовхується країна, і для формулювання ефективної політичної та економічної стратегії. Визначення факторів, що впливають на рівень безробіття, мобільність робочої сили та структуру економічної активності, дозволяє оцінити перспективи стабільності та розвитку ринку праці в умовах глобальних змін. У цьому контексті розробка стратегії зайнятості населення стає ключовим інструментом для забезпечення соціальної та економічної стабільності, зокрема через інтеграцію України до Європейського Союзу. Європейська інтеграція сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національного ринку праці та залученню кваліфікованих кадрів з інших країн, що дозволить Україні адаптувати свою економіку до європейських стандартів і реалізувати свій потенціал на глобальному рівні.

Методи. У процесі підготовки дослідження було використано такі методи: системний підхід, порівняльний метод, структурно-функціональний метод, а також методи аналізу та оцінювання соціально-економічної ситуації. Особливу увагу було приділено аналізу впливу війни на ринок праці, а також дослідженню демографічних і міграційних процесів за допомогою методів статистичного аналізу.

Результати. Виявлено, що повномасштабне вторгнення поглибило існуючі структурні дисбаланси на ринку праці України. Крім того, демографічна та міграційна кризи значно ускладнили ситуацію, зокрема через високу міграцію працездатного населення та збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Дефіцит кваліфікованих кадрів став однією з головних проблем, що погіршує ситуацію на ринку праці. Для подолання цих викликів необхідно розробити комплексну стратегію зайнятості населення, яка орієнтується на інтеграцію до Європейського Союзу.

Висновки. Зважаючи на складні виклики, з якими зіштовхується ринок праці України через повномасштабне вторгнення, демографічну та міграційну кризи, розробка стратегії зайнятості є критично важливим кроком для забезпечення економічного відновлення та стабільного розвитку країни. Інтеграція України до Європейського Союзу дозволить не тільки підвищити конкурентоспроможність національного ринку праці, а й забезпечити ефективне використання кваліфікованих кадрів, підтримуючи економічне зростання, соціальну стабільність і поліпшення якості життя населення.

Ключові слова: ринок праці, європейська інтеграція, спільний ринок праці, міграційна криза, стратегія зайнятості, міжнародний поділ праці.

Вступ

Україна, перебуваючи на шляху європейської інтеграції, стикається з численними викликами і можливостями у сфері міграції та зайнятості. У контексті глобального ринку праці, де міжнародний поділ праці визначає конкурентоспроможність країни, Україна шукає своє місце, а це, у свою чергу, потребуватиме сильної політики у сфері зайнятості населення і напрацювання відповідної стратегії зайнятості населення. Ця стратегія вимагатиме не лише внутрішніх реформ, але й зваженого підходу до міграційних процесів, спрямованого на забезпечення стабільного економічного зростання та інтеграції у європейський простір. За останні роки Україна здійснила ряд важливих кроків у напрямі реформування внутрішнього ринку праці, що передбачають гармонізацію з європейськими стандартами. Одним із головних завдань є створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього ринку праці, зокрема через поліпшення системи освіти та професійної підготовки, а також через стимулювання попиту на кваліфіковані кадри в різних секторах економіки, забезпечення балансу між попитом та пропозицією робочої сили. Водночас важливо зберегти баланс між потребами національного ринку та міграційними процесами, що допоможе забезпечити стабільне економічне зростання, підвищити рівень зайнятості та знизити рівень міграції за кордон.

Мета дослідження – визначення ролі міграційної компоненти в контексті загальної стратегії зайнятості населення України, зокрема в умовах європейської інтеграції. У статті розглядаються ключові виклики та можливості, які постають перед Україною в розбудові ефективного внутрішнього ринку праці, оптимізації

міграційних процесів та адаптації до вимог міжнародного поділу праці.

Огляд літератури. У сучасних умовах глобалізації та європейської інтеграції України питання політики у сфері зайнятості населення, євроінтеграції та міжнародного поділу праці набувають особливої актуальності. Дослідження цих аспектів важливе для розуміння механізмів адаптації національної економіки до європейських стандартів та вимог міжнародного ринку праці. Під час написання статті досліджувалися роботи Каханека і Циммермана (Kahanec, & Zimmermann, 2011), Лавенкса та Учарера (Lavenex, & Uçarer, 2004) і дослідження ОЕСР (Organisation for Economic..., 2019). Серед українських дослідників, праці яких вивчалися для написання статті, – О. І. Шнирков, О. А. Чугаєв (Шнирков, & Чугаєв, 2023), Р. О. Заблоцька, О. С. Шепель (Заблоцька, & Шепель, 2022), Е. М. Лібанова, О. І. Цимбал та О. В. Позняк (Лібанова, Позняк, & Цимбал, 2022).

Методи

Основу методів, використаних під час написання цієї статті, становить системний підхід, який дозволяє розглядати ринок праці України в контексті сучасних соціально-економічних трансформацій та європейської інтеграції. Цей підхід дозволяє оцінити взаємодію різних факторів, таких як демографічні зміни, міграційні процеси та економічні виклики, що впливають на трудовий ринок. Важливою частиною дослідження є застосування структурно-функціонального методу, що дозволяє вивчати ринок праці як складну систему, в якій кожен елемент (робоча сила, роботодавці, державні інституції) має свою функцію і взаємодіє з іншими елементами. Також використано методи аналізу та оцінювання соціально-економічної ситуації, зокрема статистичний аналіз.

© Андріуніна Дарія, 2025

Результати

Повномасштабне вторгнення лише поглибило структурні дисбаланси, які існували на ринку праці України. Наразі ринок праці України зіштовхується зі складними викликами, які значною мірою обумовлені наслідками війни, що триває, а також економічною та соціальною трансформацією, що відбувається в країні. Повномасштабне вторгнення призвело, серед іншого, до перебоїв у постачанні та руйнування інфраструктури, що, у свою чергу, призвело до зниження рівня виробництва та зменшення кількості робочих місць, особливо в прифронтових регіонах, що безпосередньо вплинуло на рівень зайнятості. Водночас багато підприємств і організацій змушені були скоротити штат або переорієнтуватися на інші сектори економіки, що загострило проблему безробіття серед населення. Слід зауважити, що загострилася і демографічна криза. Низький рівень народжуваності, високий рівень смертності та тривалі міграційні процеси спричиняють зменшення чисельності працездатного населення, що робить демографічну ситуацію ще більш критичною. Згідно з даними, наведеними у Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року, схваленій Кабінетом Міністрів України (розпорядження № 922-р від 30 вересня 2024 р.), рівень народжуваності в Україні недостатній для простого підтримання населення (спостерігається з 1960-х років); у 2021 р. сумарний коефіцієнт народжуваності становив 1,16, що майже вдвічі менше від необхідного для заміщення поколінь; за час збройної агресії цей показник, за оцінками Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук, знизився до 0,9; у 2021 р. кількість народжених дітей була вдвічі меншою за кількість осіб, яким виповнилося 60 років (народжених у 1961 р.) і які мали право на пенсію (Кабінет Міністрів України, 2024). Іншим важливим виявом демографічної кризи в Україні є висока передчасна смертність до 65 років, переважно серед чоловіків – середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні в 2020 р. становила 71,35 року (71,83 року в міських районах і 70,32 року в сільських) (порівняно з ЄС цей показник становив 80,4 року) (Кабінет Міністрів України, 2024).

Не менш вагомою проблемою є міграційна криза, яка загострилася через бойові дії та економічні труднощі. Високий рівень виїзду громадян України за кордон, зокрема в країни Європейського Союзу, став серйозним викликом для внутрішнього ринку праці. Це призводить до втрати кваліфікованих кадрів, особливо в таких секторах, як будівництво, ІТ, медицина та освіта. Одночасно в Україні зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують адаптації на нових територіях та працевлаштування, що ще більше ускладнює ситуацію на ринку праці.

Формування політики у відповідній сфері ускладнено у зв'язку з відсутністю регулярних статистичних обстежень ринку праці та становища домогосподарств, які зупинені Державною службою статистики України у зв'язку з повномасштабним вторгненням. Відповіді на стан справ у контексті соціально-економічного стану домогосподарств України дає дослідження за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 р. – лютому 2024 р., що було підготовано Інститутом демографії та проблем якості життя НАН України та Українським центром соціальних реформ на замовлення Міністерства соціальної політики України за фінансової підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Федерального міністерства економічного співробітництва і розвитку Німеччини (BMZ) через державний банк розвитку KfW (UNICEF, 2024).

Проаналізувавши дані, наведені у згаданому дослідженні, можна зробити висновок, що найвища економічна активність спостерігається серед молодших вікових груп, а серед осіб старших вікових груп, зокрема 55 років і старше, спостерігається значне зниження участі в робочій силі і зниження рівня зайнятості, що вказує на труднощі з працевлаштуванням цієї категорії працівників. Додатково дані демонструють, що в міських районах рівень участі в робочій силі та зайнятості вищий порівняно з сільськими територіями, що може бути пов'язано з більшими можливостями для працевлаштування в містах, де зосереджена основна економічна діяльність та індустриальні підприємства. Загалом спостерігається загальне зниження економічної активності, що ймовірно пов'язано з демографічними змінами, зокрема старінням населення, а також з економічними труднощами, спричиненими війною та іншими соціально-економічними факторами. Це свідчить про необхідність створення нових програм підтримки населення, спрямованих на їх перекваліфікацію та інтеграцію в сучасний ринок праці, а також на підвищення зайнятості серед цієї групи через інклюзивні ініціативи та соціальні програми.

З Інфляційного звіту Національного банку України отримуємо додаткові вхідні дані для оцінювання реального стану ринку праці (Інфляційний звіт, 2024). За даними Національного банку України, попит на робочу силу в 2024 р. продовжує зростати, але пропозиція залишається обмеженою через такі фактори, як міграція за кордон, мобілізація, потреба в адаптації внутрішньо переміщених осіб і посилення дисбалансів на ринку праці. Зокрема, Національний банк України скоригував свої прогнози щодо рівня безробіття, знизивши його оцінку за минулий рік з 19 % до 18,2 %, а також покращив прогнози на наступні роки. Очікується, що в 2024 р. рівень безробіття знизиться до 14,2 %, а в 2025-2026 рр. становитиме 10–12 %. Проте цей показник все ще перевищуватиме довоєнні рівні через структурні зміни в економіці, зовнішні та внутрішні міграційні потоки, нерівномірне відновлення по регіонах і секторах, що, у свою чергу, посилюватиме диспропорції між вимогами роботодавців і кваліфікацією працівників (Національний банк України, 2024).

Водночас бізнес зіштовхується зі значним дефіцитом кадрів. До прикладу, за даними дослідження Європейської Бізнес Асоціації (European Business Association, EBA), проведеного наприкінці 2024 р.: 71 % опитуваних відчували значний дефіцит кадрів; 25 % – частковий дефіцит і лише 4 % компаній не відчували дефіциту кадрів (Європейська Бізнес Асоціація, 2024). За результатами опитування роботодавців, проведеного Міністерством економіки України спільно з Міжнародною організацією з міграції в першому кварталі 2024 р., 58 % опитуваних роботодавців мали проблеми з пошуком кваліфікованих кадрів (Міністерство економіки України, 2024).

Отже, можна констатувати загострення структурного безробіття, за якого працівники не можуть знайти підходящу роботу, а роботодавці – працівника. При цьому, окремі уваги заслуговують дані щодо зовнішньої та внутрішньої міграції, які складно уніфікувати та узгодити між собою у зв'язку з різними методиками обліку та обрахунку. З одного боку, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Європі станом на лютий 2025 р. зафіксовано 6 343 000 вимушених мігрантів з України, поза межами Європи – 560 200 осіб, всього – 6 903 200 (Office of the United Nations..., 2025). Натомість за даними Eurostat, станом на 31 грудня 2024 р. майже 4,3 млн негромадян ЄС, які виїхали з України внаслідок російської агресії проти України, перебували під тимчасовим захистом в ЄС; 98,3 % осіб, які

виїхали з України і перебували під тимчасовим захистом в ЄС на кінець грудня 2024 р., були українцями. Станом на кінець грудня 2024 р. співвідношення бенефіціарів тимчасового захисту з України до кількості населення було найвищим у Чехії (35,7 на 1000 осіб), випереджаючи Польщу (27,1) та Естонію (25,8). У 2024 р. країни ЄС прийняли 780 290 нових рішень про надання тимчасового захисту (Eurostat, 2025).

Різняться і оцінки потреби України в додаткових кадрах задля економічного відновлення. Наприклад, базовий сценарій Міжнародної організації праці містить оцінки на рівні секторів щодо обсягу робочої сили, необхідної для досягнення цільового показника ВВП, встановленого Урядом України на 2032 рік; він показує, що додатково знадобиться 8,6 млн працівників порівняно з рівнем 2022 року. Тобто, щоб досягти цільового рівня ВВП у 2032 р., зайнятість в Україні має зрости на 67 % порівняно з рівнем 2022 р. та на 37 % порівняно з доведеним рівнем зайнятості в 2021 р. Прогнози показують, що близько 60 % цієї додаткової зайнятості має припадати на сферу послуг, 27,4 % – на промисловість і 12,6 % – на сільське господарство (International Labour Organization, 2023). У Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року, схваленої Кабінетом Міністрів України (розпорядження № 922-р від 30 вересня 2024 р.), наводиться оцінка, що протягом наступного десятиріччя на ринку праці виникне дефіцит близько 4,5 млн працівників (Кабінет Міністрів України, 2024).

З точки зору освітніх вимог до цих додаткових робочих місць, ми оцінюємо, що для досягнення цільового показника ВВП, встановленого Урядом України у сфері зайнятості, знадобиться 4,73 млн додаткових працівників з вищою освітою, 2,27 млн працівників із середнім рівнем освіти та 1,58 млн працівників з базовою освітою. З точки зору розподілу загальної кількості робочих місць за рівнем кваліфікації, 3,04 млн (35,4 %) становитимуть висококваліфіковані робочі місця, 4,08 млн (47,6 %) – робочі місця середньої кваліфікації, а решта 1,46 млн (17,0 %) – низькокваліфіковані робочі місця. Оцінки показують, що близько 2,27 млн додаткових працівників потребуватимуть професійного навчання.

У контексті зазначених викликів – складної ситуації на ринку праці, демографічної та міграційної криз – Україні необхідно розробити комплексну стратегію зайнятості населення, здатну ефективно реагувати на поточні проблеми та сприяти стабільному розвитку ринку праці в умовах європейської інтеграції. Важливо, що схвалення відповідної Стратегії зайнятості населення передбачає Програма підтримки економіки "Ukraine Facility" на 2024–2027 рр. (Програма підтримки економіки..., 2024). Відсутність чітко визначеної стратегії, орієнтованої на довгострокові цілі, може призвести до подальшого погіршення ситуації, втрати конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці та посилення соціальної напруженості всередині країни. Стратегія зайнятості населення має орієнтуватися насамперед на потреби роботодавців та працівників, орієнтуючись на розвиток внутрішнього ринку праці та забезпечення його інтеграції з європейським. Зважаючи на такі численні фактори, як мобільність робочої сили, демографічні зміни, а також необхідність забезпечення економічної стабільності, стратегія має включати інструменти для покращення кваліфікаційної відповідності працівників, стимулювання зайнятості серед уразливих груп населення, а також розвитку інфраструктури для підтримки врегульованої трудової міграції та повернення кваліфікованих кадрів. Тому розробка стратегії зайнятості населення стає не лише

питанням економічної необхідності, але й важливим кроком до забезпечення соціальної й економічної стійкості країни в умовах глобальних і внутрішніх змін.

Забезпечення зайнятості населення є одним з основних завдань державної соціально-економічної політики, яке визначає стратегічні орієнтири розвитку країни. Це завдання є основою для досягнення високих стандартів життєдіяльності громадян, соціальної стабільності та сталого розвитку економіки. Для досягнення цих цілей держава може використовувати різноманітні інструменти, зокрема створення умов для ефективної зайнятості, включаючи використання трудової міграції як одного з важливих ресурсів для поповнення національного ринку праці. Міграційна компонента, інтегрована в політику зайнятості, дозволяє не лише задовольнити потреби економіки в додатковій робочій силі, але й сприяти уповільненню процесів депопуляції та стабілізації кількісного й якісного складу населення. Однак в умовах сучасного етапу розвитку соціально-економічних відносин, що характеризується високою динамічністю трансформацій у сферах праці та зайнятості, країна зіштовхується з серйозними викликами. Нестабільність економічного середовища, яка поєднується з негативними соціальними явищами, такими як структурне безробіття, міграційні процеси, дефіцит кадрів, зростання неформальної зайнятості та високий рівень молодіжного безробіття, визначають необхідність розробки стратегії, яка відповідатиме на ці проблеми та сприятиме створенню соціально орієнтованих умов для зайнятості. Це передбачає не лише підтримку економічної стабільності, але й відновлення людського капіталу країни, який є основою для майбутнього економічного розвитку. Із цих причин важливою є розробка стратегії зайнятості, яка буде спрямована на забезпечення повної та продуктивної зайнятості населення в усіх соціальних групах. Стратегія має враховувати нові умови, які виникають через кризові явища, і передбачати механізми для реінтеграції робочої сили, зокрема тих, хто повертається з-за кордону, а також внутрішньо переміщених осіб. Для цього слід формувати умови для створення нових робочих місць у різних секторах економіки, стимулювати інноваційні підходи до професійної підготовки та підвищення кваліфікації робітників, а також проводити реформу системи професійної орієнтації та підготовки кадрів, орієнтуючи їх на потреби сучасного ринку праці.

У зв'язку з цими викликами, важливим є інтегування міграційної складової в загальну стратегію зайнятості. Це передбачає формування ефективної політики трудової міграції, яка буде орієнтована на залучення не лише іноземців, але й підтримку громадян, які повертаються з-за кордону. Водночас розробка механізмів для інтеграції мігрантів в економічну діяльність країни стане важливим етапом у стабілізації та розвитку ринку праці. Міграційна складова дозволить компенсувати дефіцит робочої сили в стратегічно важливих галузях, таких як інформаційні технології, медицина, агропромисловий комплекс, а також сприятиме зменшенню навантаження на державний бюджет через соціальні виплати та допомоги. Враховуючи ці обставини, пропонується стратегія має передбачати вдосконалення законодавчої та інституційної бази, необхідної для ефективної реалізації політики зайнятості. Необхідне не лише вдосконалення системи підтримки зайнятості через Державну службу зайнятості, а й створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу, який може стати основним джерелом нових робочих місць. Також важливою частиною стратегії є стимулювання до співпраці між урядом, роботодавцями та соціальними партнерами для розвитку ініціатив,

що сприятимуть відновленню економіки та покращенню рівня зайнятості на всіх рівнях.

Крім того, реалізація цієї стратегії має бути тісно пов'язана з міжнародними ініціативами, зокрема з інтеграцією України до Європейського Союзу. Це дасть можливість не лише сприяти розвитку внутрішнього ринку праці, але й підвищити його конкурентоспроможність на міжнародному рівні. За допомогою цієї інтеграції особливу увагу слід приділити програмам, які дозволяють українським громадянам працювати та здобувати досвід у країнах ЄС, а також залучати іноземних працівників до економічної діяльності в Україні. Таким чином, розробка стратегії зайнятості населення є невід'ємною частиною плану економічного відновлення країни. Це не лише відповідає на поточні виклики, а й забезпечує стійкий розвиток ринку праці, що сприятиме підвищенню якості життя населення, забезпеченню соціальної стабільності та інтеграції України в європейські та глобальні економічні процеси.

Не менш важливим аспектом зазначеної стратегії має стати розвиток компоненти міжнародного поділу праці, який буде стимулювати економічне співробітництво України з іншими країнами, зокрема з державами Європейського Союзу. Інтеграція в глобальні економічні процеси дозволить Україні не лише диверсифікувати джерела попиту на кваліфіковані кадри, а й залучити нові технології, капітал і досвід, що є необхідними для модернізації та розвитку національної економіки. У рамках міжнародного поділу праці кожна країна спеціалізується на певних видах діяльності, що дозволяє максимально ефективно використовувати наявні ресурси, знижувати витрати та підвищувати продуктивність праці. Для України це означає можливість зайняти своє місце в глобальній економічній системі, що сприятиме залученню інвестицій та розвитку нових галузей. Поглиблення співпраці з Європейським Союзом у контексті міжнародного поділу праці дозволить Україні адаптувати свою економіку до європейських стандартів і практик, що важливо для забезпечення сталого розвитку на національному рівні. Зокрема, програми мобільності працівників, що реалізуються в межах ЄС, допоможуть українським громадянам отримувати цінний міжнародний досвід, що буде корисно як для їхнього професійного зростання, так і для економіки України загалом. Водночас виведення України на європейський ринок праці дозволить українським компаніям отримати доступ до висококваліфікованої робочої сили з інших країн, що сприятиме підвищенню продуктивності праці та розвитку інновацій. У цьому контексті доцільно розглядати моделі циркулярної міграції.

Стратегія інтеграції до Європейського Союзу в контексті міжнародного поділу праці також дозволяє забезпечити гармонізацію трудових стандартів і норм, що важливо для інтеграції робочої сили в європейське економічне середовище. Така інтеграція дасть можливість не лише для вільного руху працівників, але й для зростання рівня зайнятості на внутрішньому ринку, розвитку соціальних гарантій для працівників, підвищення рівня кваліфікації та професіоналізму робочої сили в Україні. Таким чином, інтеграція України в європейський ринок праці та міжнародний поділ праці є важливими компонентами на шляху до економічного відновлення та стабільного розвитку країни, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному рівні, забезпеченню соціальної стабільності та підвищенню якості життя населення.

Дискусія і висновки

Результати дослідження свідчать про серйозні структурні дисбаланси на ринку праці України, які

загострилися внаслідок повномасштабного вторгнення Росії. Війна спричинила численні економічні та соціальні труднощі, включаючи руйнування інфраструктури, перебої в постачаннях, зниження рівня виробництва і скорочення кількості робочих місць, що особливо відчутно в прифронтових регіонах. Це безпосередньо позначилося на рівні зайнятості та поглибило проблему безробіття. Однак, зважаючи на ці складнощі, слід зазначити зростання потреби в працездатній робочій силі, яке, незважаючи на обмежену пропозицію, привело до певного зниження рівня безробіття в цілому, що позитивно оцінюється відповідними економічними установами, такими як Національний банк України. Погіршення демографічної ситуації та міграційні процеси ще більше ускладнюють ситуацію на ринку праці. Низький рівень народжуваності, високий рівень смертності та значна міграція працездатного населення, що переважно виїжджає до Європейського Союзу, призводять до втрати кваліфікованих кадрів, зокрема в таких важливих галузях, як будівництво, ІТ, медицина та освіта. З одночасним збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб, які потребують адаптації та працевлаштування, ринок праці опиняється під додатковим тиском. Стратегічний підхід до вирішення цих проблем потребує впровадження комплексних заходів, орієнтованих на підтримку внутрішнього ринку праці, що передбачають модернізацію трудового законодавства, створення умов для активної трудової міграції, розвитку професійної підготовки та перепідготовки, а також стимулювання зайнятості серед уразливих груп населення. У цьому контексті важливою є стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, яка має бути тісно пов'язана з міжнародним поділом праці та мобільністю робочої сили.

Інтеграція в європейську економічну систему дозволить не тільки покращити конкурентоспроможність України на міжнародному рівні, але й створити нові можливості для українських громадян щодо працевлаштування та здобуття досвіду в країнах ЄС. Це сприятиме розвитку економіки та забезпеченню більшої мобільності робочої сили в межах європейських стандартів. Водночас важливим є залучення іноземних працівників до економічної діяльності в Україні, що допоможе компенсувати дефіцит кваліфікованих кадрів, особливо в тих секторах, де спостерігається найбільша потреба. Завдяки міжнародному поділу праці країни зможуть спеціалізуватися на певних галузях, що дозволить максимально ефективно використовувати свої ресурси та залучити нові технології. Для України це стане можливістю не лише зміцнити свої економічні позиції, а й стати важливим гравцем на глобальному ринку праці, при цьому сприяючи розвитку нових секторів економіки та залученню інвестицій.

Зважаючи на сучасні виклики, стратегія зайнятості має передбачати інструменти для покращення кваліфікаційної відповідності працівників та стимулювання зайнятості в ключових для економіки секторах. Однак для забезпечення стабільного розвитку ринку праці та інтеграції в глобальні економічні процеси Україна повинна враховувати і внутрішні потреби, і вимоги міжнародного ринку праці. Тому розробка ефективної стратегії зайнятості є необхідною для підтримки економічної стабільності, підвищення соціальної стабільності та загального добробуту населення. Таким чином, інтеграція України в європейську економічну систему через міжнародний поділ праці є важливим кроком на шляху до відновлення і стабільного розвитку країни. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному рівні, забезпеченню соціальної стабільності та поліпшенню якості життя населення в умовах глобальних змін.

Подальший розгляд порушеної тематики буде відбуватися за використання економетричних моделей для аналізу тенденцій на ринку праці та розрахунку впливу різних факторів на рівень безробіття, мобільність робочої сили та інші важливі показники. У цьому контексті велике значення також матиме застосування методів соціально-економічного прогнозування для оцінювання можливих сценаріїв розвитку ситуації на ринку праці в умовах європейської інтеграції.

Список використаних джерел

- Європейська Бізнес Асоціація. (2024). *Дефіцит кадрів, високі зарплатні очікування та мобілізація – ключові тенденції ринку праці у 2024 р.* <https://surl.li/scapqi>
- Заблоцька, Р.О., & Шепель, О.С. (2022). Регулювання міжнародної міграції робочої сили в регіональних інтеграційних угодах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2(56), 52–55. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2022/2-56/52-55>
- Кабінет Міністрів України. (2024). *Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року (розпорядження від 30 вересня 2024 р. № 922-р)*. <https://surl.li/iqisxn>
- Лібанова, Е. М., Позняк, О. В., & Цимбал О. І. (2022). Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*, 2, 37–57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
- Міністерство економіки України. (2024). *Результати опитування роботодавців щодо ситуації на ринку праці в Україні*. <https://surl.li/oggaup>
- Національний банк України. (2024). *Інфляційний звіт*. <https://surl.li/qrsjds>
- Шнирков, О. І., & Чугаєв, О. А. (2023). Економічна інтеграція України до ЄС в умовах російсько-української війни. *Журнал європейської економіки*, 22(1), 49–68. <https://surl.li/ccfdmclc>
- Eurostat. (2025). *Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics*. <https://surl.li/fpuwse>
- International Labour Organization. (2023). *Prospects for achieving Ukraine's 2032 GDP target: A labour market perspective*. <https://surl.li/tludas>
- Kahanec, M., & Zimmermann, K.F. (2011). *International migration, ethnicity, and economic inequality*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhdb/9780199606061.013.0019>
- Lavenex, S., & Uçarer, E.M. (2004). The external dimension of Europeanization. *Cooperation and Conflict*, 39(4), 417–443. <https://doi.org/10.1177/0010836704047582>
- Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. (2025). *Ukraine refugee situation*. <https://surl.li/smjxpy>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *Skills on the move: Migrants in the Survey of Adult Skills*. <https://surl.li/wydpem>
- Shnyrkov, O.I., & Chugayev, O.A. (2023). Economic Integration of Ukraine into the EU in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Journal of European Economics*, 22(1), 49–68 [in Ukrainian]. <https://surl.li/ccfdmclc>
- UA.Ukraine facility. (2024). *Economic Support Program: Plan for the Implementation of the Ukraine Facility 2024–2027* [in Ukrainian]. <https://surl.li/pqahtk>
- UNICEF. (2024). *Socio-economic status of households in Ukraine (based on the results of the nationwide sample survey of the socio-economic status of households (SESH), conducted in December 2023 – February 2024)* [in Ukrainian]. <https://surl.li/zqrege>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *On approval of the Strategy of Demographic Development of Ukraine for the period until 2040 (order dated September 30, 2024 No. 922-r)* [in Ukrainian]. <https://surl.li/iqisxn>
- European Business Association. (2024). *Staff shortages, high salary expectations and mobilization - key labor market trends in 2024* [in Ukrainian]. <https://surl.li/scapqi>
- Zablots'ka R. O. & Shepel' O.S. (2022). Regulation of international labor migration in regional integration agreements. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2(56), 52–55 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2022/2-56/52-55>

соціально-економічного стану домогосподарств (ОЕСД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року). <https://surl.li/zqrege>

References

- Eurostat. (2025). *Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics*. <https://surl.li/fpuwse>
- International Labour Organization. (2023). *Prospects for achieving Ukraine's 2032 GDP target: A labour market perspective*. <https://surl.li/tludas>
- Kahanec, M., & Zimmermann, K.F. (2011). *International migration, ethnicity, and economic inequality*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhdb/9780199606061.013.0019>
- Lavenex, S., & Uçarer, E.M. (2004). The external dimension of Europeanization. *Cooperation and Conflict*, 39(4), 417–443. <https://doi.org/10.1177/0010836704047582>
- Libanova E.M., Poznyak, O.V. & Tsymbal, O.I. (2022). The scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation. *Demography and social economy*, 2, 37–57 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
- Ministry of Economy of Ukraine. (2024). *Results of a survey of employers on the situation on the labor market in Ukraine* [in Ukrainian]. <https://surl.li/oggaup>
- National Bank of Ukraine. (2024). *Inflation Report* [in Ukrainian]. <https://surl.li/qrsjds>
- Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. (2025). *Ukraine refugee situation*. <https://surl.li/smjxpy>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *Skills on the move: Migrants in the Survey of Adult Skills*. <https://surl.li/wydpem>
- Shnyrkov, O.I., & Chugayev, O.A. (2023). Economic Integration of Ukraine into the EU in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Journal of European Economics*, 22(1), 49–68 [in Ukrainian]. <https://surl.li/ccfdmclc>
- UA.Ukraine facility. (2024). *Economic Support Program: Plan for the Implementation of the Ukraine Facility 2024–2027* [in Ukrainian]. <https://surl.li/pqahtk>
- UNICEF. (2024). *Socio-economic status of households in Ukraine (based on the results of the nationwide sample survey of the socio-economic status of households (SESH), conducted in December 2023 – February 2024)* [in Ukrainian]. <https://surl.li/zqrege>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *On approval of the Strategy of Demographic Development of Ukraine for the period until 2040 (order dated September 30, 2024 No. 922-r)* [in Ukrainian]. <https://surl.li/iqisxn>
- European Business Association. (2024). *Staff shortages, high salary expectations and mobilization - key labor market trends in 2024* [in Ukrainian]. <https://surl.li/scapqi>
- Zablots'ka R. O. & Shepel' O.S. (2022). Regulation of international labor migration in regional integration agreements. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2(56), 52–55 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2022/2-56/52-55>

Отримано редакцію журналу / Received: 05.02.25

Прорецензовано / Revised: 17.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Dariia ANDRIUNINA, PhD Student
ORCID ID: 0009-0004-6257-5667
e-mail: dariia.andriunina@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MIGRATION COMPONENT IN THE EMPLOYMENT STRATEGY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Background. An analysis of the current situation on the Ukrainian labour market in the context of the war, demographic and migration crises is necessary to understand the main challenges faced by the country and to formulate an effective political and economic strategy. Identifying the factors that affect unemployment, labour mobility and the structure of economic activity allows us to assess the prospects for stability and development of the labour market in the context of global changes. In this context, the development of an employment strategy is becoming a key tool for ensuring social and economic stability, in particular through Ukraine's integration into the European Union. European integration will help to increase the competitiveness of the national labour market and attract qualified personnel from other countries, allowing Ukraine to adapt its economy to European standards and realise its potential on a global scale.

Methods. The following methods were used in the preparation of the study: systematic approach, comparative method, structural and functional method, as well as methods of analysis and assessment of the socio-economic situation. Particular attention was paid to analysing the impact of the war on the labour market, as well as to the study of demographic and migration processes using statistical analysis.

Results. It was found that the full-scale invasion has deepened the existing structural imbalances in the Ukrainian labour market. In addition, the demographic and migration crises have significantly complicated the situation, in particular due to high migration of the working-age population and an increase in the number of internally displaced persons. The shortage of skilled workers has become one of the main problems worsening the situation on the labour market. To overcome these challenges, it is necessary to develop a comprehensive employment strategy that focuses on integration into the European Union.

Conclusions. Given the complex challenges facing Ukraine's labor market due to the full-scale invasion, demographic and migration crises, the development of an employment strategy is a critical step towards ensuring economic recovery and stable national development. Ukraine's integration into the European Union will not only enhance the competitiveness of the national labor market but also ensure the effective use of skilled labor, supporting economic growth, social stability, and improving the quality of life for citizens.

Keywords: labour market, European integration, common labour market, migration crisis, employment strategy, international division of labour.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 327.57:341.176(5-12)АСЕАН
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/90-95>

Іван ВАРТОВНИК, асп.
ORCID ID: 0009-0002-6026-7930
e-mail: ivan.vartovnyk@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИКО-БЕЗПЕКОВОЇ СПІЛЬНОТИ АСЕАН

Вступ. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) – регіональне об'єднання 10 країн, а саме: Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Філіппін, Таїланду, Брунею, В'єтнаму, Лаосу, М'янми та Камбоджі. Ця Асоціація спромоглася не тільки забезпечити мир та стабільність у Південно-Східній Азії (ПСА), а й відіграти провідну роль у встановленні та поступі безпекової архітектури в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) через просування кооперативної безпеки. У зв'язку з цим виникає потреба проаналізувати основи функціонування АСЕАН та її безпекової політики, що втілюється через Політико-безпекову спільноту АСЕАН – ключову структуру, де сходиться вся політична та безпекова діяльність АСЕАН. Однак виникає питання щодо засад діяльності цієї політико-безпекової спільноти, її створення, розвитку та перспектив подальшого функціонування у безпековому середовищі Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Методи. Під час дослідження були використані такі методи: проблемно-хронологічний та порівняльний аналіз.

Результати. Нормативно-правові документи Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), такі як Балийські декларації згоди, Хартія АСЕАН та концепції розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН створили фундамент для функціонування та розвитку Політико-безпекової спільноти АСЕАН (ПБСА). Ці документи забезпечують нормативну основу для кооперативної безпеки та визначають її принципи у діяльності АСЕАН. Політико-безпекова спільнота АСЕАН продемонструвала здатність адаптуватися до змін у регіональній та глобальній безпековій обстановці, яка передбачає розширення її ролі від регіонального до глобального рівня, особливо у сфері транскордонних викликів.

Висновки. Політико-безпекова спільнота АСЕАН продовжує свій розвиток відповідно до Концепції розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН на 2016–2025 роки. Цей процес передбачає довготривалість та посилення політико-безпекового співробітництва Асоціації країн Південно-Східної Азії, що матиме вплив на безпеку ширшого Азійсько-Тихоокеанського регіону в середньо- та довгостроковій перспективі.

Ключові слова: АСЕАН, Політико-безпекова спільнота АСЕАН, кооперативна безпека, Азійсько-Тихоокеанський регіон.

Вступ

В умовах зміщення центру міжнародних відносин на схід зростає науковий інтерес до дослідження Азії як провідного мегарегіону світу. На особливу увагу заслуговує Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), який включає країни Південної, Південно-Східної та Східної Азії, Австралії та Океанії, а також держави Північної та Латинської Америки, що мають вихід до Тихого океану. АТР вирізняється значною концентрацією впливових міжнародних акторів, серед яких ключову роль відіграють Сполучені Штати Америки, Китайська Народна Республіка, Японія, Індія та Республіка Корея. Важливим елементом регіональної архітектури безпеки є також Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) – міждержавне об'єднання, до складу якого входять десять країн: Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни, Таїланд, Бруней, В'єтнам, Лаос, М'янма та Камбоджа. АСЕАН не лише сприяла забезпеченню миру та стабільності у Південно-Східній Азії (ПСА), а й відіграла провідну роль у формуванні та розвитку безпекової архітектури АТР шляхом імплементації кооперативної безпеки (безпеки на базі співробітництва). У зв'язку з цим актуальним постає питання аналізу основних засад функціонування АСЕАН та її політики у сфері безпеки, реалізація якої здійснюється через Політико-безпекову спільноту АСЕАН – ключову інституцію, що координує політичні та безпекові політики цього об'єднання. Водночас залишається відкритим питання щодо принципів діяльності Політико-безпекової спільноти, її еволюції та перспектив подальшого функціонування в умовах трансформації безпекового середовища Азійсько-Тихоокеанського регіону, що стало предметом подальшого аналізу.

Мета статті – проаналізувати процес створення та розвитку Політико-безпекової спільноти асоціації держав Південно-Східної Азії на основі аналізу законодавчої бази АСЕАН на її відповідність до концепції кооперативної безпеки.

Огляд літератури. Тема АСЕАН представлена в теоретичних та практичних напрацюваннях іноземних

дослідників, а саме: Х. Катсумата, Р. Еммерса, Д. Сінгха, Г. Гардінга, Б. Хетне, Р. Ейтса, а також Р. Северіна, Е. Мерцгара та П. М. Кроніна. У той же час концепція кооперативної безпеки як головний фокус дослідження представлена в роботах Р. Коєна та М. Міхалки, В. Зельнера і П. Еванса

Серед вітчизняних вчених безпекову політику АСЕАН вивчають Є. І. Барщевський, О. А. Кравчук, В. І. Шинкаренко, С. В. Авер'янов.

Методи

У процесі дослідження було використано проблемно-хронологічний метод для дослідження поступу концепції кооперативної безпеки, її застосування та еволюції в рамках безпекової політики АСЕАН. Крім цього, здійснювалася порівняльний аналіз, щоб виокремити елементи, пов'язані з кооперативною безпекою, у досліджуваних документах АСЕАН.

Теоретичною основою дослідження є неоліберальна парадигма, яка найбільш детально враховує всі аспекти кооперативної безпеки в її застосуванні до безпекової політики АСЕАН в АТР.

Результати

Політико-безпекова спільнота асоціації держав Південно-Східної Азії (ПБСА) – це головна структура координації безпекової політики АСЕАН, особливо кооперативної безпеки АСЕАН, що ґрунтується на співробітництві між 10 державами-членами Асоціації в Південно-Східній Азії та її партнерів в АТР.

Кооперативна безпека визначається як концепція, що ґрунтується на погоджених нормах поведінки, включно у рамках інституцій, що функціонують попри гетерогенність учасників. Кооперативна безпека, особливо в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, заснована на принципах багатосторонності, комплексності (всебічності), інклюзивності, прозорості та використанні механізмів консультацій та консенсусу (Evans, 2015). Також кооперативна безпека АСЕАН має кодекси поведінки та угоди між членами Асоціації та її партнерами, включно із

заснуванням спільних безпекових платформ, наприклад Регіонального форуму АСЕАН, що складається з 26 держав АТР та ЄС (Morada, & Haascke, 2011).

Розвиток кооперативної безпеки АСЕАН тісно пов'язаний із становленням та поступом Політико-безпекової спільноти АСЕАН. У зв'язку з цим пропонується здійснити комплексний огляд нормативно-правової бази АСЕАН, що дозволить простежити зародження, функціонування та поточний стан Політико-безпекової спільноти АСЕАН.

Основні документи, що стосуються цієї спільноти включають Балійську декларацію згоди II (БДЗ II) (ASEAN, 2003), Хартію АСЕАН (ASEAN, 2007), Балійську декларацію згоди III (БДЗ III) (ASEAN, 2011), а також Концепцію розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН протягом 2009–2015 рр. від червня 2009 року (ASEAN, 2009) і Концепцію розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН протягом 2016–2025 рр. (ASEAN, 2016).

У процесі аналізу Балійської декларації згоди II (БДЗ II) у розрізі Політико-безпекової спільноти АСЕАН слід наголосити на декількох важливих моментах. *По-перше*, варто врахувати умови безпекового середовища після подій кінця 1990-х – початку 2000-х років. Це, за твердженням японського дослідника Шоджі Томотаки, наслідки розширення АСЕАН, коли важче стало досягнути консенсусу зі зростанням політичних розбіжностей між гетерогенними державами-членами АСЕАН; негативні наслідки Азійської фінансової кризи 1997 року, які суттєво позначилися не тільки на стані економік країн АСЕАН, а й на їхніх військових бюджетах; актуалізація нетрадиційних загроз, особливо після теракту 11 вересня 2001 року в США (Tomotaka, 2008).

По-друге, у БДЗ II безпекова складова визначається як першочергова для поступу економічної та соціокультурної спільнот АСЕАН, що відображається у певній ролі кожної зі складових Спільноти АСЕАН. Зокрема, безпекова спільнота має бути відповідальна за забезпечення безпеки та стабільності в Південно-Східній Азії заради розвитку економічної та соціокультурної спільноти. У той же час економічна спільнота має відігравати роль драйвера регіональної інтеграції, а соціокультурна – розбудови і зміцнення відчуття спільноти між державами-членами Асоціації. Отже, із логіки побудови самого документа, де безпекова спільнота висвітлена першою і представлена більше і детальніше, ніж інші дві, впливає теза про первинну роль безпеки в інституційній розбудові АСЕАН через створення спільноти на базі трьох складових: безпекової (у кінцевому рахунку – політико-безпекової), економічної та соціокультурної. Крім цього, безпекова спільнота ґрунтується на концепції всебічної безпеки (англ. *comprehensive security*), яка, згідно з БДЗ II складається із політичної, економічної, соціальної і культурної складових (ASEAN, 2003). Це саме підтверджує колишній генеральний секретар АСЕАН Родольфо Северіно, який у 2004 р. стверджував, що в Асоціації домінує концепція всебічної безпеки (Severino, 2008). Однак варто зазначити, що комплексність або всебічність є однією зі складових кооперативної безпеки, тому концепція всебічної безпеки є елементом кооперативної.

По-третє, БДЗ II констатувала закріплення відсутності військової та оборонної складової у процесі розбудови Спільноти АСЕАН. Зокрема, документ наголошує на розбудові безпекової спільноти Асоціації, а не "оборонного пакту, військового союзу чи спільної зовнішньої політики" (ASEAN, 2003, с. 4). Це є свідченням незацікавленості АСЕАН у виробленні колективної безпеки та оборони чи слідування прикладу НАТО або ЄС. Тож,

згідно з напрацюваннями Роберта Коєна про чотириелементну модель кооперативної безпеки (індивідуальна безпека, колективна безпека, колективна оборона та просування стабільності (Cohen, 2001), АСЕАН не могла б вважатися системою кооперативної безпеки, оскільки у неї відсутні складові колективної безпеки та оборони, однак сама суть АСЕАН – це кооперація, у якій безпека відповідно до БДЗ II відіграє провідну роль.

По-четверте, спершу Політико-безпекова спільнота АСЕАН найменувався виключно "безпековою спільнотою" без згадування в назві політичної складової, що не відповідає логіці БДЗ II. Концепція всебічної безпеки у безпековій спільноті згідно з БДЗ II включала політичний елемент, що свідчить про більшу доречність назви "Політико-безпекова спільнота", ніж просто "безпекова". Крім цього, додатковим підтвердженням цього є положення документа: теза про те, що "стійкий економічний розвиток потребує безпечного політичного середовища"; мета безпекової спільноти – "підвищити рівень політичного і безпекового співробітництва" АСЕАН (ASEAN, 2003, с. 3). Крім цього, у Сінгапурській декларації від 20 січня 1992 року йшлося про просування АСЕАН до вищого рівня політичного й економічного співробітництва для убезпечення регіонального миру та процвітання при спільному визначенні заходів у сфері політичної та безпекової кооперації, наприклад, через заклик приєднання до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії від 1976 року всіх держав Південно-Східної Азії чи визначення високого пріоритету щодо вибудовування в АТР кооперативних зв'язків. Це також стосується бажання інтенсифікувати кооперативні відносини з діалоговими партнерами Асоціації, до якої станом на 1992 рік входили Австралія, Канада, Європейська спільнота, Японія, Республіка Корея, Нова Зеландія та США (ASEAN, 1992). Тож кінцевий варіант найменування – "Політико-безпекова спільнота АСЕАН" більше відповідає логіці як БДЗ II, положенням Сінгапурської декларації 1992 року, так і кооперативній безпеці в цілому. Пояснення стосовно вибору назви "Безпекова спільнота" наведено науковицею А. Кусуманінгрум – на той час політична кооперація розглядалася як підготовчий крок у просуванні до безпекового співробітництва (Kusumaningrum, 2013).

По-п'яте, у Безпековій спільноті АСЕАН (БСА) чітко простежувалася і зовнішня спрямованість безпекового виміру. Наприклад, було наголошено, що "Безпекова спільнота АСЕАН робитиме внесок у подальше просування миру і безпеки у ширшому Азійсько-Тихоокеанському регіоні" та тези про відкритість та зовнішньоорієнтованість БСА, у першу чергу через залучення "друзів АСЕАН та діалогових партнерів у сприяння миру і стабільності" (ASEAN, 2003, с. 5). При цьому механізмами, якими повинна була б послуговуватися БСА, мали стати: встановлення норм (англ. *norms-setting*), запобігання конфліктам, вирішення конфліктів та постконфліктне миробудівництво. Тобто Безпекова спільнота АСЕАН повинна була б мати всі головні механізми кооперативної безпеки – від превенції до врегулювання, а також миробудівництва, однак фактично АСЕАН застосовує виключно інструмент встановлення норм і превенції, при чому останній механізм стосується відсутності озброєних конфліктів між державами-членами Асоціації вже понад 50 років.

Наступною основною подією в поступі кооперативної безпеки АСЕАН та розбудові ПБСА стало підписання на 13-му саміті Асоціації в Сінгапурі (18–22 листопада 2007 р.) Хартії АСЕАН (ASEAN, 2007). У процесі дослідження Хартії АСЕАН виявлено такі головні здобутки.

По-перше, відбулася кодифікація норм Асоціації, вироблених протягом 40 років її функціонування (1967–2007 рр.), що посприяло виробленню більш чіткої інституційної структури АСЕАН, де провідна роль відводиться саміту АСЕАН, який почав збиратися двічі на рік. Останнє свідчить про інтенсифікацію інституційної кооперації, яка є важливою для кооперативної безпеки з точки зору її функціонування в межах організованої рамки співробітництва. Наприклад, інтервал між самітами АСЕАН істотно скоротився на початку XXI ст., коли вони почали проводитися раз на рік – до цього проміжок між зустрічами глав держав та урядів мав такий вигляд: між другим і третім самітом 10 років, між третьою і четвертим 5 років, між наступними 3 роки до 2001 року (ASEAN Summit, 2025). Натомість, з 2009 року саміти завжди проводилися двічі на рік, що є свідченням інституційної інтенсифікації співробітництва в межах АСЕАН.

Крім цього, підписання Хартії АСЕАН, на думку індонезійського дослідника Різала Сукми, було важливим з огляду консолідації попередніх норм, які здебільшого містилися у деклараціях, та її обов'язкового характеру, на відміну від, наприклад БДЗ II, що послужило юридичним забов'язанням АСЕАН посилювати свою інституційну спроможність та рухатися в бік Спільноти, у тому числі й Безпеково-політичної спільноти АСЕАН (Morada, & Naascke, 2011).

По-друге, Хартія АСЕАН, як і БДЗ II, визначає безпекові цілі АСЕАН першорядними для Асоціації, серед яких (ASEAN, 2007): підтримка і посилення миру, безпеки та стабільності, а також продовження посилення цінностей, орієнтованих на підтримку миру в Південно-Східній Азії. При цьому, цінності тут варто сприймати як принципи і практики мирного функціонування на базі вироблених АСЕАН норм; посилення регіональної стійкості шляхом просування більшого політичного, безпекового, економічного та соціокультурного співробітництва; забезпечення того, щоб народи і держави-члени АСЕАН жили загалом у мирі зі світом у справедливому, демократичному і гармонійному середовищі.

Крім цього, у Хартії, у п. 15 ст. 1, ідеться про ціль "підтримувати центральність АСЕАН та її проактивну роль як головної рушійної сили у відносинах і співробітництві із зовнішніми партнерами в регіональній архітектурі, що є відкритою, прозорою та інклюзивною" (ASEAN, 2007, с. 9). Таким чином, простежуються ті принципи кооперативної безпеки, які були виділені Полом Евансом як основоположні для кооперативної безпеки в АТР – проактивність, транспарентність, інклюзивність. Сама центральність визначається у п. 2 (і) ст. 2 як така, що заснована на принципі всебічності, інклюзивності, проактивності, зовнішньоорієнтованості та недискримінаційності (ASEAN, 2007).

По-третьє, у Хартії наведено таке положення – "при веденні зовнішніх відносин АСЕАН, держави-члени, на основі єдності та солідарності, координуватимуть і намагатимуться виробити спільні позиції та просувати спільні дії" (ASEAN, 2007, с. 35). Варто зазначити, що тут, як і БДЗ II, не йдеться про спільну зовнішню політику, а радше про продовження практики колективної дипломатії.

Вищенаведене положення про координацію і вироблення спільних позицій стосується здебільшого питань усередині АСЕАН чи співробітництва з позарегіональними акторами у сфері м'якої, нетрадиційної безпеки, що можна відповідно простежити при створенні регіональної інформаційної мережі у відповідь на коронавірус МЕРС у липні 2015 року (UNOSSC's South-South Galaxy, 2020) чи виробленні швидкої оцінки наслідків КОВІД-19

на умови життя в Південно-Східній Азії у співробітництві з Австралією в грудні 2020 року (Vietnam+, 2020). Однак згадані заходи координування чи вироблення спільних позицій не належать до конфліктних ситуацій, сторонами яких є не тільки держави ПСА. Зокрема, АСЕАН не виробила спільної позиції і не координувала свої дії після рішення Постійної палати Третейського суду від 12 липня 2016 року на користь Філіппін у справі про історичні вимоги Китайської Народної Республіки на акваторію Південно-Китайського моря (Wroughton, & Petty, 2016).

По-четверте, у Хартії відбулося переосмислення найменування ПБСА з безпекової на політико-безпекову. Однак слід зазначити, що Хартія АСЕАН у цьому питанні не послідовна: у преамбулі зазначається, що Спільнота АСЕАН складається, зокрема, із Безпекової спільноти, а в ст. 9 ідеться про те, що ради Спільноти АСЕАН включатимуть раду Політико-безпекової спільноти АСЕАН поруч з радами економічної та соціокультурної спільнот (ASEAN, 2007).

По-п'яте, слід зауважити, що Хартія 2007 року, як і попередня нормативна база АСЕАН, не містить жодних санкцій чи обмежень у випадку порушення принципів, які містяться в ній. Наприклад, у документі немає статті про виключення держави-члена Асоціації за грубе порушення її норм чи накладання санкцій у разі системної несплати внесків. Тож Хартія підсумовує сорокалітній досвід функціонування АСЕАН, який не використовував практики санкцій чи будь-яких інших примусових обмежень. Таким чином, відсутність механізму санкцій у кооперативній безпеці АСЕАН пояснюється як її нормативною базою, так і практикою діяльності з 1967 року.

Отже, Хартія АСЕАН відіграла важливе значення для інституціоналізації АСЕАН та кодифікації принципів її співробітництва як усередині ПСА, так і з зовнішніми акторами. При цьому, у Хартії було чітко відображено принципи кооперативної безпеки, що свідчить про актуальність концепції щодо її застосування до функціонування АСЕАН.

Остаточне закріплення найменування "Політико-безпекова спільнота" відбулося в 2009 р. на 14-му саміті АСЕАН у Ча-Амі, Таїланд, (26 лютого – 1 березня 2009 р.) шляхом прийняття Концепції розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН протягом 2009–2015 рр. від 1 березня 2009 р. (ASEAN, 2009). Цей документ визначався як дорожня карта для створення Політико-безпекової спільноти АСЕАН до 2015 року включно, що відповідало Себській декларації АСЕАН від 13 січня 2007 р. про прискорення у створенні Спільноти АСЕАН з 2020 р. відповідно до "Бачення АСЕАН 2020" та Балійської декларації згоди II, до 2015 р. із заснуванням трьох складових Спільноти АСЕАН, а саме: безпекової, економічної та соціокультурної (ASEAN, 2012).

Концепція розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН 2009–2015 – це рамковий документ, що консолідував політико-безпекове співробітництво АСЕАН протягом 1967–2009 років та визначив основні цілі Політико-безпекової спільноти АСЕАН та шляхи їх досягнення через виокремлення заходів, які потрібно втілювати, щоб досягнути належного функціонування ПБСА. Зауважимо, що документ передбачав гнучкість у реалізації заходів і після 2015 року, тобто довготривалість процесу побудови ПБСА. Крім цього, у ньому закріплювалися три ключові характеристики, а саме: побудова ПБСА як спільноти, заснованої на спільних цінностях і нормах; цілісності, мирі, стабільності та стійкості ПСА зі спільною відповідальністю заради всебічності безпеки; динамізм і зовнішньоорієнтованість Південно-Східної Азії у все більше інтегрованому та взаємозалежному

світі (ASEAN, 2009). При цьому наголошено на центральності та проактивності АСЕАН у регіональній архітектурі, що згідно з баченням АСЕАН має бути відкритою, прозорою та інклюзивною.

Крім цього, слід звернутися до методів, які визначені як основні в Концепції розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН протягом 2009–2015 років для втілення кінцевої мети – безпеки ПСА та кооперації в АТР для покращення регіональної безпеки загалом. Такими методами визначено заходи зі зміцнення довіри та превентивна дипломатія як важливі елементи превенції конфліктів; постконфліктне миробудівництво. Також варто наголосити, що з Концепції розбудови ПБСА випливає, що АСЕАН екстраполює на АТР виключно заходи зі зміцнення довіри, оскільки цей метод запобігання конфліктам застосовується АСЕАН із початку її функціонування, однак самі заходи превентивної дипломатії та постконфліктного миробудівництва лише будуть застосовуватися у відносинах із позарегіональними державами та в АТР зокрема. Однак згідно з Концепцією розбудови ПБСА передбачається суттєва активізація оборонної кооперації всередині АСЕАН, що в перспективі може розширитися на співробітництво з позарегіональними акторами в АТР. Проте таке можливе розширення на початковому етапі також стосуватиметься виключно заходів зі зміцнення довіри через проведення консультацій у форматі зустрічі міністрів оборони АСЕАН+ (10 держав-членів АСЕАН та вісім діалогових партнерів Асоціації: Австралія, Китай, Індія, Японія, Нова Зеландія, Республіка Корея, Росія та США), який у 2009 р. ще не був створений, однак зазначався у Концепції розбудови ПБСА як один із заходів, що повинен проводитися для створення ПБСА. Іншими інструментами кооперації у АТР, зокрема, визначено АСЕАН+3 (Японія, Південна Корея та Китай) і Регіональний форум АСЕАН. Таким чином, логіка документа свідчить про домінування до 2010 року заходів зі зміцнення довіри і проведення діалогу та консультацій як основних методів режиму кооперативної безпеки АСЕАН в АТР.

Ще одним важливим документом для аналізу як ПБСА, так і кооперативної безпеки Асоціації, є Балійська декларація згоди III. Під час розгляду цього документа "Спільнота АСЕАН у глобальній спільноті націй" (ASEAN, 2011) варто констатувати розширення безпекового бачення Асоціації не тільки на регіональний рівень, а й на глобальний. Зокрема, в одному з положень преамбули йдеться про "складний, багаторівневий та транснаціональний характер проблем і викликів, а також більших можливостей, що потребують спільних і скоординованих відповідей на національному, регіональному та глобальному рівні" (ASEAN, 2011, с. 2). Таким чином, АСЕАН констатує бажання розширити свою безпекову роль, яка матиме і глобальний рівень, особливо у сфері транскордонних питань, які згідно з БДЗ III включають транскордонну злочинність, проблему зміни клімату тощо. Крім цього, посилити роль АСЕАН на глобальному рівні повинна безпекова ініціатива "Глобальний рух поміркованих" як "частини позитивного внеску АСЕАН у глобальний мир та безпеку" (ASEAN, 2011). Вона отримала реалізацію на початку 2012 р. у Куала-Лумпурі, де протягом 17–19 січня було проведено установчу конференцію "Глобального руху поміркованих" (Tomotaka, 2008), основна мета якого – боротьба з екстремізмом та налагодження міжцивілізаційного діалогу (Association of Southeast Asian Nations, 2012). Важливо зазначити, що ця ініціатива, висунута в 2010 р. малайзійським прем'єр-міністром Наджибом Тум Разак (2009–2018), мала бути оформлена як інституція, основним інструментом

якої є діалог. Таким чином, концепція кооперативної безпеки знайшла своє відображення і тут, що свідчить про екстраполяцію її елементів із регіонального рівня ПСА на глобальний. Крім цього, це просуває АСЕАН як "того, хто встановлює норми" (англ. *norms-setter*), що було зазначено як один з її механізмів у БДЗ II. Тож розширення сприйняття безпекової ролі АСЕАН з регіонального до глобального рівня теж містить елементи кооперативної безпеки – інституціоналізм та зосередження на нормах.

Щодо регіонального рівня кооперативної безпеки АСЕАН, то насамперед у БДЗ III визначено, що співробітництво з позарегіональними державами в межах всіх трьох спільнот Асоціації, а саме: політико-безпекової, економічної та соціокультурної, здійснюватиметься на базі механізмів кооперативної безпеки АСЕАН – АСЕАН+3, Регіонального Форуму АСЕАН та саміту країн Східної Азії при підтримці центральності Асоціації в наведених процесах (ASEAN, 2011).

Наступним основоположним етапом стало формальне створення Спільноти АСЕАН 31 грудня 2015 року на виконання Куала-Лумпурської декларації (ASEAN, 2015). Як зазначив тодішній прем'єр-міністр Малайзії Наджіб Разак (2009–2018 рр.) ця спільнота – "радіше дороговказ, ніж кінцева точка процесу регіонального будівництва" (Prashanth, 2015). Це свідчить про постійно триваючу інституційну розбудову та зміцнення АСЕАН, у тому числі ПБСА, що є частиною зазначеної вище спільноти. Таким чином, сам режим кооперативної безпеки АСЕАН перебуває в процесі постійного вдосконалення та зміцнення, що доводить довгостроковість його функціонування для Асоціації.

Після формального створення Спільноти АСЕАН у 2015 р. постало питання подальшого практичного наповнення її реалізації, зокрема стосовно політично-безпекової складової, втіленої у ПБСА. Вироблення Концепції розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН протягом 2016–2025 рр. було покликане сприяти подальшій імплементації заходів, щоб реалізувати ефективний політико-безпековий напрям діяльності Асоціації. Тож варто звернути увагу на ключові елементи документа, щоб зрозуміти чинний і майбутній поступ політико-безпекової політики АСЕАН.

На відміну від Концепції розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН за 2009–2015 рр., окремою характеристикою та метою оновленої концепції є посилення інституційної спроможності Асоціації, що означає і посилення кооперативної безпеки, адже основна рамка кооперації у ході досліджуваної концепції – це інституційний елемент. Крім цього, Концепція розбудови ПБСА на 2016–2025 рр. розгортає глобальну роль АСЕАН. Зокрема, одним із заходів визначено "сприяти подальшій участі держав-членів АСЕАН у миротворчих місіях та постконфліктних зусиллях ООН", а метою – "відігравати конструктивну роль на глобальному рівні" (ASEAN, 2016, с. 2).

Також слід звернути увагу на виконання заходів, визначених у документі. Згідно з середньостроковим оглядом імплементації Концепції він містить 290 заходів щодо реалізації ПБСА, з яких 96 % (278 заходів) уже почали імplementуватися (Quo, 2020). Варто наголосити, що ті заходи, які містять елементи і принципи кооперативної безпеки, містяться у секціях "мирний, безпечний і стабільний регіон" та "центральність АСЕАН у динамічному та зовнішньоорієнтованому регіоні" Концепції розбудови ПБСА 2016–2025 рр. Відповідно до середньострокового огляду більшість заходів, що розташовані у вищенаведених секціях, є стійкими і будуть мати середньо- і довгостроковий вплив на АСЕАН.

Таким чином, наслідки посилення безпекової політики АСЕАН, зокрема її кооперативної безпеки, будуть мати середньо- і довготерміновий ефект на безпекову політику АСЕАН в цілому. При цьому, основним результатом огляду є констатація того, що імплементація Концепції розбудови Політико-безпекової спільноти АСЕАН 2016–2025 рр. може бути досягнута до 2025 року (Quo, 2020), що свідчить про високу ймовірність прийдешнього посилення політико-безпекової політики АСЕАН в середньо- та довгостроковій перспективі.

Крім зазначеного вище, з метою комплексного представлення безпекової політики АСЕАН в АТР слід також звернутися до Огляду АСЕАН щодо Індो-Тихоокеанського регіону (ОАІТР), прийнятого на 34-му саміті Асоціації в Таїланді (20–23 червня 2019 р.) (ASEAN, 2019). Представлені в ньому принципи та механізми збігаються як для АТР, так і для Індійського регіону. Насамперед ОАІТР чітко представляє концепцію кооперативної безпеки Асоціації. Наприклад, у п. 10 Огляду йдеться про те, що він ґрунтується на "центральної АСЕАН, відкритості, прозорості, інклюзивності, заснованій на нормах рамки співробітництва, належному врядуванню, повазі до суверенітету, невтручання у внутрішні справи, доповнюваності до інших кооперативних структур, рівності, взаємній повазі, взаємній довірі, взаємовигідності та повазі до міжнародного права" (ASEAN, 2019, с. 2-3). Таким чином, принципи, на яких будуватиметься індо-тихоокеанська, зокрема і азійсько-тихоокеанська, безпекова політика АСЕАН повністю збігається з тими принципами, які визначає Пол Еванс як основоположні для безпекової архітектури АТР при чільній ролі в ній АСЕАН, а саме: багатосторонність, інклюзивність, прозорість та використання механізмів консультацій та консенсусу (Evans, 2015).

Також ОАІТР визначає, що Індо-Тихоокеанський регіон, а отже і АТР, повинен бути "регіоном діалогу і співробітництва на протидію ворожнечі" (ASEAN, 2019, с. 2-3). Загалом метою Огляду є вибудовування стратегічної довіри та безпрограшної кооперації в зазначеному вище регіоні.

Зазначимо, що методи і механізми співробітництва АСЕАН в ІТР і АТР залишаються незмінними. Вони передбачають заходи зі зміцнення довіри та ведення діалогу. У свою чергу, ключовими механізмами кооперації будуть залишатися Регіональний форум АСЕАН, зустріч міністрів оборони АСЕАН+. До того ж, ці механізми застосовуватимуться в ІТР та АТР першочергово для морського співробітництва, а також інфраструктурної сполученості та досягнення цілей сталого розвитку ООН до 2030 р. (ASEAN, 2019). Тож, базуючись на кооперативній безпеці, ОАІТР визначає принципи, договірну рамку, методи і механізми діяльності АСЕАН в АТР від 2019 року й надалі. Тому концепція кооперативної безпеки теоретично і практично актуальна для дослідження безпекової політики Асоціації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Дискусія і висновки

У нормативно-політичному огляді поступу Політико-безпекової спільноти АСЕАН чітко простежуються принципи кооперативної безпеки, особливо принцип всебічності, що взятий за основу вибудовування ПБСА. Основними методами функціонування кооперативної безпеки Асоціації як у межах Південно-Східної Азії, так і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, є заходи зі зміцнення довіри через діалог та проведення консультацій. Також простежується, що АСЕАН на сьогочасному етапі свого функціонування розглядає себе не виключно кооперативним безпековим режимом у Південно-Східній Азії, а ширше, – в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та на глобальному рівні. Це свідчить про усвідомлення

неподільності безпеки на всіх її рівнях та бажання бути проактивним актором міжнародних відносин, сприяючи підтриманню і зміцненню миру та стабільності у світі.

Визначено, що політична складова нерозривно пов'язана з безпековою політикою АСЕАН, що втілюється у створенні саме Політико-безпекової спільноти АСЕАН. Констатовано, що заходи щодо імплементації в бік зміцнення Політико-безпекової спільноти АСЕАН відбуваються вчасно і відповідно до Концепції розбудови ПБСА 2016–2025, а їхній вплив на політико-безпекове функціонування АСЕАН можна буде спостерігати в середньо- і довготерміновій перспективі. Тож Політико-безпекова спільнота як важлива інституційна складова кооперативної безпеки АСЕАН повинна сприяти підтримці та зміцненню заявленої центральності АСЕАН в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Список використаних джерел

- ASEAN. (1992, January 28). *Singapore Declaration of 1992 Singapore*. <https://asean.org/singapore-declaration-of-1992-singapore-28-january-1992/>
- ASEAN. (2003). *Declaration of ASEAN Concord II (Bali Concord II)*. [https://arc-agreement.asean.org/file/doc/2015/03/declaration-of-asean-concord-ii-\(bali-concord-ii\).pdf](https://arc-agreement.asean.org/file/doc/2015/03/declaration-of-asean-concord-ii-(bali-concord-ii).pdf)
- ASEAN. (2007). *The ASEAN Charter*. <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>
- ASEAN. (2009). *ASEAN Political-Security Community Blueprint*. <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/5187-18.pdf>
- ASEAN. (2011). *Bali Declaration on ASEAN Community of Nations "Bali Concord III"*. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/09/Bali-Concord-III.pdf>
- ASEAN. (2012). *Cebu Declaration on the Acceleration of the Establishment of an ASEAN Community by 2015*. <https://asean.org/cebu-declaration-on-the-acceleration-of-the-establishment-of-an-asean-community-by-2015/>
- ASEAN. (2015). *2015 Kuala Lumpur Declaration on the Establishment of the ASEAN Community*. <https://www.asean.org/wp-content/uploads/2015/12/KL-Declaration-on-Establishment-of-ASEAN-Community-2015.pdf>
- ASEAN. (2016). *ASEAN Political-Security Community Blueprint 2025*. <https://www.asean.org/wp-content/uploads/2012/05/ASEAN-APSC-Blueprint-2025.pdf>
- ASEAN. (2019). *ASEAN Outlook on the Indo-Pacific*. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf
- ASEAN Summit. (2025). *Association of Southeast Asian Nations*. <https://asean.org/about-asean/asean-summit/>
- Association of Southeast Asian Nations. (2012, 4 квітня). *Asean's Concept Paper on Global Movement of Moderates*. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/09/Concept-Paper-on-GMM-FINAL-1-April-2012-17402.pdf>
- Cohen, R. (2001). *Cooperative Security: From Individual Security to International Stability*. George C. Marshall European Center for Security Studies. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/marshall-center-papers/cooperative-security-new-horizons-international-order/cooperative-security-individual-security-international>
- Evans, P. (2015). Searching for Cooperative Security 2.0. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 01(04), 537–551. <https://doi.org/10.1142/s237774001550030x>
- Kusumaningrum, A. (2013). *The ASEAN Political-Security Community: ASEAN Security Cooperation on Combating Transnational Crimes and Transboundary Challenges*. *Indonesian Journal of International Law*, 11(1). <https://doi.org/10.17304/ijil.vol11.1.268>
- Morada, N. M., & Haacke, J. (2011). *Cooperative Security in the Asia-Pacific: The ASEAN Regional Forum*. Taylor & Francis Group.
- Prashanth, P. (2015, 23 листопада). *ASEAN Creates New Community Under Malaysia's Chairmanship*. *The Diplomat – Asia-Pacific Current Affairs Magazine*. <https://thediplomat.com/2015/11/asean-creates-new-community-under-malaysias-chairmanship/>
- Quo, V. (2020). *The ASEAN Political-Security Community Blueprint Today and Beyond*. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/08/APSC-Outlook_Volume22020.pdf
- Severino, R. (2008). *ASEAN*. ISEAS Publishing. <https://www.perlego.com/book/1160532/asean-pdf>
- Tomotaka, S. (2008). *ASEAN Security Community: An Initiative for Peace and Stability*. *NIDS Security Reports*, 4, 1–34. https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/2008/bulletin_e2008_3.pdf
- UNOSSC's South-South Galaxy. (2020). *ASEAN Health Sector Efforts in the Prevention, Detection & Response to COVID-19*. <https://southsouth-galaxy.org/news/asean-health-sector-efforts-in-the-prevention-detection-and-response-to-covid-19/>
- Vietnam+. (2020, 4 грудня). *ASEAN launches assessment on impact of COVID-19 on livelihoods in region*. <https://en.vietnamplus.vn/asean-launches-assessment-on-impact-of-covid-19-on-livelihoods-in-region-post192610.vnp>
- Wroughton, W., & Petty, M. (2016, July 27). *Philippines says ASEAN omission of arbitration case not a Chinese victory*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-southchinasea-ruling-philippines-idUSKCN107064/>

References

- ASEAN. (2015). 2015 Kuala Lumpur Declaration on The Establishment of The ASEAN Community. <https://www.asean.org/wp-content/uploads/2015/12/KL-Declaration-on-Establishment-of-ASEAN-Community-2015.pdf>
- UNOSSC's South-South Galaxy. (2020). ASEAN Health Sector Efforts in the Prevention, Detection & Response to COVID-19. <https://southsouth-galaxy.org/news/asean-health-sector-efforts-in-the-prevention-detection-and-response-to-covid-19/>
- ASEAN. (2019). ASEAN Outlook on the Indo-Pacific. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf
- ASEAN. (2016). ASEAN Political-Security Community Blueprint 2025. <https://www.asean.org/wp-content/uploads/2012/05/ASEAN-APSC-Blueprint-2025.pdf>
- ASEAN. (2009). ASEAN Political-Security Community Blueprint. <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/5187-18.pdf>
- ASEAN Summit. (2025). Association of Southeast Asian Nations. <https://asean.org/about-asean/asean-summit/>
- Association of Southeast Asian Nations. (2012, 4 April). Asean's Concept Paper on Global Movement of Moderates. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/09/Concept-Paper-on-GMM-FINAL-1-April-2012-17402.pdf>
- ASEAN. (2011). Bali Declaration on ASEAN Community of Nations "BALI CONCORD III". <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/09/Bali-Concord-III.pdf>
- ASEAN. (2012). Cebu Declaration on the Acceleration of the Establishment of an ASEAN Community by 2015. <https://asean.org/cebu-declaration-on-the-acceleration-of-the-establishment-of-an-asean-community-by-2015/>
- Cohen, R. (2001). Cooperative Security: From Individual Security to International Stability. George C. Marshall European Center for Security Studies. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/marshall-center-papers/cooperative-security-new-horizons-international-order/cooperative-security-individual-security-international>
- ASEAN. (2003). Declaration of ASEAN Concord II (Bali Concord II). [https://arc-agreement.asean.org/file/doc/2015/03/declaration-of-asean-concord-ii-\(bali-concord-ii\).pdf](https://arc-agreement.asean.org/file/doc/2015/03/declaration-of-asean-concord-ii-(bali-concord-ii).pdf)
- Evans, P. (2015). Searching for Cooperative Security 2.0. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 01(04), 537–551. <https://doi.org/10.1142/s237774001550030x>
- Kusumaningrum, A. (2013). The ASEAN Political-Security Community: ASEAN Security Cooperation on Combating Transnational Crimes and Transboundary Challenges. *Indonesian Journal of International Law*, 11(1). <https://doi.org/10.17304/ijil.vol11.1.268>
- Morada, N. M., & Haacke, J. (2011). *Cooperative Security in the Asia-Pacific: The ASEAN Regional Forum*. Taylor & Francis Group.
- Prashanth, P. (2015, 23 November). ASEAN Creates New Community Under Malaysia's Chairmanship. The Diplomat – Asia-Pacific Current Affairs Magazine. <https://thediplomat.com/2015/11/asean-creates-new-community-under-malysias-chairmanship/>
- Quo, V. (2020). *The ASEAN Political-Security Community Blueprint Today and Beyond*. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/08/APSC-Outlook_Volume22020.pdf
- Severino, R. (2008). ASEAN. ISEAS Publishing. <https://www.perlego.com/book/1160532/asean-pdf>
- ASEAN. (1992, January 28). Singapore Declaration of 1992 Singapore. <https://asean.org/singapore-declaration-of-1992-singapore-28-january-1992/>
- ASEAN. (2007). The ASEAN Charter. <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>
- Tomotaka, S. (2008). ASEAN Security Community: An Initiative for Peace and Stability. *NIDS Security Reports*, 4, 1–34. https://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/2008/bulletin_e2008_3.pdf
- Vietnam+. (2020, 4 грудня). ASEAN launches assessment on impact of COVID-19 on livelihoods in region. <https://en.vietnamplus.vn/asean-launches-assessment-on-impact-of-covid-19-on-livelihoods-in-region-post192610.vnp>
- Wroughton, W., & Petty, M. (2016, 27 July). Philippines says ASEAN omission of arbitration case not a Chinese victory. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-southchinasea-ruling-philippines-idUSKCN107064/>

Отримано редакцією журналу / Received: 06.02.25
Прорецензовано / Revised: 18.02.25
Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Ivan VARTOVNYK, PhD Student
ORCID ID: 0009-0002-6026-7930
e-mail: ivan.vartovnyk@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE ASEAN POLITICAL-SECURITY COMMUNITY

Background. The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) is a regional association of 10 countries, namely: Indonesia, Malaysia, Singapore, the Philippines, Thailand, Brunei, Vietnam, Laos, Myanmar and Cambodia. This Association has managed not only to ensure peace and stability in Southeast Asia (SEA), but also to play a leading role in establishing and promoting a security architecture in the Asia-Pacific region (APAC) through the promotion of cooperative security. In this regard, there is a need to analyze the foundations of ASEAN's functioning and its security policy, which is implemented through the ASEAN Political-Security Community, the key structure where all ASEAN political and security activities converge. However, the question arises as to the principles of this Political-Security Community, its creation, development and prospects for further functioning in the security environment of the Asia-Pacific region.

Methods. The following methods were used in the research: problem-chronological and comparative analysis.

Results. The normative legal documents of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), such as the Bali Declarations (Bali ConCORDs), the ASEAN Charter and the Political-Security Community Blueprints, have created the foundation for the functioning and development of the ASEAN Political-Security Community (APSC). These documents provide a regulatory framework for cooperative security and define its principles in ASEAN's activities. The ASEAN Political-Security Community has demonstrated the ability to adapt to changes in the regional and global security environment. This includes expanding its role from the regional to the global level, especially in the area of cross-border challenges.

Conclusions. The ASEAN Political-Security Community continues to develop in accordance with the ASEAN Political-Security Community Blueprint for 2016-2025. This process envisages long-term and strengthened ASEAN political and security cooperation, which will have an impact on the security of the wider Asia-Pacific region in the medium and long term perspectives.

Keywords: ASEAN, ASEAN Political-Security Community, cooperative security, Asia-Pacific.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 327:913:[351.746.1+339.9](510+73)]
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/96-102>

Гамідулла АЛІЄВ, асп.
ORCID ID: 0009-0007-2158-127X
e-mail: hamidulla.aliyev@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НОВИЙ ТИП ВІДНОСИН МІЖ ВЕЛИКИМИ КРАЇНАМИ ЯК ОСНОВА ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН КНР ТА США

Вступ. Відносини між Китайською Народною Республікою (КНР) і Сполученими Штатами Америки (США) є одним із ключових елементів сучасної системи міжнародних відносин, які впливають на глобальну стабільність та безпеку. Двосторонні відносини між державами пройшли складний шлях від прямої конфронтації в середині ХХ ст. до поступового залучення та стратегічної взаємодії. Від 1949 р. до 1971 р. ідеологічні розбіжності та холодна війна визначали їхню політику як ворожу, що проявлялося у невизнанні КНР з боку США, американській підтримці Тайваню, а також у військових конфліктах (Корейська війна 1950–1953 рр.). Попри довготривале протистояння, після 1971 р., обидві держави почали адаптувати свою політику, враховуючи економічні та геополітичні виклики, кульмінацією чого стало встановлення дипломатичних відносин у 1979 р. З приходом до влади в Китаї Сі Цзіньпіна у 2013 р. Китай запропонував концепцію "нового типу відносин між великими країнами", спрямовану на уникнення конфліктів та просування взаємовигідного співробітництва із США. Проте еволюція двосторонніх відносин між державами у період з 2013 по 2025 рр. демонструє наростання стратегічного суперництва, що ускладнює реалізацію цієї моделі. У зв'язку з цим, постає необхідність проаналізувати двосторонні відносини між КНР та США через призму дилеми безпеки та оцінити вплив концепції "нового типу відносин між великими державами" на зовнішньополітичні стратегії Китаю та динаміку китайсько-американських відносин.

Методи. У процесі дослідження було використано метод політичного аналізу, методи контент-аналізу та історичного аналізу, метод узагальнення.

Результати. Історичний розвиток китайсько-американських відносин демонструє чіткі етапи трансформації та еволюції. У період із середини ХХ ст. до 1971 р. відносини можна охарактеризувати як конфронтація, зумовлена ідеологічним протистоянням і холодною війною. США не визнавали КНР, підтримуючи Тайвань, а Корейська війна посилювала ворожість через сприйняття Китаєм дій США як загрози своїй безпеці. Із 1971 по 1989 роки відбувся перехід до обережної взаємодії, що включав "пінг-понг дипломатію", візит Ніксона у 1972 р. і підписання Шанхайського комюніке, яке заклало основу для нормалізації відносин між КНР та США. У 1979 р. США визнали КНР єдиним законним урядом Китаю, хоча питання Тайваню і досі залишається наріжним каменем двосторонніх відносин та протиріч. Період із 1990 по 2008 роки характеризувався економічною взаємозалежністю, зокрема після вступу Китаю до СОТ у 2001 р., однак політична напруга між державами все ще зберігалася. Концепція "нового типу відносин між великими країнами", запропонована Сі Цзіньпіном у 2013 р., передбачала такі ключові принципи: відсутність конфліктів, взаємоповагу та взаємовигідну співпрацю. Вона мала на меті уникнути традиційної конфронтації між висхідною (Китай) і домінуючою (США) державами. Однак реалізація цієї моделі зіткнулася з викликами: торговельна війна 2018 року, ініційована США через "Made in China 2025", показала економічне суперництво та протиріччя між КНР та США, а дії Китаю у Південно-Китайському морі та навколо Тайваню посилили безпекову напругу в регіоні. Виходячи з цього, теоретичний аналіз через дилему безпеки і пастку Фукідіді підтверджує, що зростання Китаю сприймається США як загроза, що має визначальний вплив на двосторонні відносини між державами.

Висновки. Двосторонні відносини між Китаєм та США у період з 2013 по 2025 роки демонструють перехід від спроби побудови "нового типу відносин між великими країнами" до загострення стратегічного суперництва між державами, зумовленого дилемою безпеки. Незважаючи на економічну взаємозалежність, розбіжності в ключових стратегічних питаннях та інтересах, економічні конфлікти (як торговельні війни) та безпекові питання (Тайвань та Південно-Китайське море) ускладнили реалізацію цієї концепції. У подальшому розвиток відносин між Китаєм та США залежатиме від здатності держав знайти баланс між конкуренцією та співробітництвом з метою забезпечення глобальної стабільності та передбачуваного двостороннього співробітництва.

Ключові слова: китайсько-американські відносини, дилема безпеки, відносини великих держав, геополітична конкуренція, дипломатична взаємодія, економічна взаємозалежність, міжнародна стабільність.

Вступ

Двосторонні відносини між Китайською Народною Республікою та Сполученими Штатами Америки, враховуючи провідну роль держав на глобальному рівні, стали наріжним каменем сучасної міжнародної безпеки та архітектури безпеки, маючи глибокий вплив на глобальну стабільність та безпеку. Відносини між державами пройшли складний шлях від прямої конфронтації в середині ХХ ст. до поступового залучення, співробітництва та стратегічної взаємодії.

З 1949 по 1971 рік ідеологічні розбіжності між країнами та холодна війна визначили їхню політику як ворожу, що проявилось у відмові Сполучених Штатів визнавати КНР, підтримці Тайваню та військових конфліктах, як Корейська війна. Попри десятиліття протиріч та суперництва, після 1971 року обидві країни почали адаптацію своїх підходів у відповідь на економічні та геополітичні виклики, що врешті призвело до встановлення дипломатичних відносин у 1979 р. Із приходом до влади Сі Цзіньпіна в 2013 р. Китай запровадив концепцію "нового типу відносин з великими країнами", спрямовану на уникнення конфліктів і просування взаємовигідної співпраці зі

Сполученими Штатами. Однак еволюція американсько-китайських відносин з 2013 по 2025 рік свідчить про зростання стратегічного суперництва, яке ускладнює реалізацію цієї моделі. Отже, у межах цього дослідження актуальним є проаналізувати двосторонню динаміку між КНР і США крізь призму дилеми безпеки, оцінити вплив концепції "нового типу відносин з великими країнами" на зовнішньополітичні стратегії Китаю та її наслідки для розвитку американсько-китайських відносин в умовах трансформації глобального та регіонального безпекового середовища.

Мета статті проаналізувати двосторонні відносини між Китайською Народною Республікою і Сполученими Штатами Америки та концепцію "новий тип відносин між великими країнами" крізь призму дилеми безпеки, вплив концепції на формування зовнішньополітичних стратегій КНР і двосторонні відносини між КНР та США в період з 2013 по 2025 роки.

Методи

У межах дослідження було використано такі методи: політичний аналіз, контент-аналіз, історичний аналіз, метод узагальнення. Політичний аналіз використано для

оцінювання впливу концепції "новий тип відносин між великими державами" на зовнішньополітичних стратегій КНР та динаміки двосторонніх відносин зі США в контексті геополітичних і безпекових викликів. Контент-аналіз застосовано для вивчення основних документів та заяв, зокрема виступи міністра закордонних справ КНР Ван Ї, з метою виокремлення головних принципів концепції та їхнього відображення в зовнішній політиці КНР. Метод історичного аналізу був використаний для простеження еволюції китайсько-американських відносин від середини ХХ ст. до 2025 р., зокрема поступового розвитку концепції "нового типу відносин між великими країнами" та її реалізації в зовнішньополітичній діяльності КНР. Метод узагальнення використано для синтезу отриманих під час дослідження даних і формулювання висновків щодо перспектив співробітництва та конкуренції між КНР та США.

Теоретичною основою проведеного дослідження є концепція дилеми безпеки, доповнена елементами реалізму (зокрема пастки Фукіїда), що дозволяє комплексно пояснити теоретичне підґрунтя й основу стратегічного суперництва та можливостей взаємодії між Китаєм і Сполученими Штатами Америки.

Результати

Історична перспектива. Аналізуючи двосторонні відносини між Китайською Народною Республікою та Сполученими Штатами Америки, варто зазначити, що з середини ХХ ст. до початку ХХІ ст. зовнішня політика Китаю щодо Сполучених Штатів пройшла еволюції від прямої конфронтації до стратегії обережного залучення, таким чином відображаючи ширші цілі Китаю – власний національний суверенітет, міжнародне визнання та економічне зростання (Council on Foreign Relations, n. d.). Після створення Китайської Народної Республіки в 1949 р. США прийняли політику невизнання, підтримуючи уряд Республіки Китай (РК) у вигнанні на Тайвані. Протягом наступних десятиліть уряд США продовжував визнавати РК на Тайвані єдиним законним урядом на всій території Китаю (United States Department of State..., n. d.). Така позиція США була зумовлена ідеологічним протистоянням комунізму та стратегічними міркуваннями в рамках холодної війни, елементи якої зароджувалися протягом цих років. Корейська війна (1950–1953) ще більше посилювала ворожість між державами, оскільки Китай сприяв військовій дії США в Кореї як безпосередню пряму загрозу власній безпеці, що в результаті призвело до втручання Китаю з метою недопущення присутності США на своєму кордоні (Naval History and Heritage Command, 1990). Ця інтервенція суттєво вплинула на китайсько-американські відносини і сформувала їхні підходи до проблем безпеки на наступні два десятиліття: протягом 1950-х та 1960-х років Китай проводив зовнішню політику, яка характеризувалася опорою на власні сили, розглядаючи Сполучені Штати як стратегічного супротивника. США також закликали своїх союзників утриматися від встановлення дипломатичних відносин з Китаєм, а також заборонили американцям відвідування Китаю та запровадили міжнародне ембарго проти Китаю (Weatherhead East Asian..., n. d.). Загалом цей часовий проміжок є періодом стратегічного суперництва та конфронтації між Китаєм та США, як з ідеологічної точки зору, так і з безпекової, що проявилось у невизнанні Америкою КНР, підтримці Тайваню та участі у військових таких конфліктах, як Корейська війна.

Період з 1971 по 1989 рік ознаменувався значною трансформацією китайсько-американських відносин, що характеризувалася переходом від конфронтації до обережної взаємодії. Геополітична напруженість між Китаєм

та Радянським Союзом та геополітичний прагматизм спонукали Китай шукати можливостей для поліпшення двосторонніх відносин зі Сполученими Штатами, зокрема на противагу радянському впливу (Woodrow Wilson International..., n. d.). Протягом 1971 року відбувся перший публічний знак потепління відносин між Вашингтоном і Пекіном – запрошення збірної США з пінг-понгу до Китаю 6 квітня 1971 р. (подія згодом зайняла місце в історії як "пінг-понг дипломатія"). Також, у липні 1971 р., Державний секретар Г. Кіссінджер здійснив таємну поїздку до Китаю. Кульмінацією подій на покращення двосторонніх відносин у 1971 р. стало визнання Організацією Об'єднаних Націй Китайської Народної Республіки, надавши їй постійне місце в Раді Безпеки ООН, яке з 1945 року займала Китайська Республіка на Тайвані (Council on Foreign Relations, n. d.).

Візит президента Р. Ніксона до Китаю в 1972 р. ознаменував поворотний момент у відносинах держав, який призвів до підписання Шанхайського комюніке, де обидві держави визнали свої розбіжності, але висловили обопільне бажання нормалізувати відносини (China Internet Information Center, 2001). Паралельно з цими процесами, під керівництвом Ден Сяопіна Китай проводив політику "Чотирьох модернізацій", серед іншого наголошуючи на економічному розвитку та відкритості для іноземних інвестицій, у тому числі з США (Encyclopædia Britannica Inc., n. d.). Покращення двосторонніх відносин кульмінувалось в 1979 р. під час встановлення офіційних дипломатичних відносин між США та КНР, в яких США визнали КНР єдиним законним урядом Китаю. Попри це, США продовжують підтримувати неформальні зв'язки з Тайванем відповідно до Закону про відносини з Тайванем, що залишається предметом суперечок між державами (Reuters, 2024). Власне, підсумовуючи події, цей період у двосторонніх відносинах між Китаєм та США можна охарактеризувати як своєрідний прорив. Протягом цього часу були закладені підвалини для двостороннього співробітництва між країнами, такі як Шанхайське комюніке, визнання Радбезом ООН КНР як постійного члена та встановлення дипломатичних відносин між КНР і США, що в результаті привело до посилення китайсько-американських зв'язків та більш тісного співробітництва між державами.

Після зростання взаємодії між країнами період з 1990 по 2008 рік став важливим етапом у двосторонніх відносинах між Китаєм та США, який характеризувався стратегічною взаємодією та зростаючою економічною взаємозалежністю між державами. Після закінчення "холодної війни" Китай активно прагнув до більшої інтеграції у світову економіку, визнаючи економічне зростання необхідною умовою для національного відродження. Головним поворотним моментом у цих зусиллях став вступ Китаю до Світової організації торгівлі (СОТ) у грудні 2001 року, що сприяло збільшенню обсягів торгівлі КНР з іншими державами світу, зокрема зі Сполученими Штатами (Office of the United States..., 2001). Проте, незважаючи на поглиблення економічних зв'язків, політична напруженість між Китаєм та США зберігалася, зокрема через такі питання, як права людини та продаж американської зброї Тайваню. Політика "одного Китаю" США щодо Тайваню залишалась доволі неоднозначною і піддавалась різним інтерпретаціям, що призводило й призводить до постійних дебатів та напруженості у відносинах між країнами (Congressional Research Service, n. d.). Протягом цього періоду зовнішня політика Китаю керувалася принципом Ден Сяопіна "не виділятися" (від англ. *keeping a low profile*), зосереджуючись на внутрішньому розвитку та уникаючи прямої конфронтації,

зокрема зі Сполученими Штатами. Такий підхід наголошував на важливості економічної модернізації та інтеграції у загальносвітову економіку, що дозволило Китаю отримати економічні вигоди від глобалізаційних процесів.

У період між 2008 і 2012 роками зовнішня політика Китаю демонструвала поєднання нової напористості і стратегічної обережності. Світова фінансова криза 2008 року, яка розпочалася з падіння фінансового ринку в США, змусила китайських політиків переоцінити американську економічну модель та її роль у глобальному лідерстві, а також переоцінити власне китайські економічні стратегії та позиції Китаю у світовій економіці (Dollag, 2018). Відносно стійкі економічні показники Китаю в цей період зміцнили його впевненість на міжнародній арені (Masuda, 2016). Зокрема, у Південно-Китайському морі Китай почав більш інтенсивно відстоювати свої територіальні претензії, розглядаючи цей регіон як "основний національний інтерес", що, зрештою, закріпило стратегічний інтерес на посилення власної присутності і впливу в регіоні (London School of Economics..., 2018).

У 2011 р. адміністрація Б. Обама оголосила про свою стратегію "Поворот до Азії", спрямовану на переорієнтацію уваги США на Азійсько-Тихоокеанський регіон. Цей комплексний підхід мав на меті встановити більш збалансовану економічну, дипломатичну та безпекову присутність у регіоні. Основними компонентами стали ратифікація Угоди про вільну торгівлю між США та Південною Кореєю та зусилля зі створення Транстихоокеанського партнерства (ТТП), які стали важливими кроками у зміцненні економічних зв'язків з Азією (Lieberthal, 2011). США проголошували, що ця стратегія не спрямована проти жодної окремої країни, однак Китай сприйняв її як спробу США стримати зростаючий вплив КНР у регіоні. А тому у відповідь на цю стратегію, Китай почав зміцнювати свій військовий, дипломатичний та економічний потенціал, щоб захистити свої інтереси в регіоні (Lieberthal, 2011). Фактично, цей період ознаменувався значним зрушенням у зовнішній політиці США, що відображає зростаючу важливість Азійсько-Тихоокеанського регіону на глобальному рівні. "Поворот до Азії" підкреслює інтерес США до посилення власної присутності в регіоні та більшої взаємодії з азійськими країнами, тим самим створивши своєрідну дилему безпеки у двосторонніх відносинах між Китаєм та США, наголошуючи на необхідності стратегічно нового формату у двосторонній взаємодії між КНР та США.

Роль "дилеми безпеки". З огляду на посилення економічних і геополітичних позицій КНР на світовій арені протягом останніх десятиліть, а також посилення конкуренції між Китаєм та США на глобальному рівні, автор планує проаналізувати китайсько-американські відносини крізь поняття "новий тип відносин між великими країнами". Також, в рамках цього дослідження, автор планує проаналізувати сучасний стан двосторонніх відносин між Китаєм та США з точки зору дилеми безпеки, розглянувши теоретичне підґрунтя цього поняття і, відповідно, проаналізувавши це поняття у контексті відносин між цими країнами.

Поняття "дилеми безпеки" уперше було введено німецьким соціологом та політичним теоретиком Дж. Герцем у статті для журналу "World Politics" у 1950 р., і згодом у його книзі "Політичний реалізм і політичний ідеалізм" у 1951 р. (Капітоненко, 2019). Дж. Герц був одним із перших науковців, який систематично досліджував, як зусилля держав, спрямовані на забезпечення власної безпеки, можуть ненавмисно призвести до незахищеності інших держав, тим самим створюючи спіраль

взаємної недовіри та зростаючої конкуренції (Herz, 1950). Концепція дилеми безпеки Дж. Герца вийшла з концепції реальної політики (або реалполітік), яка підкреслює конкурентний і конфліктний характер міжнародної політики (Herz, 1950).

Розвиваючи поняття, запропоноване Дж. Герцем, і говорячи про основні характеристики дилеми безпеки, Р. Джервіс у книзі "Співпраця в умовах дилеми безпеки" зазначив, що дилема безпеки характеризується відсутністю довіри між державами, коли кожна з них сприймає дії іншої як потенційно ворожі (Jervis, 1978). У сучасному світі це можна побачити в контексті нарощування військового потенціалу, коли збільшення витрат на оборону або військові технології однією державою, призначені для власного захисту, можуть розглядатися сусідніми державами як загроза. У відповідь ці держави можуть збільшити свій військовий потенціал, навіть якщо вони не мали наміру ескалації напруженості (Jervis, 1978). Такий цикл може бути шкідливим для міжнародних відносин, часто призводячи до гонки озброєнь, складнощів під час дипломатичних переговорів та навіть конфлікту, незважаючи на те, що початкові наміри могли мати виключно оборонний характер. Тому дилема безпеки відіграє центральну роль у поясненні динаміки конкуренції, ескалації та війни, особливо в періоди інтенсивної геополітичної конкуренції (Jervis, 1978).

Яскравим прикладом дилеми безпеки є "холодна війна", під час якої і Сполучені Штати, і Радянський Союз через гонку озброєнь нарощували ядерні арсенали, задля убезпечення та посилення власних позицій. Незважаючи на зусилля із забезпечення безпеки, це призвело до посилення напруженості і загрози глобального конфлікту, кульмінацією чого стала Карибська криза 1962 р., фактично демонструючи дилему безпеки в дії. На думку М. Капітоненка, у статті "Піднесення Китаю: вплив на міжнародну безпеку", варто виокремити той факт, що фактичне наближення Китаю до США за основними силовими характеристиками вже, по суті, активувало дилему безпеки у відносинах між двома державами і потенційного здатне її поглиблювати (Kapitonenko, 2021).

З огляду на аналіз поняття "дилема безпеки" в контексті двосторонніх відносин між Китаєм та США, необхідно також розглянути поняття "пастка Фукідіда". Термін був запропонований Г. Еліссом у його книзі "Приречені на війну: чи можуть Америка і Китай уникнути пастки Фукідіда?" (Allison, 2017) і описує ситуацію в міжнародних відносинах, коли зростаюча сила загрожує витіснити вже існуючу державу, провокуючи таким чином напруженість, що часто призводить до війни (Allison, 2017). Ця теорія базується на праці Фукідіда "Історія Пелопоннеської війни" (Thucydides, 2013). Фукідід у своїй розповіді про Пелопоннеську війну (431–404 рр. до н. е.) пояснював конфлікт між Афінами і Спартою зазначаючи, що "саме піднесення Афін і страх, який це вселило в Спарту, зробили війну неминучою" (Thucydides, 2013). Теорія Фукідіда припускає, що коли висхідна держава (у цьому випадку Афіни) починає кидати виклик домінуючій державі (Спарта), притаманні їй страх і невпевненість призводять до конфлікту, навіть якщо жодна зі сторін не бажає війни. Ключовим у цьому контексті є дихотомія протистояння висхідної сили проти домінуючої держави. Г. Еліссон пояснює поняття "висхідна сила" як держава, економічна, військова чи політична міць якої зростає, і яка кидає виклик усталеній домінуючій державі, і коли ця висхідна держава стає сильнішою, домінуюча в системі держава сприймає це як загрозу, що призводить до напруженості і потенційного конфлікту. У цьому ключі

важливим є питання неминучості конфлікту, головна ідея чого полягає в тому, що подібна динаміка часто призводить до війни через усвідомлення загрози безпеці з боку зростаючої сили, що може викликати превентивні дії від домінуючої держави, у тому числі шляхом військової ескалації (Allison, 2017).

На думку М. Капітоненка, вплив дилеми безпеки, або так званої пастки Фукідіда, Китаю та США виходитиме за межі двосторонніх відносин між державами і матиме більш глобальні наслідки як для системи міжнародних відносин, так і для світової економіки (Капітоненко, 2021). Основна небезпека полягає в тому, що обидві держави не можуть відчувати себе захищеними і, фактично, США та Китай сприймають один одного як загрозу, що, врешті-решт, може призвести до глибокої трансформації міжнародних відносин та кризи або до потенційного відкритого протистояння між КНР та США (Капітоненко, 2021). З огляду на це, аналіз двосторонніх відносин між Китаєм та США крізь призму дилеми безпеки є важливим інструментом для дослідження зовнішньополітичних стратегій КНР та впливу на двосторонні відносини між КНР та США.

Беручи до уваги історичний аналіз еволюції китайсько-американських відносин та дилему безпеки, яка є основоположною теоретичною рамкою, що пояснює основні політичні та екзистенційні протиріччя у відносинах між КНР та США, виникає запитання стосовно можливих форматів для співробітництва та мирного співіснування між двома державами. У цьому ключі, після приходу до влади в КНР Сі Цзіньпіна в 2013 р. перед китайським керівництвом постало питання розбудови двосторонніх відносин зі Сполученими Штатами Америки з урахуванням китайських зовнішньополітичних цілей та інтересів.

Нова концепція. У 2013 р., під час зустрічі Сі Цзіньпіна з Президентом США Б. Обамою, китайський лідер використав концепцію "новий тип відносин між великими країнами", характеризуючи китайсько-американські відносини (National People's Congress..., 2021). За словами лідера КНР, він та Б. Обама "...провели відвертий і глибокий обмін думками про внутрішню і зовнішню політику, про побудову нового типу відносин між великими країнами – між Китаєм і Сполученими Штатами, а також про основні міжнародні та регіональні проблеми, що становлять взаємний інтерес" (National People's CongressCongress..., 2021). Також під час цієї зустрічі сторони домовились, що " ...Китай і США повинні і можуть побудувати нову модель відносин, відмінну від історичних зіткнень і конфронтацій між великими державами, з огляду на швидку економічну глобалізацію і необхідність для всіх країн світу працювати разом ... для побудови нової моделі відносин між великими державами" (The Brookings Institution, n. d.). Крім цього, Сі Цзіньпін також підкреслив безпрецедентність побудови такої моделі відносин та виокремив важливість її сумлінного дотримання обома сторонами (The National People's CongressCongress..., 2021).

Говорячи про новий тип відносин між великими країнами, які китайська сторона вбачає в новому типі відносин між Китаєм та США, у вересні 2013 року, незадовго після зустрічі лідерів країн, Міністр закордонних справ КНР Ван Ї виділив декілька основних аспектів цього: *"відсутність конфліктів і конфронтації", "взаємоповага" і "взаємовигідна співпраця"* (The Brookings Institution, n. d.). По-перше, щодо пункту про відсутність конфліктів і конфронтацій Ван Ї вказав, що це передумова нової моделі відносин між великими країнами. Відповідно до нього, "протягом історичних досліджень було близько 15

випадків піднесення нових держав, і в 11 випадках між такими державами і державами-гегемонами спалахувала конфронтація та війна" (The Brookings Institution, n. d.). На думку Ван Ї, як Китай, так і США, є частиною світовою спільноти зі спільними інтересами, де всі стають все більше взаємопов'язаними: "Ніхто з нас не виграє від конфронтації. Війна нас нікуди не приведе. "Ніяких конфліктів і конфронтації" означає, що нам потрібно слідувати тенденції глобалізації, змінити негативні прогнози щодо китайсько-американських відносин, усунути стратегічну недовіру і зміцнити впевненість у майбутньому китайсько-американських відносин" (The Brookings Institution, n. d.).

Інший принцип, згаданий Ван Ї, а саме, взаємна повага, на думку китайської сторони є ще одним важливим елементом нового типу відносин між великими країнами. Міністр закордонних справ зазначив, що "беручи до уваги різний соціальний устрій, історію та культуру обох країн, які попри це пов'язані переплетеними інтересами, взаємна повага є ще більш важливою" (The Brookings Institution, n. d.). Також було вказано на важливість поваги до ключових ідеологічних цінностей один одного, паралельно шукаючи спільні точки дотику та можливості співробітництва, що в цілому підкреслює ключовий меседж від Китаю – попри різну соціально-ідеологічну систему цінностей, Китай та Сполучені Штати можуть мирно співіснувати та розвивати двосторонні відносини, особливо з точки зору економіки (The Brookings Institution, n. d.). Щодо пункту про взаємовигідну кооперацію міністр закордонних справ КНР підкреслив, що це єдиний спосіб перетворити бачення на реальність, адже існує величезна потреба і потенціал для двосторонньої співпраці у всіх сферах, тим самим зазначаючи, що поглиблення взаємовигідної співпраці є важливим не лише для Китаю та США, а й для всіх країн світу (The Brookings Institution, n. d.).

У продовження китайського бачення нового типу відносин між великими країнами як основи двосторонніх відносин між КНР та США Ван Ї підкреслив, що розвиток Китаю має мирний характер, і в Китаю ніколи не було стратегічного наміру кинути виклик Сполученим Штатам або замінити їхню позицію у світі, бажаючи спільного розвитку та процвітання Китаю та США (The Brookings Institution, n. d.). Беручи до уваги дилему безпеки як теоретичне підґрунтя для розуміння природи відносин між цими державами, ця заява заклала своєрідний фундамент у відносинах між КНР та США з урахуванням інтересів один одного та з побудовою співробітництва, направленою на стратегічні цілі обох держав і насамперед Китаю – економічний розвиток та співробітництво.

Щодо тематики Азійсько-Тихоокеанського регіону, який є одним із наріжних каменів дилеми безпеки між державами, Ван Ї наголосив, що для КНР та США задля побудови нової моделі відносин саме з цього регіону ключовим питанням є уникнення конфронтації та конфліктів США (The Brookings Institution, n. d.). Він зазначив, що Китай і США повинні щиро поважати та враховувати інтереси один одного в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: Китай поважає традиційний вплив та інтереси США в регіоні і не думає про витіснення Вашингтону з регіону, а навпаки, сподівається на конструктивну роль у забезпеченні регіональної стабільності та розвитку, паралельно очікуючи поваги з боку США стосовно основних інтересів та занепокоєнь КНР (The Brookings Institution, n. d.).

Говорячи про ключове безпекове питання, а саме Тайвань, Ван Ї зазначив, що це питання стосується суверенітету і територіальної цілісності Китаю і що поступова інтеграція двох сторін через двосторонню взаємодію та

співпрацю призведе до остаточного возз'єднання. Підкреслюючи, що протягом багатьох років тайванське питання було тягарем у китайсько-американських відносинах, який перешкоджав співпраці, міністр закордонних справ Китаю зазначив, що конструктивна позиція США в контексті мирного возз'єднання є гарантією довгострокового та стабільного зростання двосторонніх відносин та відкріє ще більше можливостей для всеосяжного співробітництва між КНР та США (The Brookings Institution, n. d.). Таким чином, Ван Ї підкреслив ключові стратегічні елементи та китайське бачення нового типу відносин між великими країнами, яке базується на відсутності конфронтації, взаємоповаги та взаємовигідної співпраці обох держав. Також Ван Ї відзначив принципи для китайської сторони моменти в зовнішньополітичній та безпековій сфері, головним чином у контексті питання Тайваню як ключового питання територіальної цілісності та суверенітету Китайської Народної Республіки.

Проте варто зазначити, що, на думку Д. Чена, обидві сторони на початковому етапі доволі по-різному інтерпретували назву для нової моделі відносин між КНР та США: Пекін та Вашингтон, по суті, мали різночитання з точки зору тлумачення значення гасла. Китай таким чином прагнув відповідного підвищення статусу та впливу Пекіну, у той час як Сполучені Штати розглядали "новий тип відносин між великими державами" як пошук рішень глобальних проблем людства, як-от продовольча, екологічна, енергетична тощо (Chen, 2014).

Говорячи про вплив концепції нового типу відносин між великими державами, з точки зору економічного співробітництва, попри високий рівень взаємозалежності китайської та американської економік, це не стало на заваді значним торговельним суперечкам, зокрема торговельній війні між США та Китаєм, ініційованій президентом Д. Трампом під час першого перебування на посаді з 2017 по 2021 рр., та продовженню стратегічної конкуренції за часів адміністрації президента Дж. Байдена. Зокрема, у 2015 р. Китай започаткував Ініціативу "Made in China 2025", яка мала на меті перетворити виробничий сектор Китаю на високотехнологічний і здатний зменшити залежність Китаю від іноземних технологій та сприяти інноваціям у таких галузях, як робототехніка, аерокосмічна промисловість та біотехнології. У свою чергу, Сполучені Штати сприйняли цей крок як прямий виклик своєму технологічному домінуванню, що призвело до зростання напруженості між двома країнами (Mcbride, & Chatzky, 2019). Через це, у 2018 р. США розпочали торговельну війну проти Китаю, запровадивши тарифи на китайські товари; Китай, у свою чергу, відповів паритетно, що стало відчутним відходом від концепції взаємовигідної співпраці, передбаченої в 2013 р. Сполучені Штати висловлювали занепокоєння щодо дисбалансу в торгівлі та недобросовісних практиках КНР, включаючи звинувачення в крадіжці інтелектуальної власності та примусовій передачі технологій (Khitakhunov, n. d.). Зрештою, торговельна війна мала негативні економічні наслідки для обох країн: дослідження показують, що підвищення тарифів США негативно вплинуло на прибутковість китайських компаній-експортерів. У середньому збільшення експортних цін з урахуванням тарифів на 1 % на рівні компаній призвело до падіння рентабельності китайських експортерів на 0,35 відсоткового пункту (Center on China's Economy..., 2023).

Щодо питання безпеки та військової сфери динаміка націленого взаємного співробітництва стає дедалі складнішою, зокрема в Індо-Тихоокеанському регіоні. Попри заяви Китаю про мирне співіснування, деякі кроки

сприймаються країнами регіону та США як загроза їхній безпеці. До прикладу, у Південнокитайському морі Китай будував порти, військові об'єкти та злітно-посадкові смуги на меліорованих землях у Південнокитайському морі, зокрема на Парасельських островах і островах Спратлі – заходи, які сприймаються країнами регіону як потенційна спроба встановлення Китаєм контролю над ключовими водними шляхами (Council on Foreign Relations, 2024). Щодо Тайванської протоки Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) проводить регулярні військові навчання навколо Тайваню, які посилюються останнім часом, що викликає занепокоєння з американського боку адже така діяльність може слугувати прикриттям для потенційної атаки та складністю відрізати навчання від реальної підготовки до неї (Corporate Identities & CDEIU, 2025). Сполучені Штати, у свою чергу, поряд з Великою Британією та Австралією в 2021 р. оголосили про партнерство у сфері безпеки – AUKUS, зосереджене на посиленні військового потенціалу та спрямоване на посилення стримування в Індо-Тихоокеанському регіоні (Center for Strategic and..., n. d.).

Зрештою, можна дійти висновку, що ці події підсилюють поглиблення стратегічного суперництва між США і Китаєм та є відхиленням від цілей взаємовигідного співробітництва в рамках концепції нового типу відносин між великими державами. Це суперництво вказує на головні виклики в балансуванні між економічною взаємозалежністю та співробітництвом з іншими державами, з одного боку, та вирішенні ключових питань та проблем національної безпеки, з іншого боку.

Дискусія і висновки

Аналіз двосторонніх відносин між Китайською Народною Республікою та Сполученими Штатами Америки через призму концепції "новий тип відносин між великими країнами" та дилеми безпеки демонструє складність і суперечливість відносин між державами у період з 2013 по 2025 роки. Модель відносин, запропонована КНР, передбачала запобігання конфліктам, взаємоповагу та взаємовигідну співпрацю задля забезпечення стабільності й мирного співіснування обох держав. Проте еволюція китайсько-американських відносин протягом цього періоду показала, що, незважаючи на економічну взаємозалежність держав, реалії міжнародних відносин та дилеми безпеки призвели до загострення стратегічного суперництва між ними.

Головними факторами, які вплинули на відхід від концепції "нового типу відносин між великими країнами", стали розбіжності у стратегічних інтересах держав, економічні конфлікти (торговельна війна в 2018 р.) і загострення безпекових питань (питання Тайваню та впливу в Південнокитайському морі). Зовнішньополітична діяльність КНР, спрямована на посилення власного економічного та геополітичного впливу, і відповідні заходи у відповідь з боку США щодо стримування зростання Китаю призвели до трансформації двосторонніх відносин радше у бік конкуренції. Поглиблення військової співпраці США з союзниками в Індо-Тихоокеанському регіоні, створення альянсу AUKUS та нарощування технологічного протистояння протягом останніх років лише підсилюють зростаюче напруження між Китаєм та США.

Таким чином, концепція "нового типу відносин між великими країнами" на цьому етапі двосторонніх відносин залишається радше декларативною ініціативою, яка, зрештою, не змогла запобігти ескалації суперництва та конкуренції між Китаєм та США, що природно виникають у рамках дилеми безпеки. Подальший розвиток двосторонніх відносин між державами буде залежати від того,

наскільки обидві країни зможуть знайти баланс між власними стратегічними зовнішньополітичними інтересами та такими глобальними викликами, як стабільність світової економіки та кліматичні зміни. Попри те, що повернення до початкового бачення моделі двосторонніх відносин на цьому етапі має малоімовірний вигляд, розуміння взаємної необхідності уникнення безпосереднього конфлікту між Китаєм та США може стати рушійною силою для перегляду сучасного етапу відносин у бік моделі нового типу відносин між великими країнами.

Список використаних джерел

- Allison, G. (2017). *Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap?* Internet Archive. https://archive.org/details/destinedforwarca0000alli_p4c4/page/n9/mode/2up
- Center for Strategic and International Studies. (n. d.). *Harnessing progress: Strengthening the Indo-Pacific through alliances and partnerships*. <https://www.csis.org/analysis/harnessing-progress-strengthening-indo-pacific-through-alliances-and-partnerships>
- Center on China's Economy and Institutions, Stanford University. (2023). *How did the 2018 U.S.-China trade war affect China's exporters?* <https://sccie.fsi.stanford.edu/china-briefs/how-did-2018-us-china-trade-war-affect-chinas-exporters>
- Chen, D. (2014, November 8). Defining a 'new type of major power relations'. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2014/11/defining-a-new-type-of-major-power-relations/>
- China Internet Information Center. (2001). *Joint communique of the United States of America and the People's Republic of China (Shanghai Communique)*. <http://www.china.org.cn/english/china-us/26012.htm>
- Congressional Research Service. (n. d.). *China/Taiwan: Evolution of the "One China" policy – Key statements from Washington, Beijing, and Taipei*. <https://www.everycrsreport.com/reports/RL30341.html>
- Corporate Identities & CDEIU. (2025, February 14). U.S. warns China's war games near Taiwan could be used to conceal attack. *CDE News*. <https://cde.news/u-s-warns-chinas-war-games-near-taiwan-could-be-used-to-conceal-attack>
- Council on Foreign Relations. (n. d.). *Timeline of U.S.-China relations*. <https://www.cfr.org/timeline/us-china-relations>
- Council on Foreign Relations. (2024). *Territorial disputes in the South China Sea*. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/territorial-disputes-south-china-sea>
- Dollar, D. (2018, September 14). U.S.-China trade war has its seeds in the financial crisis. *The Brookings Institution*. <https://www.brookings.edu/articles/u-s-china-trade-war-has-its-seeds-in-the-financial-crisis>
- Encyclopædia Britannica, Inc. (n. d.). *Four modernizations*. <https://www.britannica.com/topic/Four-Modernizations>
- Herz, J. (1950). Idealist internationalism and the security dilemma. *World Politics*, 2(2), 171–201. <http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Herz%20-%20Idealist%20internationalism%20and%20the%20security%20dilemma.pdf>
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the security dilemma. *World Politics*, 30(2), 167–214. <https://www.sfu.ca/~kawasaki/Jervis%20Cooperation.pdf>
- Капітоненко, М. (2019). *Теорія міжнародних відносин*. Книги – XXI, 2019. 272 с.
- Капітоненко, М. (2021). The rise of China: Impact on international security. *Journal of International Relations*, 1(2), 1–15. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.09>
- Khitakhunov, A. (n. d.). *U.S.-China trade war: Economic causes and consequences*. Eurasian Research Institute. <https://www.eurasian-research.org/publication/us-china-trade-war-economic-causes-and-consequences>
- Lieberthal, K. (2011, December 21). The American pivot to Asia. *The Brookings Institution*. <https://www.brookings.edu/articles/the-american-pivot-to-asia>
- London School of Economics IDEAS and CIMB ASEAN Research. (2018). *China's Belt and Road Initiative (BRI) and Southeast Asia*. <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/LSE-IDEAS-China-SEA-BRI.pdf>
- Masuda, M. (2016, February 20). Why has Chinese foreign policy become more assertive? *The East Asia Forum*. <https://eastasiaforum.org/2016/02/20/why-has-chinese-foreign-policy-become-more-assertive>
- McBride, J., & Chatzky, A. (2019, May 13). Is 'Made in China 2025' a threat to global trade? *Council on Foreign Relations*. <https://www.cfr.org/background/made-china-2025-threat-global-trade>
- National People's Congress of the People's Republic of China. (2021, December 11). Build a new model of major-country relationship between China and the United States. *China Daily*. https://subsites.chinadaily.com.cn/npc/2021-12/11/c_688413.htm
- Naval History and Heritage Command. (1990). *A new equation: Chinese intervention into the Korean War*. <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/n/new-equation.html>
- Office of the United States Trade Representative Archive. (2001). *Background information on China's accession to the World Trade Organization*. https://ustr.gov/archive/Document_Library/Fact_Sheets/2001/Background_Information_on_China%27s_Accession_to_the_World_Trade_Organization.html
- Reuters. (2024, December 30). China's Xi offers deep condolences over Jimmy Carter's death. <https://www.reuters.com/world/china-offers-deep-condolences-over-jimmy-carters-death-2024-12-30>
- The Brookings Institution. (n. d.). *Wang Yi: Toward a new model of major-country relations between China and the United States*. <https://www.brookings.edu/articles/wang-yi-toward-a-new-model-of-major-country-relations-between-china-and-the-united-states>
- Thucydides. (2013). *The history of the Peloponnesian War*. In *The complete works of Thucydides*. Delphi Classics. <https://archive.org/details/thcds/Thucydides%20-%20The%20History%20of%20the%20Peloponnesian%20War/The%20Complete%20Works%20of%20Thucydides%20%28Delphi%20Classics%2C%202013%29>
- United States Department of State, Office of the Historian, Foreign Service Institute. (n. d.). *China policy*. <https://history.state.gov/milestones/1977-1980/china-policy>
- Weatherhead East Asian Institute, Columbia University. (n. d.). *U.S.-China relations since 1949*. https://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_us_china.htm
- Woodrow Wilson International Center for Scholars Digital Archive. (n. d.). *Sino-American cooperation (1972–1989)*. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/topics/sino-american-cooperation-1972-1989>

References

- Allison, G. (2017). *Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap?* Internet Archive. https://archive.org/details/destinedforwarca0000alli_p4c4/page/n9/mode/2up
- Center for Strategic and International Studies. (n. d.). *Harnessing progress: Strengthening the Indo-Pacific through alliances and partnerships*. <https://www.csis.org/analysis/harnessing-progress-strengthening-indo-pacific-through-alliances-and-partnerships>
- Center on China's Economy and Institutions, Stanford University. (2023). *How did the 2018 U.S.-China trade war affect China's exporters?* <https://sccie.fsi.stanford.edu/china-briefs/how-did-2018-us-china-trade-war-affect-chinas-exporters>
- Chen, D. (2014, November 8). Defining a 'new type of major power relations'. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2014/11/defining-a-new-type-of-major-power-relations/>
- China Internet Information Center. (2001). *Joint communique of the United States of America and the People's Republic of China (Shanghai Communique)*. <http://www.china.org.cn/english/china-us/26012.htm>
- Congressional Research Service. (n. d.). *China/Taiwan: Evolution of the "One China" policy—Key statements from Washington, Beijing, and Taipei*. <https://www.everycrsreport.com/reports/RL30341.html>
- Corporate Identities & CDEIU. (2025, February 14). U.S. warns China's war games near Taiwan could be used to conceal attack. *CDE News*. <https://cde.news/u-s-warns-chinas-war-games-near-taiwan-could-be-used-to-conceal-attack>
- Council on Foreign Relations. (n. d.). *Timeline of U.S.-China relations*. <https://www.cfr.org/timeline/us-china-relations>
- Council on Foreign Relations. (2024). *Territorial disputes in the South China Sea*. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/territorial-disputes-south-china-sea>
- Dollar, D. (2018, September 14). U.S.-China trade war has its seeds in the financial crisis. *The Brookings Institution*. <https://www.brookings.edu/articles/u-s-china-trade-war-has-its-seeds-in-the-financial-crisis>
- Encyclopædia Britannica, Inc. (n. d.). *Four modernizations*. <https://www.britannica.com/topic/Four-Modernizations>
- Herz, J. (1950). Idealist internationalism and the security dilemma. *World Politics*, 2(2), 171–201. <http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps240/04%20Conflict%20with%20States%20as%20Unitary%20Actors/Herz%20-%20Idealist%20internationalism%20and%20the%20security%20dilemma.pdf>
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the security dilemma. *World Politics*, 30(2), 167–214. <https://www.sfu.ca/~kawasaki/Jervis%20Cooperation.pdf>
- Kapitonenko, M. (2019). *Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn* [Theory of international relations]. Knyhy – XXI [in Ukrainian].
- Kapitonenko, M. (2021). The rise of China: Impact on international security. *Journal of International Relations*, 1(2), 1–15. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.09>
- Khitakhunov, A. (n. d.). *U.S.-China trade war: Economic causes and consequences*. Eurasian Research Institute. <https://www.eurasian-research.org/publication/us-china-trade-war-economic-causes-and-consequences>
- Lieberthal, K. (2011, December 21). The American pivot to Asia. *The Brookings Institution*. <https://www.brookings.edu/articles/the-american-pivot-to-asia>
- London School of Economics IDEAS and CIMB ASEAN Research. (2018). *China's Belt and Road Initiative (BRI) and Southeast Asia*. <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/LSE-IDEAS-China-SEA-BRI.pdf>
- Masuda, M. (2016, February 20). Why has Chinese foreign policy become more assertive? *The East Asia Forum*. <https://eastasiaforum.org/2016/02/20/why-has-chinese-foreign-policy-become-more-assertive>
- McBride, J., & Chatzky, A. (2019, May 13). Is 'Made in China 2025' a threat to global trade? *Council on Foreign Relations*. <https://www.cfr.org/background/made-china-2025-threat-global-trade>
- National People's Congress of the People's Republic of China. (2021, December 11). Build a new model of major-country relationship between

China and the United States. *China Daily*. https://subsites.chinadaily.com.cn/npc/2021-12/11/c_688413.htm

Naval History and Heritage Command. (1990). *A new equation: Chinese intervention into the Korean War*. <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/n/new-equation.html>

Office of the United States Trade Representative Archive. (2001). *Background information on China's accession to the World Trade Organization*. https://ustr.gov/archive/Document_Library/Fact_Sheets/2001/Background_Information_on_China%27s_Accession_to_the_World_Trade_Organization.html

Reuters. (2024, December 30). China's Xi offers deep condolences over Jimmy Carter's death. <https://www.reuters.com/world/china-offers-deep-condolences-over-jimmy-carters-death-2024-12-30>

The Brookings Institution. (n. d.). *Wang Yi: Toward a new model of major-country relations between China and the United States*. <https://www.brookings.edu/articles/wang-yi-toward-a-new-model-of-major-country-relations-between-china-and-the-united-states>

Thucydides. (2013). *The history of the Peloponnesian War*. In *The complete works of Thucydides*. Delphi Classics. <https://archive.org/details/thcds/Thucydides%20-%20The%20History%20of%20the%20Peloponnesian%20War/The%20Complete%20Works%20of%20Thucydides%20%28Delphi%20Classics%2C%202013%29>

United States Department of State, Office of the Historian, Foreign Service Institute. (n. d.). *China policy*. <https://history.state.gov/milestones/1977-1980/china-policy>

Weatherhead East Asian Institute, Columbia University. (n. d.). *U.S.-China relations since 1949*. https://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_us_china.htm

Woodrow Wilson International Center for Scholars Digital Archive. (n. d.). *Sino-American cooperation (1972–1989)*. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/topics/sino-american-cooperation-1972-1989>

Отримано редакцією журналу / Received: 20.01.25

Прорецензовано / Revised: 02.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Hamidulla ALIYEV, PhD Student

ORCID ID: 0009-0007-2158-127X

e-mail: hamidulla.aliyev@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

A NEW TYPE OF RELATIONS BETWEEN MAJOR COUNTRIES AS A BASIS FOR BILATERAL RELATIONS BETWEEN CHINA AND THE USA

Background. *The bilateral relationship between the People's Republic of China (PRC) and the United States of America (USA) is one of the key elements of the modern system of international relations that affect global stability and security. Bilateral relations between the two countries have come a long way from direct confrontation in the mid-20th century to gradual engagement and strategic cooperation. From 1949 to 1971, ideological differences and the Cold War defined their policy as hostile, which was manifested in the US non-recognition of China, US support for Taiwan, and military conflicts (the Korean War of 1950-1953). Despite the longstanding confrontation, after 1971, both countries began to adapt their policies to economic and geopolitical challenges, culminating in the establishment of diplomatic relations in 1979. With Xi Jinping coming to power in 2013, China proposed the concept of a "new type of relations between great powers" aimed at avoiding conflicts and promoting mutually beneficial cooperation with the United States. However, the evolution of bilateral relations between the two countries in the period from 2013 to 2025 demonstrates the growth of strategic rivalry, which complicates the implementation of this model. In this regard, there is a need to analyze bilateral relations between China and the United States through the prism of the security dilemma and assess the impact of the concept of "a new type of relations between great powers" on China's foreign policy strategies and the dynamics of Sino-US relations.*

Methods. *The following methods were used: political analysis, content analysis, historical analysis, and the method of generalization.*

Results. *The historical development of Sino-US relations shows clear stages of transformation and evolution. In the period from the mid-20th century to 1971, relations can be characterised as confrontational, driven by ideological confrontation and the Cold War. The United States did not recognise the PRC, supporting Taiwan, and the Korean War intensified hostility due to China's perception of US actions as a threat to its security. From 1971 to 1989, there was a shift to cautious engagement, including 'ping-pong diplomacy', Nixon's visit in 1972, and the signing of the Shanghai Communiqué, which laid the groundwork for normalising relations between China and the United States. In 1979, the United States recognised the PRC as the only legitimate government of China, although the issue of Taiwan remains a cornerstone of bilateral relations and controversy. The period from 1990 to 2008 was characterised by economic interdependence, particularly after China's accession to the WTO in 2001, but political tensions between the two countries still persisted. Xi Jinping's 2013 concept of a "new type of relations between major countries" included the following key principles: no conflict, mutual respect, and mutually beneficial cooperation. It was intended to avoid the traditional confrontation between the rising (China) and dominant (the United States) powers. However, the implementation of this model has faced challenges: the 2018 trade war initiated by the United States through 'Made in China 2025' has revealed economic rivalry and contradictions between China and the United States, and China's actions in the South China Sea and around Taiwan have increased security tensions in the region. Based on this, the theoretical analysis through the security dilemma and Thucydides' trap confirms that China's rise is perceived by the United States as a threat that has a decisive impact on bilateral relations between the states.*

Conclusions. *Bilateral relations between China and the United States in the period from 2013 to 2025 demonstrate a transition from an attempt to build a "new type of relations between great powers" to an escalation of strategic rivalry between the states due to the security dilemma. Despite economic interdependence, differences in key strategic issues and interests, economic conflicts (such as trade wars) and security issues (Taiwan and the South China Sea) have complicated the implementation of this concept. In the future, the development of relations between China and the United States will depend on the ability of the states to find a balance between competition and cooperation in order to ensure global stability and predictable bilateral cooperation.*

Keywords: *Sino-US relations, security dilemma, great power relations, geopolitical competition, diplomatic interaction, economic interdependence, international stability.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 327(73+470:476):341.655]:323.233(476)"2020/..."
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/103-110>

Артур РАЙКОВ, асп.
ORCID ID: 0009-0008-8353-8450
e-mail: artur.raykov@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МІСЦЕ БІЛОРУСІ У СТРАТЕГІЧНИХ ІНТЕРЕСАХ США ТА РФ ПІСЛЯ ПРОТЕСТІВ 2020 РОКУ

Вступ. Протести в Білорусі 2020 року істотно вплинули на внутрішньополітичну ситуацію та регіональну геополітичну динаміку і трансформацію підходів США та РФ до співпраці з нею. Якщо раніше Білорусь могла маневрувати між Заходом і Росією, то події 2020 року призвели до руйнування балансування. Масові демонстрації, придушення протестного руху з боку режиму Лукашенка та подальша міжнародна ізоляція Білорусі призвели до перегляду зовнішніми акторами своїх стратегій. США почали тиснути на режим за допомогою санкцій та надавали підтримку білоруському громадянському суспільству в надії вплинути на політику Лукашенка. Водночас РФ скористалася моментом, працюючи над поглибленням інтеграції та збільшенням залежності Білорусі від неї.

Методи. Під час дослідження були використані такі методи: аналітичний, історичний, компаративний, прогностичний, системний підхід, контент-аналіз.

Результати. Акції протесту 2020 року в Білорусі стали закономірним наслідком зростання невдоволення політикою влади та втому від тривалого правління Лукашенка. Протести стали формою незгоди суспільства та спробою добитися змін. Ця криза стала також каталізатором для трансформації підходів зовнішніх акторів до впливу на Білорусь. РФ скористалася можливістю для консолідації свого контролю над Білоруссю, що призвело до розширення співпраці у військово-політичній сфері та економічної інтеграції, а це, у свою чергу, ще більше посилює залежність Білорусі від РФ. Водночас США запровадили санкції та політично підтримували білоруську опозицію, проте реально вплинути на Білорусь вони не змогли. Аналіз політики США демонструє відсутність комплексної стратегії щодо білоруського питання, що ускладнює досягнення довгострокових результатів. Проте з приходом до влади Дональда Трампа у США з'явилася можливість для перезапуску відносин з Мінськом на основі прагматичного підходу.

Висновки. 2020 рік став переломним для Білорусі, значно вплинувши на внутрішній політичний ландшафт. Незважаючи на масштабні протести та сильне суспільне невдоволення, Лукашенку вдалося утриматися при владі, але ці події призвели до змін у геополітичному балансі, ізоляції Білорусі з боку західних країн та посилення її залежності від РФ. Росія захистила свої стратегічні інтереси та укріпила вплив на Білорусь, змусивши режим Лукашенка поглибити інтеграцію в економіку, посилити військово-співробітництво, що зробило Білорусь екстремальною залежною від волі РФ. Для США події 2020 року стали випробуванням ефективності їхньої політики. Хоча США намагалися вплинути на Білорусь через санкції і підтримку опозиції, ефективність таких кроків була обмеженою. Зараз США намагаються знайти нові методи впливу на Білорусь, зокрема, використовуючи санкції як предмет торгу.

Ключові слова: Російська Федерація, США, Білорусь, протести 2020 року, стратегічні інтереси, політична залежність, політична ізоляція, санкційні обмеження, баланс сил.

Вступ

Президентські вибори в Білорусі 2020 року та масштабні протести, які розгорілися після них, стали визначальними для трансформації внутрішньополітичної ситуації в країні та її міжнародного позиціонування. Незважаючи на те, що Білорусь завжди мала тісні політичні, військові та економічні зв'язки з Росією, протягом десятиліть Олександр Лукашенко, будучи незмінним президентом Білорусі, намагався триматися балансу у відносинах як з представниками Заходу, так і російським керівництвом. Завдяки цьому балансуванню Білорусь вдавалося в деяких питаннях тримати певний рівень автономності у політичних питаннях та отримувати вигоду від партнерства з різними країнами. Однак події 2020 року істотно змінили ситуацію, прискоривши процес поглиблення інтеграції Білорусі з РФ.

Масові протести громадян через недовіру до результатів виборів спричинили жорстку відповідь режиму Лукашенка, що призвело до його міжнародної ізоляції. Сполучені Штати та їхні союзники засудили жорстокість білоруської влади, запровадили проти неї санкції та висловили підтримку білоруському суспільству й опозиції, що у білоруському керівництві сприйняли як загрозу своєму існуванню. Водночас Російська Федерація скористалася моментом і, попри певні початкові побоювання щодо нестабільності в Білорусі, надала різнопланову підтримку своєму союзнику та стала гарантом збереження влади Лукашенка, що значно посилює залежність Білорусі від Росії.

Політична криза в Білорусі 2020 року призвела до руйнування попереднього статус-кво та очікувано

запустила реакцію з боку двох ключових геополітичних гравців – Росії та США. У цьому контексті важливо виявити, які стратегічні інтереси щодо Білорусі переслідують офіційні Москва та Вашингтон, оцінити ефективність їхніх інструментів впливу та зрозуміти, які довгострокові наслідки можна очікувати від цих процесів для регіональної безпеки та балансу сил.

Мета дослідження – проаналізувати трансформацію стратегічних інтересів Сполучених Штатів і Російської Федерації щодо Білорусі після протестів 2020 року, оцінити їхній вплив на внутрішньополітичні процеси в країні та визначити перспективи подальшої зовнішньополітичної взаємодії США і РФ відносно Білорусі.

Методи

З метою кращого висвітлення геополітичної ситуації навколо Білорусі автор статті використав ряд методів. Історичний метод був застосований для визначення ключових етапів внутрішньополітичної кризи в Білорусі, аналізу її перебігу, а також для простеження еволюції підходів США та РФ у відносинах з Білоруссю. Системний підхід дозволив розглянути ситуацію в Білорусі у ширшому контексті міжнародних відносин та оцінити її місце у геополітичному суперництві між США та РФ. Компаративний метод застосовано для порівняння політики США та РФ щодо Білорусі, оцінювання ефективності їхніх інструментів впливу. Був також використаний контент-аналіз під час розгляду офіційних документів, пресрелізів відомств, заяв політичних лідерів, матеріалів аналітичних центрів, а також новинних і аналітичних матеріалів у медіа. Також був застосований прогностичний метод для оцінювання можливих сценаріїв розвитку контактів США та РФ з Білоруссю.

© Райков Артур, 2025

Результати

Президентські вибори в Білорусі 2020 року стали переламним моментом у новітній історії цієї східноєвропейської країни. Білорусь опинилася в епіцентрі політичної кризи, яка мала суттєві наслідки як для внутрішньої політики, так і для її міжнародного позиціонування. Масові протести громадян проти режиму Лукашенка, жорстке придушення опозиції та репресії проти незгодних з політикою уряду разом з погіршенням відносин офіційного Мінська із західними країнами призвели до ізоляції Білорусі і водночас до посилення залежності країни від Російської Федерації. А подальші події, пов'язані зі співучастю Білорусі в російській агресії проти України, ще більше загострили питання політичного майбутнього правлячого режиму та загальної ролі Білорусі в геополітичному протистоянні між США та РФ.

Ситуація в Білорусі перед президентськими виборами 2020 року. Політична ситуація в Білорусі перед виборами 2020 року характеризувалася сильним невдоволенням владою Олександра Лукашенка та втомою громадян від його одноосібного правління, яке тривало з 1994 року, коли той вперше був обраний на посаду президента країни. За два десятиліття при владі він зміг побудувати жорстку авторитарну управлінську систему, яка сильно обмежувала права і свободи громадян, контролювала політичне життя в країні, економіку та бізнес, силові структури, сильно впливала на інформаційну політику в країні. Жорсткий тиск режиму Лукашенка, спрямований на збереження влади та впливу на різні сфери життя в Білорусі, призводив до наростання невдоволення серед білоруського суспільства, що і вилилося в подальше загострення внутрішньополітичної ситуації у країні та зростання протестних настроїв на фоні президентської кампанії 2020 року.

Можна виділити кілька чинників, які призвели до наростання невдоволення серед населення. Як було сказано, серед білоруських громадян спостерігалася втома режиму Лукашенка. Він був при владі 26 років і в 2020 р. збирався йти на свій вже 6 президентський термін (Соколов, 2020). Ледь не кожні вибори в Білорусі провокували акції протесту через чергове переобрання Лукашенка та відсутність справжньої конкурентної політики. Молодь, міське населення та середній клас прагнули оновлення політичної системи, аби та більше відповідала їхнім запитам та викликам часу. Крім того, негативно на рейтинг Лукашенка у суспільстві впливала його репресивна політика: кожні вибори президента супроводжувалися арештами основних опозиційних кандидатів, аби не створити проблем з переобранням Лукашенка та прискіти появу альтернативних рухів. Придушення опозиції, відсутність політичних свобод, кримінальні процеси проти інакомислячих, знищення незалежних медіа, надмірна централізація влади в одних руках – усе це негативно впливало на суспільну підтримку Лукашенка серед населення Білорусі і лише збільшувало кількість тих, хто прагнув змін (Ісаченко, & Козенко, 2024).

Також можна згадати й економічний чинник. Білорусь була і залишається вкрай залежною від РФ. До виборів 2020 року понад 40 % експорту країни йшло до Росії (Alachnovič et al., 2024). У разі будь-яких проблем у відносинах з РФ на білоруську економіку чекала б сильна криза. Цим часто користалася Росія, аби контролювати Білорусь і режим Лукашенка. Залежність Білорусі від РФ проявлялася і в питанні енергетики (Alachnovič et al., 2024). Москва грала на цих важелях, щоби стимулювати Лукашенка до сильнішої інтеграції в рамках Союзної держави, що означало б зменшення суверенітету Білорусі

та розмивання її ідентичності, що не подобалося громадянам. Крім того, не додавав популярності Лукашенку і надмірний контроль держави над економікою: більшість великих підприємств перебували у державній власності (Вінокуров, & Мірошніченко, 2022), що негативно відображалось на їхній ефективності, а також призводило до зростання бюрократії та корупції, що посилювало невдоволення серед населення.

Був ще один чинник, який мав глобальний характер, а саме, пандемія COVID-19. Лукашенко був одним з найбільш активних скептиків щодо боротьби з коронавірусною хворобою. Він заперечував небезпеку пандемії, називаючи її психозом (Українська правда, 2020a). Крім того, його уряд відмовився вводити коронавірусні карантинні обмеження для зменшення темпів поширення хвороби (Ліскович, 2020), що призвело до зростання кількості інфікованих. Громадянське суспільство мало самостійно боротися з пандемією. Загалом це вплинуло на те, що білоруське суспільство стало ще більше політизованим та готовим протестувати проти Лукашенка та його режиму.

Президентські перегони 2020 року відрізнялися від попередніх тим, що участь у них не брали традиційні білоруські опозиціонери – за попередні роки Лукашенко запроторив їх до в'язниць за політичними справами. Однак конкуренти за пост президента все одно з'явилися та користувалися значною популярністю. Можна назвати трьох таких кандидатів. Перший – Віктор Бабарико, колишній голова "Белгазпромбанку", який мав значну підтримку серед білоруських еліт та бізнесу (Glod, 2021). Другий – Сергій Тихановський, блогер, який здобув велику популярність серед білорусів завдяки розповідям про їхню країну та критику режиму Лукашенка (Настоящее Время, 2021). Третій кандидат – Валерій Цепкало, колишній дипломат та засновник Білоруського парку високих технологій (Deutsche Welle, 2020). Побойючись конкуренції та втрати влади, Лукашенко розпочав репресії проти цих осіб. Їм не дали можливості зареєструватися у Центральній виборчій комісії для участі у виборах (Krawatzek, & Rohava, 2020). Крім того, Тихановського та Бабарико заарештували і відправили відбувати строки у в'язниці на 18 та 14 років відповідно (Радіо Свобода, 2021). Цепкало був змушений покинути Білорусь після загрози арешту (RFE/RL's Belarus Service, 2020).

Передвиборча кампанія самого Лукашенка будувалася на кількох ключових принципах. По-перше, білоруська влада намагалася усілякими методами демонізувати опозицію, наголошуючи на тому, що вони є нібито маріонетками Заходу, які прагнуть знищити незалежність Білорусі. По-друге, тотальне використання адміністративного ресурсу: від запуску репресивного апарату та сотень арештів по всій країні до посилення контролю над чиновниками, державними ЗМІ та процесами в країні. Зрештою Лукашенко також просував ідею стабільності в маси.

До виборів опозиційно налаштовані білорусі намагалися виходити на мітинги з критикою владної системи та на підтримку альтернативних кандидатів. Такі мітинги були під пильною увагою влади, та завершувалися вони нерідко затриманнями силовиками учасників таких демонстрацій. Усі ці події разом лише більше збурювали населення, яке все більше прагнуло покінчити з правлінням Лукашенка.

Протести в Білорусі. Президентські вибори були заплановані на 9 серпня 2020 року. Здавалося, що після того, як Лукашенко заарештував головних опозиційних кандидатів, конкуренції на виборах не буде. Однак через

те, що Сергія Тихановського репресували, кинути виклик режиму вирішила його дружина – Світлана Тихановська (Егоров, 2021). Тихановська акумулювала підтримку білоруського населення, яке прагнуло змінити владу в країні. Згодом до її кампанії долучилися Марія Колеснікова та Вероніка Цепкало – очільники штабів Бабаріко та Цепкало, кандидатів у президенти, які потрапили під пресинг державного апарату (Егоров, 2021). Ці троє жінок почали працювати разом та об'єднали навколо себе різні групи виборців, які були опозиційно налаштовані. А сама Світлана Тихановська отримала підтримку серед населення та несподівано навіть для себе стала головною опозиційною кандидаткою.

9 серпня відбулося голосування, яке супроводжувалося численними фальсифікаціями. Це можна зрозуміти з огляду на результати, які оголосила білоруська ЦВК. За цими даними, Олександр Лукашенко нібито набрав понад 80 % голосів, у той час як Світлана Тихановська – лише 10 % (BBC News Україна, 2020). Водночас незалежні екзитполи та штаб Тихановської демонстрували зовсім іншу картину. За їхніми даними, перемогу мала б отримати саме Тихановська, з огляду на дані з опрацьованих бюлетенів (BBC News Україна, 2020). На неможливість перемоги Лукашенка вказували і численні опитування думки громадян під час президентської виборчої кампанії, які вказували на вкрай низький рейтинг Лукашенка. Окремі інтернет-опитування показували, що Лукашенка підтримують менше 4 % громадян Білорусі (Настоящее Время, 2020). Можливо, настільки низького рейтингу Олександр Лукашенко і не мав, однак і перемогти у першому турі та переобратися він не міг. Сполучені Штати, Європейський Союз та західні демократії не визнали результатів виборів через фальсифікації та непрозорість голосування (Комісарова, 2020).

Після оголошення результатів цих виборів у ніч з 9 на 10 серпня в Білорусі почалися перші масові акції протесту, які стали початком найбільшої політичної кризи в історії незалежної держави. Жодні інші протести, які відбувалися у попередні роки, не мали такого масштабу та залученості громадян. Вуличні демонстрації, страйки на підприємствах, громадянська непокоря охопили не лише Мінськ, а й десятки інших міст. Лукашенко, побоюючись втрати влади, очікувано відповів репресіями (Ісаченко, & Козенко, 2024).

У перші дні масові акції протесту прокотилися по всій країні. Протестувальники вступали в сутички з силовиками. Загони білоруської міліції використовували світлошумові гранати, гумові кулі та слезогінний газ, аби розігнати протест. Тисячі протестувальників були заарештовані. Поступала інформація про факти катувань у слідчих ізоляторах. Крім того, через тиск з боку силовиків загинуло троє протестувальників (Козенко, 2021). Жорстокість силовиків у перші дні протесту викликала зворотну реакцію: суспільство ще більше збурювалося, а до протестів стали приєднуватися нові групи населення.

Увесь серпень 2020 року тривали протести, які мали все ж мирний характер, оскільки після перших жорстких розгонів влада трохи пом'якшила свою тактику. Протести набули нових форматів. Зокрема, жінки проводили так звані Марші жінок, протестуючи проти насильства (Козенко, 2021). 16 серпня 2020 року в Мінську відбувся Марш Свободи, участь в якому взяли від 200 до 500 тисяч людей, що був одним з найбільших мітингів у сучасній білоруській історії (Європейська правда, 2020). Також однією з форм протесту стали загальнонаціональні страйки, особливо на великих державних підприємствах (Козенко, 2021).

За прикладом українського "Антимайдану", влада організовувала мітинги на підтримку Лукашенка, куди звозили бюджетників і на яких виступав сам Лукашенко, розповідаючи про нібито спробу Заходу влаштувати "кольорову революцію" у країні (RFI, 2020). Паралельно з цим Лукашенко почав усе більше опиратися на підтримку РФ та особисто Володимира Путіна, який став на бік збереження Лукашенка при владі. Білоруські правоохоронці стали працювати на підприємствах, аби знищити робітничий спротив, заарештовуючи профспілкових лідерів та активістів (Козенко, 2021).

3 жовтня 2020 року протест почав згасати. Влада почала все більше адміністративно тиснути на протестувальників. Силовики отримали нові повноваження для більш жорсткіших затримань, були заарештовані ключові фігури протестів, такі як Марія Колеснікова (Козенко, 2021). Світлана Тихановська та частина членів Координаційної ради, яка займалася організацією протестів, були змушені емігрувати та шукати притулок у країнах ЄС, зокрема в Литві та Польщі (Ilyushina, & John, 2020). Через відсутність результатів масових акцій, активну роботу білоруських силовиків із затримання найбільш активних учасників протесту та залякування інших, публічну підтримку політично і фінансово режиму Лукашенка з боку РФ, а також через слабку ефективність західних санкцій проти Лукашенка та його оточення, відбувалася певна політична стагнація, і до кінця 2020 року протестний рух практично припинився, хоча і досі залишаються осередки опору режиму Лукашенка, щоправда діє він в еміграції.

Реакція РФ та її стратегічні інтереси в Білорусі.

Можна сказати, що білоруські протести 2020 року, з їхньою широкомасштабністю та залученістю суспільства, стали дзвіночком для російського керівництва, оскільки існувала ймовірність втрати Білорусі за прикладом України в 2014 р. Російська Федерація завжди розглядала Білорусь як важливий стратегічний актив, таку собі буферну зону між РФ і державами Заходу та важливого сателіта на Європейському просторі.

Після початку протестів у Білорусі Росія спершу зайняла вичікувальну позицію та не поспішала відкрито підтримувати Лукашенка, наголошуючи при цьому на важливості збереження стабільності в країні. Можна припустити, що у ці перші дні Москва активно розглядала варіанти реагування на ситуацію в Білорусі. Крім того, ще відчувалася певна напруженість у двосторонніх відносинах між РФ та Білорусі після того, як білоруські силовики затримали під Мінськом 33 російських "вагнерівців" (Українська правда, 2020b). Тоді у Лукашенка остерігалися, що їх використають для захоплення влади в Білорусі. Потенційно у РФ і справді могли розглядати різні способи реакції на ситуацію в Білорусі, опираючись на перебіг подій. Можливо, навіть були думки щодо примусу Лукашенка до транзиту влади в країні під контролем РФ, проте, зрештою, Росія зробила ставку на підтримку збереження при владі Олександра Лукашенка.

Рішення щодо підтримки режиму Лукашенка можна пояснити кількома ключовими факторами, а саме: геополітичне значення Білорусі для Росії в її стратегічних інтересах; важливість недопущення "кольорових революцій"; протидія американському та європейському впливу на країни, які входять в орбіту впливу Росії, а також наміри самої РФ активно інтегрувати Білорусь до власної системи в рамках Союзної держави. Тому Росія почала діяти більш активно на білоруському треку.

У відповідь на протести, у серпні 2020 року, Росія почала надавати режиму Лукашенка різнопланову

підтримку. РФ просуvala наратив про те, що ці протести начебто стали наслідком втручання західних держав у внутрішні справи Білорусі. Почалася більш інтенсивна двостороння комунікація між Путіним та Лукашенком. Їхня перша телефонна розмова відбувалася через 5 днів після виборів (БЕЛТА, 2020). За результатами цих перемовин Лукашенко наголошував, що Росія готова надати допомогу країні, якщо буде загрози з-за кордону з боку Заходу. Схожі формулювання використовували і в РФ: там заявили, що Володимир Путін готовий, у разі потреби, допомогти з врегулюванням ситуації в Білорусі, включно із застосування структур та механізмів Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). Сам Путін згодом відкрито анонсував, що вони готують спеціальні військові резерви, щоби потім допомогти владі в Білорусі навести лад (Козенко, 2021).

Про важливість Білорусі для російського керівництва говорить частота переговорів між Путіним та Лукашенком. Зокрема, у перші тижні після виборів вони 7 разів спілкувалися у телефонному форматі, а також зустрічалися 5 разів для обговорення ситуації (Козенко, 2021). Що характерно, ці очні зустрічі відбувалися на території РФ, що вказує на посилення залежності Білорусі.

Крім політичної підтримки, у перші місяці після виборів Росія надала режиму Лукашенка ще й фінансово-економічну допомогу. У вересні 2020 року РФ виділила 1,5 млрд дол. у формі кредиту для потреб Білорусі. Крім того, Росія пообіцяла надати відстрочки щодо оплати попередніх кредитів та гарантувала Білорусі збереження знижок на поставку енергоносіїв (Козенко, 2021). В умовах західного санкційного режиму проти Білорусі цим Росія ще ближче прив'язала Лукашенка до себе та посилювала залежність білоруської економіки.

Збільшення впливу РФ на Білорусь можна простежити і по тому, як стали працювати ЗМІ та силові органи. Імовірно, білоруські правоохоронці пройшли інструктаж і навчання з боку російських колег, оскільки переслідування опозиційно налаштованих громадян відбувалися за російським прикладом. Білоруські державні медіа стали синхронізуватися з російськими колегами у просуванні ідентичних наративів. Це сталося після того, як до Мінська з Москви були направлені російські журналісти та спеціальні радники і технологи, які мали замінити звільнених білоруських колег, що були незгодні з режимом Лукашенка, і підлаштовувати пропаганду під нові вимоги часу (Настоящее Время, 2020).

Володимир Путін був і залишається зацікавленим у збереженні підконтрольного партнера у вигляді Лукашенка та його оточення, оскільки для Росії важливо зберегти контрольованість внутрішніх процесів у сусідній країні та не допустити розгортання Білорусі в бік інтенсифікації відносин з країнами ЄС та Сполученими Штатами. Утримання Лукашенка при владі також дозволяє Росії убезпечити себе від можливого розширення НАТО далі на схід, що відповідає стратегічним зовнішньополітичним інтересам РФ. Крім того, підконтрольний та ослаблений Лукашенко є більш договороздатним для РФ та більш прогнозованим, що можна конвертувати у ще більшу залежність Білорусі та її підтримку дій РФ на міжнародній арені.

Події в Білорусі відкрили для Російської Федерації можливості для посилення своєї присутності в цій країні. Вище вже згадувалося, що Росія відправила своїх фахівців у білоруські силові органи для допомоги з організацією придушення протестних акцій проти Лукашенка, а також активізувала і військовий компонент у відносинах з офіційним Мінськом. Зокрема, інтенсифікувалися контакти між військовим командуванням обох держав, а

також нового розмаху і сенсу набули спільні військові навчання "Союзна рішучість" та "Захід". Зокрема, Російська Федерація стала їх використовувати і для тиску на Україну та західні держави заради досягнення власних стратегічних геополітичних цілей (Deutsche Welle, 2022). Крім того, під приводом цих навчань Росія організувала перекидання власних військ до кордонів з Україною, які були використані під час повномасштабного вторгнення 2022 р. Режим Лукашенка жодним чином не чинив опір цим планам РФ, оскільки розумів, що будь-який супротив може призвести до втрати влади в країні через високу залежність від Російської Федерації.

Не варто забувати і про економічний інтерес Росії від посилення впливу на Білорусь. Довгі роки Путін намагався вплинути на свого білоруського колегу, аби той не чинив спротиву щодо посилення інтеграційних процесів у межах Союзної держави. Протягом двох десятиліть Лукашенко міг маневрувати та відмовлятися від інтенсифікації інтеграції, однак вибори 2020 р. змінили ситуацію, тому він більше не міг балансувати між Заходом і РФ, оскільки західні країни, зокрема і Сполучені Штати, ввели санкційні обмеження проти Білорусі та по суті намагалися ізолювати її. В умовах, коли немає можливості для маневрів, Лукашенко був змушений підписати 28 так званих дорожніх карт у частині економічної інтеграції з Росією. Серед іншого, у межах Союзної держави довелися погодити гармонізацію податкової та митної політики, а також запровадити єдиний енергетичний ринок. Крім того, російський капітал почав активно заходити в Білорусь (Шрайбман, 2021). Російські компанії почали або входити у частку білоруських підприємств, або ж перебирати повний контроль над ними в обмін на фінансову підтримку режиму Лукашенка. Також не варто забувати і про наслідки західного санкційного режиму. Фактично єдина можливість для Білорусі виходити на світовий ринок – це територія Російської Федерації. Закриття європейських ринків, розірвання торгових відносин з Україною унаслідок повномасштабного вторгнення та посилення санкційних обмежень через війну в Україні призвели до того, що Білорусь стала ще більше залежати від РФ. Сама ж Росія конвертує це у власну вигоду, оскільки таким чином режим Лукашенка став більше прив'язаним до російської економіки.

Тим самим можна стверджувати, що Білорусь перетворилася на максимально залежну країну від Росії. Можна ще додати до цього перелік проведення конституційних змін у Білорусі, які просуvala Росія. Зокрема, наприкінці лютого 2022 р. у Білорусі проводили референдум щодо нової версії Основного документа. Ще з осені 2020 р. Лукашенко обіцяв це зробити як власному населенню, так і Російській Федерації. Поряд з положеннями про збільшення ролі прем'єр-міністра та посилення функцій Всебілоруських народних зборів у тексті нової Конституції зникли положення про без'ядерний та нейтральний статус. Це можна вважати поступками Росії, оскільки Білорусь згодом була втягнута в агресію проти України, а також на її території розмістили російську ядерну зброю (Шрайбман, 2022).

Хоча Лукашенко наголошував, що білоруські війська не беруть участь у вторгненні в Україну та наступі на Київ зокрема, проте територія Білорусі була використана Російською Федерацією для підготовки агресивної війни проти України. Росія використовувала Білорусь у логістичних цілях; її військова інфраструктура – військові бази, аеродроми, навчальні центри були використані для підготовки російських військових та ударів по українській території. Крім того, у 2023 р. Російська Федерація почала процес розміщення власної ядерної зброї на

території Білорусі, що значно збільшило її стратегічну залежність від Москви (Detsch, & Gramer, 2024). Так Росія додатково фіксує територію Білорусі в орбіті свого впливу, створює загрозу для країн-членів НАТО, а також потенційно може використовувати цей кейс для підняття ставок у геополітичному протистоянні із Заходом, зокрема зі Сполученими Штатами, і для елементу впливу на подальших мирних переговорах щодо завершення російсько-української війни та нормалізації відносин зі США.

Отже, Росія зацікавлена у збереженні впливу і контролю над Білоруссю з кількох причин: геополітичний чинник (Білорусь виступає буферною зоною між РФ та країнами НАТО, втрата впливу та контролю над якою означала б ослаблення позицій РФ у регіоні); економічна вигода (країна є цікавою для РФ в економічному плані завдяки тому, що РФ володіє значною часткою активів і має вплив на сектори білоруської економіки, наприклад, на нафтопереробний сектор); військовий чинник (територія Білорусі використовується для розміщення російської військової інфраструктури, яку можна задіяти як для тиску на інші країни, так і для безпосередніх інтервенцій) та бажання зберегти авторитарні контрольовані режими (у разі успіху повалення влади Лукашенка міг би виникнути небажаний для Москви прецедент).

Політика Сполучених Штатів щодо Білорусі після 2020 року. Після виборів президента Білорусі 2020 р. офіційний Вашингтон зайняв досить жорстку позицію щодо Олександра Лукашенка та його режиму. Сполучені Штати засудили фальсифікації під час голосування, а також насильство проти протестувальників (Lawler, 2020). США разом з партнерами з ЄС та Великою Британією запровадили ряд санкцій проти Білорусі (U.S. Department of the Treasury, 2020). Політика США щодо Білорусі змінювалась з року в рік, особливо на фоні повномасштабної війни РФ проти України та співучасті Білорусі в ній.

На відміну від Російської Федерації, Сполучені Штати відмовилися визнавати офіційні результати президентських виборів 2020 року і, відповідно, не визнали Лукашенка легітимно обраним президентом (Lawler, 2020). Окрім того, офіційний Вашингтон запровадив численні санкції проти білоруських високопосадовців, які були відповідальні за фальсифікації виборів та репресії проти мирних громадян. Зокрема, санкційні обмеження наклали проти керівництва Міністерства внутрішніх справ, КДБ, членів білоруської ЦВК, суддів (U.S. Department of the Treasury, 2020). Окрім фізичних осіб, під американські санкції потрапили також такі білоруські підприємства, як "Білоруськалій", "Гродно Азот" та інші компанії (U.S. Department of the Treasury, 2021).

Новий етап розширення і поновлення санкцій відбувся вже після лютого 2022 р., коли Білорусь стала співучасницею вторгнення в Україну. Наприклад, під санкційний механізм потрапили білоруські банки та оборонний сектор (Сосенкова, 2022). Також проти оточення Лукашенка були введені нові санкції, включно із самим самопроголошеним президентом (Liptak, & Atwood, 2022). Американська сторона прагнула через такі обмеження, з одного боку, вплинути на білоруське керівництво відмовитися від своєї репресивної політики, а з іншого, вплинути на спроможність системи, яка обслуговувала російські інтереси.

США стали приділяти більше уваги підтримці демократичних сил в екзилі, фінансуючи представників незалежних медіа, правозахисників та опозиційні структури. У 2023 р. вони запустили Стратегічний діалог між США та білоруським демократичним рухом, який мав би допомогти білоруському громадянському суспільству брати участь у політичних процесах (U.S. Embassy in Belarus,

2024). Окремі програми були спрямовані на допомогу білоруським студентам і науковцям, які зазнали репресій і були змушені покинути Білорусь. Загалом з 2020 р. США виділили понад 140 млн дол. на підтримку білоруського народу та громадянського суспільства. Застосовували Сполучені Штати і свій сильний інструмент "м'якої сили" – USAID, – для кращої організації надання підтримки вони відкрили офіс USAID у Вільнюсі (U.S. Embassy in Belarus, 2024). Цими механізмами США намагалися створити інституційно сильну альтернативу Лукашенку та його оточенню. Також варто зазначити, що за часів адміністрації Джо Байдена Сполучені Штати посилювали зв'язки з офісом Світлани Тихановської, вважаючи її легітимним представником білоруського народу. Зокрема, вона мала численні візити і проводила переговори як із самим президентом Байденом, так і з представниками Державного департаменту та Конгресу США (Vazquez, 2021).

З огляду на посилення залежності Білорусі від РФ та збільшення російської військової присутності в країні, Сполучені Штати мали реагувати відповідним чином, а саме, Вашингтон займався нарощуванням оборонного потенціалу східного флангу НАТО. Це було вирішено зробити, оскільки з 2021 року Білорусь перетворилася на транзитну країну для нелегальної міграції, а з 2022 року – на військовий плацдарм для РФ. Додала актуальності посиленню присутності американських військ поблизу Білорусі поява російської ядерної зброї на території Білорусі.

З точки зору глобальної стратегії США Білорусь не була і не є першочерговим об'єктом уваги американської влади. На відміну від відносин з Україною чи Польщею, які розглядалися у США як важливі елементи для забезпечення безпеки в Європі, Білорусь сприймалася радше як вторинний фактор у конкуренції з РФ за геополітичний вплив. США не мають великих економічних інтересів у Білорусі, країни мають слабкі політичні зв'язки та незначні торговельні відносини. Водночас Білорусь має геостратегічне значення для Вашингтону у ширшому контексті протистояння з РФ.

США зацікавлені в тому, аби Білорусь не була повністю інтегрована до РФ та не перетворилася на повноцінний плацдарм РФ для наступу на Європу. Особливо гостро це питання постає, коли розмова заходить про так званий Сувальський коридор, який відділяє Білорусь від Калінінградської області РФ. Сполучені Штати не зацікавлені в тому, аби від Білорусі йшла загроза для безпекової ситуації на цій території, оскільки від цього залежить безпека Польщі та країн Балтії, які є американськими союзниками (Шрайбман, 2024).

Як би Сполучені Штати не хотіли зменшити загрози своїм інтересам щодо Білорусі та не допустити тотальної залежності Мінська від РФ, США не мають важелів особливих впливу на ситуацію в Білорусі. Санкції, введені Заходом, не змусили Лукашенка змінити курс, звільнити політичних в'язнів та піти на поступки опозиції, а навпаки, призвели до ще більшої залежності Білорусі від Росії та зміцненню економічних і військових зв'язків з Москвою. Ані політично, ані військовим чином США не можуть вплинути на керівництво Білорусі, але при цьому США не полишають надії зменшити залежність Білорусі від РФ.

Можливі зміни політики США на фоні повернення до влади Дональда Трампа. Нова каденція Дональда Трампа може принести зміни в політику США щодо Білорусі. Враховуючи прагматичний підхід Трампа до зовнішньої політики, він потенційно може закрити очі на порушення прав людини в Білорусі та спробувати налагодити політичні контакти з офіційним Мінськом. Якщо це відповідатиме геополітичним інтересам нової

президентської адміністрації, то можна буде очікувати певного послаблення тиску на білоруське керівництво.

Існує висока ймовірність, що США можуть запропонувати режиму Лукашенка часткове зняття санкційних обмежень в обмін на звільнення політичних в'язнів. Що характерно, то консультації щодо цього питання вже йдуть на рівні дипломатів. У середині лютого 2025 р. представники Державного департаменту США проводили переговори в Мінську, де піднімалося питання такої угоди (Higgins, & Darkus, 2025). Дещо подібне вже було у минулому, коли Лукашенко звільняв політичних в'язнів в обмін на пом'якшення європейських санкцій. Імовірно, що Лукашенко буде прагнути зняття якомога більшої кількості санкцій проти свого оточення та ключових секторів економіки, наприклад з калію, аби покращити своє положення.

Очікувано, що білоруська опозиція в екзилі з осторогою відреагувала на такі ідеї, оскільки вони непокоїться через те, що така поступка з боку США не відобразиться на реальних змінах у політиці Мінська і що репресивна машина буде працювати і далі (Higgins, & Darkus, 2025). Однак ідея щодо часткового зняття санкцій з Білорусі в обмін на певну лібералізацію ситуації в країні просувалася понад рік. Американські аналітичні центри аналізували стан політичних відносин між США і Білоруссю і дійшли висновку, що жорстка санкційна політика Заходу ще сильніше кинула Білорусь у залежність від РФ. Наприклад, і Quincy Institute, і Carnegie Endowment пропонують більш гнучко використовувати санкційний механізм. На думку експертів Quincy Institute, покращення відносин з Білоруссю може поліпшити безпекову ситуацію в регіоні та дозволить обмежити вплив РФ на країну, оскільки в Лукашенка з'явиться можливість хоча б мінімально відновити балансування між Заходом і Росією (Episkopos, 2024). У Carnegie Endowment пропонують менеджерувати санкції для зміни поведінки режиму в Білорусі. Наприклад, Сполучені Штати можуть запропонувати таку собі дорожню карту, в якій можна було б зафіксувати можливості для поступового зняття санкцій в обмін на зміни у внутрішньополітичному житті Білорусі, зокрема у питанні припинення репресій проти опозиції (Шрайбман, 2024). Крім того, відновлення політичного контакту між Заходом і Білоруссю зможе зменшити монополію Російської Федерації, оскільки зараз у Мінська обмежений простір для маневрів.

Звісно, виникне питання щодо продовження підтримки білоруської опозиції. Адміністрація Д. Трампа не відзначається особливим пієтетом до подібних контактів, оскільки це є продуктом діяльності команди попереднього президента Джо Байдена. Крім того, залишається під питанням фінансування таких проєктів, оскільки більшість підтримки йшла через структури Агенції USAID, яку команда Трампа прагне або закрити, або трансформувати (Seddon, 2025). Також варто додати, що соціологічні дослідження демонструють, що на фоні відсутності конкретних результатів Світлана Тихановська стрімко втрачає популярність серед білорусів як усередині країни, так і за її межами серед діаспори, де також накопичилось безліч протиріч (Freedom, 2025). Тому, з огляду на усе вищеперераховане і не те, що санкції проти режиму Лукашенка так і не змогли стати ефективним механізмом протидії його репресивній політиці, можна вважати, що адміністрація Трампа буде намагатися порозумітися з Білоруссю та правлячим режимом і буде змінювати стратегію. Вона буде полагати у частковому припиненні дії окремих санкцій в обмін на поступки самого Лукашенка та у грі на балансуванні російського впливу. У разі успіху такої політики можна буде очікувати на послаблення зв'язку Білорусі з РФ.

Дискусія і висновки

Протести 2020 р. стали переломним моментом у внутрішній політиці Білорусі, які продемонстрували значний рівень суспільного невдоволення політикою Олександра Лукашенка та проявили бажання населення на зміни в політичному житті країни. Жорстка реакція влади, яка запустила репресивні механізми, і значна підтримка з боку Російської Федерації дозволили режиму Лукашенка зберегти контроль. Водночас ця внутрішньополітична криза істотно вплинула на міжнародне позиціонування Білорусі та на геополітичну динаміку в регіоні, запустивши ерозію статус-кво та зміни у балансі сил.

Російська Федерація завжди розглядала Білорусь як важливий стратегічний актив та ключового партнера в регіоні. До 2020 р. Лукашенко намагався знаходити баланс між Росією та Заходом, тим самим даючи Білорусі певний рівень автономії у зовнішньополітичних справах та уникаючи надмірної залежності. Однак криза 2020 р. з подальшою міжнародною ізоляцією, до якої долучилися Сполучені Штати разом із союзниками, призвели до ситуації, коли маневрування між двома центрами стало неможливим, і Білорусь почала поступово дрейфувати в бік більшої інтеграції з РФ. Росія значно посилила свій вплив на режим Лукашенка, перетворивши його на військово-політичного сателіта, а саму Білорусь – на свого роду плацдарм, який РФ використовує як для контролю ситуації в самій Білорусі, так і для зовнішньої експансії (як у випадку вторгнення в Україну). Росія посилила контроль над Білоруссю у кількох сферах: військово-політичний вимір (РФ збільшила свою військову присутність у країні, посилила військову інтеграцію, використовує відповідну інфраструктуру Білорусі з військовою метою); економічна сфера (Росія стала основним торговельним партнером та кредитором, що посилює залежність Мінська); інформаційний вимір (Білорусь потрапила під інформаційний контроль РФ).

Водночас для Сполучених Штатів протести 2020 р. стали тестом на ефективність їхньої політики підтримки демократії. США підтримували демократичні зміни та висловлювали солідарність з протестувальниками, однак протестний рух був жорстко придушений режимом Лукашенка, а опозиційні лідери або були заарештовані, або змушені емігрувати. Санкційна політика США виявилася обмежено ефективною. Хоча санкційні обмеження через порушення прав людини і спричинили негативні наслідки для білоруської економіки, але вони так і не стали механізмом примусу для Лукашенка щодо проведення змін. Побічно західні санкції призвели до ще більшої залежності Білорусі від РФ. Інших інструментів впливу на Білорусь офіційний Вашингтон наразі немає через обмеженість контактів з Мінськом. Проте останнім часом обговорюється можливість використання санкцій як предмета торгу у відносинах з Білоруссю. Це вкладається у характер зовнішньої політики адміністрації Д. Трампа, який відомий своїм прагматичним підходом і меншою увагою до просування демократії та захисту прав людини. Зокрема, почалася дискусія щодо обміну санкцій на певні поступки з боку Лукашенка, зокрема у питанні звільнення політичних в'язнів. Це може стати першим кроком до нормалізації відносин між США та Білоруссю та спробою, хоча б частково, відновити можливість Лукашенка балансувати між Заходом і РФ, щоби уникнути тотальної залежності від Росії.

Загалом Росія вдало використала події після виборів 2020 р. і змогла суттєво посилити свій вплив на Білорусь. Натомість США і союзники виявилися обмеженими в інструментах і можливостях вплинути на ситуацію. Питання майбутньої політики США щодо Білорусі

залишається відкритим, оскільки поки немає гарантій, що обмін санкцій на певну лібералізацію в Білорусі стане успішним. Окрім того, на білоруське питання також вплине ефективність роботи США щодо припинення російсько-української війни.

Список використаних джерел

- БЕЛТА. (2020, 16 серпня). *Лукашенко і Путин по телефону обговорили ситуацію в Білорусі*. <https://belta.by/president/view/lukashenko-i-putin-po-telefonu-obsudili-situatsiju-v-bielarusi-403000-2020/>
- Вінокуров, Я., & Мірошниченко, Б. (2022, 8 липня). *Економіка Лукашенка. Як Білорусь за два роки втратила все, що будувала 10 років*. Економічна правда. <https://epravda.com.ua/publications/2022/07/08/688983/>
- Егоров, А. (2021, 16 липня). *Белорусское чудо - объединение штабов. Год назад и сегодня*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/objedinenie-belorusskoj-opposicii-cto-bylo-god-nazad-i-cto-budet-dalshe/a-58289381>
- Европейська правда. (2020, 16 серпня). *Найбільші протести в історії Білорусі: на вулицях Мінська до 200 тисяч людей*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/08/16/7113262/>
- Ісаченко, А., & Козенко, А. (2024, 19 липня). *Як Олександр Лукашенко 30 років беззмінно править Білоруссю*. BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cx02wklyyjo>
- Козенко, А. (2021, 9 серпня). *Револьюція несбывшихся надежд. Как Беларусь за год прошла путь от массовых демонстраций к репрессиям*. BBC News Русская служба. <https://www.bbc.com/russian/features-58016427>
- Комісарова, О. (2020, 24 вересня). *Хто визнає і хто не визнає Лукашенка президентом Білорусі*. Суспільне Новини. <https://suspiine.media/65478-britania-es-ta-ssa-ne-viznali-lukashenka-prezidentom-bielorusi/>
- Ліскович, М. (2020, 23 квітня). *Лукашенку не подобається слово "карантин": чим це обернеться для Білорусі і для самого нього*. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3011957-lukashenku-ne-podobatsya-slovo-karantin-cim-ce-obernetsya-dla-bielorusi-i-dla-samogo-nogo.html>
- Настоящее Время. (2020, 24 червня). *"Саша 3 %". Лукашенко реагирует на мем о своем рейтинге и утверждает, что у него больше*. <https://www.currenttime.tv/a/lukashenko-sasha-tri-procenta/30688502.html>
- Настоящее Время. (2021, 7 червня). *"Не каждый может похвастаться, что прожил хотя бы один такой день, как я". Сергей Тихановский – блогер, разбудивший "страну для жизни"*. <https://www.currenttime.tv/a/sergej-tikhanovskiy/31286564.html>
- Радіо Свобода. (2021, 14 грудня). *Білорусь: Тихановського засудили до 18 років за графіти, Лосика – до 15 років*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bielorus-sprava-blogeriv-i-aktivistiv/31608575.html>
- Соколов, М. (2020, 15 липня). *Шестой срок Лукашенко несмотря на протесты?* Радіо Свобода. <https://www.svoboda.org/a/30727608.html>
- Сосенкова, В. (2022, 25 лютого). *США запровадили санкції проти Білорусі*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/сша-запровадили-санкції-проти-білорусі-за-сприяння-вторгненню-рф-в-україну/a-60912478>
- Українська правда. (2020a, 19 березня). *Лукашенко вважає коронавірус психозом*. <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/19/7244251/>
- Українська правда. (2020b, 29 липня). *У Білорусі заявили, що підмалювали бойовік Пута, які планували провокації*. <https://www.pravda.com.ua/news/2020/07/29/7261109/>
- Шрайбман, А. (2021, 3 вересня). *Смена сторон. Почему интеграционные карты стали интереснее Минску, чем Москве*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/posts/2021/09/smena-storon-pochemu-integracionnye-karty-stali-interesnee-minsku-chem-moskve?lang=ru¢er=russia-eurasia>
- Шрайбман, А. (2022, 10 лютого). *Между изоляцией и интеграцией. Политический режим и международная ориентация Минска в начале 2020-х годов*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2022/02/mezhdu-izolyaciej-i-integraciy-politicheskij-rezhim-i-mezhdunarodnaya-orientaciya-minska-v-nachale-2020-h-godov?lang=ru¢er=russia-eurasia>
- Шрайбман, А. (2024, 28 березня). *Страна, которой не хочется заниматься. Какие опции остались у Запада в отношении Беларуси?* Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2024/03/strana-kotoroj-ne-hochetsya-zanimatsya-kakie-opcii-ostalis-u-zapada-v-otnoshenii-bielarusi?lang=ru¢er=russia-eurasia>
- Alachnovič, A., Naūrodski, S., Villa, L., & Fotia, A. (2024). *Belarus' increasing economic dependence on Russia*. German Economic Team. <https://www.german-economic-team.com/en/newsletter/belarus-increasing-economic-dependence-on-russia/>
- BBC News Україна. (2020, 10 серпня). *Вибори президента Білорусі: оголошені попередні результати*. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-53719392>
- Detsch, J., & Gramer, R. (2024, 14 березня). *Russia's Nuclear Weapons Are Now in Belarus*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2024/03/14/russia-nuclear-weapons-belarus-putin/>
- Deutsche Welle. (2020, 14 липня). *Тихановская - один из пяти кандидатов в президенты Беларуси*. <https://www.dw.com/ru/тихановская-вошла-в-число-пяти-кандидатов-в-президенты-беларуси/a-54170277>
- Deutsche Welle. (2022, 15 лютого). *"Союзна рішучість" на полігонах Білорусі та кордоні України – DW – 15.02.2022*. <https://www.dw.com/uk/soiuzna-rishuchist-na-polihonakh-bielorusi-ta-na-kordoni-ukrainoiu/a-60782037>

- Episkopos, M. (2024, 13 травня). *Rethinking the U.S.–Belarus Relationship*. Quincy Institute for Responsible Statecraft. <https://quincyinst.org/research/rethinking-the-u-s-belarus-relationship/>
- Freedom. (2025, 21 лютого). *Лукашенко між Москвою і Вашингтоном: чи зможе Білорусь послабити санкції проти себе – думки - Freedom*. <https://uatv.ua/uk/lukashenko-mizh-moskvoyu-i-vashyngtonom-chy-zmozhe-bielorus-poslabyty-sanktsiyi-dumky/>
- Glod, K. (2021, 17 грудня). *Belarus: The Mother, the Banker, the Flutist, and the Diplomat*. CEPA. <https://cepa.org/article/belarus-the-mother-the-banker-the-flutist-and-the-diplomat/>
- Higgins, A., & Dapkus, T. (2025, 15 лютого). *A Quick, Quiet Trip to Belarus Signals a Turn in U.S. Policy*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2025/02/15/world/europe/belarus-us-prisoners-diplomacy.html>
- Ilyushina, M., & John, T. (2020, 11 серпня). *Belarus opposition candidate flees to Lithuania amid crackdown on election protests*. CNN. <https://edition.cnn.com/2020/08/11/europe/belarus-opposition-leader-flees-intl/index.html>
- Krawatzek, F., & Rohava, M. (2020, 29 липня). *Präsidentswahlen in Belarus: Wunsch nach Veränderung*. Zentrum für Osteuropa- und internationale Studien (ZOIS). <https://www.zois-berlin.de/publikationen/praesidentenwahlen-in-belarus-wunsch-nach-veraenderung>
- Lawler, D. (2020, 23 вересня). *U.S. no longer recognizes Lukashenko as legitimate president of Belarus*. Axios. <https://www.axios.com/2020/09/23/us-lukashenko-president-belarus>
- Liptak, K., & Atwood, K. (2022, 15 березня). *US issues new sanctions on Belarusian President Lukashenko*. CNN. <https://edition.cnn.com/2022/03/15/politics/united-states-belarus-sanctions/index.html>
- RFE/RL's Belarus Service. (2020, 24 липня). *Unregistered Opposition Presidential Candidate Tsapkala, Children Flee Belarus*. RadioFreeEurope/Radioliberty. <https://www.rferl.org/a/unregistered-opposition-presidential-candidate-tsapkala-children-flee-belarus/30745527.html>
- RFI. (2020, 22 серпня). *Лукашенко увидел в протестах сценарий "цветных революций"*. <https://rfrf.my/6QQI>
- Seddon, S. (2025, 3 лютого). *What is USAID and why does Donald Trump want to end it?* BBC Home. <https://www.bbc.com/news/articles/clyezjwnx5ko>
- U.S. Department of the Treasury. (2020, 23 грудня). *Treasury Sanctions Additional Belarusian Regime Actors for Undermining Democracy*. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1222>
- U.S. Department of the Treasury. (2021, 9 серпня). *Treasury Holds the Belarusian Regime to Account on Anniversary of Fraudulent Election*. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0315>
- U.S. Embassy in Belarus. (2024, 4 грудня). *U.S. Support for Democracy in Belarus*. <https://by.usembassy.gov/u-s-support-for-democracy-in-belarus/>
- Vazquez, M. (2021, 28 липня). *Biden meets with Belarusian opposition leader at the White House*. CNN. <https://edition.cnn.com/2021/07/28/politics/joe-biden-belarus-svetlana-tikhanovskaya/index.html>

References

- Alachnovič, A., Naūrodski, S., Villa, L., & Fotia, A. (2024). *Belarus' increasing economic dependence on Russia*. German Economic Team. <https://www.german-economic-team.com/en/newsletter/belarus-increasing-economic-dependence-on-russia/>
- BBC News Ukraine (2020, August 10). *Belarus presidential election: preliminary results announced*. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-53719392> [in Russian]
- BELTA. (2020, August 16). *Lukashenko and Putin discussed the situation in Belarus by phone*. <https://belta.by/president/view/lukashenko-i-putin-po-telefonu-obsudili-situatsiju-v-bielarusi-403000-2020/> [in Russian]
- Current Time. (2020, June 24). *"Sasha 3 %". Lukashenko reacts to a meme about his rating and claims he has more*. <https://www.currenttime.tv/a/lukashenko-sasha-tri-procenta/30688502.html> [in Russian]
- Current Time. (2021, June 7). *"Not everyone can boast of having lived at least one day like me". Sergei Tikhonovskiy - blogger who awakened "the country for life"*. <https://www.currenttime.tv/a/sergej-tikhanovskiy/31286564.html> [in Russian]
- Detsch, J., & Gramer, R. (2024, March 14). *Russia's Nuclear Weapons Are Now in Belarus*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2024/03/14/russia-nuclear-weapons-belarus-putin/>
- Deutsche Welle. (2020, July 14). *Tikhanovskaya is one of five presidential candidates in Belarus*. <https://www.dw.com/ru/тихановская-вошла-в-число-пяти-кандидатов-в-президенты-беларуси/a-54170277> [in Russian]
- Deutsche Welle. (2022, February 15). *"Union Resolve" at the training grounds of Belarus and the border of Ukraine*. <https://www.dw.com/uk/soiuzna-rishuchist-na-polihonakh-bielorusi-ta-na-kordoni-ukrainoiu/a-60782037> [in Ukrainian]
- Egorov, A. (2021, July 16). *Belarusian miracle – unification of headquarters. One year ago and today*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/objedinenie-belorusskoj-opposicii-cto-bylo-god-nazad-i-cto-budet-dalshe/a-58289381> [in Russian]
- Episkopos, M. (2024, May 13). *Rethinking the U.S.–Belarus Relationship*. Quincy Institute for Responsible Statecraft. <https://quincyinst.org/research/rethinking-the-u-s-belarus-relationship/>
- European pravda. (2020, August 16). *The largest protests in the history of Belarus: up to 200 thousand people on the streets of Minsk*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/08/16/7113262/> [in Ukrainian]
- Freedom. (2025, February 21). *Lukashenko between Moscow and Washington: Will Belarus be able to ease sanctions against itself?*. <https://uatv.ua/uk/lukashenko-mizh-moskvoyu-i-vashyngtonom-chy-zmozhe-bielorus-poslabyty-sanktsiyi-dumky/> [in Ukrainian]

Glod, K. (2021, December 17). *Belarus: The Mother, the Banker, the Flutist, and the Diplomat*. CEPA. <https://cepa.org/article/belarus-the-mother-the-banker-the-flutist-and-the-diplomat/>

Higgins, A., & Dapkus, T. (2025, February 15). *A Quick, Quiet Trip to Belarus Signals a Turn in U.S. Policy*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2025/02/15/world/europe/belarus-us-prisoners-diplomacy.html>

Ilyushina, M., & John, T. (2020, August 11). *Belarus opposition candidate flees to Lithuania amid crackdown on election protests*. CNN. <https://edition.cnn.com/2020/08/11/europe/belarus-opposition-leader-flees-intl/index.html>

Isachenko, A., & Kozenko, A. (2024, July 19). *How Alexander Lukashenko has ruled Belarus for 30 years*. BBC News Ukraine. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cx02wkllyjo> [in Ukrainian]

Komisarova, O. (2020, September 24). *Who recognized and who did not recognize Lukashenko as President of Belarus*. Suspilne News. <https://suspilne.media/65478-britania-es-ta-ssa-ne-viznali-lukashenka-prezidentom-bilorusi/> [in Ukrainian]

Kozenko, A. (2021, 9 Serpnia). *Revolution of unfulfilled hopes. How Belarus went from mass demonstrations to repression in a year*. BBC News Russian Service. <https://www.bbc.com/russian/features-58016427> [in Russian]

Krawatzek, F., & Rohava, M. (2020, July 29). *Belarus's presidential election: an appetite for change*. Center for East European and International Studies. <https://www.zois-berlin.de/publikationen/presidentenwahlwahlen-in-belarus-wunsch-nach-veraenderung> [in German]

Lawler, D. (2020, September 23). *U.S. no longer recognizes Lukashenko as legitimate president of Belarus*. Axios. <https://www.axios.com/2020/09/23/us-lukashenko-president-belarus>

Liptak, K., & Atwood, K. (2022, March 15). *US issues new sanctions on Belarusian President Lukashenko*. CNN. <https://edition.cnn.com/2022/03/15/politics/united-states-belarus-sanctions/index.html>

Liskovich, M. (2020, April 23). *Lukashenko does not like the word "quarantine": how it will turn out for Belarus and for him*. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3011957-lukashenko-ne-podobayetsya-slovo-karantin-cim-ce-obemetsa-dla-bilorusi-dla-samogo-nogo.html> [in Ukrainian]

Radio Svoboda (2021, December 14). *Belarus: Tikhonovskiy sentenced to 18 years in prison, Losik to 15 years*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bilorus-sprava-bloggeriv-i-aktivistiv/31608575.html> [in Ukrainian]

RFE/RL's Belarus Service. (2020, July 24). *Unregistered Opposition Presidential Candidate Tsapkala, Children Flee Belarus*. RadioFreeEurope/RadioLiberty. <https://www.rferl.org/a/unregistered-opposition-presidential-candidate-tsapkala-children-flee-belarus/30745527.html>

RFI. (2020, August 22). *Lukashenko saw the protests as a scenario of color revolutions*. <https://rfi.my/6QQL> [in Russian]

Schreibman, A. (2021, September 3). *Changing Sides. Why integration maps have become more interesting to Minsk than to Moscow*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/>

posts/2021/09/smena-storon-pochemu-integracionnye-karty-stali-interesnee-minsku-chem-moskve?lang=ru¢er=russia-eurasia [in Russian]

Schreibman, A. (2022, February 10). *Between isolation and integration. Minsk's political regime and international orientation in the early 2020s*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2022/02/mezhdunarodnaya-orientatsiya-minska-v-nachale-2020-h-godov?lang=ru¢er=russia-eurasia> [in Russian]

Schreibman, A. (2024, March 28). *A country that nobody wants to deal with. What options do the West have left in relation to Belarus?* Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2024/03/strana-kotoroj-ne-hochetsya-zanimatsya-kakie-opcii-ostalis-u-zapada-v-otnoshenii-belarusi?lang=ru¢er=russia-eurasia> [in Russian]

Seddon, S. (2025, February 3). *What is USAID and why does Donald Trump want to end it?* BBC Home. <https://www.bbc.com/news/articles/clyezjwnx5ko>

Sokolov, M. (2020, July 15). *Lukashenko's sixth term despite protests?* Radio Svoboda. <https://www.svoboda.org/a/30727608.html> [in Russian]

Sosenkova, V. (2022, February 25). *The United States imposed sanctions against Belarus*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/сша-запровадили-санкції-проти-білоруси-за-сприяння-вторгненню-рф-в-україну/a-60912478> [in Ukrainian]

U.S. Department of the Treasury. (2020, December 23). *Treasury Sanctions Additional Belarusian Regime Actors for Undermining Democracy*. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1222>

U.S. Department of the Treasury. (2021, August 9). *Treasury Holds the Belarusian Regime to Account on Anniversary of Fraudulent Election*. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0315>

U.S. Embassy in Belarus. (2024, December 4). *U.S. Support for Democracy in Belarus*. <https://by.usembassy.gov/u-s-support-for-democracy-in-belarus/>

Ukrainska Pravda (2020a, March 19). *Lukashenko considers coronavirus a psychosis*. <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/19/7244251/> [in Ukrainian]

Ukrainska Pravda (2020b, July 29). *Belarus says it caught Putin's militants planning provocations*. <https://www.pravda.com.ua/news/2020/07/29/7261109/> [in Ukrainian]

Vazquez, M. (2021, July 28). *Biden meets with Belarusian opposition leader at the White House*. CNN. <https://edition.cnn.com/2021/07/28/politics/joe-biden-belarus-svetlana-tikhonovskaya/index.html>

Vinokurov, Y., & Miroshnichenko, B. (2022, July 8). *Lukashenko's economy. How Belarus lost everything it had been building for 10 years in two years*. European pravda. <https://epravda.com.ua/publications/2022/07/08/688983/> [in Ukrainian]

Отримано редакцією журналу / Received: 20.01.25

Прорецензовано / Revised: 05.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Artur RAIKOV, PhD Student

ORCID ID: 0009-0008-8353-8450

e-mail: artur.raykov@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

BELARUS' PLACE IN THE STRATEGIC INTERESTS OF THE US AND RUSSIA AFTER THE 2020 PROTESTS

Background. The protests in Belarus in 2020 had a strong impact on the domestic political situation and significantly affected regional geopolitical dynamics and the transformation of the US and Russian approaches to cooperation with Belarus. While Belarus used to be able to manoeuvre between the West and Russia, the events of 2020 have destroyed the existing balance. Mass demonstrations, the suppression of the protest movement by the Lukashenko regime, and Belarus' further international isolation led external actors to reconsider their strategies. The United States began to put pressure on the regime through sanctions and provided support to Belarusian civil society in the hope of influencing Lukashenko's policies. At the same time, Russia used the opportunity to work on deepening integration and increasing Belarus' dependence on Russia.

Methods. The following methods were used in the study: analytical, historical, comparative, prognostic, systematic approach, content analysis.

Results. The 2020 protests in Belarus were a natural consequence of growing dissatisfaction with the government's policies and fatigue with Lukashenko's long rule. The protests have become a form of public dissent and an attempt to achieve qualitative changes. This crisis also became a catalyst for transforming the approaches of external actors to influence Belarus. Russia took the opportunity to consolidate its control over Belarus, which led to greater cooperation in the military and political sphere and economic integration, which in turn further increased Belarus' dependence on Russia. In turn, the United States imposed sanctions and politically supported the Belarusian opposition, but failed to have a real impact on Belarus. An analysis of US policy shows the lack of a comprehensive strategy on the Belarusian issue, which makes it difficult to achieve long-term results. However, with Donald Trump coming to power, the US has an opportunity to restart relations with Minsk based on a pragmatic approach.

Conclusions. 2020 was a crucial year for Belarus, significantly affecting the domestic political landscape. Despite large-scale protests and strong public discontent, Lukashenko managed to stay in power, but these events led to changes in the geopolitical balance, isolation of Belarus from Western countries, and increasing its dependence on Russia. Russia has protected its strategic interests and strengthened its influence on Belarus, forcing the Lukashenko regime to deepen economic integration and military cooperation, making Belarus extremely dependent on the will of the Russian Federation. For the United States, the events of 2020 were a test of the effectiveness of its policy. Although the US tried to influence Belarus through sanctions and support for the opposition, the effectiveness of such steps was limited. Now the US is trying to find new methods of influencing Belarus, including using sanctions as a subject of bargaining.

Keywords: Russian Federation, the United States, Belarus, 2020 protests, strategic interests, political dependence, political isolation, sanctions restrictions, balance of power.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 327.5(569.1)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/111-114>

Микита ШПАНЬКО, асп.

ORCID ID: 0000-0003-3816-5284

e-mail: nikitashpanko2020@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОЛЬ РФ У СИРІЙСЬКІЙ КРИЗІ

Вступ. За понад десять років конфлікт у Сирії зазнав значної еволюції. Масові акції протесту переросли у громадянську війну, до якої почали залучатися регіональні та глобальні актори. Залучення у конфлікт Росії перенесло протистояння на глобальний рівень. Сирійська криза призвела до глобальних геополітичних трансформацій, які спричинили "велику війну" в Європі. У статті детально аналізуються причини, завдання і наслідки участі РФ у сирійській кризі.

Методи. Дослідження базується на поєднанні трьох наукових підходів: політичного реалізму, конструктивізму та системного підходу. Такий синтез дозволяє побачити, як участь РФ у сирійському конфлікті вплинула на зміну глобального балансу сил, з'ясувати реальні завдання військової операції Росії в Сирії та встановити зв'язок між сирійською кризою і війною РФ проти України.

Результати. Проаналізовано еволюцію зовнішньої політики Росії у XXI ст., встановлено причини та мотиви зміни зовнішньополітичного курсу Кремля, виявлено реальні завдання російської інтервенції до Сирії, досліджено геополітичні трансформації в ході сирійської кризи та доведено, що широкомасштабна агресія РФ проти України є прямим наслідком безкарності Москви у Сирії.

Висновки. Зовнішня політика РФ у XXI ст. зазнала значної трансформації: від партнерських відносин зі США до повного переходу до "доктрини Примакова". Згідно з цією доктриною Росія здійснила агресію проти України у 2014 р. і військову інтервенцію до Сирії в 2015 р. Основним завданням РФ у Сирії була "репетиція" повномасштабної війни в Україні. Слабкість міжнародного співтовариства, насамперед США, у питанні притягнення сирійського режиму та його кремлівських покровителів до відповідальності за скоєні ними військові злочини в Сирії спонукала Москву до подальшої агресії.

Ключові слова: Сирія, РФ, системна війна, Україна, "доктрина Примакова", Близький Схід, міжнародний тероризм, "прокитайська вісь", США, КНР.

Вступ

Громадянська війна у Сирії розпочалася в ході "Арабської весни" у 2011 р. Спочатку вона мала вигляд протистояння між авторитарним режимом, опозицією та етнічною меншістю. Згодом у конфлікт були залучені регіональні та глобальні актори. США почали підтримувати опозицію, а РФ – сирійський режим. Залучення у конфлікт Росії перенесло протистояння на глобальний рівень. Сирійська криза призвела до глобальних геополітичних трансформацій, які спричинили "велику війну" в Європі.

Метою статті є аналіз причин, завдань і наслідків участі РФ у сирійській кризі.

Аналіз основних публікацій і досліджень. Проблематика сирійської кризи, зокрема ролі в ній РФ, майже не досліджена в українській політичній науці. Проте слід зазначити ряд західних досліджень.

Аналітики RAND Corporation у своїй доповіді "Understanding Russia's Intervention in Syria" досліджують причини російської інтервенції до Сирії, серед яких вони виділяють такі: підтримку лояльного Кремля режиму Б. Асада, збереження своїх військових баз і боротьбу з ІДІЛ (Research and Development Corporation, 2019).

Політичний оглядач The New York Times Ніл Макфаркуар у статті "Questions Linger Over Russia's Endgame in Syria, Ukraine and Europe" виділяє п'ять головних завдань РФ у Сирії, а саме: 1) зберегти режим Асада; 2) вийти з міжнародної ізоляції; 3) здобути нових союзників на Близькому Сході; 4) продемонструвати нові зразки озброєнь; 5) відволікти увагу російського суспільства від війни в Україні (MacFarquhar, 2016).

Польський дослідник Марек Ільницький у статті "On Russia's motives behind its military intervention in Syria" стверджує, що військова операція в Сирії продиктована прагненням РФ повернути собі втрачені позиції глобальної держави (Ilnicki, 2015).

Проте малодослідженим аспектом є аналіз впливу сирійської кризи на подальшу широкомасштабну агресію РФ проти України, що дозволить виявити справжні завдання російської інтервенції до Сирії.

Методи

З точки зору **політичного реалізму** можна побачити? як саме участь РФ вплинула на перебіг сирійської кризи, до яких геополітичних трансформацій призвів конфлікт у Сирії, які нові альянси утворилися і як змінився глобальний баланс сил.

Конструктивізм дає змогу проаналізувати еволюцію доктринальних засад зовнішньої політики РФ, виявити причини та мотиви зміни зовнішньополітичного курсу Кремля та з'ясувати реальні завдання військової операції Росії в Сирії.

За допомогою **системного підходу** можна виявити взаємозв'язок між сирійською кризою і війною РФ проти України та охарактеризувати ці конфлікти як системні війни, які значною мірою трансформували постбіполярну систему міжнародних відносин.

Гіпотезою дослідження є припущення, що військова інтервенція РФ до Сирії була "репетицією" широкомасштабної війни проти України.

Результати

На початку XXI ст. відносини між РФ і США мали характер партнерства. "Холодна війна" та глобальне протистояння були позаду, Росія перейшла до ринкової економіки, сформувала певні демократичні інститути та поступово ставала частиною світового ринку. Здавалося, що настав "кінець історії".

На міжнародній арені РФ позиціювала себе як відповідального партнера США, була членом G8, формувала тісні економічні зв'язки з країнами Європейського Союзу, активно підтримувала глобальні ініціативи ООН, такі як концепція сталого розвитку та цілі розвитку тисячоліття, прийняла Окінавську Хартію глобального інформаційного суспільства тощо. У 2000 р. В. Путін відвідав майже всі дипломатичні столиці світу. У Лондоні він зустрівся з королевою Єлизаветою II, у Римі з Папою Іваном Павлом II, у Нью-Йорку з президентом США Б. Клінтоном, канцлером ФРН Г. Шредером, генеральним секретарем ООН К. Аннаном, майбутнім очільником НАТО Є. Столтенбергом, у Парижі з президентом Франції Ж. Шираком. Така увага до нового кремлівського

"боса" з боку світових лідерів була обумовлена сподіваннями, що Росія продовжить розвиватися демократичним шляхом і повернення до минулого не буде.

Безпрецедентно високі ціни на нафту дозволили Кремлю здобути симпатії власного населення. У свідомості простих росіян Путін поставав як "чарівник, який підіймає Росію з колін". Після терактів 11 вересня 2001 року РФ активно співпрацювала зі США в боротьбі з міжнародним тероризмом. У питанні контролю над ядерними озброєннями сторони уклали Московський договір 2002 року та договір СНО-3 2010 року.

Загалом у період 2000–2012 рр. Росія вдавала з себе цивілізованого члена міжнародного співтовариства. Проте Кремль завжди тримав на поготові так звану "доктрину Примакова", на випадок погіршення відносин із Заходом. Доктрина була сформульована міністром закордонних справ РФ Є. Примаковим у 1996–1998 рр. Вона містила п'ять основних положень: 1) вести самостійну, багатовекторну зовнішню політику, орієнтовану не лише на США; 2) прагнути до формування багатопольярного світу; 3) домінувати на пострадянському просторі; 4) протидіяти розширенню НАТО; 5) формувати партнерські відносини з Китаєм та Індією (Rumer, 2019).

"Доктрина Примакова" знайшла своє відображення у: відновленні гімну СРСР (2000), візиті Путіна до КНДР (2000), укладенні Договору про дружбу з КНР (2001), заяві про те, що "розпад СРСР був найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття" (2005), Мюнхенській промові (2007), визнанні Росією незалежності Абхазії і Південної Осетії (2008).

Поворотним моментом у відносинах Росії із Заходом стало рішення В. Путіна йти на третій президентський термін у 2011 р. Це викликало хвилю масових акцій протесту, зокрема на Болотній площі в Москві. Підняття рівня життя населення за рахунок високих нафтових цін більше не давало потрібного ефекту, і радше призводило до прямо протилежних наслідків. За цих умов у Кремлі було прийнято рішення про остаточне згортання демократії та становлення диктаторського режиму. Проте кожен диктатор має якість виправдовувати своє перебування при владі. У зовнішній політиці РФ після 2012 року відбувається повний перехід до "доктрини Примакова". Таким чином, Кремль свідомо розпочав тривалу конфронтацію із Заходом з метою перетворення Росії на "фортецю, яка перебуває в облозі ворогів". Путін, за таких умов, мав поставати як "захисник росіян від підступного Заходу". Прототипом подібної "фортеці" був колишній СРСР. Проте така політика конфронтації, апогеем якої мала стати війна, проводилася не з метою формування нового міжнародного порядку. Це мала бути "війна заради війни", подібно до подій антиутопії Джорджа Орвелла "1984".

Навряд чи Росія, маючи лише 2 % від світового ВВП і "економіку труби", може розглядатися як країна, яка шляхом війни та залякування здатна змінити існуючий міжнародний порядок. Уся зовнішня політика РФ підпорядкована одній єдиній меті: збереженню при владі В. Путіна. "Імперський проєкт" у цьому випадку розглядається Кремлем лише як інструмент. Водночас КНР справді прагне до формування нового міжнародного порядку. Агресивна політика Москви повністю відповідає інтересам Пекіна, який віддає перевагу дестабілізації чужими руками, а тому, взявши курс на конфронтацію із Заходом, Кремль заручився підтримкою Китаю.

Після повернення до влади В. Путіна в 2012 р. Росія почала чинити небувалий тиск на Україну з метою схилити її до вступу до Митного союзу. Проти України велися численні економічні війни: газові, сирні тощо.

Врешті-решт, усе це призвело до відмови В. Януковича підписувати Угоду про асоціацію України з ЄС у листопаді 2013 року. Таке рішення тодішнього уряду, прийняте всупереч волі народу, спровокувало суспільний вибух під назвою Євромайдан.

Повалення влади В. Януковича в ході Революції гідності викликало неабияке занепокоєння в Москві. Побойючись експорту революції, особливо на тлі протестів на Болотній площі, Росія вдалася до анексії Криму та розв'язала війну на Донбасі. Таким чином, війною проти України Кремлю вдалося погасити протести всередині власної країни. Проте в 2014 р. РФ не наважилася на повномасштабне вторгнення, потрібна була "репетиція". Місце, де в реальних бойових умовах можна було б перевірити боєздатність своїх збройних сил, випробувати останні зразки озброєнь, нову тактику ведення бою, підвищити бойовий досвід генералів і офіцерів, підготувати найманців тощо. Все це мало продемонструвати міжнародному співтовариству "міць" російської армії та створити міф про "другу армію світу". Одним словом, треба було підготуватися до "великої війни" в Європі. Такою "репетицією" стала Сирійська Арабська Республіка.

30 вересня 2015 року Росія розпочала військову операцію в Сирії. Під приводом боротьби з міжнародним тероризмом РФ втрутилася у хід громадянської війни на боці режиму Б. Асада. У зв'язку з цим постало запитання: "Що Росія робить у Сирії?". Військова інтервенція РФ до Сирії обумовлена рядом причин, розглянемо їх у порядку зростання пріоритетності.

З огляду на те, що Російська Федерація є класичною "петрократією", для якої важливо впливати на нафтові ціни, логічно припустити, що участь Росії в сирійській війні продиктована необхідністю збереження своєї військової присутності на Близькому Сході. У спадщину від СРСР РФ отримала військово-морську базу в м. Тартус, яка функціонувала з 1971 року. Окрім цього, 26 серпня 2015 року Росія уклала із сирійським режимом угоду про створення авіабази "Хмеймим", поблизу м. Латакія. Ці дві бази слугували для Москви плацдармом для проєкції своєї військової сили на Близький Схід. Проте, віддаючи пріоритет війні проти України, Кремль не зміг ніяк завадити поваленню режиму Б. Асада в 2024 р., що радше за все призведе до втрати Росією своїх військових баз у Сирії.

Окрім бази в Тартусі Москві дістався у спадщину старий радянський союзник на Близькому Сході в особі Сирії під владою партії Баас. Після повалення режимів в Іраку та Лівії Сирія залишалася останнім близькосхідним союзником РФ. Підтримка режиму Асада сприяла налагодженню партнерських відносин з Іраном. Утворивши союз із Тегераном, Москва інтегрувалася у вісь Іран–РФ–Сирія. Цю вісь доповнила КНР. У такий спосіб було сформовано глобальну "прокитайську вісь" Сирія–Іран–РФ–КНР. Згодом, уже в ході повномасштабного вторгнення Росії в Україну, до цієї осі долучилася КНДР. Метою "прокитайської осі" є розхитування глобальної міжнародної стабільності і підрив авторитету США та їх союзників.

Свідченням того, що саме в ході сирійської кризи сформувалася "прокитайська вісь", є аналіз голосування КНР у РБ ООН. Так за 40 років, у період з 1971 по 2011 рік, Китай лише п'ять разів використовував право вето. Із початком сирійської кризи КНР у партнерстві з РФ став активно ветоувати резолюції стосовно ситуації в Сирії. Із 2011 по 2024 рік Китай 14 разів накладав вето, 10 із них стосувалися Сирії. Отже, за всю історію свого перебування у РБ ООН КНР 19 разів використовував право вето, більшість з яких (10 з 19) стосувалися ситуації в Сирії (United Nations. Dag Hammarskjöld Library, n. d.). Такий безпрецедентний інтерес Китаю до Сирії свідчить

про те, що сирійська криза стала системною війною, яка суттєво трансформувала постбіполярну систему міжнародних відносин і дала початок глобальному геополітичному протистоянню по лінії "прокитайська вісь" – США.

На Близькому Сході діяльність країн "прокитайської осі" спрямована проти союзників США: Ізраїлю, Саудівської Аравії, Туреччини. Проявом такої "взаємодії" став напад на Ізраїль. 7 жовтня 2023 року, у День народження Путіна, ХАМАС за підтримки Хезболли, Сирії, Ірану та РФ здійснив найбільшу в історії терористичну атаку на Ізраїль (Dettmer, & Oliver, 2023). У свою чергу, КНР разом з РФ заблокувала у РБ ООН два американських проекти резолюції, які рішуче засуджують дії ХАМАС.

Проте Ізраїль не забарився з відповіддю. У ході операції ЦАГАЛ у секторі Гази та на півдні Лівану було знищено значну кількість бойовиків ХАМАС і Хезболли, а їхніх лідерів ліквідовано. Підтримка Росією та Іраном нападу на Ізраїль була стратегічною помилкою. Намагаючись у такий спосіб відволікти увагу міжнародного співтовариства від війни в Україні, а військову допомогу Україні з боку США зменшити через необхідність допомагати ще й Ізраїлю, Кремль прорахувався. За умов, коли Хезболла втратила значну кількість своїх бойовиків, Іран був зосереджений на війні з Ізраїлем, а РФ була не здатна вести війну на два фронти, режим Асада не було кому захищати. Цим скористалася Туреччина, підтримуючи сирійську опозицію. Отже, падіння Дамаску 8 грудня 2024 року означає витіснення Росії з Близького Сходу, значне ослаблення Ірану та посилення позицій Туреччини, яка після перемоги в Карабасі та Сирії виходить вперед у боротьбі за регіональне лідерство.

Враховуючи все вищесказане, можна стверджувати, що ані збереження своїх військових баз, ані збереження режиму Б. Асада не було пріоритетом для РФ. Головним завданням Росії в Сирії була підготовка до війни проти України. Ця підготовка мала два аспекти: *по-перше*, треба було перевірити власні сили, а *по-друге*, перевірити на міцність США як головну військову силу у світі та побачити реакцію міжнародного співтовариства.

Громадянська війна в Сирії багато в чому нагадує громадянську війну в Іспанії (1936–1939 рр.), яка також перетворилася на тогочасну "проксівіну" між нацистською Німеччиною та СРСР. Подібно до подій у Сирії, боротьба між республіканцями та націоналістами в Іспанії була однією із системних війн у рамках Версальсько-Вашингтонської системи та стала "репетицією" Другої світової війни.

Майже одразу після інтервенції до Сирії Кремль розпочав демонструвати всьому світу можливості російської зброї. Зокрема, 7 жовтня 2015 року, у черговий День народження Путіна, РФ уперше застосувала сумнозвісні крилаті ракети "Калібр". Запущені з морських носіїв у акваторії Каспійського моря, ракети пролетіли над територією Ірану та Іраку, здолали відстань близько 1,5 тис. км і вразили позиції терористів у Сирії (Lyons, 2015). Міністерство оборони РФ опублікувало відео цієї акції, а російська пропаганда почала створювати міф про "зброю, аналогів якої немає".

Насправді ж, аналоги є. Ракети "Калібр" являють собою гіршу копію американських крилатих ракет "Томагавк", які перебувають на озброєнні армії США з 1983 року. Подібні ракети використовуються для ведення так званої безконтактної фази війни проти супротивника, який значно поступається силою та не має потужної ППО. Сполучені Штати застосовували ракети "Томагавк" у ході двох війн проти Іраку.

Готуючись у Сирії до війни проти України, Кремль взяв за основу тактику США під час війни у Перській

затоці 1991 року. Навіть дату вторгнення (24 лютого 2022 р.) було скопійовано з дати початку наземної операції проти режиму С. Хусейна (24 лютого 1991 р.). За планами Москви, війна проти України мала бути "блискавичною" і тривати 3–4 дні, подібно до наземної операції "Меч пустелі" (24–28 лютого 1991 р.) у ході війни в Перській затоці. Перед початком сухопутного вторгнення мала відбутися масована атака крилатими ракетами по об'єктах військової інфраструктури. Основне, на що розраховував Кремль 24 лютого, – це страх, хаос і паніка всередині українського суспільства: одні втечуть, другі злякаються, а треті будуть "зустрічати з квітами". Проте героїчний спротив українського народу та злагоджені дії військово-політичного керівництва зламали вщент плани агресора.

Отже, ставка РФ на "нову високоточну зброю", можливості якої було продемонстровано в Сирії, не спрацювала. Замість блискавичної "війни в прямому ефірі" на зразок війни у Перській затоці, агресія проти України перетворилася на "середньовічну війну", більше схожу на Першу чеченську. Провал блицкригу в Україні став для Кремля справжньою катастрофою: армія РФ була абсолютно не готова до тривалої сухопутної операції. Тактика Росії в Сирії полягала у "безконтактному" бомбардуванні позицій терористів і опозиції з повітря. Наземну ж операцію вели сили Асада в особі урядових військ, Хезболли, проіранських бойовиків та ін. Росію тут представляли лише найманці з ПВК "Ватнер".

Таким чином, будучи нездатною вести довготривалу сухопутну операцію проти України, РФ перейшла до тактики "випаленої землі", яку Росія випробувала в сирійській війні. Маріуполь перетворився на Алеппо. Отже, саме Сирія стала місцем, де російські генерали втратили людське обличчя.

30 вересня 2019 року, у четверту річницю російської інтервенції до Сирії, правозахисна організація Syrian Network for Human Rights (SNHR) опублікувала доповідь про військові злочини РФ. За даними SNHR, у ході своєї операції в Сирії російська армія вбила 6886 мирних жителів, серед яких 1928 дітей. У доповіді представлено докази злочинних дій Росії, які призвели до численних жертв серед мирного населення та руйнувань об'єктів цивільної інфраструктури. Правозахисники закликали міжнародне співтовариство накласти санкції на РФ за скоєні військові злочини в Сирії та наголошували на тому, що Росія в РБ ООН 13 разів ветоувала проекти резолюцій, які вимагали притягнення режиму Б. Асада до відповідальності (Syrian Network for Human Rights, 2019).

Підтвердженням того, що боротьба з тероризмом у Сирії була для РФ лише прикриттям, стала доповідь міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch (HRW). 15 жовтня 2020 року HRW презентувала доповідь "Targeting Life in Idlib". Експерти з HRW надали факти військових злочинів Москви у провінції Ідліб вже після офіційного завершення військової операції проти терористів ДІЛ. Офіційно операція була завершена 11 грудня 2017 року, проте Росія продовжила підтримувати злочинний режим Асада, проводячи геноцид мирного населення у провінції Ідліб. Аналітики HRW стверджували, що РФ свідомо наносила удари по місцях найбільшого скупчення людей з метою зробити життя мирного населення нестерпним і змусити людей покинути цю територію (Human Rights Watch, 2020). Ту ж саму тактику Росія застосовує у війні проти України.

Провідні правозахисні організації світу закликали міжнародне співтовариство не закривати очі на військові злочини Кремля в Сирії та накласти жорсткі санкції на РФ. Проте на якусь мить Кремлю вдалося переконати міжнародне співтовариство в тому, що боротьба з

міжнародним тероризмом є пріоритетом. Це сталося на тлі хвилі терактів у Європі: 13 листопада 2015 року терористи атакували Париж. Європу охопив страх. Ситуація вимагала від світових лідерів рішучих дій. 20 листопада 2015 року РБ ООН одностайно прийняла резолюцію № 2249, яка рішуче засуджує дії ІДІЛ і закликає вжити всіх необхідних заходів для протидії цій терористичній загрозі (United Nations Security Council, 2015). Отже, військові злочини РФ у Сирії відійшли на другий план, а Росії вдалося сформувати імідж провідної сили в боротьбі з глобальною загрозою людству – міжнародним тероризмом.

Таким чином, слабка позиція міжнародного співтовариства щодо скоєних Росією військових злочинів у Сирії, відсутність жорстких санкцій і рішучих дій для притягнення Москви до відповідальності дозволили Кремлю здійснити подальшу широкомасштабну агресію проти України. Якби Росію вдалося зупинити в Сирії, війни в Україні можна було б уникнути. Будучи нерозпізнаним у Сирії, зло прийшло до Європи.

Дискусія і висновки

Отже, зовнішня політика РФ у XXI ст. зазнала значної трансформації: від партнерських відносин зі США до повного переходу до "доктрини Примакова". У межах цієї доктрини Росія здійснила агресію проти України в 2014 р. та військову інтервенцію до Сирії в 2015 р. Основним завданням РФ у Сирії була "репетиція" повномасштабної війни в Україні. Слабкість міжнародного співтовариства, насамперед США, у питанні притягнення сирійського режиму та його кремлівських покровителів до відповідальності за скоєні ними військові злочини в Сирії спонукала Москву до подальшої агресії. Участь РФ у громадянській війні в Сирії на боці режиму Б. Асада перетворила сирійську кризу на системну війну, яка подібно до громадянської війни в Іспанії (1936–1939 рр.), стала "репетицією великої війни" в Європі.

Список використаних джерел

- Dettmer, J., & Oliver, C. (2023, October 10). Hamas' gift to Vladimir Putin. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/hamas-gift-russia-vladimir-putin-international-crises-russia-israel-palestine/>
- Human Rights Watch. (2020). *Targeting Life in Idlib*. https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2020/10/syria1020_web.pdf
- Illicki, M. (2015). On Russia's motives behind its military intervention in Syria. *Security and Defence Quarterly*, 9(4), 56–77. <https://doi.org/10.5604/23008741.1209148>

Mykyta SHPANKO, PhD Student

ORCID ID: 0000-0003-3816-5284

e-mail: nikitashpanko2020@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukrainian

RUSSIA'S ROLE IN THE SYRIAN CRISIS

Background. Over the past decade, the conflict in Syria has undergone significant evolution. Mass protests have escalated into a civil war, in which regional and global actors have begun to be involved. Russia's involvement in the conflict has shifted the conflict to a global level. The Syrian crisis has led to global geopolitical transformations that have led to a "big war" in Europe. The article analyzes in detail the causes, objectives, and consequences of Russia's involvement in the Syrian crisis.

Methods. The study is based on a combination of three scientific approaches: political realism, constructivism, and a systemic approach. Such a synthesis allows us to see how the participation of the Russian Federation in the Syrian conflict has affected the change in the global balance of power, to clarify the real objectives of the Russian military operation in Syria, and to establish a connection between the Syrian crisis and the Russian Federation's war against Ukraine.

Results. The article analyzes the evolution of Russia's foreign policy in the 21st century, establishes the reasons and motives for changing the Kremlin's foreign policy course, identifies the real objectives of Russia's intervention in Syria, examines geopolitical transformations during the Syrian crisis, and proves that the Russian Federation's large-scale aggression against Ukraine is a direct consequence of Moscow's impunity in Syria.

Conclusions. The foreign policy of the Russian Federation in the 21st century has undergone a significant transformation: from partnership relations with the United States to a complete transition to the "Primakov doctrine". Within the framework of this doctrine, Russia carried out aggression against Ukraine in 2014 and military intervention in Syria in 2015. The main task of the Russian Federation in Syria was to "rehearse" a full-scale war in Ukraine. The weakness of the international community, primarily the United States, in holding the Syrian regime and its Kremlin patrons accountable for the war crimes they committed in Syria prompted Moscow to further aggression.

Keywords: Syria, Russian Federation, systemic war, Ukraine, "Primakov doctrine", Middle East, international terrorism, "pro-Chinese axis", USA, China.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Lyons, P.J. (2015, October 8). Russia's Kalibr Cruise Missiles, a New Weapon in Syria Conflict. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2015/10/09/world/middleeast/russias-kalibr-cruise-missiles-a-new-weapon-in-syria-conflict.html>

MacFarquhar, N. (2016, February 23). Questions Linger Over Russia's Endgame in Syria, Ukraine and Europe. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/02/24/world/europe/russia-endgame-syria-ukraine-europe.html>

Research and Development Corporation. (2019). *Understanding Russia's Intervention in Syria*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3180.html

Rumer, E. (2019). The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action. *Carnegie Endowment for International Peace*. https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/files_Rumer_PrimakovDoctrine_final1.pdf

Syrian Network for Human Rights. (2019). *Russian Forces Killed 6,686 Civilians, including 1,928 Children, Since the Start of Their Military Intervention in Syria*. https://snhr.org/wp-content/pdf/english/Russian_forces_have_killed_6686_civilians_including_1928_children_since_their_military_intervention_in_Syria_en.pdf

United Nations Security Council. (2015, November 20). *Resolution 2249*. [https://docs.un.org/en/S/RES/2249\(2015\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2249(2015))

United Nations. Dag Hammarskjöld Library. (n. d.). *UN Security Council Meetings & Outcomes Tables*. <https://research.un.org/en/docs/sc/quick>

References

Dettmer, J., & Oliver, C. (2023, October 10). Hamas' gift to Vladimir Putin. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/hamas-gift-russia-vladimir-putin-international-crises-russia-israel-palestine/>

Human Rights Watch. (2020). *Targeting Life in Idlib*. https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2020/10/syria1020_web.pdf

Illicki, M. (2015). On Russia's motives behind its military intervention in Syria. *Security and Defence Quarterly*, 9(4), 56–77. <https://doi.org/10.5604/23008741.1209148>

Lyons, P.J. (2015, October 8). Russia's Kalibr Cruise Missiles, a New Weapon in Syria Conflict. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2015/10/09/world/middleeast/russias-kalibr-cruise-missiles-a-new-weapon-in-syria-conflict.html>

MacFarquhar, N. (2016, February 23). Questions Linger Over Russia's Endgame in Syria, Ukraine and Europe. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/02/24/world/europe/russia-endgame-syria-ukraine-europe.html>

Research and Development Corporation. (2019). *Understanding Russia's Intervention in Syria*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3180.html

Rumer, E. (2019). The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action. *Carnegie Endowment for International Peace*. https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/files_Rumer_PrimakovDoctrine_final1.pdf

Syrian Network for Human Rights. (2019). *Russian Forces Killed 6,686 Civilians, including 1,928 Children, Since the Start of Their Military Intervention in Syria*. https://snhr.org/wp-content/pdf/english/Russian_forces_have_killed_6686_civilians_including_1928_children_since_their_military_intervention_in_Syria_en.pdf

United Nations Security Council. (2015, November 20). *Resolution 2249*. [https://docs.un.org/en/S/RES/2249\(2015\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2249(2015))

United Nations. Dag Hammarskjöld Library. (n. d.). *UN Security Council Meetings & Outcomes Tables*. <https://research.un.org/en/docs/sc/quick>

Отримано редакцією журналу / Received: 21.01.25

Прорецензовано / Revised: 14.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

УДК 159.923:159.952

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/1-60/115-118>

Daniel Kostiantyn PCHELNIKOV, PhD student

ORCID ID: 0009-0002-8421-4876

e-mail: g8dan1@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONAL STRUCTURE OF GLOBAL GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF THE SYSTEMIC EVOLUTION OF INTERNATIONAL RELATIONS

Background. *The Russian-Ukrainian war, the modern Arab-Israeli war, the inaction of the UN, namely the ignoring of the sovereignty of Ukraine, which has been an independent country since 1991, the ignoring of inhuman behavior towards the people of Israel, who were brutally killed on October 7, 2024 by people from the Gaza Strip under by the leadership of the terrorist organization Hamas, as well as the condemnation of Israel after using counter-terrorist methods that appear to the UN to be more inhumane than previous events, the inaction of the UN regarding the deployment of the Chinese army around Taiwan, as well as China's declaration of strong intentions return Taiwan to the territory of the motherland (China), which may lead to a confrontation between the United States and China, the problem between Venezuela and Guyana over territory and access to oil fields has not disappeared. Europe, the Middle East, the Far East and Latin America are all regions that are in a very difficult geopolitical situation, which can lead to an even more deplorable situation that will cause a crisis and another world war.*

Methods. *The article outlines the methods used to analyze the institutional structure of global governance and the systemic evolution of international relations. The research employs a combination of historical analysis, comparative institutional studies, and geopolitical evaluation to examine the effectiveness of international organizations, particularly the United Nations. The study also integrates theoretical frameworks, such as the concept of multipolarity and ultrapolarity, to propose a new model of global governance.*

Results. *The research in the article analyzes modern international organizations, highlighting their limitations in responding to the latest geopolitical challenges. The author points out that organizations such as the UN are losing effectiveness due to outdated governance mechanisms and internal conflicts of interest. This makes it impossible to adequately respond to global challenges, including security, economic development, the environment and human rights. Researchers also emphasize the inability of existing international structures to ensure a fair distribution of power and resources, which leads to further destabilization of the international system.*

Conclusions. *The current state of global governance, as demonstrated by the inefficiencies and shortcomings of international organizations like the United Nations, is inadequate for addressing the complexities of the 21st century. The multipolar world order, characterized by the dominance of a few powerful states, has led to geopolitical tensions and conflicts, emphasizing the need for a more equitable and effective system.*

Keywords: *Global governance, international relations, multipolarity, ultrapolar world, international security, institutional structure, geopolitical challenges.*

Background

The Russian-Ukrainian war, the modern Arab-Israeli war, the inaction of the UN, namely the ignoring of the sovereignty of Ukraine, which has been an independent country since 1991, the ignoring of inhuman behavior towards the people of Israel, who were brutally killed on October 7, 2024 by people from the Gaza Strip under by the leadership of the terrorist organization Hamas, as well as the condemnation of Israel after using counter-terrorist methods that appear to the UN to be more inhumane than previous events, the inaction of the UN regarding the deployment of the Chinese army around Taiwan, as well as China's declaration of strong intentions return Taiwan to the territory of the motherland (China), which may lead to a confrontation between the United States and China, the problem between Venezuela and Guyana over territory and access to oil fields has not disappeared. Europe, the Middle East, the Far East and Latin America are all regions that are in a very difficult geopolitical situation, which can lead to an even more deplorable situation that will cause a crisis and another world war. These problems are caused not only because of the unresolved problems of the past, but mainly because of the inaction and neglect of the United Nations, whose main goal after the Second World War was to maintain peace on the entire planet Earth. However, now the international organization of the 21st century is more like the League of Nations, which was also unable to solve the problems of the First World War and was unable to create the most comfortable conditions for maintaining peace. Wars and political battles are not the only problem, the neglect and inaction on climate change, the neglect of funding and controls on health care, which has led us to the COVID-19 pandemic, and the stagnation and decline of the world order,

multipolarity. The multipolar international system began to take shape as a result of the conclusion of the Peace of Westphalia in 1648. It was characterized by the emergence of a number of states (France, England, the Commonwealth of Nations, Prussia, Sweden) that began to play a leading role in European affairs. In the second half of the 18th century Russia joined the group of leading states at the end of the 19th century. – Germany and the United States of America. Such multipolarity was recognized as the rule of hegemony, where each of the hegemony controlled each other and did not allow expansion, however, after the Second World War, a bipolar world emerged, representing 2 powers - the USA and the USSR, after the end of the Cold War and the collapse of the USSR, the world returned to multipolar/multipolar world, but not the one that existed in the 17th century. According to the definition of the Newest Political Vocabulary (The latest political vocabulary, 2015, p. 25), multipolarity is a system of the world order according to which many states have approximately equal military and economic potential. As a result of the establishment of hegemony, Wallerstein considers periods of peace in the "modern world system": this is not a complete absence of wars, but peace between superpowers - a privileged group of states that are large enough in size and wealth to provide a solid financial base for the development of the military sector. Periods of hegemony are historically short (25–50 years). Cycles of hegemony are associated with age trends. These processes are the results of long-term competitive expansion, which leads to a special concentration of economic and political power (Wallerstein, 2003). In the course of time until today, modern multipolarity has returned to the principles of the 17th century, but with new players - the USA, China, France, Germany, Great Britain, Russia,

© Pchelnikov Daniel Kostiantyn, 2025

India, Japan, Saudi Arabia, Iran. There are also other players, but, unfortunately, they do not have the same political, military, economic and technological power as the previously mentioned states. Due to the return to the old multipolarity, modern hegemony has free hands, which allows some to act more aggressively, while others ignore or fear a possible escalation, due to the already passed stage of bloody wars. Such a situation and unlimited power should have been regulated by the UN, but due to the inability and the highest tolerance of the aggressor countries to power in the same organization, you and I have such a difficult and unstable situation. The author of this article understands the possible consequences, therefore, this article will outline the needs and recommendations for the creation of a new international organization that would be able to meet the level of geopolitical challenges, promote close international coordination, and also meet modern international standards. According to Braudel, the inequality of the world reveals structural realities that are very slowly asserted and very slowly disappear, therefore the author will focus attention on the need to transition to a new world order, namely ultrapolarity¹.

The purpose of the article on the topic "The institutional structure of global governance in the context of the systemic evolution of international relations" is to justify the need to create a new international organization that would replace the UN in the new world order defined as the ultrapolar world. The ultrapolar world, according to the author, is a concept where large powers do not have advantages over smaller ones in terms of territory or population, and each country has equal opportunities to influence international decision-making and the formation of its foreign policy. Such a system is able to ensure greater stability and interaction between states, contributing to the development of international relations based on the principles of equality and mutual benefit.

The current state of the United Nations is often criticized for its inefficiency and inability to respond to modern challenges. Many researchers note that the UN is often paralyzed by internal conflicts of interest among member states, which leads to the blocking of important decisions. This creates the need to find alternative approaches to global governance that could overcome these problems. The author of the article proposes the concept of an ultrapolar world as an effective alternative to the existing multipolar world order. In an ultrapolar world, each state will have equal rights and opportunities to influence global decisions, which, in turn, will contribute to reducing international tensions and increasing the level of cooperation between countries.

One of the main advantages of an ultrapolar world is to create conditions where large powers will not be able to dominate smaller ones. This will help ensure a fairer and more stable international order. In the new system, every state, regardless of its size or economic power, will have the same influence on decision-making. This will avoid many conflicts that arise due to the uneven distribution of power and influence in the modern international system. Several important steps must be taken to realize the concept of an ultrapolar world. First of all, it is necessary to reform existing international institutions, such as the UN, to reduce bureaucratic obstacles and increase the efficiency of their work. It is also necessary to create new mechanisms that

would ensure equality between states in the international arena. This may include the development of new organizations and platforms for international cooperation that would correspond to the principles of the ultrapolar world.

Thus, the purpose of the article is to identify and justify the need to transition from a multipolar to an ultrapolar world order. The creation of a new international organization that would ensure equality and mutual benefit between states can contribute to greater stability and predictability in international relations. This will make it possible to respond more effectively to modern global challenges and ensure the development of international relations on a fairer basis.

Literature review. Looking through magazines, Internet resources, books and electronic libraries, the author came across works that confirm and prove that the UN and the multipolar world are no longer able to function and exist in the 21st century. The first work to be considered is the work of S.S. Lebedenko and Marta Nastych "The Failure of the UN as an Institution" (Lebedenko, & Nastych, 2024), where the author highlights the following justifications. "The absence of permanent UN troops contributed to the longer resolution of conflicts. The organization is forced to borrow troops from member states to ensure compliance with Security Council decisions. Repeated criticism of the UN is its inability to effectively fulfill mandates. General Assembly resolutions are usually considered recommendations. The Security Council can enforce its resolutions through sanctions or military force, but any of the five permanent members of the Council can veto a bill, so hardline mechanisms are rarely used" (Lebedenko, & Nastych, 2024, p. 94). "One of the main shortcomings of the UN in promoting international security is related to the fact that the 5 permanent members of the Security Council can easily veto proposals for solutions. The two countries that have vetoed the most are the United States of America and the Russian Federation. For example, the US vetoed the war in Iraq. Russia promised resolutions regarding Syria, Georgia and Ukraine, because it was profitable for it" (Lebedenko, & Nastych, 2024, p. 94). "It is worth emphasizing that the UN has three missions in Ukraine. Permanent mission of the United Nations in Ukraine, a monitoring mission regarding the collection of evidence of war crimes on the territory of Ukraine. The third concerns the situation at the ZNPP. However, this mechanism does not work in the Russian Federation. The UN, like the Red Cross, is simply not allowed into the temporarily occupied territory. Thus, the organization's peacekeeping function on the territory of Ukraine is ineffective. As a conclusion, the UN focused its activities on humanitarian and financial goals" (Lebedenko, & Nastych, 2024, p. 95). Therefore, analyzing the work of the researchers, the author not only agrees with all the above factors, but I want to focus on the fact that the above-mentioned statements confirm the author's idea of creating a new international organization with new institutions that could be more effective in our time. According to the researchers, – "The effectiveness of the UN can be strengthened with the help of moderate reformation, which many analysts are talking about. The process itself is inevitable, since the organization is either being reformed or the fate of its predecessor, the League of Nations, awaits it" (Lebedenko, & Nastych, 2024, p. 95). In the work "The Organization of the United Nations in the conditions of the current crisis of the world order" (Vidnyanskyi, & Martynov, 2020) the author also found a statement about the incapacity

¹ The ultrapolar world is a concept of world order in which large powers do not have an advantage over smaller ones in terms of territory or population. In such a system, each country has equal opportunities to influence the adoption of international decisions and the formation of its foreign policy. The ultrapolar world can provide greater stability and interaction between states, contributing to the development of international relations based on the principles of equality and mutual benefit.

of the UN, namely: "The system of organizations under the care of the UN is in a dysfunctional state, suffers from a shortage of financial resources, insufficiently efficient use of them, which are symptoms of a crisis in the system of international relations. Those who stand in the way of change are those who profit from the status quo. The lack of transparency of the activities of the UN bureaucracy is one of the markers of the crisis of international governance" (Vidnyanskyi, & Martynov, 2020, p. 82) and "Global problems multiply, and the ability of the international community to solve them remains at the same level (or even weakens)" (Vidnyanskyi, & Martynov, 2020, p. 87). The other two researchers also focused attention in 2020 on the deterioration of the international political situation. It is now 2024, when the world is probably at the most critical point of conflict between states, as well as in the crisis of a modern international organization that can no longer influence the system of the world order, which is changing and has problems.

Multipolarity in the 21st century also has problems. The author found confirmation of his words from other scientists as well. "Structural and political features of multipolarity" (Tolstov, 2016) – "An important factor of the latest multipolarity is the attempt by its adherents to use the signs of civilization and contradictions of an intercivilizational nature. The struggle for geopolitical dominance is transferred to the sphere of values, and the goals of the hybrid war are the destruction of the enemy's civilizational values and the purposeful planting of certain attitudes" (Tolstov, 2016, p. 241). "Russia's policy is the collapse of international security: causes and consequences" (Perepelytsia, 2015) – "The multipolar world creates a chance for Russia to "review the results of the Cold War" and once again regain the status of a world power. ... lacking the appropriate economic resources and political tools to achieve its strategic goal, Russia decided to destroy the existing system of international security and international law by launching a war" (Perepelytsia, 2015, p. 11). Philippe de Lara on the geopolitical mirage: "de-westernization of the world" – "This order, the so-called "multipolar", in fact involves the reign of unrestrained power and the growth of territorial conflicts. This does not prevent numerous countries from being tempted by "de-Westernization" (Philippe de Larra, 2023). Looking at all the above statements, the author can analyze that multipolarity was used by some states for their own purposes, and due to certain processes of globalization and the passivity of democratic countries, our world is turning into a new arena, the result of which can be various terrible events. Countries that are prosperous in the economic, military and political sectors rule and dictate how to properly exist to other countries, which creates inequality and the maximum non-democratic situation in the world, but this is already a question of the megatrend of the decline of democracy, which also affects the system of the world order.

Methods

The article extensively utilizes qualitative research methods, including document analysis and literature review, to assess the inefficiencies of current international institutions. The study critically examines historical transformations in global governance, emphasizing the transition from a multipolar to an ultrapolar world order. Comparative analysis is applied to evaluate the performance of existing international organizations, highlighting their structural weaknesses and proposing alternative institutional frameworks. Additionally, the research incorporates case studies of geopolitical conflicts and international crises to illustrate the limitations of current governance structures. The author also employs political science methodologies to explore power dynamics among states and their impact on decision-making processes within

global institutions. Through these methods, the study aims to justify the necessity of creating a new international organization that ensures equality, transparency, and adaptability in addressing contemporary global challenges.

Results

The research in the article analyzes modern international organizations, highlighting their limitations in responding to the latest geopolitical challenges. The author points out that organizations such as the UN are losing effectiveness due to outdated governance mechanisms and internal conflicts of interest. This makes it impossible to adequately respond to global challenges, including security, economic development, the environment and human rights. Researchers also emphasize the inability of existing international structures to ensure a fair distribution of power and resources, which leads to further destabilization of the international system. This situation requires new approaches and mechanisms that could more effectively adapt to the rapidly changing conditions of the modern world. An important aspect of the study is the proposal of the concept of an ultrapolar world, where all countries, regardless of their size, have equal opportunities to influence international decisions. The author believes that this will contribute to stability and effective interaction between states, based on the principles of equality and mutual benefit. Such a system will reduce tensions and conflicts arising from the uneven distribution of power and influence in the modern international system.

The article also proposes the creation of a new international organization that would meet the requirements of the modern world. This organization should have a more balanced approach to solving issues of international security, economic development and protection of human rights. The author provides specific recommendations regarding the structure and mechanisms of functioning of this new system, which would avoid conflicts inherent in existing institutions:

- First, it is proposed that the new organization be built on the principles of inclusiveness and transparency. This means that all countries, regardless of their economic or military potential, should have equal rights and opportunities in the decision-making process. This will help ensure the trust and legitimacy of the organization among its members, contributing to stability and prosperity on a global scale.
- Secondly, the new organization should have a multi-level structure, those below the level structure, which will include various committees and councils specialized in certain aspects of international relations, such as security, economic development, ecology and human rights.
- Thirdly, one of the key mechanisms for the functioning of the new organization should be the creation of a permanent body for monitoring and analysis of international crises.
- Fourth, implement a system of rotation of members of executive bodies, which will ensure a change of leadership and reduce the possibility of abuse of power.
- Fifth, an important aspect is the involvement of non-governmental organizations and civil society in the decision-making process. This will help take into account the interests of different population groups and provide a more comprehensive approach to solving global problems.

The author also notes that the modern system of international relations is characterized by increased complexity and interdependence, which requires more flexible and dynamic approaches to managing global processes. They emphasize that the new international organization must have the ability to respond quickly to crises and challenges, adapting its strategies and policies to changing conditions. The study also examines the role of

new technologies and information systems in maintaining international security and stability. The author notes that digital technologies can significantly improve the efficiency of international institutions by providing faster and more transparent information exchange, which in turn will contribute to more informed and balanced decisions.

Discussion and conclusions

The current state of global governance, as demonstrated by the inefficiencies and shortcomings of international organizations like the United Nations, is inadequate for addressing the complexities of the 21st century. The multipolar world order, characterized by the dominance of a few powerful states, has led to geopolitical tensions and conflicts, emphasizing the need for a more equitable and effective system. The concept of an ultrapolar world, proposed by the author, envisions a new international organization where all states, regardless of their size or economic power, have equal influence on global decision-making. This proposed system aims to ensure greater stability, fairness, and cooperation among nations, addressing critical issues such as international security, economic development, environmental sustainability, and human rights protection in a more balanced and inclusive manner. To achieve this vision, the author recommends significant reforms, including creating a multi-level structure within the new organization, ensuring inclusiveness and transparency, involving non-governmental organizations and civil society in decision-making processes, and implementing a system of rotating leadership to prevent

abuses of power. In conclusion, transitioning from the outdated multipolar world order to an ultrapolar world is essential for fostering a stable, fair, and prosperous international community. This new approach to global governance promises to better meet the challenges of the modern world, promoting peace, stability, and mutual benefit on a global scale.

References

- Lebedenko, S. S., & Nastych, M. (2024). *Failure of the UN as an institution. Education and Science of Today: Intersectoral Issues and Development of Sciences*. Lviv Ivan Franko National University [in Ukrainian].
- Perepelytsia, H. (2015). Russia's policy is the collapse of international security: causes and consequences. In *Proceedings of the International Conference "Crisis of the Modern System of International Security: Causes and Consequences"* (Kyiv, July 1, 2015) (pp. 11–16). Center for Russia Research [in Ukrainian].
- Philippe de Larra. (2023). *Geopolitical mirage: "De-Westernization" of the world*. <https://tyzhden.ua/heopolitychnyj-mirazh-devesternizatsiia-svitul>
- The latest political vocabulary. (2015). *Neologisms, occasionalisms and other innovations*. New World-2000.
- Tolstov, S. (2016). Structural and political features of multipolarity. *American History and Politics*, 2, 236–244 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_34
- Vidnyanskyi, S., & Martynov, A. (2020). The United Nations in the conditions of the current crisis of the world order. *Ukrainian Historical Journal*, 5, 78–89. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.085>
- Wallerstein, I. (2003). Three separate cases of hegemony in the history of the capitalist world economy. *Almanac of Comparative Studies of Political Institutions, Socio-Economic Systems, and Civilizations*, 1, 160–169.

Отримано редакцією журналу / Received: 01.02.25

Прорецензовано / Revised: 16.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.25

Даніель Костянтин ПЧЕЛЬНИКОВ, асп.

ORCID ID: 0009-0002-8421-4876

e-mail: g8dan1@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМОЇ ЕВОЛЮЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Вступ. Російсько-українська війна, сучасна арабсько-ізраїльська війна, бездіяльність ООН, а саме: ігнорування суверенітету України, яка є незалежною державою з 1991 року, ігнорування нелюдської поведінки по відношенню до народу Ізраїлю, який був по-звірячому вбитий 7 жовтня 2024 року вихідцями із сектора Газа під керівництвом терористичної організації ХАМАС, а також засудження Ізраїлю після використання контртерористичних методів, які здаються ООН більш негуманними, ніж попередні події, бездіяльність ООН щодо розгортання китайської армії навколо Тайваню, а також заява Китаю про тверді наміри повернути Тайвань на територію батьківщини (Китаю), що може призвести до протистояння між США та Китаєм, проблема між Венесуелою і Гаїаною щодо території та доступу до нафтових родовищ не зникли. Європа, Близький Схід, Далекий Схід і Латинська Америка – це всі регіони, які перебувають у дуже складній геополітичній ситуації, яка може призвести до ще більш плачевної ситуації, яка призведе до кризи та нової світової війни.

Методи. У статті окреслено методи аналізу інституційної структури глобального управління та системної еволюції міжнародних відносин. Дослідження використовує поєднання історичного аналізу, порівняльних інституційних досліджень і геополітичного оцінювання для вивчення ефективності міжнародних організацій, зокрема ООН. Дослідження також об'єднує теоретичні основи, такі як концепція багатополарності та ультраполарності, щоб запропонувати нову модель глобального управління.

Результати. У статті аналізуються сучасні міжнародні організації, висвітлюються їхні обмеження у відповіді на новітні геополітичні виклики. Автор зазначає, що такі організації, як ООН, втрачають ефективність через застарілі механізми управління та внутрішні конфлікти інтересів. Це унеможливило адекватне реагування на глобальні виклики, включаючи безпеку, економічний розвиток, навколишнє середовище та права людини. Дослідники також наголошують на неспроможності існуючих міжнародних структур забезпечити справедливий розподіл влади та ресурсів, що призводить до подальшої дестабілізації міжнародної системи.

Висновки. Стан глобального управління сьогодні, який демонструє неефективність і недоліки міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй, не спроможний вирішити складні завдання XXI ст. Багатополарний світовий порядок, який характеризується домінуванням кількох могутніх держав, призвів до геополітичної напруженості та конфліктів, наголошуючи на потребі більш справедливої та ефективного системи. Концепція ультраполарного світу, запропонована автором, передбачає нову міжнародну організацію, де всі держави, незалежно від їхнього розміру та економічної потужності, мають рівний вплив на прийняття глобальних рішень. Ця запропонована система має на меті забезпечити більшу стабільність, справедливість і співпрацю між націями, вирішуючи важливі питання, такі як міжнародна безпека, економічний розвиток, екологічна стійкість і захист прав людини в більш збалансований та інклюзивний спосіб. Для досягнення цього бачення автор рекомендує провести значні реформи, зокрема: створити багаторівневу структуру в новій організації, забезпечити інклюзивність і прозорість, залучити неурядові організації та громадянське суспільство до процесів прийняття рішень, а також запровадити систему ротації керівництва для запобігання зловживанню владою. Підсумовуючи зазначимо, що перехід від застарілого багатополарного світового порядку до ультраполарного важливий для розвитку стабільної, справедливої та процвітаючої міжнародної спільноти. Цей новий підхід до глобального управління обіцяє краще протистояти викликам сучасного світу, сприяючи миру, стабільності та взаємній вигоді в глобальному масштабі.

Ключові слова: глобальне управління, міжнародні відносини, багатополарність, ультраполарний світ, міжнародна безпека, інституційна структура, геополітичні виклики.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Випуск 1(60)

Редактор *Л. Львова*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Обл.-вид. арк. 20,27. Ум. друк. арк. 13,83. Наклад 300. Зам. № 225-11355.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № МВ1.
Підписано до друку 21.05.25

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет",
б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc.knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02